

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university named after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»
№ 4(53), 2017

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university named after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»
№ 4(53)

Алматы, 2017

ХАБАРШЫ

«Көркемөнерден білім беру: өнер -
теориясы - әдістемесі» сериясы
№4(53), 2017

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
п.ғ.д., проф.
Н.Е. ИСАБЕК

Ғылыми редактор:
п.ғ.к., доцент
Ш.Ә. Ақбаева

Редакция кеңес мүшелері:
өнер.д., проф. академик Р.А.
Т.М. Степанская (Ресей),
өнер.д., доц. Л.И. Нехвядович (Ресей),
п.ғ.д., проф. академик А.И. Гурьев
(Ресей),
өнер.д., проф. В.А. Сидоров (Ресей),
т.ғ.д., проф. А.П. Ярков (Ресей),
проф. қ.а. Gulmes Reser (Түркия),
проф. Xie Henging (Қытай),
п.ғ.д., проф. К.Д. Добаев (Қырғызстан),
өнер.к., доцент И.В. Черняева (Ресей),
PhD докторы R. Abazov (АҚШ),
п.ғ.к., доцент А.А. Момбек,
п.ғ.к., доцент Л.Ш. Какимова,
п.ғ.к., проф. қ.а. А.С. Сманова,
п.ғ.к., доцент Ш.А. Ақбаева,
әскер.ғ.к. В.В. Ващенко,
өнер.к., проф. қ.а. М.Э. Султанова,
п.ғ.к., проф. қ.а. Ж.Н. Шайгозова

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2017

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009
жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10099-Ж

Басуға 25.12.2017. қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 24,00 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 101.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.

Абай атындағы ҚазҰПУ
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

І БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ
РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Тәңірберген М.Ж. Көркем білім беру жүйесінде мәдени құндылықтарды жаңғырту.....	3
Tanirbergenov M.Zh. Modernization of cultural values in the system of artistic education.	
Құдайқұлов М., Исабек Н., Ақбаева Ш. Студенттердің рухани ой-санасын жаңартуды жүзеге асырудың негізгі бағыттары мен жолдары.....	6
Kudajkulov M., Isabek N., Akbaeva Sh. The main directions and methods of implementation of the spiritual consciousness of students.	
Кісімісов Е.Т. Графика мамандығына графикалық сурет пәнінен қойылымның декоративтілігін шешуге оқытудағы кескіндеменің пән аралық байланысы.....	11
Kisimisov E.T. Interdisciplinary relationship of painting to decorative solutions performances in the training of the subject graphic illustration specialty graphics.	
Сейтова А.Л., Ахметова Г.Б. Ересектердің оқу үрдісіндегі өзіндік бағалауы.....	16
Seitova A.L., Akhmetova G.B. Self-assessment of adults in the educational process	
Сманова. А.С. Көркемдік білім берудегі жаңаша әдістемелік даярлықтар.....	20
Smanova A.S. Innovative and methodical preparation in art education	
Ақбаева Ш.Ә. Бакаев Р.С. Сызу пәнін оқыту әдістемесінің өзекті мәселелері.....	25
Akbaeva S.A., Bakaiev R.S. Actual problems of methodology of teaching drawing	
Ибраимов У. Сызу пәнінде оқушылардың графикалық дағдыларын қалыптастырудың кейбір мәселелері.....	28
Ibraimov U. Actual problems of formation of graphic skills of pupils in the classroom drawing	
Рамаданова Ж.Д. Дуальное обучение - приведение подготовки специалистов в вузах в соответствие с требованиями рынка.....	32
Ramadanova Zh. D. Dual training - bringing the training of specialists in higher education institutions in accordance with market requirements	
Абишева Онал., Н.Мүjde Аян. Interdisciplinary place and importance of printmaking education in turkish universities that give art education by.....	40
Абишева Онал., Н. Мүjde Аян. Межотраслевое место и важность образования в области полиграфии в турецких университетах, дающих художественное образование	
Аденова Л.Ж. Методологические позиции эстетического воспитания на занятиях изобразительного искусства.....	49
Adenova L.Zh. Methodological positions of aesthetic education in art classes.	

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Художественное
образование:
искусство - теория - методика»
№4(53), 2017

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
д.п.н., проф.
Н.Е. ИСАБЕК

Научный редактор:
к.п.н., доцент
Ш.А. Акбаева

Редакционная коллегия:
д.иск., проф. академик РАЕ
Т.М. Степанская (Россия),
д.иск.доц. **Л.И. Нехвядович** (Россия),
д.п.н., проф. академик **А.И. Гурьев**
(Россия),
д.иск.проф. **В.А. Сидоров** (Россия),
д.и.н.проф. **А.П. Ярков** (Россия),
ассоц. проф. **Gulmes Reser** (Турция),
проф. **Xie Henging** (Кытай),
д.п.н., проф. **К.Д. Добаев**,
(Кыргызстан)
к.иск.доцент **И.В. Черняева** (Россия),
д. PhD **R.Abazov**,
к.п.н., доцент **А.А. Момбек**,
к.п.н., доцент **Л.Ш. Какимова**,
к.п.н.асс.проф. **А.С. Сманова**,
к.п.н., доцент **Ш.А. Акбаева**,
к.воен.н. **В.В. Ващенко**,
к.иск.н., асс.проф. **М.Э. Султанова**,
к.п.н.асс.проф. **Ж.Н. Шайгозова**

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2017

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10099-Ж

Подписано в печать 25.12.2017.
Формат 60x84^{1/8}.
Объем 24, уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 101.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

- Шажабаева Ж.А.** Заманауи ақпараттық технологиялар негізінде оқушылардың конструктивті ойлау қабілеттерін дамыту жолдары..... 53
- Shazhabaeva Zh.A.** Development of constructive thinking of schoolchildren on modern information technologies
- Қайшыбек Е.Б.** Бейнелеу өнері шығармалары арқылы болашақ педагогтардың ұлттық сана-сезімін тәрбиелеу..... 56
- Kaishybek E.B.** Education of national consciousness of future teachers through works of fine art
- Лапп Г.В., Богатырева А.С., Садритдинова Г.А.** Роль перспективы эко-стиля в формировании эстетического воспитания учащихся. Перспектива и особенности эко-стиля..... 62
- Lapp G.V., Bogatyreva AS., Sadritdinova G.A.** The role of eco-style prospects in forming aesthetic education of students. Perspective and features of eco-style
- Төлегенұлы Н., Ахметова Г.Б.** Қазіргі білім беру жүйесінің жаңа бағыттары..... 69
- Tolegenuly N., Akhmetova G.B.** New trends of nowadays education system
- Турганбаева Ш.С., Т.М. Қожағұлов., Н.Байкулаков.** К вопросу специфики изобразительно – выразительных средств художественной формы в дизайне(опыт работы кафедры творческих специальностей ииикс КазНПУ им.Абая)..... 76
- Turganbaeva Sh.S., Т.М. Қожағұлов., N. Baikulakov.** To question of specific graphicly – expressive facilities of artistic form in design (experience of department of creative specialties of ИИКиS KazNPUim.Abay)
- Шайгозова Ж.Н., Оспанов Б.Е.** Нематериальное культурное наследие в школьном образовании Казахстана..... 84
- Shaygozova Zh.N., Ospanov B.E.** Non-material cultural heritage in school education of Kazakhstan

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ

РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

- Рыльский К.С., Нарикбаева Л.М.** Общее и особенное в хореографии народов Северного Кавказа..... 91
- Rylsky K.S., Narikbaeva L.M.** General and special in the choreography of the peoples of the north Caucasus.
- Бірімгазина Л.У., Жексембекова М.Ы.** Болашақ музыка мұғалімінің вокалды-әншілік дағдыларын қалыптастырудың жолдары..... 94
- Birimgazina L.U., Zheksembekova M.I.** Ways of forming the vocal singing skills for future musicians-teachers

III БӨЛІМ. СӘНДІК ҚОЛӨНЕР

РАЗДЕЛ III. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО

- Манасов Б.А.** Қазақ сәндік қолөнерінде табиғи материалдармен қыш өңдеу..... 100
- Manasov B.A.** Processing of ceramics natural materials in the Kazakh arts and crafts

**Kazakh national pedagogical university
named after Abai**

BULLETIN

**A series of «Art education: art - theory
- methods» №4(53), 2017**

Periodicity – 4 issues per year.
Published since 2001

The chief editor:

doktor of pedagogical sciences, professor
N.E. ISABEK

Deputy Chief Editor:

Associated professor
S.A. Akbaeva,
Ph D in military sciences

Editorial Board:

D. Doctor of Arts , professor,
Academician T.M. Stepankaya (Russia),

D. Doctor of Arts, associated professor

L.I. Nekhvyadovich (Russia),

Doctor of Pedagogical sciences.,

Professor, Academician A.I. Guriev
(Russia),

D. Doctor of Arts. professor

V.A. Sidorov (Russia),

Doctor of historical sciences, professor

A.P. Yarkov (Russia),

Associated professor Gulmes Reser
(Turkey),

professor Xie Henging (China),

PhD., professor K.D. Dobaev,
(Kyrgyzstan),

K. Candidate of Arts, associated professor

I.V. Chernyaeva (Russia),

PhD R D. Abazov,

Candidate of pedagogical sciences,

Associated professor A.Mombek,

Ph D., associated professor

L.S. Kakimova,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associated professor A.S. Smanova,

Candidate of Pedagogical Sciences.,

V.V. Vashchenko,

Candidate of Arts, Associated professor

M.E. Sultanova,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associated professor Zh. Chaikozova

© **Kazakh national pedagogical
university named after Abai, 2017**

Registered in the Ministry of Culture and
Information of the RK, 8 May, 2009
№ 10099-Ж.

Signed to print 25.12.2017.

Format 60x84 ¹/₈. Book paper. 24,00
300 copies. Order 87.

050010, 13 Dostyk ave., Almaty. KazNPU.
Abai Publisher "Ulagat" Kazakh national
pedagogical university named after Abai

Омарова Е.Ө. Замануи шарттағы тұтынушылық талаптар және
эргономикалық сәйкестіктің жіктелуі бойынша киімдердің
жобалануын анықтау..... 103

Omarova Y.O. Consumer requirements in modern conditions and
determination of design of clothes on ergonomic classifications

Базарбаева А.К. Истоки казахстанской школы моделирования
одежды..... 108

Bazarbayeva A.K. The origins of the Kazakhstan school of modeling
clothes

Ешманова Г.К. Қазақ халқының зергерлік көркемөнері..... 114

Yeshmanova G.K. Artistic and jewelry art of Kazakh people

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ

РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Байбек А.Қ. Қайрат Байбосынов – Үкілі Ыбырай әндерінің
кемеңгер орындаушысы..... 119

Baibek A.K. Kairat Bajbosynov-a brilliant singer-songwriter Ykili
Ybyraja

Төлебиев Ә.Т. Сәулеттік сурет салудың жаңа инновациялық
әдістемелік жолдары..... 123

Tulebiev A.T. Methodical innovative ways to draw architectural
drawing

Степанская Т.М. Музеи – хранители культурных традиций
региона..... 129

Stepanskaya T.M. Museums – keepers of cultural traditions of the
region

Өмірбаев Қ.А., Жанту Қ.Т. Портреттегі композицияның рөлі..... 134

Omırbayev K.A., Jantu K.T. Role of composition in portrait

Хоменко О.П., Абишева О.Т. Абстракционизм, как одно из
мировых направлений в искусстве XX века..... 138

Khomenko O.P., Abisheva O.T. Abstract art as one of the world
trends in the art of the twentieth century.

Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э. Весенние обряды казахских
кочеводов: вчера и сегодня..... 143

Shaygozova Zh.N., Sultanova M.E. Spring rites of Kazakh horse-
breeders: yesterday and today

Құдышхан Г.Б., Ақбаева Ш.Ә. Қазақстан суретшілерінің
шығармашылығындағы архетиптік образдар..... 158

Kudyshan G.B., Akbaeva S.A. Archetypic images in the creativity of
kazakhstan artists

Мясищева М.Е., Абишева О.Т. Сальвадор Дали и искусство
рекламы..... 162

Myassichsheva M.E., Abisheva A.T. Salvador Dali and the art of
advertising

Муратаев К.К. Мотивы символики керамики эпохи бронзы
Казахстана..... 166

Murataev K.K. The explanation of the symbolism of ceramics from
the bronze age of Kazakhstan.

Абдуфаттох Аминов. «Гулбазм» – стихотворное состязания
таджикских свадеб..... 170

Abdufatoh Aminov. «Gulbazm» as a Tajik traditional poetical
competition

Шкляева С.А. «Высказанная рефлексия» в творчестве С.Баширова.....	174
Shklyayeva S.A. “The expressed reflection” in the artwork of S.Bashirov	
Бодан С.Б. Әулиелердің мазарлары мен кесенелері Қазақстанның киелі нысандары ретінде.....	179
Bodan S.B. Mazara and mausoleums of saints as sacred objects of Kazakhstan	

V БӨЛІМ. БАСТАПҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚ РАЗДЕЛ V. НАЧАЛЬНАЯ ВОЕННАЯ ПОДГОТОВКА

Тәукейұлы С., Құлатаев Қ.А. Жарылмайтын инженерлік бөгеттер және олардан өту жолдары.....	183
Taukeyuly S., Kulataev K.A. Environmental engineering obligations and methods of their overcoming	
Құлатаев Қ.А., Жахангер Айгүл. Жауынгер – жазушы Б.Момышұлы бейнесі арқылы жастарды батырлыққа тәрбиелеу.....	188
Kulataev K.A., Aigul Jahanger. Educating youth for feats through the image of a warrior - writer B. Momyshtuly	
Кунай С. Күш қасиетін жетілдіру әдістері.....	192
Kunay S. Methods of perfection of power internals	
Жунусбеков Ж.И., Таукейұлы С., Джамалов Д.Д. Педагогическая технология подготовки спортсменов восточных единоборств.....	197
Zhunusbekov Zh.I. Taukeyuly S. Dzhahallov D.D. Pedagogical technology of training athlete's martial arts	
Вашенко В.В., Таукейұлы С. Подготовка и разработка научной статьи.....	205
Vachshenko V.V., Taukeyuly S. Preparation and development of scientific article	

І БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ

РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ӘОЖ 378

МРНТИ 14.35.01

М.Ж. Тәңірберген¹, Г.А. Нұржанова²

*¹ Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты
Кәсіптік-шығармашылық факультетінің деканы, п.ғ.д., профессор,
Шымкент қ-сы, Қазақстан*

*² М.Әуезов атындағы ОҚМУ Қашықтықтан оқыту факультетінің әдіскері, п.ғ.к.
Шымкент қ-сы, Қазақстан*

КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ЖАҢҒЫРТУ

Аңдатпа

Мақалада халықтық мәдениеттің бір саласы болып табылатын бейнелеу өнері басқада рухани мұрамыз сияқты оны жинауды, сараптауды, насихатталуы қажет етеді. Бейнелеу өнері – жеке адамның өмір сүру мақсатымен құндылық жүйесімен, адамның өмір сүрген ортасымен қарым-қатынаста танылады. Ол – тұтынушы, өнер шебері және тапсырыс беруші арасындағы өзара қарым-қатынас нәтижесінде қалыптасатын ерекше құбылыс. Халық шығармашылығы негізінде адамдардың өмірлік ұмтылыстары мен әлеуметтік көзқарастарын табиғи ортаға деген қарым-қатынасын бейнелейді. Халқымыздың бейнелеу өнері ұлттық және әлеуметтік сананың оянуына маңызды қызмет атқарады.

Түйін сөздер: Ұлттық құндылық, мәдени мұра, көркем білім, бейнелеу өнері, көркемдік-кәсіптік, графика, кескіндеме, сәндік қолданбалы өнері

Аннотация

М.Ж. Танирберген¹, Г.А. Нұржанова²

¹ декан профессионального и творческого факультета

*Южно-Казахстанского государственного педагогического института, д.п.н., профессор,
г. Шымкент, Казахстан*

*² методист факультета дистанционного обучения ЮКГУ им. М.Ауэзова, к.п.н.
г. Шымкент, Казахстан*

МОДЕРНИЗАЦИИ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В СИСТЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Изобразительное искусство, которое является одной из отраслей народной культуры, необходимо собирать, анализировать и размножать, а также другое духовное наследие. Изобразительное искусство признается во взаимоотношениях личности с ценностной системой жизни, с окружающей средой человека. Это уникальное явление, которое происходит в результате отношений между потребителем, мастером искусства и клиентом. Народное творчество отражает отношение и взгляды людей на природную среду. Изобразительное искусство людей играет важную роль в пробуждении национального и общественного сознания.

Ключевые слова: Национальные ценности, культурное наследие, художественное образование, изобразительное искусство, художественные, графические, декоративно-прикладное искусство

Abstract

M.Zh. Tanirbergenov¹, G.A. Nurzhanova²

*¹doctor of pedagogical sciences, professor, dean of the professional and Creative Faculty
of the South Kazakhstan State Pedagogical Institute, Shymkent, Kazakhstan*

*²candidate of Pedagogical Sciences, Methodist of the Distance Learning Department of the South
Kazakhstan State University named after M.Auezov, Shymkent, Kazakhstan*

MODERNIZATION OF CULTURAL VALUES IN THE SYSTEM OF ARTISTIC EDUCATION

Fine art, which is one of the branches of folk culture, is necessary to collect, analyze and reproduce, as well as other spiritual heritage. Fine art is recognized in the relationship of the individual with the value system of life, with the environment of man. This is a unique phenomenon that occurs as a result of the relationship between the consumer, the master of art and the client. Folk art reflects the attitude and views of people on the natural environment. The fine arts of people play an important role in the awakening of national and social consciousness.

Key words: National values, cultural heritage, art education, fine arts, art, graphic, arts and crafts

Білім беру саласында «ұлттық құндылықтарға негізделген жаңа білім беру жүйесін құрамыз» деген батыл тұжырымдамалар жасалды. Бұл дұрыс тұжырымдама еді, себебі егеменді алған әр ел өзінің жаңа білім беру жүйесін қалыптастырады. ХХІ ғасыр – ғаламдану заманында жас ұрпаққа ұлттық құндылықтарға негізделген рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие беру аса маңызды мәселелер санатына қосылып отыр. Бұл мәселе қаншалықты маңызды болса, оны іске асыру – соншалықты күрделене түсуде. Ұлттық құндылықтан ажырай бастаған жас буын ұлт келешегінен, ел мен жер келешегінен гөрі, өз басының қамын ойлауға бейімделеді, оның патриоттық сезіміне, қасиетіне сынық түседі. Бұл аса қауіпті әрі аса қорқынышты құбылыс. Ал оның алдын алу, оны болдырмау күрделі қоғамдық, әрі білім беру саласының басты проблемасы болып табылады.

Қазақстанның жаңа даму жолына түсуіне байланысты ізгілікті, демократиялық, құқықтық мемлекетті құруға бел байлаудың негізінде біздің Республикамыздың рухани жаңғыруы кезінде, қазақтың мәдени мұрасындағы бейнелеу өнерінің, тәлім-тәрбиелік мәні шындық тұрғысынан қаралып бағалануы өте қажет.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Әлемдік білім кеңістігіне толығымен кірігу білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеруді талап ететіні сөзсіз» - деумен қатар, «...мұғалімдердің біліктілігін неғұрлым сапалы деңгейге көтеру» қажеттілігін атап көрсеткен болатын. Бұл міндеттердің ойдағыдай жүзеге асырылуы педагогикалық жоғары оқу орындарының шығармашылық ойлау қабілеті, кәсіби-педагогикалық біліктілік деңгейі жоғары жаңа тұрпаттағы педагог мамандарды даярлау мәселесіне жаңа тұжырымдамалық тұрғыдан келуіне тікелей байланысты [1].

Қазіргі уақытта жоғары білім беру саласында жаңа кәсіби білімді терең меңгерген мамандарға деген сұраныстың артуы олардың әдістемелік білімі, қабілеті мен біліктілігінің қазіргі талаптарға сай болуын, кәсіби даярлығының білім стандарттарының талаптарына сәйкес қалыптастырылуын талап етеді. Сондықтан жастарға тәрбие мен білім беру ісі қоғамдық маңызға ие болуы тиіс.

Көркем білім беру саласындағы ғалымдар көркемдік-кәсіптік даярлық, өнертанымдық даярлық, әдістемелік даярлық, педагогикалық даярлық түрлеріне бөліп жіктеген. Бейнелеу өнері мұғалімінің көркемдік-кәсіптік және тәжірибелік даярлығы оның сурет, кескіндеме, композиция, сәндік қолданбалы өнер пәндерін оқытумен байланысты анықталады. Бейнелеу өнері мұғалімінің өнертанымдық даярлығы, өнер тарихын оқыту негізінде бейнелеу өнері сабақтарын ұйымдастыру мен сыныптан тыс өнер саласынан көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие беруге даярлығы болып анықталады. Оқушылардың әдістемелік даярлығы жоғары оқу орынындағы дизайн өнері пәнінің нұсқаға қарап сурет салу, тақырыптық сурет салу, сәндік сурет салу және бейнелеу өнері туралы әңгіме сабақтарын жоспарлауға ұйымдастыруға қажетті даярлығы болып танылады.

П.ғ.д., профессор В.С. Кузин: «Мектеп мұғалімінің басты міндеттерінің бірі – оқушыларды мәдениет үлгілерімен таныстыру, даңқты суретшілер мен мүсіншілердің өмірімен, шығармашы-

лығымен таныстыру» - деген [2]. З.Абилова мектептегі бейнелеу өнері мұғалімінің қызметінің бір саласы – сыныптан тыс бейнелеу өнерінен танымдық және эстетикалық тәрбиені жүзеге асыратын іс-шаралар ұйымдастырудың маңызына ерекше тоқталған. П.ғ.д., профессор М.Ж. Тәңірберген: «Мектептегі бейнелеу өнері мұғалімінің қызметіндегі салмақты бір сала – графикадан үйірме жұмыстарын ұйымдастыру студенттерге көркемдік білім берумен қатар, оларды өнердің бір белді саласын жас кезінен меңгеруге жол ашады, - деп көрсеткен [3]. П.ғ.д., профессор С.А.Жолдасбекова: «Бейнелеу өнері мұғалімінің қызметінің бір саласы – қазақ халқының сәндік қолданбалы өнері арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беру, эстетикалық қызығушылығын қалыптастыру» - деп анықтаған [9]. Профессор А.Қамақов: «Қазақ халқының сәндік қолданбалы өнері – оқушыларға эстетикалық тәрбие беру мүмкіндігінің бірі. Бұл іс-әрекетті атқару үшін мұғалімге ерекше бір педагогикалық қызмет даярлығы қажет», - деп түсіндірген [8].

Бейнелеу өнері мұғалімінің әдістемелік қызметінің мәселелерін зерттеушілер арасында профессор Қ.Болатбаевтың орнын ерекше атау орынды. Ол: «Халықтық педагогика – тәрбиенің ерекше түрі. Қазақ халқының ұлттық салт-дәстүрінің элементтерін бейнелеу өнері сабақтарында қолдану қажет. Бұл бағытта бояулардың түстерінің атаулары, бейнелеу терминдері мен атауларын болашақ ұрпаққа таныстыру қажет, - деп айқындаған [10]. Белгілі ғалым п.ғ.д., профессор Б.Әлмұхамбетов: «Бейнелеу өнері сабақтарында халқымыздың даңқын шығарған халық суретшілерінің шығармаларымен таныстыру қажет. Ол үшін сол суретшілердің белгілі еңбектерімен таныстыра отырып, болашақ педагогикалық қызметке даярлау маңызды», - деп дәлелдеген [5].

Б.Е. Оспанов: «Жоғары оқу орынындағы бейнелеу өнерін оқытудың міндеттерінің бірі – болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің шығармашылық қабілеттерін дамыту, оларды шығармашылық іс-әрекеттерді орындауға үйрету», «...сонымен қатар, бұл композициялық білімдер мен іс-әрекеттер, педагогикалық қызметтер болып бірігетін дайындық керек», - деген пікір айтқан [11].

Ресей мемлекеті Омбы мемлекеттік педагогикалық университетінің профессоры, п.ғ.д. Қ.Ж. Әмірғазин бейнелеу өнері пәнін оқыту мен болашақ мұғалімдер даярлау мәселелерін тұтастықта қарастырып, оны шешу мәселелерін зерттеген. Ол: «Сәндік қолданбалы өнерін оқыту мен оқушыларды сәндік суреттер салу мен сәндік бұйымдар технологиясын меңгеруге болашақ мұғалімдерді дайындау жоспарлы түрде ұйымдастырылуға тиіс. Бұл үшін мұғалім даярлау екі бағыттағы іс-әрекеттерді біріктіреді. Олардың біріншісі – сәндік өнер тарихын, түрлерін, техникасы мен технологиясын меңгерту болса, екіншісі – сәндік сурет салуға үйрету көркем бұйым жасау технологиясын сыныптан тыс уақытта, жоспарлы түрде меңгерту болып табылады, - деп бағыт берген [6]. Профессор Е.Асылханов: «Мектеп, колледж және жоғарғы оқу орнында, оқушыларға, студенттерге көркемдік білім беру және оларды кәсіптік білімге баулуда бірізділік болуын көрсеткен. Олардың бір-бірімен байланысының ұстанымдарын айқындаған. Ол мектептегі сыныптан тыс үйірме жұмыстарын ұйымдастыру, көркемдік білім беру мен кәсіптік білім берудің алғашқы дағдыларын меңгертуге біріктірілуі тиіс», - деп көрсеткен [4]. Бұны әсіресе халықтық қолөнер арқылы жүргізу орынды екенін түсіндірген. Мектеп, колледж, университетте көркемдік білім берудегі оқу материалдарын қолданудың сабақтастығына мән беріп қараған. Оқу материалдарының сабақтастықта, біртіндеп күрделенуде, байланыста, ғылыми негізде берілуін айқындаған.

Оқыту мен тәрбие мазмұнын анықтауда ұлтымыздың өмір сүру қалпын түзетін олардың салт-дәстүрі, мәдени құндылықтарды тарихи қалыптасқан әлеуметтік нормалар мен принциптер жиынтығын – көркем білім беру жүйесінде қалыптастырудың ғылыми әдістемелік негіздері ретінде қарастыру және оқыту мазмұнын ұлттық мәдени құндылықтарды зерттеудің негіздерін жүйелеу, оқыту үдерісінде ұлттық мәдени құндылықтарды, олардың қайнар бұлақтарын ғылыми айналысқа енгізу қажет.

Ұлттық өнеріміздің түрлері көптеген ғасырлар елегінен өтіп, мейлінше жетілген болып келеді. Сондықтан, олар түрлі бейнелеу өнерінің, ырғақтың, ұйқастың, формалық жарасымдылығын, мөлшерінің сәйкестігін сезінуге үйретеді. Халық шығармашылығының көптеген туындыларында эстетикалық әсемдік пен үйлесімділік, жарасымын тауып, шындық пен қиял суреткерлік бірлестік болып табылып, бірімен бірі жымдасып жатады.

Халықтағы өнер бұлағының қайнар көзі ешбір толастаған емес, ата-бабаларымыздың нөсер шабытынан, ұшқыр қиялынан, шебер қолынан пайда болған өнер туындылары Отанды сүюге үйретеді, жас ұрпақтың туған өлкеге деген сүйіспеншілігін тәрбиелеуге көмектеседі.

Дамыған 30 елдің қатарындағы елдермен бірге іргелі ел болуға, ұлт болуға, мемлекеттік тілді, халқымыздың тарихы, мәдениетін, өнерін білетін, қазақтың жанын ұға алатын, елінің саясатынан хабардар өз саласының бәсекеге төтеп бере алатын нағыз маманын дайындау қазіргі Елбасымыздың алдымызға қойған басты міндеті. Сондықтан бұл жерде балаларды көркем өнермен сусындататын көркем білім беру жүйесі өте жоғары деңгейде болуы басты шарт.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар.
2. Кузин В.С. Основы обучения изобразительному искусству в школе. – М.: Просвещение 1977. – 206 с.
3. Танирбергенов М.Ж. Теоретические и методические основы обучения графике в ВУЗе. Монография. - Шымкент, 2015. – 205 с.
4. Асылханов Е.С. Изучение декоративно-прикладного искусства Казахстана в общеобразовательной школе и педагогических института Республики: автореф.канд.пед.наук. – М., 1986. –16 с.
5. Альмухамбетов Б. А. Эстетическое воспитание учащихся IV-VII классов средствами национального изобразительного искусства. /на материале общеобразовательных школ Каз ССР: дисс..... кан.пед.наук. – М., 1987.
6. Амиргазин К.Ж. Научно-теоретические основы и методика обучения казахскому декоративно-прикладному искусству в общеобразовательных школах: автореф. ... док. пед.наук. – М., 1995. – С.47.
7. Ералин К. Изобразительное искусство Казахстана В системе художественно-профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства и художественного труда в педагогических институтах: автореф. ... докт. пед. наук. – М., 1992. – 72 с.
8. Камаков А.О. Эстетическое воспитание учащихся 4-6 классов средствами декоративно-прикладного искусства (на материалах народного декоративного искусства Казахстана): автореф.... канд. пед. наук. – М., 1984. – 168 с.
9. Жолдасбекова С.А. Еңбек технологиясы және кәсіпкерлік мұғалімін кәсіби даярлау. – Алматы: Әрекет-Print, 2008. – 330 б.
10. Болатбаев Қ. Көркемдік білім берудің ұлттық мазмұны // Бастауыш мектеп. – 1999. – № 1-2. – Б. 14.
11. Оспанов Б. Развития творческих способностей у студентов на занятиях композиции. – Алматы, 2004.

ӘОЖ 378.02

МРНТИ 14.35.07

М.Құдайқұлов¹, Н.Исабек², Ш.Ақбаева³

- ¹ Халықаралық акмеологиялық ғылымдар академиясының академигі (С.-Петербург),
Ы.Алтынсарин атындағы Республикалық сыйлықтың лауреаты, Кембридж орталығының көрнекті
интеллектуалы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор
- ²ҚазҰПУ-нің Өнер, мәдениет, спорт институтының директоры,
педагогика ғылымдарының докторы, профессор
- ³ҚазҰПУ-нің Бейнелеу өнері және сәндік қол өнері теориясы мен әдістемесі кафедрасының доценті,
педагогика ғылымдарының кандидаты

СТУДЕНТТЕРДІҢ РУХАНИ ОЙ-САНАСЫН ЖАҢАРТУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ МЕН ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаевтың "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру" мақаласының тарихи мәні саяси реформа мен экономикалық жаңғыру бағдарламасын қазақстандық қоғамды және әр қазақстандықты рухани жаңғырту арқылы жалғастырады. Тек жоғары білімді және рухани бай халық қана сырты әсерлерді дұрыс қабылдап, оған жауап бере алады. Сондықтанда мақала қоғамдық-саяси және мәдени-ағартушылық жобалар ретінде бірқатар шаралардан тұратыны өте маңызды. Осыған орай студент жастарымыздың рухани ой санасын жаңартуды жүзеге асыру мәселесінде өнер мен мәдениет саласының қосары қомақты. Авторлар мақалада бүгінгі жоғары мектепте студент жастардың ой санасын жаңартуда жаңаша бағытта өзгерте отырып, білім, өнер мен мәдениет арқылы негізгі бағыттары мен жолдарын ашып көрсетуге тырысқан.

Түйін сөздер: рухани, ой-сана, қоғам, өнер, мәдениет, білім, жаңғыру, жобалар, жаңарту, бәсекелестік, студент, жаңашылдық, дүниетаным, проблема.

Аннотация

М.Кудайкулов¹, Н.Исабек², Ш.Акбаева³

¹ *Академик Международной академии акмеологии (Санкт-Петербург), лауреат Республиканской премии им. Ю. Алтынсарина, выдающийся интеллектуал Кембриджского центра, доктор педагогических наук, профессор*

² *директор Института искусств, культуры и спорта КазНПУ имени Абая, доктор педагогических наук, профессор*

³ *доцент кафедры теории и методики изобразительного искусства и декоративно-прикладного искусства КазНПУ им. Абая, кандидат педагогических наук.*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И СПОСОБЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ДУХОВНОГО СОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ

Историческая ценность статьи нашего Президента Нурсултана Назарбаева «Ориентация на будущее: духовное обновление» будет продолжена в рамках программы политических реформ и модернизации экономики посредством духовного возрождения казахстанского общества и каждого казахстанского народа.

Только высокообразованная и духовно богатая нация может правильно воспринимать и реагировать на внешние воздействия. Поэтому важно, чтобы статья включала ряд мероприятий в качестве социальных, политических и культурно-образовательных проектов.

В этом отношении значимость и вклад искусства и культуры в развитие духовной сознательности и мысли наших студентов безгранично велика.

Авторы попытались выявить основные тенденции, методы и способы преподавание учебного специального курса в вузе, изменив путь в сегодняшней высшей школе через искусства и культуры в духовной сознательности и мышление учащихся.

Ключевые слова: духовность, мышление и сознательность, общество, искусство, культура, образование, возрождение, проекты, обновление, конкуренция, студент, инновация, мировоззрение, проблема.

Abstract

Kudajkulov Maulen¹, Isabek Nurdaulet², Akbaeva Sholpan³

¹ *Academician of the International Academy of acmeology (St. Petersburg), the laureate of the Republican award. Y. Altynsarin, a distinguished intellectual Centre of Cambridge, doctor of pedagogical sciences, professor*

² *Director of the Institute of Arts, culture and sports Kaznpu by Abai, doctor of pedagogical sciences, professor*

³ *Associate Professor of theory and techniques of fine art and decorative art Kaznpu by them. Abai, candidate of pedagogical sciences*

THE MAIN DIRECTIONS AND METHODS OF IMPLEMENTATION OF THE SPIRITUAL CONSCIOUSNESS OF STUDENTS

Historical value of articles our President Nursultan Nazarbayev "orientation for the future: spiritual renewal" will continue within the framework of the programme of political reforms and modernization of the economy through spiritual revival of Kazakhstan society and every Kazakhstani people. Only highly educated and spiritually rich nation can correctly perceive and react to external influences. It is important, therefore, that article included a number of activities as a social, political, cultural and educational projects. In this respect, the relevance and contribution to arts and culture in the development of spiritual consciousness and thoughts of our students is infinitely great. The authors have attempted to identify the main trends, methods and ways of teaching specialized course in University, changing the way in today's higher education through art and culture in spiritual consciousness and thinking students.

Key words: spirituality, thinking and consciousness, society, art, culture, education, revival, projects, updates, competition, student, innovation, vision, problem.

Қазақстан Республикасы президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» деген айтулы мақаласында айтылғандай «Мақсатқа жету үшін, біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс» [1]. Ендеше, бұл жағдай саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып, олардың өзегіне айналатын болады. Күллі жер жүзі, біздің көз алдымызда күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызды бойымызға сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылтуымыз керек [1]. Мұндай жаһандық бәсекелестіктің шапшаң дамуы кезінде, ең алдымен, әркімге де бәсекеге қабілеттілік қарымын дамытып отыруы қажет болады. Бұл қағиданы, әсіресе, жас мамандар, студенттер ерекше еске алу керек. Сол үшін, жоғары оқу орындарындағы студенттердің бәсекеге қабілеттіліктерін арттыру

туралы оқыту процесінде ерекше жаңашыл тың бағыттарды таңдауға кірісуіміз тиіс. Студент жастарға бәсекеге қабілеттіліктің мән-мағынасын материалдық білім алу мен жұмыстың не қызметтің сапасын өзгелерден ұтымды түрде пайдалана білу қажет. Мұндай материалдық білімді, қызмет және зияткерлік өнімді сапалы еңбек деп түсінген жөн. Осы заманда мемлекеттің немесе жеке кісінің табысты болуы адамдардың белсенділік қабілеттілігімен анықталатындығын түсіндіруіміз керек.

Әрине, қабілеттілік туралы мәселе ең күрделі де маңызды әлеуметтік-ғылыми проблемалардың біріне жатады [3]. Оның сипаты мен заңдылықтарын, түрлері мен жетілдіру жолдарын адамның іс-әрекетімен (қарекетімен) және мақсат-мұратымен байланысты зерттеумен философтар мен экономистер, психологтар мен педагогтар ұдайы ұзақ жылдар бойы шұғылданып келеді [6]. - Қабілеттілік – адамның әлеуметтік-психологиялық күйінің ерекше қуаты әрі қасиеті. Қабілеттілікті дамыту қажеттіліктен → мотивтен → қызығушылықтан → темпераменттен → мінез-құлықтан → мақсаттан → қарекеттен туындайды [4].

Қазақ халқының бәсекеге қабілеттілік дәрежесін ғылыми немесе практикалық тұрғыдан әлі ешкімнің зерттемегені, оған назар аудармағаны өкінішті-ақ. Осы жағдайды ескеріп, біздер қазақ халқының бәсекеге қабілеттілік 20 көрсеткішін таңдап алып, олардың деңгейлерін анықтауға әрекет жасаған едік. Бұл зерттеулеріміздің негізінде сол 20 көрсеткіштің қалыптастыру деңгейі орта есеппен 3,67 баллға жеткенін анықтадық. Демек, қазақ халқының бәсекеге қабілеттілік деңгейін «орташадан жоғары» деп айтуға болатын сияқты. Біз зерттеген 20 көрсеткіштің ішінен ең жоғары мәнге (4,2-4,4 балл) мынадай көрсеткіштердің ие болғаны мәлім болды: қазақтың тұрмыстық бейімділігі, өндіретін ұлттық өнімдердің сапасы, ұлттық тәлім-тәрбиелік болмысы [2]. Демек, ежелден бәсекеге қабілетті болып келген қазақ халқының бүгінгі жастары одан да қабілетті болуы тиіс. Жоғары оқу орындары мен мектептерде осы бағытта тың бастамалар мен жаңашыл жұмыстар ұдайы істеліп тұруы тиіс. Педагогикалық университеттердің студенттерімен сөйлесіп талқылағаннан мәлім болғандай, студент қыздар мен жігіттер кіммен, не жөнінен, қашаннан бері бәсекелестікпен өмір сүріп жатқанын айта алмағаны біздерді қынжылтқаны мәлім. Ендеше, студенттер арасында білім беру мен тәрбиелеу мәселесінде олардың бәсекеге қабілеттілігін көтеру туралы ықпалды іс-шаралар жүргізіп, олардың өмірін өзгертуге ықпал жасауымыз керек [12]. Мұндай жағдайда, Н.Назарбаевтың мақаласында айтылғандай, «Жаңа жағдайда жаңғыруға деген ұмтылыс – біздің дамуымыздың ең басты қағидасы. Өмір сүру үшін өзгере білу керек. Оған көнбегендер тарихтың шаңына көміліп қала береді» [1].

Осы қағидаларды ескеріп, оқу-тәрбие процесінде әрбір студентке «Мен нені өзгерте аламын?» деген сұрақты қоя отырып, оларды өзгеруге ұмтылдыруымыз қажет. Мұндай іс-шараларды жүргізуде, тіпті майда мәселелерді шешуден бастауға болады деп ойлаймыз: «Сен кеше не нәрсені өзгерте алдың?», «Қай жолдасыңның қандай өзгеріске ұшырағанын байқадың?», «Ертең қандай өзгерісті жүзеге асырасың?», «Не нәрсені өзгерте алмадың, не себепті?», «Қашанға өмірінде өзгеріс жасамай жүресің?», т.т.

Қашанда, өзгеріс табиғи құбылыс, диалектикалық заңдылық болып саналады. Оның ішінде, әсіресе, ой өзгерісін ең шапшаң өтетін ұшқыр процесс деп түсіну керек. Сондықтан да, қазақ мақалы «Көз жетпегенге, ой жеткізеді» деп үйретеді. Ендеше, жаһандық шапшаң даму дәуірінде, әрқайсысымыз ұшқыр ойланып, тез шеше білуге дағдылануымыз тиіс. Демек, дүбірлі дүниенің дамуы қарқынды ойлап, тез шеше білуге үйретеді. Заманымыздың байланыс құралдары да (компьютер, интернет, мобильдік телефон, космостық байланыс, кең жолақты интернет т.т.) біздерді шапшаң реакцияға түсуге бейімдеуде.

Сондықтан, әсіресе, қазіргі мектеп оқушылары мен студенттерді тез оқуға, есепті шапшаң шешуге, креативті ойлауға, жаңашылдықпен істі ұйымдастыруға үйретуге тиіспіз. Мәселен, психолог, педагог мамандардың анықтауы бойынша 5-ші сынып оқушысы минутына 120 сөзге дейін оқи алуы тиіс. Одан кейін әр оқу жылы сайын өзінің оқу жылдамдығын шамамен минутына 10 сөзге арттырып отыруы керек. Сөйтіп, 10-шы сынып оқушысы 1 минутта оқулықтың 170-180 сөзін оқи алатындай жылдамдыққа жетуі қажет. Шапшаң оқу техникасын толық меңгерген адамның минутына 1000 сөзге дейін оқи алуы мүмкін [4].

Студент жастардың қабілеттілігін күн сайын арттырып отыру үшін, оларға жеке дара тапсырмалар дайындаған жөн, әртүрлі тренингтер өткізуіміз қажет, өмірдегі және оқу процесіндегі түрлі

жағдайларды өзгертіп отыруға студенттерді бейімдеуіміз керек. Әрбір студентті жетілу дәрежесін сезіне білуге үйреткеніміз жөн. Мәселен, «Ертең сен жақсы баға алуың үшін не істеуің керек?», «Ертең не жөнінде қызығушылығыңды қанағаттандырмақшысың?», «Қандай ақынның махаббат жөніндегі өлеңдерін оқып, есте сақтауға тырысасың?», «Кәсіпкерліктің қай түрімен оқып, көріп танысқыңыз келеді?» деген сияқты күнделікті өмірге қатысты мәселелерді меңгеруге, сөйтіп өз өмірін өзгерте білуге дағдыландырғанымыз жөн [10,11]. Бізде де Сингапур еліндегідей әрбір студентке бәсекеге қабілеттілігін арттыру жайында тиісті балл беріп, өлшеніп тұрса құба-құп болар еді.

Болашақ педагог мамандарға да кәсіпкерлікті жүргізу жайында элективті курстар өткізіп, оларды бизнеске тартуымыз да бір абзал іс болар еді [9,11]. Сондай-ақ, біздер неге жастарды ұлттық бұйымдар жасауға үйретпейміз? Қазақтың ұлттық әшекей бұйымдары ЕХРО-2017 келген қонақтарды қызықтырғаны мәлім емес пе? Студент жастарды отандық киімдерді киюге, халқымыздың қол өнер бұйымдарын пайдалануға неге үйретпейміз? Қазақтың ұлттық киімдері мен өнімдерін жастарымыз брендке айналдырмағанда, кімдер айналдырады? Бар байлықтың көзі мемлекеттің табиғи ресурстарында емес, адами капиталда екендігін неге түсіндірмейміз, студент жастарға?

Осындай ауқымды әрі маңызды мәселелерді жүзеге асырудың басты бағыттарын анықтап, оларға тәрбиелеудің жасыл жолдарын (тәсілдерін) анықтап үйрету үшін, әсіресе, педагогикалық университеттерде «Студент жастардың рухани сана-сезімін жаңартып кемелдендірудің теориясы мен технологиясы» атты инновациялық Орталық құруды қажет деп санаймыз. Ондай Орталықта: 1) концепция; 2) ғылыми-теориялық негіздеме; 3) элективтік курстар бағдарламалары; 4) әлеуметтік-педагогикалық тренингтер; 5) оқу-әдістемелік құрал жазып шығару; 6) семинар-практикумның бағдарламалары т.б. нормативтік құжаттар жасалуы тиіс.

Бұл Орталықта жасалған 64 сағаттық (3, 4 семестрлер үшін) семинар-практикумның жоспарын ұсынып отырмыз (1-кесте). Ол басты бағдарлар студенттердің нарықтық қоғамның ерекшеліктері, білім-ғылымның практикалық маңыздылығы, сана-сезімді жаңартудың бағыттары, тұлғалық қасиетті бойға сіңіру, кәсіпкерліктің қыр-сырын білу, мақсат-мұратқа жету жолдары, кітап оқи білу жайлы танымы мен талғамын білдіреді [5,7,8]. Олардың негізі жастардың бәсекеге қабілетті болуына ұмтылыс жасауына ықпал етеді. Бұл курсты оқытуда диспут, дебат, дискуссия, айтысу, сыни тұрғыдан талдау, экскурсия, түрлі мамандармен кездесу, эссе-шығарма жазу, проблема қою, оның шешу жолдарын көрсету, логикалық структурасын ашу, ізденушілік әрекет, кері ойланып шешу, топ болып ойласу, сайыс, электрондық көрнекі құралдарды пайдалану, тест-сауалнама және тренинг өткізу, студенттермен бірлесіп талқылау, т.с.с. жаңашыл тәсілдерді қолдануды қажет деп санаймыз.

1-кесте

64-сағаттық семинар-практикумның жоспары:

<i>3-семестр үшін</i>		
1	Нарықтық қоғамның артықшылықтары мен кемшіліктері	4 сағат
2	Білім-ғылымның маңыздылығы	4 сағат
3	Сана-сезімді жаңартудың бағыттары	4 сағат
4	Тұлғалық қасиетті бойға сіңіру	4 сағат
5	Кәсіпкерліктің қыр-сыры	4 сағат
6	Бәсекеге қабілетті болуға ұмтылу	4 сағат
7	«Өзімше өмір сүру»	4 сағат
8	Өз тілімді өлімсіретпеу	4 сағат
Барлығы		32 сағат

<i>4-семестр үшін</i>		
9	Туған жерді сүю	4 сағат
10	Елімнің экологиясын сақтау	4 сағат
11	Мақсат-мұратқа жетудің жолдары	4 сағат
12	Ата-ананы қадірлеу	4 сағат
13	Кітап оқи білу	4 сағат
14	Қазақи салт-дәстүрлерді қастерлеу	4 сағат
15	Қазақ өнерін өрістету	4 сағат
16	Ұлттық мақтанышымызды мадақтай білу	4 сағат
Барлығы		32 сағат

Студент санасын жетілдіру деңгейі өлшеніп, баллмен бағалауды, және үздік нәтижелерге жеткендерге сыйлық беруді, шетелдерге танысу сапарларына жіберуді неге пайдаланбасқа?

Осылайша студент жастардың санасы тез оянса, еліміздің жаңаруы да шапшаң өтпек деп ойлаймыз.

Президентіміздің маңызды мақаласында [1] айтылғандай қазақтың ұлттық коды халықтың тарихы терең түп-тамырына негізделген болуы керек. Осыған орай талдасақ, қазақ халқының 10 мыңнан астам әндері мен 5 мыңнан астам күйлері мол қазына екендігін білеміз. Демек, әрбір қазақ азаматының сол ұлттық бай қазынаны қастерлеп, оны жоғары бағалай білуі тиіс. Сол себепті, әрбір адам, кез келген студент сол мол қазынаны мақтанышпен қабылдап, бір-екі ән мен күйді орындай білуі парыз деп түсіну қажет сияқты. Мәселен, әрбір қазақтың:

Қаратаудың басынан көш келеді,
Көшкен сайын бір тайлақ бос келеді,
Ел-жұртынан айрылған жаман екен,
Қара көзден мөлтілдеп жас келеді,

– деген өлеңді құшырлана мақтанышпен айта білуі қажет. Сонда ол қазақ халқының мұңлы-зарлы тарихын үнемі еске алып жүретін болады. Сондай-ақ, жастарға:

«Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек.
Айдай толған кезімде,
Би билейік дөңгелеп»,

– деп, неге көңілденіп, марқайып, масаттанып, ойнап, күліп, көңілі көтеріліп, шырқап айтып жүрмеске? Бұл әуендерді домбыра не қобызға салып үйренсе, тым мархабат болар еді.

Мұндай рухани жаңғырудың қастерлі мәселелерін ұдайы ойға алып, мезгілінде шешіп отыруымыз керек. Мұның жасыл жолдарын әрбір педагог пен ата-анаға дер кезінде тиімді шеше білуге ұл-қыздарын үйрете білуі парыз. Бұл әйгілі, құнды өлеңдерді, тіпті күніге үйде, мектепте, университетте, көшелерде, жиын-тойларда айтып жүретіндей, шырқап, масаттанып жүрсек те еш айыбы жоқ деп ойлаймыз. Сонда біздер күнделікті өмірімізді рухани жаңғыру бағытында өзгертіп, жаңаруға бет бұруымыз тез жүзеге асырылар еді.

Осы айтылғандардың нәтижесінде, студенттердің ой-санасы мен жүйке-сезіміне өзгеріс жасайтындай түрлі креативті әдіс-тәсілдерді пайдалана білудің жаңаша жолдарын таба білуіміз тиіс. Бұл педагогтар мен ата-аналардың күнделікті орындап отыратын мәңгілік рухани проблемасына айналуы абзал.

Біздің зерттеп, талғап-талдап толғануымыздың нәтижесінде, мұндай оқу-тәрбие процесін жетілдірудің проблемалары «Студент жастардың рухани сана-сезімін жаңартып, кемелдендірудің теориясы мен технологиясы» атты инновациялық Орталықты ашудың аясында шешілмек деп санаймыз.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. «Егемен Қазақстан», 26.04.2017 ж.
2. Құдайқұлов М., Молдабеков Ж., Әжіқанова М. Қазақ бәсекеге қабілетті ұлт па? «Ақиқат», 2017 ж., №1.
3. Құдайқұлов С., Құдайқұлов М. Творчестволық және бәсекелестік қабілеттілік, 2006 ж.
4. Құдайқұлов М. Қабілеттілік. Дағды. Шеберлік. Қазақстан, 1986 ж.
5. Құдайқұлов М., Қозыбай А., Орақова А. Білімді капиталға айналдырудың технологиясы (оқу-әдістемелік құрал). ҚазҰАУ, 2011 ж.
6. Құдайқұлов М., Құдайқұлов С., Мәмбеталиев Т. Нарықтық педагогика негіздері, 2007 ж.
7. Құдайқұлов М., Нұрпейісова С., Сейтхазиев Д. «Білім экономикасы» негізінде оқыту процесін жаңартудың технологиясы. ҚазҰПУ, 2012 ж.
8. Құдайқұлов М., Нұрпейісова С., Құдайқұлов С. Дидактическая технология инновационного обучения. КазНПУ, 2011 ж.
9. Құдайқұлов Д., Құдайқұлов М., Құдайқұлов С. Основы предпринимательства и бизнеса. «Оқулық», 1998 ж.

10. Құдайқұлов М., Қоңырбаева С., Әжіқанова М. Қалай өзімізге өмір сүремін? «Адами капиталды» дамыту туралы инновациялық орталық, 2016 ж.

11. Құдайқұлов М., Әжіқанова М. Бәсекелестік кәсіпкерліктің негіздері. «Адами капиталды» дамыту туралы инновациялық орталық, 2016 ж.

12. Құдайқұлов М., Тымболова А., Бәкірова Л., Мауленова Р. Бәсекеге қабілетті болуды үйрен. «Адами капиталды» дамыту туралы инновациялық орталық, 2015 ж.

ӘОЖ 378.02: 37.016

МРНТИ 14.35.09

Е.Т. Кісімісов¹

¹п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ-нің шығармашылық мамандықтар кафедрасының доценті
Алматы, Қазақстан

ГРАФИКА МАМАНДЫҒЫНА ГРАФИКАЛЫҚ СУРЕТ ПӘНІНЕН ҚОЙЫЛЫМНЫҢ ДЕКОРАТИВТІЛІГІН ШЕШУГЕ ОҚЫТУДАҒЫ КЕСКІНДЕМЕНІҢ ПӘН АРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСЫ

Аңдатпа

Мақала болашақ графика суретшілеріне графикалық суретті оқытуға арналған. Курс бағдарламасында ерекше мән қойылымды декоративті түрде шешуге ерекше мән беріледі. Графикалық суретті меңгеру барысында алдыңғы курстарда оқытылған «Академиялық кескіндеме» пәнінен алған білімдерін осы пәнмен ұштастыру, яғни пән аралық байланыс. Бұл тапсырмада студенттер бейнелеудің реалистік көздері ретінде, олардың образын қайта жасау арқылы, декоративті композиция заңдары бойынша тұрғызылған қойылымдарды пайдаланады. Стилизациялау үрдісінде заттың нақты айқын табиғи формасы пайда болып, форманың ерекшелігі, түстері және жеке ерекше элементтер анықталады. Шығармашылық ойлауды дамыту мен қалыптастыруға қажетті оқу тапсырмаларын орындаудың реттілігін, бояу түсі қатынасының үйлесімділігін көре білу және түсіну, көрініп тұрған заттың пішімін, көлемін, фактурасы мен материалдылығын орындай алуын қарастырады.

Түйін сөздер: бейімдеу, декоративтілігі, бояу түстерінің үйлесімділігі, гуашь, сангина, пастель, көмір, тушь.

Аннотация

Е.Т. Кисимисов¹

¹к.п.н., доцент кафедры творческих специальностей, КазНПУ имени Абая
Алматы, Казахстан

МЕЖПРЕДМЕТНАЯ СВЯЗЬ ЖИВОПИСИ ДЛЯ РЕШЕНИЙ ДЕКОРАТИВНОСТИ ПОСТАНОВКИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ПРЕДМЕТА ГРАФИЧЕСКОГО РИСУНКА СПЕЦИАЛЬНОСТИ ГРАФИКА

Статья посвящена преподаванию графического рисунка будущим художникам графикам. В программе курса придается особое значение решению изображения декоративности постановки. При освоении предмета графический рисунок студенты применяют навыки по «Академической живописи» межпредметный связь. В этом задании студенты используют в качестве первоисточников реалистические этюды, перерабатывая их в образ, построенный по законам декоративной композиции. В процессе стилизации природных форм происходит выявление самых выразительных характеристик объекта и отказ от второстепенных деталей, подчеркиваются особенности формы, цвета и отдельных наиболее характерных элементов. Рассматривается последовательность выполнения учебных заданий, необходимых для развития и формирования творческого мышления, умения видеть и понимать гармонию цветовых отношений, передавать цветом форму, объем, фактуру и материальность видимых предметов.

Ключевые слова: навыки, декоративность, гармония цветов, гуашь, сангина, пастель, уголь, тушь.

Abstract
Kisimisov E.¹

¹candidate of pedagogical sciences, associate professor of creative specialties, KazNPU named after Abai
Almaty, Kazakhstan

INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIP OF PAINTING TO DECORATIVE SOLUTIONS PERFORMANCES IN THE TRAINING OF THE SUBJECT GRAPHIC ILLUSTRATION SPECIALTY GRAPHICS

The article is devoted to teaching future graphic artists schedules. The curriculum stresses decision image decoration setting. If development of the subject graphical illustration, students apply the skills of "Academic painting" interdisciplinary communication. In this task students use as primary sources of realistic sketches, converting them into an image constructed according to the laws of decorative compositions. In the process of stylization of natural forms is identifying the most distinctive characteristics of the object and the abandonment of the secondary parts, highlighting the features of shapes, colors and some of the most characteristic elements. Discusses the sequence of learning activities required for the development and formation of creative thinking, the ability to see and understand the harmony of color relationships, to convey color, shape, volume, texture, and materiality of the visible objects.

Key words: skills, decoration, the harmony of colors, gouache, sanguine, pastel, charcoal, ink.

Графика мамандығы үшін «Графикалық сурет» негізгі базалық пән болып табылады және болашақ график суретшілерінің қалыптасу үрдісіне септігін тигізеді. Графикалық суреттің декоративті түрін дамыту негізінен график-суретшілердің жалпы және кәсіби дайындықтарына байланысты.

Болашақ графика суретшілерін оқыту барысында кәсіпті меңгеру ерекшелігін ескеріп, республикамызда тұңғыш графика мамандығының суретшілерін даярлауды қолға алған Абай атындағы ҚазҰПУ профессор - оқытушыларының жолға қойған оқыту әдістеріне зер салып, кәсіби біліктілігін қалыптастыруға анағұрлым бейімдеу. Графикалық суреттің декоративтілігін, бояу түстерінің үйлесімділігін сауатты кәсіби деңгейде шешу үшін «Академиялық кескіндеме» пәнін меңгеру болашақ графика суретшілеріне ең маңызды үрдіс. Түстердің қатынастарының үйлесімділігін, бояу түсі арқылы формасын беруге қойылымның декоративті түрде орындауға қажетті қабілетін дамытуға бірден-бір себепкер болады. Реалистік кескіндеменің қыр-сырын кәсіби меңгеру суретшінің өзіндік стилін дамытуға әсерін тигізеді. Өнер тарихы бойынша біз түрлі шығармашылық тұрғыдан натураны терең зерттеген көптеген тұрмысынан ерекше талантты суретшілерді және олардың көзқарасынан туған формасы мен мазмұны бүтін шынайы образды білеміз. Кескіндемеде суретшілер үшін негізгі мақсат бояулардың үйлестілігі мен техникалық әдістер ғана емес, өмір шындығын бейнелей білуі [1]. Академиялық кескіндеменің негіздерін, тәсілдері мен қоршаған ортаны бейнелеу әдістерін білу, студенттер үшін кәсіби міндетін батыл шешуге мүмкіндік береді. 5В042100- Графика мамандығында 3 курстың 5семестрінде «Графикалық сурет» пәнінің оқу бағдарламасында тапсырманы натурадан орындау барысында натюрморттың декоративті шешімін гуашь бояуымен орындау қарастырылған.

1-2 суретте көрсетілген тапсырмалар ерекше болып табылады және графика суретшілеріне қажетті декоративтік көркемсуреттік ойды дамытуға бағытталған. Студенттер осы тапсырмалардың үлгісінде заттарды жалпылама, стилизациямен бейнелеуді үйренеді, көлемі шартты көрсетіледі. Формасы мен түсі де шартты түрде жергілікті декоративті шешімін табады.

Реалистік бейнелеуді стилизациялау әлбетте күрделі үрдіс. Натураны зерделемей тұрып, оқу тапсырмасының барлық декоративтік элементтерінің пластикалық шешімдерін және нақты ритмді көрсете алу мүмкін емес [2].

Келешек график-суретшілерін графикалық суретке оқытуда реалистік түрде натурадан қарап бейнені декоративті бейнелеуге айналдыруға бағытталған. Студенттер бірінші графикалық тапсырманы орындау барысында (жапырақ, өсімдік және жеке заттар) декоративтік стилизациялауларының әдіс-тәсілдерін меңгеріп, заттардың түстері мен формаларының ерекшеліктерін айқындай отырып заттың формасын декоративтік кескіндеме тілінде бейнелеуге үйренеді.

1-сурет

2-сурет

3-курс графика мамандығы студенттерінің аудиториялық жұмыстары

Мысалы, «Гүлдер шоғы» натюрморттың декоративтік шешімін табу үшін композицияның барлық элементтерінің ырғақты жүйелілігін жасауға, гүл шоғы тұтастай декоративті дақ ретінде тұтастығы мен бағыныштылығының шешіміне жету.

Декоративті натюрмортта негізгі тапсырма болып натураның декоративтілігін айқындау, парақтағы композициялық жазықтықты ұйымдастыру, үйлесімді бояу түсі мен үндестік шешімі. Декоративтік натюрморт натураны нақты бейнелеу емес, берілген натураны стилизациялау. Мысалы, оқу тобының алдына орамалға, витражға, гобеленге натюрморттың эскизін жасауға тапсырма беру сияқты және т. б. Декоративті натюрмортты шешудің негізгі принциптері болып шартты кеңістік жазықтығында кеңістік тереңдігіндегі бейнеге айналдыру. Декоративті натюрмортты жазу үрдісінде студенттің алдына қойылатын тапсырма натюрморттың декоративті шешімінде анағұрлым айқын мінездемесінің сапасын байқай алу және практикалық орындау. Қойылған натюрмортты қарап орындау барысында ойдан кездейсоқ басқа заттарды қосудан аулақ болған жөн.

Декоративті натюрморт келешек графика суретшілеріне бояу түсінің үйлесімділігін, үрдісін, жарықтығы мен фактурасын түйсінуін, дамыту мүмкіндігін береді және де студенттердің шығармашылық күштерін бүтіндей белсенділігін арттырады.

Натюрморт қойылымының композициясына табиғи немесе жасанды жарық болуы үлкен рөл атқарады. Жарық бір шеттен, бағытталған немесе шашыраңқы (терезеден не жалпы жарық) болуы мүмкін. Натюрмортқа жарықтың алдынан, не бір жағынан түсуі заттарда қарама-қарсы жарық-көлеңке пайда болады, сонымен бірге бірінші (немесе негізгі) планды айқын көрсету үшін артқы планға түсетін жарықты жартылай жауып қойуға болады.

Заттардың тондық айырмашылықтары шашыраңқы жарықта айқын көрінеді. Студенттерге декоративтік шешімдерін орындау барысында бояу түстерін шартты түрде немесе шектелген аз

көлемде пайдалануды ұсыну пайдалы. Бұл натюрмортқа тондық және бояу түстеріне қатысты үйлесімділік сезімі мен көңіл бөлуді дамытады.

Формальді композициялық шешімінде нақты форманың шартты шешім деңгейін шамалыдан толық бұзуға дейінгі аралықта болуы мүмкін. Қосымша алтын, күміс, қола бояу түстерін, сондай-ақ коллаж, тырнап сызу т.б. техникаларын пайдалануға болады.

Бірінші тапсырмадан кейін студенттерге натюрморттар сериясын орындау ұсынылады. Содан кейін натюрмортты декоративті кескіндемелік бейнелеуді шешу керек. Осы тапсырмаларды орындау барысында студенттер көрініп тұрған заттық дүниенің кескіндемелік заңдары мен амалдарын және декоративтік шешімдері жайлы базалық білім алады. Заттық- кеңістіктік композицияны тұрғызуда, дәстүрлі қол өнері заттарынан тақырыптық натюрморт орындау барысында оқу жұмысын тондық-түстік шешімі бойынша дағдысы мен білімін жетілдіру жалғасады. Бұл тапсырмаларды орындау-күрделі түстік гамманың үйлесімділігі нақты кескіндемелік шешіміне бағытталған. Тақырыптық натюрморттың декоративтік шешіміне өрнектелген заттарды қосу арқылы композицияның айқын декоративті- стилистикалық шешімімен теориялық және практикалық біліктілігін көтеруге септігін тигізеді. Оқу жұмыстарында халықтық қол өнер бұйымдарды, гипстік өрнектерді қоса отырып тақырыптық натюрмортты декоративті шешуде студенттер декоративті композицияны жасау, бейнелеу жазықтығындағы заттарды сауатты орналастыру тапсырмаларын орындау, кескіндемелік ортадағы дәстүрлі қол өнер бұйымдарының формалары мен фактураларын бірыңғайландыру мен стилизациялау дағдыларын қалыптастырады. «Өнер», «Музыка», «Шәй ішу» т.б. тақырыптық натюрморттарында бірыңғай көркемсуреттік композицияға біріктіретін түрлі мақсатқа арналған заттар. Бұндай тапсырмалар болашақ декоративтік жұмыстар жасау дағдысын дамытуға себепкер болады.

3-сурет

4-сурет

Студенттердің үйде орындаған тапсырмалары

Графикалық сурет пәнінің 3 курс 6 семестрінде оқытылатын бағдарламасында толығымен адам портретінен бастап толық фигураға дейін дәліздік қойылымдарға арналған (3-4 сурет). Келешек график суретшілеріне қажетті тапсырма адам бейнесін декоративті стилизациялау болып табылады.

Бұл тапсырмада фигураның өте айқындылығын көрсету, декоративті құралдармен модельдің мінездемесін және қойылымның жалпы бояу түстерін шешу қажет. Модельдің пластикасы мен мінездемесін көрсете отырып, оның анағұрлым ашық декративтілік жағынан келбеті мен ерекшелігін көрсету. Бұл тақырыпты оқу келесі кезекпен жүргізіледі: портрет, бас киіммен портрет, беліне дейін қолымен портрет, толық бойымен фигура, ұлттық киіммен фигура [3].

«Ұлттық киімдегі фигура» - оқу тапсырмасы үйренген білім мен дағдыларын, фигураны сауатты тұрғыза білу, қозғалысты көрсете алу, бейнеленіп отырғанның өзіндік ерекшелігі мен мінездемесін, түс қатынастарының бояу үйлесімділігін таңдай алуды талап етеді. Бұл тапсырмада студенттер костюмді әрлейтін декоративті элементтер мен өрнектік композициялар жасайтын, модельдің қозғалысын көрсететін костюм қыртыстарының орналасу заңдылықтарымен танысады.

Масштабтары мен фактуралары әртүрлі декоративтік стилизациялар мен формаларын жасаудың амалдарын игере отырып, студенттер тепе-теңдікті, стилистиканы сақтаған, бірыңғай структуралық-пластикалық композицияны жасайды [4]. Оқу үрдісінде студенттер әртүрлі графикалық құралдармен жұмыс тәсілдерін меңгереді: гуашь, сангина, пастель, көмір, тушь. Әрбір тәсіл көркемсуреттік құралдармен қоршаған шындықты көрсетуде өзіне ғана тән ерекшелікті көрсету мүмкіндігі бар, сол себепті студенттер графикалық суреттің әртүрлі тәсілдерінің мүмкіндіктері мен түрлі құралдарды пайдалана отырып шығармашылық тапсырманы шеше алулары керек.

Графикалық суреттен жаңа тапсырмаларды оқу үрдісіне жасай отырып және ендіріп, композицияны декоративтік шешу төңірегінде ертерек натурадан қарап орындалған кескіндемелік және графикалық жұмыстар мен әдістемелік құралдарды пайдалана отырып, біз студенттердің белсенді интеллектуальді шығармашылығын дамытуға ұмтылдық. Жекелей бағытталған жаңашыл оқу әдістері мен дәстүрлі әдістерді қолданудың үйлесімділігі студенттердің графикалық суреттен дайындық деңгейіне тиімді әсер етті.

Графикалық суретті оқыту бағдарламасы студенттердің көркемсуреттік- пластикалық образдар мен стандартты емес, шығармашылық жұмыстарындағы шешімдерді жасауға бағытталған. Студенттер графикалық суреттен оқу тапсырмаларын арнайы орындау үрдісінде кәсіптік және шығармашылық тапсырмаларын жетістікпен шешуге қажетті білім мен дағдыларын, сәнді-қолданбалы өнердегі шығармашылығын дамыту жолдарын меңгереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Рабилова З.Ж., Тұрдығұлов Ж.А. Болашақ бейнелеу өнері мұғалімдеріне кескіндемені оқытудың теориялық негіздері. Абай ат. ҚазҰПУ Хабаршысы «Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы - әдістемесі» сериясы. – №1(50), 2017. – С 46-50.
2. Василенко В. М. Народное искусство: избранные труды о народном творчестве X-XX вв. – М., 1974. – 79 с.
3. Беда Г.В. Тоновые и цветовые отношения в живописи. – М.: Сов. художник, 1964. – 248 с.
4. Богатырев П.Г. Вопросы теории народного искусства. – М., 1971. – 91с.

ЭОЖ 378.126
МРНТИ 14.07.03

А.Л. Сеитова¹, Г.Б. Ахметова²

¹педагогика ғылымдарының магистры, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Өнер, мәдениет және спорт институтының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан

²1 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ, педагогика және психология институты,
Алматы қ., Қазақстан

ЕРЕСЕКТЕРДІҢ ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі кезеңде экономиканы дамытатын қаржылық құрылымдар жүйесі және өндірістік қатынастармен қатар әлеуметтік-психологиялық қарым-қатынастың да маңызды рөл атқаратындығы белгілі. Жаһандағы болып жатқан жағымсыз оқиғалардың барлығы дерлік субъектілер арасындағы оң қарым-қатынастың орнамағандығынан деп айтуға болады. Шындығында, адамдар арасындағы оңды қарым-қатынас көптеген істердің тиімді аяқталуының кепілі екендігі анық. Осы жерде қойылатын маңызды мәселелердің бірі – қоғамдағы ересек адамдар арасындағы тиімді байланысты орнатудың тетігін қарастыру. Бұл орайда әлеуметтік ортада, адамдар арасында жиі қарым-қатынас орнату үдерісінде психологиялық, мәдениеттанушылық, тарихи, әдеби, жаңа заманғы технологиялық біліммен бірге андрагогикалық білімді меңгеру өзекті болып табылады. «Ересек» адамдар сөзіне қатысты дүниежүзінің ғалымдары біршама талқылаулар мен өзіндік анықтамалар берген. Алдымен осы сөзге байланысты ойларды талқылап көрсек. Көптеген психолог, физиолог, социолог, философ ғалымдар тұтас адам өмірінің хронологиясын 3 негізгі нақты кезеңдерге бөліп қарастырады.

Түйін сөздер: ересек, өзіндік бағалау, оқу іс-әрекеті.

Аннотация

А.Л. Сеитова¹, Г.Б. Ахметова²

¹старший преподаватель Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

²магистрант 1 курса кафедры педагогики и психологии, Института педагогика и психология при
КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан

САМООЦЕНКА ВЗРОСЛЫХ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Изменения происходят постоянно, а значит, менеджерам систематически нужно учиться и переучиваться самим и обучать своих подчиненных. Навыки тренера сегодня необходимы не только для корпоративных специалистов по обучению и эйчаров, но и для всех руководителей, особенно в тех организациях, где основной акцент делается на развитии сотрудников. Обучение же взрослых имеет целый ряд особенностей. Понятие образование взрослых (adult education) охватывает собой весь комплекс непрерывных процессов обучения – как формального, так и весь спектр его неофициальных форм и видов, с помощью которых взрослые люди развивают свои способности, обогащаются знаниями, совершенствуют профессиональные квалификации или же применяют их в новом направлении. Отличия взрослых учащихся от учащихся-детей постепенно осознавались наукой. В педагогике появился даже особый раздел дидактики, получивший название андрагогика. Была предложена и андрагогическая модель организации обучения, в рамках которой обучающийся несет ответственность за определение области обучения, выбор методов, планирование сроков, а также за оценку результатов. Он выступает в качестве основной «движущей силы» обучения, в то время как преподаватель играет роль координатора процесса, «архитектора», создающего новые формы, методы и возможности.

Ключевые слова: самооценка, взрослых учащихся, андрагогика, действия.

Abstract

Seitova A.L.¹, Akhmetova G.B.²

¹magister of Education sciences, Senior teacher of the Institute of arts, culture and sport at Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

²master of 1 course of the Chair of Pedagogy and Psychology KazNPU of the name of Abay, Almaty, Kazakhstan

SELF-ASSESSMENT OF ADULTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Nowadays the system of economical institutions developing the economy and along with the industrial relations, social – psychological relationships play important role. All the adverse actions happening in the world can show the nonpositive relations between subjects. It is clear that, the positive relationship between people is the ascertain of good end of the actions. Here is put the important problem of considering the establishment of the beneficial relationships between adults' outbreak in society. From this part of view, it is actual to investigate the andragogical knowledge along with the psychological, cultural, historical, literal, new innovative technological education in establishing the process of constant relationship between people in social environment.

Key words: andragogical, cultural, historical, literal.

Қоғамның жаһандану барысына қатысты жастармен қатар ересек адамдарды үздіксіз оқыту маңызды екендігі анық. Ақпараттар тоқтаусыз өсуі мен өмірағымының тез өзгеруі қоғамдағы кез-келген тұлғаның заман ағымына байланысты әлеуметтенуін қажет етеді. Соған байланысты ересек адамдардың тұрақты білімін жетілдіру мен уақыт талабына сай өзгертіп отыруы өзекті болып табылады. Сол себептен қазіргі таңда ересектерге білім беруді педагогикалық-психологиялық тұрғыдан зерттеуге назар аудару қажет деп санаймыз.

«Ересек» адамдар сөзіне қатысты дүниежүзінің ғалымдары біршама талқылаулар мен өзіндік анықтамалар берген. Алдымен осы сөзге байланысты ойларды талқылап көрсек. Көптеген психолог, физиолог, социолог, философ ғалымдар тұтас адам өмірінің хронологиясын 3 негізгі нақты кезеңдерге бөліп қарастырады. 1-кезең – жасөспірімдік шақ, бұл кезең әртүрлі эксперимент нәтижелеріне байланысты алынған 18-22 жас аралығындағы адамдар, 2-кезең – ересектік шақ, ол 20-дан 65 жасқа дейінгі (кейде 18-22-ден 60-75 жас) аралықтағы адамдар болып анықталды. Бұл ерте ересектік (35 жас) және кеш ересектік (50 жас) деп бөлінеді. Ал, 65 жастан жоғары кәрілік жастағы адамдар 3-кезеңге жатқызылады. [1, 80 б.].

М.Ш. Ноулздың айтуынша, ересек адам дегеніміз – өзін-өзі ересек адамша ұстай білетін, жұбайлық және ата-ана жауапкершілігі мен азамат рөлін атқара алатын кісі десе, ал ресей ғалымы Ю.Н. Кулюткин де: «ересек адам – ең бірінші қоғам талабына сай, өз алдына шешім қабылдай алатын әлеуметтік толық жетілген адам» - деп, атап көрсетті.

Атақты француз ғалымы, ересектерді оқыту жөнінде тәжірибе жүргізуші Р.Муккиели: Ересек адамдар деп, 23 жастан асқан, кәсіби өмірге толықтай енген, белсенді әлеуметтік рөлді иемденген, жеткілікті деңгейде мағлұматтарға ие болған адамды айтады [1, 80 б.].

Әрине, ересек шақтың өзіндік белгілі-бір анықталған мөлшері бар. Бұл жөнінде әр ғалым ересек адамдардың жастарын әртүрлі кезеңдерге бөледі. Әйгілі ғалымдар: Дж. Биррен – 17-75 жас; Е.И. Степанова –18-40 жас; Ю.Н. Кулюткин –16-70 жас; ағылшын зерттеушілері: Д.М. Бромлей және Б.Г. Ананьев – 21-65 жас, Д.И. Фельдштейн – 21-75 жас кезеңіндегілерді ересек адамдардың жас мөлшерлері деп қарастырды. Ал, американдық атақты психолог Э.Эриксон болса, 20 жастан асқан адамдардың бәрі ересектер деп пайымдайды [1, 81 б.].

Өз зерттеуінде Г.К. Джуманова: «ересек адам – бұл іс жүзінде жетуі қиын үлгі, оның қасиеттері жеткіншекте көбіне болмайтын өмірлік жағдайлармен қатынастарда көрінеді, ал құрдасы-жеткіншекке нақты мүмкіндіктер деңгейінде өзін-өзін бағалауға, өзі тікелей теңесуіне болатын адамға жүзеге асырылған түрінде көруге жағдай жасайтын өлшем», - деген тұжырымын ұсынды [2,16 б.].

Айта кететін жай, шетел зерттеушілері ересек адам ұғымын анықтауда әлі де ортақ пікірге келмеген, мұның себебі адам өміріндегі осы даму кезеңін бірыңғай жүктейтін нақты сипаттамаларды бөліп көрсету қиындығында болып отыр. П. Джарвистің пікірінше, ересек адам ұғымын анықтау өте күрделі деп санайды. Ересектер білімімен жалғастырылған білімінің халықаралық сөздігінде П.Джарвис осы ұғымның қазіргі шетел андрагогикасында қабылдаған бірнеше мағынасын береді.

1. Биологиялық кемел жасқа жеткен адам.
2. Қоғам заң жүзінде ересек деп қарастыратын заңды хронологиялық жасқа жеткен адам.
3. Адам өзін ересек сезінетін жас – ересек мінез-құлық мәнері.

Ересек болу – өз әлеуметтік тобында ересек ретінде есептелуі П.Джарвис негіздемесі бойынша «бұл терминнің көп мағыналылығы ересектер білімі ұғымын анықтаудың қиындығының басты себебі болып табылады» [3, 302 б.].

Ең жеңіл де кең тараған тәсіл – адамды ересектер категориясына белгілі бір жасқа жеткенде жатқызу. Алайда көптеген шетел зерттеушілері шынайы көріністі байқағандай, бұл көрсеткіш сырт қарапайымдылығына қарамастан мәселеге жақын келетін сипатта. М.Тайт дәлел ретінде адамдар 18 жастан ересек саналатын Ұлыбритания елін мысалға келтіреді. Мұнда 18 жастан азаматтар дауыс беру құқына ие. Бірақ жақында ғана дауыс берудің жастық шектеуі 21 жасты құраған, ал ересек адамның басқа рөлдерін: ата-ана, қызметкер, салық төлеуші рөлдерін орындауға адамдар 18 жасқа жетпей кірісе алады.

Осы көрсеткіштердің нақтылығын дәлелдейтін басқа да жайттар бар: Еуропа елдерінде ересек адам жасын заң бекітеді, ал дамушы елдерде ересек жасы жергілікті дәстүрлермен сараланады [4, 137]

Р.Петерсон ересектерді оқытып, оларды тұлға ретінде дамыту үдерісі деп қарастырды. Оның идеясына қосымша М.Ноулз талқылауға адамның өзін-өзі бағалауын жаңа критерий ретінде енгізді. Оның пікірінше, адамға ересек ретінде қарауымыздың негізі, бір жағынан, олардың «ересек» мінез-құлқында, екінші жағынан, олардың өзін-өзі ересек адам ретінде сезінуінде [5, 400 б.].

Оқушылардың өзіндік бағалауы мәселесі психологияда жан-жақты қарастылған. Бірақта, ересек адамдардың оқу барысындағы өзіндік бағалауы әліде зерттеуді қажет етеді.

Өзіндік бағалау адамның білім алуға, өзінің мінез-құлқы мен іс-әрекетін реттеуге тікелей қатысушы ретінде тұлғаның автономды сипаты, өзінің белсенділігінде қалыптасатын және оның ішкі жан дүниесін көрсететін маңызды орталық компонент деп қарастырылады.

Өзіндік бағалау оны құрайтын екі факторлардың, атап айтқанда, адамның өзі туралы білімін айқындайтын рациональды және бұл білімді қабылдауы мен бағалауын бейнелейтін эмоциональды факторлардың бірлігімен қалыптасады.

Жалпы алғанда, өзіндік бағалау адамның мінез-құлқын, оның оқудағы белсенділігін, қарым-қатынасын, өзін-өзі тәрбиелеуін, еңбегін реттеуші сапасы ретінде қатысады.

Сонымен өзіндік бағалау ересектердің оқыту үрдісіндегі белсенділігіне, өзін-өзі бақылауы мен өзін-өзі байқауына байланысты қалыптасады. Әрбір жас ерекшелік кезеңінде өзіндік бағалаудың қалыптасуына сол жастағы белсенді іс-әрекеті жағымды әрі мәнді ықпал етеді.

Жеке өзіндік бағалау қандай негізде индивидтің өзіне жағымды және жағымсыз сезімді интеграциялайды деген сұрақ маңызды болып саналады.

Батыс әдебиеттерінде терең өзіндік бағалауды (өзін-өзі сыйлау, өзіне қатынасы) және оның құрылымын түсінудің алуан тәсілдері бөліп көрсетіледі.

Біздің пікірімізше, тұлғаның өзіне қатынасы маңызды, ол «Мен-тұжырымдамасының» алуан түрлі аспектісімен байланысты өзіндік бағалаудың нәтижесін көрсетеді. Өзіндік сана – «Мен» образын тану субъектісі ретінде «Мен» іс-әрекеті (Мен концепциясы). Өзін-өзі бағалау нақтыдан сәл ғана жоғары болса, ол адамның жаңа деңгейге көтеріліп отыруына көмектеседі.

Психологияда рефлексия адам санасының ең маңызды ерекшелігі ретінде анықталады. Рефлексия терминінің латын тілінен аудармалары: «reflekto» – кері бұру; «refleksys» – кері қозғалу, кері бұрылу; «reflexio» – кері қарау. Сонымен қатар латын тілінде «animus reflektare» – көңіл бөлу, еске түсіру, ойлау дегенді білдіреді. Рефлексия – субъектінің өзіндік ішкі психикалық күйін тану үдерісі дегенді білдіреді

Философ, логик, психолог, педагог ғалымдардың еңбектерінде (Л.И. Божович, Д.В. Выготский, В.В. Давыдов, А.И. Зимняя, А.Н. Леонтьев, Л.С. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин және т.б.) «рефлексия» ұғымына берілген анықтамаларды төрт топқа бөлуге болады:

- әлеуметтік-психологиялық анықтамалар (рефлексия – субъектінің ойлану, өз ойларын талдау, өзінің психикалық күйін саралау, өз әрекетін талдауға деген бейімділігі; рефлексия ойлау мен іс-әрекетте – тұлғаның өзінің әрекет етуінің механизмі; кооперация мен коммуникацияда – «үстіне»,

«сыртқа» позициясына шығу механизмі; өзіндік танымда – ішкі бағыттылықта өзінің орнын анықтау механизмі мен «Мен-ділік» шекарасын белгілеудің әдісі);

- логикалық-гносеологиялық анықтама (рефлексия – адам ойының қағидасы, өзіндік әрекеттердің алғышарттарын ұғыну, білімнің мазмұнын және оның танымдық әдістеріне талдау жасау);

- әлеуметтік-философиялық анықтамалар (рефлексия – өзіндік сананың маңызды элементі, оны дамыту факторы; рефлексия – бұл ішкі қарама-қайшылықтардың өзектілігін тауып, оларды шешу жолдарын көрсететін, өзінің тәжірибиелік іс-әрекетін сезінуге бағытталған, адамның өзін-өзі тану қабілеті);

- педагогикалық анықтамалар (рефлексия – өзін-өзі танудың, түсінудің, тексерудің, бағалаудың негізгі тәсілі және ойлаудың қажетті құралы).

Демек, рефлексия – адамның өз іс-әрекеттерін, психикалық жағдайларын талдап, ой елегінен өткізу деген мағынаны білдіреді.

Оның пікірінше, диалог тұлғаны қалыптастырудың құралы ғана емес, оның адамдық болмысын да көрсетеді. Тұлғаның белсенділігі, өзін-өзі дамытып отыруға ұмтылуы өзгелерден бөлек жағдайда емес, өзге адамдармен диалогтық қатынастарға түсу кезінде жүзеге асырылады. Бірлескен қарым-қатынас негізінде ересектер мен оқытушы арасында өзара құрметтеу, мойындау, түсіне білу және сыйластық әрекеттері пайда болып, толеранттық пен мейірімділік көзқарастары қалыптасады.

Сонымен бірге сыни ойлау арқылы тұлға бойында рефлексиялық сапаларды қалыптастыру. Рефлексиялық сапа дегеніміз білім мен тәрбиені өзіндік сана арқылы қабылдап, тұлғаның рухани дамуы, ғылыми ақпараттарды игеруі болып табылады.

Ересек білім алушылардың арасында өзіндік бағалауды анықтауға бағытталған зерттеу жұмыс жүргізілді. 50 ересек адамдар қатысты. Олардың жас мөлшері орта есеппен 40 жасты құрайды. 27 әйел, 23 ер адам. Мамандықтары әр түрлі, 70% жоғары білімді, арнаулы және орта білім бар ересек адамдар. Ересек адамдардың өзіндік бағалуы өз мамандықтары тұрғысынан келгенді, кәсіби тұлғалық қасиеттерін айқындауда, қалыпты жағдайды көрсетті. Оқу барысындағы өзіндік бағалуы қалыпты емес. Мәселен, оқу материалдарын меңгеруге келгенде өздеріне сенімсіздік байқалды. Менің жасым үлкен, есте сақтау қасиетім азайған, басқалар менен білімі жоғары деген сияқты өздеріне күмәнмен қарайтын жауаптар берді. Оқу барысындағы ересек адамдардың өзіндік бағалауын айқындау оқу үдерісінің сапалы нәтижесіне беруіне кепіл бола алады деп санаймыз. Ересек адамдардың оқу үдерісінің сапасын арттыру мақсатында психологиялық ахуалды жақсарту, оқытушылар білім алушы ересектердің оқуға қатысты өзіндік бағалауды жоғарлату назарға алған дұрыс.

Ол үшін төмендегі басты ерекшеліктерді дағдыға айналдырудың маңызы зор:

- өз тәжірибесін пайдалана отырып, жаңа білім арқылы дүниеге өзіндік түсінік пен танымды қалыптастыру;

- өзге адамдардың ұсынатын идеяларына конструктивтік көзқараспен қарай алу;

- өзіне қарама-қарсы идеяларды жоққа шығаруға емес, түсінуге ұмтылу, одан өзі үшін нәтиже шығару;

- өз біліміндегі олқылықтарын көре білу және оны жоюдың жолдарын табу.

Сондықтан өзіндік бағалау адамның өзінің қылығы мен іс-әрекетін, оның мотивтерін, мақсатын саналы түсінуді, өзінің қабілеті мен мүмкіндіктерін көре білуі мен бағалауын сипаттайды.

Өзіндік бағалаудың бірнеше өлшеулері бар: ол дұрыс әрі дұрыс емес; салыстырмалы жоғары әрі төмен; тұрақты және тұрақсыз болуы мүмкін.

Ересектердің өзіндік бағалауының ерекшелігі дифференциалдығымен ажыратылады, себебі, ересек адам өмірдің, өз іс-әрекетінің күшті саласын жете түсінеді, ол кездесетін кедергілерді және оны жеңу мүмкіндіктерін біледі, сөйтіп жоғары нәтижеге жете алады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1 Змеев С.И. «Андрагогика: основной теории, истории технологии обучения взрослых». – М.: Персе, 2007. – 264 с.

2 Джуманова Г.К. Оқушылар зейіндерін дамыту арқылы өзін-өзі тәрбиелеудің психологиялық ерекшеліктері: псих. ғыл. канд....дис.: 19.00.07. – Алматы, 2008. – 16 б.

3 Jarvis, P. *Adult and Continuiug Education.Theory and Practice*. – London: Routledge, 1995.vol. – XV, 302 p.

4 Tighf. M., *Educait;on for adults*. – 1998. – Vo.17, №1-2. – P. 137.

5 Knowles M.S, *The Modern practice of adult education*. – Chicago: Association Association Press, 1980. – 400 p.

ӘОЖ 378.02:37.016

МРНТИ 14.35.09

А.С. Сманова¹

¹п.ғ.к., қауымд. профессор, Өнер, мәдениет және спорт институты, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ, Қазақстан

КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢАША ӘДІСТЕМЕЛІК ДАЯРЛЫҚТАР

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы бойынша «Диалогтік оқыту» модулін сабақта пайдалану әдістерінен түсініктер мен мысалдар ұсынылған. Сонымен қатар, топтық жұмыстарда орындалған материалдар мен студенттер, магистранттар көзқарастары мен аталған әдістеме бойынша оң пікірлер талданған. Сондықтан да әзірге ендіріліп жатқан, жаңаша бағыттар бойынша болашақ мұғалімдердің әдістемелік даярлығына, кәсіби біліктіліктеріне талаптар да әмбебап, жаңаша қаралуда. Топтық жұмыстарды ұйымдастырудағы «Диалогтік оқыту» модулінің бейнелеу өнерінен білім берудегі пәндердегі тиімділігі айтылған. Осы аталған модульдер бойынша дәрісте, ашық семинар-практикалық сабақтарда пайдаланылған әдістерден мысалдар беріліп, жүйелі баяндалған.

Кілтті сөздер: көркемдік білім беру, топтық жұмыс, диалогтік оқыту, әдіс, әдістеме, галерея әдісі, фишбоун, мозайка.

Аннотация

А.С. Сманова¹

¹к.п.н., ассоц. профессор, Институт Искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан

ИННОВАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

В данной статье представлены методические рекомендации и примеры использования модуля «Диалоговое обучение» по программе дополнительного профессионального образования для выпускников высших учебных заведений, которые были разработаны на основе программы повышения уровня подготовки преподавателей Республики Казахстан. Вместе с тем, были проанализированы результаты материалов групповой формы работы, положительные отзывы студентов, магистрантов по данной методике.

В связи с чем, внедрение в методическую подготовку будущих учителей новых инновационных подходов в формировании у них профессиональных навыков рассматриваются как приоритетные. Поэтому внедрение модуля «Диалогическое обучение» в организации групповых занятий указывается как один из эффективных методов обучения предметам изобразительного искусства. Указанные модули описываются примерами использования методов обучения на лекционных, семинарско-практических занятиях.

Ключевые слова: художественное образование, искусство, диалогическое обучение, метод, методика галерея, фишбоун, мозайка.

Abstract

Smanova A.S.¹

¹ candidate of pedagogical sciences, the associate professor, Institute of Arts, culture and sport at, Kazakhstan at Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

INNOVATIVE AND METHODICAL PREPARATION IN ART EDUCATION

The methodical recommendations and examples of use of the Dialogue Training module about the program of additional professional education for graduates of higher educational institutions which have been developed on the

basis of the program of increase in level of training of teachers of the Republic of Kazakhstan are presented in this article. At the same time, results of materials of a group form of work, positive reviews of students, undergraduates on this technique have been analysed.

In this connection, introduction in methodical training of future teachers of new innovative approaches in formation at them professional skills are considered as priority. Therefore introduction of the Dialogical Training module is specified in the organization of group occupations as one of effective methods of training in objects of the fine arts. The specified modules are described by examples of use of methods of training on lecture, a seminar practical training.

Keywords: art education, art, dialogical training, method, technique gallery, фишбоун, mozaika.

Бүгінгі жоғары білім берудегі жаңаша бастамалар ең алдымен білім беру үдерісіндегі әдістемелік даярлық пен оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуінен басталады. Яғни, оқытушының әдістемелік даярлығы мен білім берудегі негізгі құрамдас бөліктер, құраушылар оқу құралдары, оқу-әдістемелік кешендер және т.б., қамтамасыз етілуі. Осы бағытта педагогикалық шеберлік орталықтарында әрбір оқу жылында жалғасын тауып жатқан ДБҰ «Назарбаев интеллектуалды мектептері» бөлімінде «Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагогикалық жоғары оқу орны бітіруші курс студенттеріне арналған қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы» бойынша оқытылып жатқан жеті модуль бойынша әдістемелік даярлықтың оқу үдерісінде тиімділігі жоғары. Кез келген оқытушының білімді жаңаша түсіндіріп, тартымды сабақтарды ұйымдастыруы үшін шебер әдіскер болуына аталған модулдердің ықпалы орасан екені құптарлық. Сол жеті модуль ішіндегі топтық жұмыстарды ұйымдастыру мен диалогтік модулді пайдаланып, өткізілген сабақтар барысын ұсынып отырмыз.

Топтық жұмысты ұйымдастыру мен пайдалану. Топтық жұмысты оқытуда ұйымдастыру, топқа біріктіруден бастау алады. Топқа біріктірудің мақсаты студенттер мен магистранттар білім алуға түгелдей зерттеу іс-әрекеті барысында қол жеткізу, белсенділікті арттыру, өзара ынтымақтастық пен сыйластық көзқарасты қалыптастыру, топта жұмыс жасату әдістерін пайдалану арқылы жаппай топ мүшелерін түгел білім алып, өзара талдап, нәтижелерін ұсынады. Жалпы топтық жұмыс оқыту үдерісінде тиімді. Бірінші бетпе-бетте түсіндірілген, меңгерілген білімдер нәтижесінде, жоғары оқу орнында тәжірибеден өткізуде магистранттарда «Жарнама психологиясы» пәнінде, «Жарнама психологиясының теориялық мәселелері» тақырыбында өткен дәрісте топтық жұмыс жасату магистранттар мен докторанттарда тәжірибеде қолданылды. Ең алдымен магистранттарға топтық жұмыс ережелері мен сабаққа қойылатын критерийлер түсіндірілді. Топқа біріктіру «Мозайка» әдісі қолданылды. Конверттен магистранттар түрлі формада қиылған суреттерді алып, өздерінің картиналарын құрастырып, өз топтарын тауып, бірігіп отырды. Барлығы үш топ болды. Әр топта 4 магистранттан отырды.

Жаңа сабақтың тақырыбы тақтаға жазылып, «Жарнама» дегеніміз не? Қандай түрлерін білеміз? Біздің өмірімізде қаншалықты маңызды екені туралы сұрақтар қойылып, әр топтан өз еркімен жауап берілді. «Миға шабуыл» әдісі қолданылды. Дәрістің тақырыбына байланысты үлестірмелі материал мәтін ретінде әрбір топқа таратылып берілді. Әр топ мүшелеріне жекелеп, мәтін бірдей бір топта, басқа топтарда басқа тақырыптарда.

Оқылымға 15 минут берілді. 15 минуттан соң топ ішінде талқылауға 5 минут беріліп, оларға постерлерге оқыған түсінген, білгендерін өз көзқарастарымен бейнелеу ұсынылды. «Концептуальді карта», «Фишбоун», «Өрмекші» әдістерін пайдалану нұсқасы таратылып, түсіндірілді. Топқа 20 минут уақыт берілді. Берілген мерзім аяқталған соң әрбір топтан қабырғаға өздерінің плакаттарын іліп, «галереяны шарлау» әдісі бойынша әрбір топ мүшелері түгелдей түсіндіріп, қорғады.

«Екі тілек бір жұлдыз», «екі жұлдыз бір тілек» әдісі түсіндіріліп, топтарға өз ұсыныстары мен тілектерін білдіруге еркіндік берілді.

Сабақ соңында магистранттар «Менің есімімнің тарихы» әдісін қолданып, өздерінің есімдері жайлы ауызша жарнамалық ақпараттар берді.

«Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі» пәні топқа біріктіру аспан денелерін таңдау арқылы жұлдыздар, бұлттар, күндер болып үш топқа біріктірілді.

Үш топқа «Ең жақсы ұстаз» атты видеоролик 7 минуттық көрсетіліп, топта өзара ой бөлісуге уақыт берілді. 5 минут. Әр топ мүшелері өз еркілерімен ойлары мен пікірлерін жеткізді. Түйінді қоры-

тынды пікірлер айтты. Мәселен, «Ұстаздық өте жауапты іс болғандықтан, әрбір оқушыға жеке де, бірдей де қарай алуымыз тиіс», 2-курс магистранты Дайырбаева Айгерім «Кемтар балалар мектебінде ғылыми зерттеу жұмысына қатысты, практика жүргізгенде, өзінде осы көрсетілген видеороликке қатысты жағдайдың болғаны туралы есіне алып, «Қазіргі уақытқа лайық мұғалім болу үшін, шын жүрегімен өз мамандығын жақсы көруі керек» міне осындай және т.б., пікірлері мен өз көзқарастарын білдірді. Топтағы білім алушылар бір мезет өздерінің мамандықтарына сүйіспеншілікпен қарап, жауапты атқарылуы міндетті екені туралы ойланды, ой қозғалды.

Әр топта төрт студенттен болды, топтың ішінде екі түрлі мәтіндер таратылып берілді. Оқылымға 15 минут уақыт жарияланып, топтың ішінде талдап, бөлісуге 10 минут уақыт берілді. Талдап болған соң топқа постер таратылып берілді. «Эйлер шеңбері», «Вен кестесі» әдістері ұсынылды. Берілген мәтін бойынша түсінгендерін, білгендерін осы постерлерде бейнелеп, түсіндіруге 10 минут уақыт ұсынылды. Әр топ мүшелері түгел шығып өздерінің постерлерін қорғады. Басқа топтардан сұрақтарға жауап берілді. Өзара сұрақ-жауаппен алмасты. Топтық жұмыс өз тақырыптары бойынша түсініктерін беріп болған соң, сергіту «Ханзада, ханшайым, айдаһар» сергіту әдісі жүргізілді. Студенттер сергіп, көңіл-күйлерін көтеріп алды.

Жалпы, топтық жұмысты ұйымдастырып дәріс, семинар-практикалық сабақтарда қолдану ыңғайлы, оң нәтижелерді бере алды. Студенттер де, магистранттар мен докторанттар да маңызды мән берушілік пен белсенді қызығушылық білім алушылар тарапынан байқалды. Топтық жұмыстың ерекшелігі, біздің беріп жүрген дәстүрлі сабақ үлгімізге қарағанда, әдістердің көбірек қолданылуында, 50 минуттық дәрісте уақытты да тиімді жүзеге асырып, 4-5 әдістер пайдаланылды.

Топтық жұмыста орындалған жұмыстар дәлелдері:

1-сурет. Топқа біріктіруде қолданылған материалдар.

2-сурет. Топтық жұмыстағы магистранттар

3-сурет. Топтық жұмыстар нәтижелері

Диалогтік оқытуда басшылыққа студенттер диалог әдісін қолдана отырып, талқылау; білімді бірлесіп құру; түсіну; дағдыларды қалыптастыру арқылы білім алады. Әрбір сабақта сұрақ қою арқылы тақырып бойынша өз ойларын айтуға мүмкіндік берілуі; өзара талқылау арқылы түрлі ойлардың болатындығын, бір-бірінің түсінуіне көмектесетінін көрсетті. Әңгімелесу нәтижесінде өз ойларын дәлелдеуге тырысты. Студенттердің қандай деңгейде екенін түсінуге көмектеседі. Диалогтік модуль студенттердің ашылуына, ойын жеткізуіне, сөздік қорының молаюына көмектесетіні байқалды.

Бранс пен Мерсер зерттеушілік әңгіме сұрақ қою тәсілін меңгеру жайында

- бірден көп сұрақ қоймау;
- студенттерге ойлауға уақыт беру;
- орынсыз сұрақ қоймау;
- ойлауды дамыту үшін мәселелік сұрақтар пайдалану;
- студенттердің жауап беру ниетін басатын сұрақтарды қоймау;
- оқушылардың алдыңғы жауабы сұрақтарына байланысты сұрақтарды құрастыру;
- сұрақтарды қоя білу техникасын меңгеру [1].

Осы жасалынған жіктеме бойынша магистранттарға «Эйлер шеңбері» әдісі ұсынылды. Осы кезеңдерде не? Қалай дамыды? Неге? Нәтижелері көрсетілуі түсіндірілді. Магистранттар екеуара «Эйлер» шеңберін сызып А 4 қағазда түсінгендерін түсіріп, нәтижелерін көрсетті.

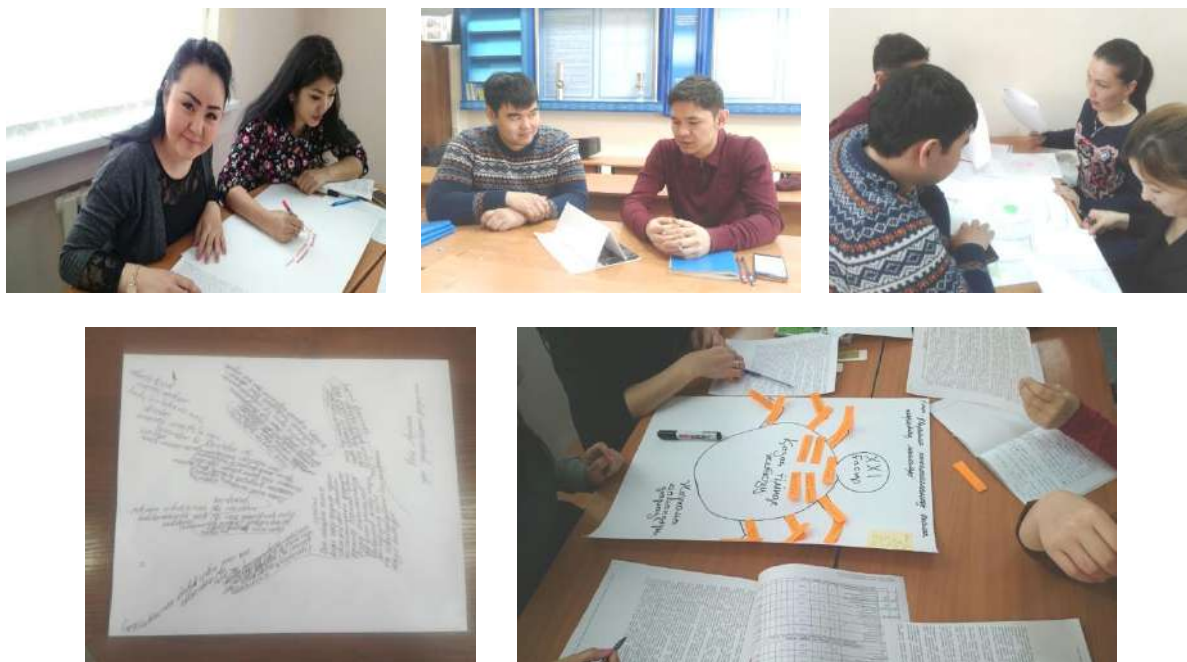
Магистранттарға бұл диалогтік оқыту әдістері ұнады. Сабақта қолданғанда тиімділігі магистранттар белсенділігінен, материалдарды жетік түсініп, қолжетімді көбірек тақырыптар бойынша білімдер туралы сұрақ жауаптар да байқалды.

3 курс студенттері «Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі» пәнінде «Орта ғасыр өнерін оқушыларға таныстыру» тақырыбында диалогтік оқыту модуліндегі әдістер арқылы өткізілді. 1 курс студенттерінде «Артбілім» пәні бойынша диалогтік оқытудың әдістері қолданылды.

Жалпы ұсыныстар мен диалогтік оқыту модуліне сипаттама берер болсақ, өткен, қазіргі, келешек бойынша айтуға болады екен. Бұрынғы, қазір де сабақ барысында қатар жүріп отырған оқыту үдерісі, бірақ осы тиімді оқыту бағдарламасындағыдай жүйелі, арнайы ұсынылмаған. Ал, аталған тиімді оқыту бағдарламасында бұл модуль ыңғайлы, ресурстарымен сабақта қалай қолданысқа енгізу мүмкіндіктерімен бізге жетік меңгерілгендіктен, білім алушыларға алдын ала түсінік беріліп, модуль туралы, өткізілетін сабақта осы модульмен жүргізілгендіктен, олардың да тарапынан қызығушылық танылып, дәріс сабақтың жаңаша бір өткізілген түрі болды. Белсенділік артты, білім туралы ақпараттар алмасты, пысықтады. Қорытынды нәтижелерін берді.

Осы диалогтік оқытуды сабақта пайдаланып, тәжірибеден өткізуде сабаққа қатысқан әріптестердің де пікірі оң болды.

Диалогтік оқытуды қолданып өткізілген сабақтардан дәлелдер:

4-сурет. Топтық, жұптық диалогтік оқытудан көріністер

Аталған модульдер де мұғалімнің сабақты жүргізудегі әдістемелік шеберлігі, бағыттылығы, сабақ барысында оқушымен жұмыс жасауда жеке, топтық, зерттеу іс-әрекеттері белсенді жүзеге асады. Бұл модульдердің ерекшеліктері барлық білім алушылар түгел зерттеу іс-әрекетімен айналысады. Сабақ беру үдерісінде еркіндік, жағымды ахуал, белсенділіктер тиімді көрініс береді. Жеке тұлға дамуында өзіндік ізденістің қалыптасуына әсер етеді. Бұл жеті модуль бойынша біздерге ұсынылған әдістер де өте ыңғайлы. Осы әдістерді сабақта қолдану да негізгі төрт дағдылар (оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым) толықтай үздіксіз атқарылады. Жеті модульдің мақсат, міндеттерін біліп, түсініп өз тәжірибемізде қолданып, дәріс, семинар-практикалық сабақтарды ұйымдастыру жаңаша сабақ үлгісін көрсетеді.

Бүгінгі білім берудегі қарқынды даму үдерісі үшін әрбір болашақ кәсіби білікті маман иесіне қажетті әдістеме.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Mercer N. and Littleton, K., (2007). Dialogue and the development of thinking. A sociocultural approach. [Диалог және ойлауды дамыту. Әлеуметтік мәдени тәсіл]. NY: Routledge
- 2 Alexander R.J., (2008). Towards Dialogic Teaching. Rethinking classroom talk. [Диалогтік оқыту жолында: сыныпта талқылаудағы жаңа тәсілдер]. 4th edition, York, Dialogos.
- 3 Студентке арналған нұсқаулық www.cpm.kz. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015.

ӘОЖ 378.02:37.016
МРНТИ 14.35.09

Ш.Ә. Ақбаева¹, Р.С. Бакаиев²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-ң «Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер әдістемесі мен теориясы»
кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты

²Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Өнер, мәдениет және спорт институтының «Бейнелеу өнері және
сәндік қолөнер әдістемесі мен теориясы» кафедрасының аға оқытушысы.

СЫЗУ ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада авторлар жалпы орта және жоғары мектепте сызу пәнін оқыту әдістемесінің кейбір мәселелерін қарастырады. Сонымен қатар сызу пәнін оқыту әдістемесінің қыр-сыры мен маңызын ашып, негізгі мақсат-міндеттерін, сызу пәнін оқытудың мазмұнын анықтап, негізгі тақырыптары мен дидактикалық заңдылықтарын айқындап, оқытудың тиімді әдіс тәсілдерін ұсынып, олардың технологиялық ерекшеліктеріне терең талдаулар жасаған.

Сонымен қатар мектепте сызу пәнінде білім алушылардың графикалық дағдыларын қалыптастыру мәселелері, білім алушыларды сызбаны безендірудің негізгі ережелерімен таныстыру жолдары, мектептегі сызу сабағын оқытудың негізгі бағыттарын, сызудың негізін құрайтын ұғымдар, теориялық қағидалар, терминдер мен анықтамаларды білім алушыларға меңгерту қағидалары қарастырылған.

Кілтті сөздер: әдістеме, сызу, оқыту, технология, сызба, графикалық тапсырмалар, техника, принциптер, дағдылар, шрифт, аксонометриялық проекциялар, техникалық сурет

Аннотация

Ш.А. Ақбаева¹, Р.С. Бакаиев²

¹кандидат педагогических наук, доцент кафедры

теории и методики изобразительного и декоративно-прикладного искусства КазНПУ им. Абая.

²старший преподаватель кафедры

теории и методики изобразительного и декоративно-прикладного искусства института искусств,
культуры и спорта КазНПУ им. Абая

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЧЕРЧЕНИЯ

В статье рассматриваются некоторые вопросы приемы и методы преподавания предмета черчение в общеобразовательной и высшей школе. А также авторами определяется сущность и важность учебного предмета черчение, определяются основные цели и задачи, содержание учебного курса, раскрыты основные темы и дидактические принципы обучения данного предмета, рассматриваются эффективные методы и приемы обучения, новые инновационные и интерактивные методы обучения и их анализ и технологических особенностей.

Существуют также проблемы формирования графических навыков учащихся в методике преподавания черчение, а также решение способов и приемов ознакомления студентов с основными правилами графических работ по предмету черчение. Основные направления, концепции, теоретические принципы обучения, термины и определения курса черчение в средней общеобразовательной школе.

Ключевые слова: методика, черчение, преподавание, технология, чертеж, графические задание, техника, принципы, дидактика, навыки, шрифты, аксонометрические проекции, технический рисунок

Abstract

Akbaeva S.A.¹, Bakaiev R.S.²

¹candidate of pedagogical science, Assistant Professor of theory and methodology of fine and decorative art KazNPU of Abai.

²Senior Lecturer of theory and methodology of fine and decorative arts of the Institute of Arts, culture and sports KazNPU of Abai

ACTUAL PROBLEMS OF METHODOLOGY OF TEACHING DRAWING

This article discusses some issues tricks and techniques drawing teaching in secondary and higher education. As well as the authors determined the nature and importance of the subject sketching, main objectives and tasks are defined, the content of the training course, the basic themes and didactic principles of teaching this subject are considered effective methods and tricks for learning new innovative and interactive teaching methods and their analysis and technological features.

There are also problems of formation of graphic skills of pupils in the methodology of teaching drawing, as well as addressing ways and techniques of familiarization of students with the basic rules of graphic works on the subject of the drawing. The main directions of the theoretical principles, concepts, terminology and definitions, training course of drawing in high school.

Key words: methodology, technical drawing, teaching, technology, drawing, graphics, engineering job, principles, didactics, skills, fonts, axonometric projection, technical drawing

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті - ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу» - делінген. [1].

Сонымен қатар қазіргі кездегі шапшаң жүріп жатқан жаһандану үрдісі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы атты жолдауында «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі» деп атап көрсетті.[2]

Қоғамның қазіргі даму кезеңі жеткіншек ұрпаққа білім беру мәселесін жаңа сатыға көтеруді қажет етіп отыр. Осыған байланысты соңғы жылдары мектеп реформасы мемлекеттік деңгейде жүзеге асуда. Яғни оқытудың мақсаты мен принциптері, құрылымы, жекелеген пәндердің білім мазмұны, тағы басқа жақтарда үлкен өзгерістер болып жатыр. Мұндай жағдайда жеткіншек ұрпақтың шынайы графикалық дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратын сызу пәні де шетте қалған жоқ. Заман талабына сай жаңа технологияларды пайдаланып оқушылардың оқу-танымдылық құзіреттілігін қалыптастыру үшін мектепте барлық жағдай жасауға шабандылық байқалады.

Қазіргі кезде бүгінгі ұстаздардың алдында оқушыға білім, білік, дағдыларын игертіп қана қоймай, қабылдауын, ойлауын, қиялын, сезімдерін, яғни жан-жақты, азат, шығармашыл, өз бетімен жұмыс жасай білетін, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны дамыту, терең білімнің, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі дамытудағы адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдерді қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру, акпаратты технологияны терең меңгерген, жылдам өзгеріп жататын бүгінгі заманға лайықты, жаңашыл тұлғаны қалыптастыру міндеті тұр.

Қазіргі таңда жалпы орта білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарында сызу пәні бір жылдық курс ретінде берілуде. Сызу пәні танымдық жағынан қызықты да, әрі тез қабылдауға лайықты пән десек те болады. Жалпы сызу дегеніміз – сызбаларды орындау, оқу және олардың көмегімен есептерді шешу ережелерін баяндайтын пән. Сонымен қатар ол – сызбаны, ықшамсызба, графикалық тұрғыда ма әйтеуір сызудың әдісі мен ережесін анықтап белгілейтін қолданбалы техникалық пән ретінде танылады.[3]

Сызу пәнін оқытудың негізгі мақсаты, оқушылардың кеңістіктегі көріністерді көз алдына елестету, сызбаларды еркін оқи білу және олардың техникалық суреттерін орындау мен олардың сұлбасын сыза білулерін дамыту болып табылады.

Оқушыларға жалпы сызбаларды оқуды үйретуде, оның ішінде жұмыс сызбасын орындауға деген ынтасын арттыру, жазықтық бетіне кеңістіктегі формаларды кескіндеу арқылы оның мазмұнын түсіну, басқа пәндермен тығыз байланысын қарастыру қажет деп білеміз.

Терең теориялық біліммен қаруланған оқушы, практикалық білімді тығыз ұштастыру арқылы ғана өз дәрежесімен графикалық сауатты оқушы бола алады. Әртүрлі тәсілдермен орындалған түрлі сызбаларды, графикалық кескіндерді, схемаларды еркін оқып, орындай да білген оқушы осы пәнді толық игерді деп есептеуге болады.

Жалпы мектептегі сызу пәнін оқытудың мазмұнына келетін босақ, ол сызуды мектепте оқытудың мақсат міндеттеріне байланысты анықталады. Сызуды мектепте оқытудың мақсаты оқушыларға машина құрылысы сызбаларын, машина құрылысы бөлшектерін, сәулет құрылыс сызбаларын таныстырып, мектептерде сызуға арналған оқулықтар мен оқу бағдарламалары туралы түсініктер беріп, сызбалар туралы қарапайым түсініктерді меңгерту міндеттері қойылады.

Сызуды мектепте оқытудың негізгі тақырыптары сызбаны безендіру мен сызу құрал жабдықтарымен жұмыс жасау, проекциялау, проекция түрлері, кескінді екі немесе үш жазықтыққа проекциялау әдістері, белгісіз проекцияны табу, аксонометриялық проекциялар, техникалық сурет және эскиздер сызбалары, қима мен тілік сызбалары, аксонометриялық қиылысу сызбалары, стандарттармен танысу, сызбаны безендіру мен сызу құрал жабдықтарымен жұмыс жасау бағыттары қарастырылады. Сонымен қатар оқушылар аксонометриялық проекциялар, техникалық сурет және эскиздер, сызбаны оқу, қима мен тілік, аксонометриялық қиылысу, шрифт тақырыптары бойынша практикалық сабақтарда түрлі сызба жаттығуларын орындайды.

Сызуды мектепте оқытудың негізгі тақырыптарына байланысты сызуды оқыту әдістері таңдап алынады. Олар сызбаны безендіру мен сызу құрал жабдықтарымен жұмыс жасауды үйрету әдістері, проекциялау, проекция түрлері, екі немесе үш жазықтыққа проекциялау түрлерін оқыту әдістері, проекцияны шешу жолдарын оқытып үйрету әдістері болып бөлінеді. Сонымен қатар болашақ мұғалімдер жоғары оқу орынында сызуды оқыту әдістемесі пәнінің дәрісбаян сабақтарында аксонометриялық проекциялар тақырыбын оқыту әдістері, техникалық сурет және эскиздер тақырыбын оқыту әдістері, сызбаны оқыту сабағы және оның әдістері, қима мен тілік сабағын жүргізу әдістері, аксонометриялық қиылысуды оқыту әдістері стандарттармен танысу жолдары мен оқыту әдістері, жалпы орта білім беру мектептерінде сызуға арналған оқулықтар мен оқу бағдарламаларын терең талдау әдістері, сызбаны безендіру мен сызу құрал жабдықтарымен жұмыс істеу әдістері, проекция түрлері, екі немесе үш жазықтықтағы проекциялау түрлері, проекцияны шешу жолдары тақырыптарын оқытып үйрету әдістерімен таныстыру көзделген.

Сызу пәнін оқытудағы негізгі мәселенің бірі оқушыларды сызбаны безендірудің негізгі ережелерімен таныстыру. Мектептегі сызу сабағын оқыту негізгі екі бағытты қамтиды. Оның біріншісі оқушыларға сызудың негізін құрайтын ұғымдарды, теориялық қағидаларды, терминдер мен анықтамаларды меңгерту болса, оның екіншісі, проекциялау әдісін оқушыларға үйрету мен қарапайым сызуды меңгерту болып табылады. [4]

Сызбадағы нәрсенің үш көрінісін салуды оқушылар біле бермеймейді. Мысалы, бір көрініс берілгенде, оның суретіне қарап бірден көріністерін салу қиындық тудырады. Себебі, ол заттың қуыс-қуыстарын көз алдына елестете алмайды.

Қазіргі таңда сызу пәнін қалап, шығармашылық жолға түскен оқушылардың көбіне өз шеберлігін дамытуға, қалыптастыруға кедергі болатын бірнеше жағдайлар бар, олар:

- ✓ мектептегі “сызу” сабағының өз дәрежесінде өтпеуі (техникалық білімі бар мұғалімдер беру керек)
- ✓ қосымша дайындықтың болмауы;
- ✓ өз ісіне, кәсібіне деген сенімділіктің төмендігі;
- ✓ шығармашылық білімнің аздығы;
- ✓ сызуға деген қызығушылықтың төмендігі;
- ✓ ізденіс, талпыныс, белсенділіктің төмендігі;
- ✓ идея бостандығының тарлығы;
- ✓ шығармашылық тәуелсіздікке ұмтылыстың төмендігі.

Сызуды оқыту технологиясы терминіне мына мәліметтер көлемді анықтама береді. Сызуды пәнін оқыту технологиясы – неғұрлым ұғымды жетістіктерге жету мақсаты қойылған, оқытудың мүмкіндіктерінің, әдістерінің және формаларының жүйесін көрсететін, оқу бағдарламаларында қарастырылған, оқытудың мазмұнын жүзеге асырудың тәсілдері. Сонымен сызуды оқыту техно-

логиясындағы, оқытудың мазмұны, әдістері және мүмкіндіктері өзара шарттық қатынас түрінде болып табылады. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі қажетті білім мазмұнын тандап алуымен, ұтымды әдістерді қолданумен және бағдарламада қойылған педагогикалық міндеттерге сәйкес оқыту құралдарын, олардың мүмкіндіктерін айқындап алуынан көрінеді. [5,18 б.]

Оқушылар сызбаларды дайындау арқылы қарапайымнан бастап, белгілі бір жүйеге қойылған мақсатты бағыттылығымен жұмыс бөлмелерінде, шеберханаларда, өнеркәсіп орындарында жүйелі жұмыс жасау көзделген.

Оқыту құралдары мен оқытуды жабдықтаудың да өзіндік құрылымы болады. Сызуды оқыту құралдары мен сызуды оқытуда қажетті түрде жабдықтаудың да өзіндік ерекшеліктері бар. Сызуды оқыту құралдары: оқу кітаптары, көрнекті құралдар; акпараттық материалдар және оқытудың аудио-визуалдық құралдары, компьютерлік техниканы бағдарламалық-әдістемелік тұрғыда қамтамасыз ету, сызудың арнаулы жабдықтары, сызба тапсырмалары берілген дидактикалық оқу материалдары болып бөлінеді. Сызуды оқытуды жабдықтауда оқытудың техникалық құралдары, лабораториялық жабдықтау, арнайы жиһаздар және оқыту процесіне қажетті қарапайым қолдан жасалған жабдықтарды құрайды. Сызуды оқыту бойынша оқу әдістемелі кешендерге оқулықтар, оқу құралдары, хрестоматиялар, сызба есептерінің жинағы және сызбалар бойынша арнайы тапсырмалар, сызу пәні бойынша терминологиялық сөздіктер, нормативтік құжаттар жинағы, сызудан арнаулы әдебиеттер мен әдістемелік нұсқаулықтар жиынтығын қамтиды.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР. Білім заңы. Алматы, 2010 ж. 2011.24.10. Астана, Ақорда, 2007 жылғы шілденің 27-сі. – № 319-III ҚРЗ
2. Н.Ә.Назарбаев: «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барыныша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы» / Егемен Қазақстан газеті. 19/І-2006. – №16
3. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Механика / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е.Арын. – Павлодар : «ЭКО»ҒӨФ. 2007. – 291 б. ЫСБН 9965-08-234-0
4. Ералин Қ., Матеева Т. Сызуды оқыту әдістемесі. (Бейнелеу өнері және сызу мамандығы студенттеріне арналған дәрісбаяндар мен практикалық тапсырмалар жинағы). – Түркістан: Тұран, 2011. – 85 бет. ISBN 978-601-248-111-7
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – С.255.

ӘОЖ 373.1.02:372.8

МРНТИ 14.25.09

У.Ибраимов¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Өнер, мәдениет және спорт институтының «Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер әдістемесі мен теориясы» кафедрасының аға оқытушысы

СЫЗУ ПӘНІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ГРАФИКАЛЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Автор жалпы орта мектептің сызу пәнінде оқушылардың графикалық дағдыларын қалыптастыру проблемалары жөнінде кейбір мәселелерді қарастырады. Сонымен қатар мектепте аталған пәннің мақсат-міндеттерін оқытудағы оқу, әдістемелік заңдылықтарын, әдістемелік жүйесін, ерекшеліктері мен маңызын сөз етеді.

Мақалада автор жалпы орта мектепте сызу пәнін оқытудың кейбір өзекті мәселелерін қарастырып, сонымен қатар сызу пәнін оқыту әдістемесінің кейбір мәселелері мен оны оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін талдап, пәннің маңызы мен орнын анықтап, негізгі мақсат-міндеттерін айқындап, пәнді оқытудағы технологиялық ерекшеліктеріне назар аударып, талдаулар жасаған.

Кілтті сөздер: сызу, пән, графикалық дағдылар, әдіс тәсілдер, оқыту, әдістеме, мектеп, технология, инновация.

Аннотация
У.Ибраимов¹

¹старший преподаватель кафедры теории и методики изобразительного искусства и декоративно-прикладного искусства института искусств, культуры и спорта
КазНПУ им. Абая

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЕ ГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ ЧЕРЧЕНИЕ

В данной статье автором рассматривается формирование и развитии графических навыков учащихся на учебном предмете черчение в средней общеобразовательной школе. Также автор раскрывает методическую систему, роль и место, цели и задачи, закономерности и особенности методики преподавание черчение в школе. Рассматриваются некоторые актуальные вопросы методики преподавание черчение и его дидактические принципы обучения в средней общеобразовательной школе. Раскрывается сущность, цели и задачи, технологические и учебно-методические особенности преподавания предмета черчение в школе. Проанализированы новые инновационные методики обучения данного предмета.

Ключевые слова: черчение, предмет, графические навыки, методы и приемы, преподавание, методика, школа, технология, инновация

Abstract
Ibraimov U.¹

¹Senior Lecturer of theory and techniques of fine art and decorative art Institute of Arts, culture and sports
KazNPU of Abai

ACTUAL PROBLEMS OF FORMATION OF GRAPHIC SKILLS OF PUPILS IN THE CLASSROOM DRAWING

In this article, the author examines the formation and development of graphic skills of pupils on the school subject of drawing in high school. The author also reveals the methodological system, role and place, goals and objectives, laws and particularities teaching drawing at the school. Discusses some of the current issues of the teaching methodology of drawing and its teaching principles of teaching in secondary school. The essence, goals and objectives, technological and educational-methodical peculiarities of teaching drawing at the school. Analyzed new innovative methods of teaching the subject.

Key words: drawing, subject graphic skills, methods and techniques, teaching methodology, education, technology, innovation

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың жылдағы жолдауында білім беру саласына ерекше мән беріледі: "Ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімділік деңгейімен айқындалады. Әлемдік білім кеңістігіне толығымен кірігу білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеруді талап ететіні сөзсіз" деген орамды ойларды атап көрсетті. Біздің алдымызда күтіп тұрған сындарлы даму процесі ол – бүкіл жер шарындағы жаһандану дәуірі. Жаһандану дәуірінде қатаң бәсекеге төтеп бере алатын мемлекет қана өркениет көшіне ілесе алады. Мемлекеттің бәсекелестік қабілеті ең алдымен оның білімділік сипатымен айқындалатынын ескере келе, білім мен тәрбие беру саласын реформалаумен сабақ үрдістерінде жаңа технологияларды меңгерудің маңызы ерекше екенін мойындауымыз керек.

«Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты жолдауында «Білім беру реформасы табысының басты өлшемі – тиісті білім мен білік алған еліміздің кез келген азаматы әлемнің кез келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілуі болып табылады. [1]

Сондықтан білім алушыны оқу үдерісінің нысаны ретінде ғана санамай, оны сол үдерістің тең құқықты мүшесі ретінде қабылдап, білім алушыға түбегейлі көңіл бөлу – қазіргі мектеп дамуының негізгі тенденцияларының бірі болып отыр. Білім беру саласының ең алғашқы қайнар көзі, ол - мектеп, себебі мектеп бүкіл білім беру жүйесінің алғашқы баспалдағы, білімділіктің іргетасы қаланар сынақ алаңы. Бүгінгі күн талабына сай жан-жақты дамыған, белсенді, өмірге деген талпынысы,

қызығушылығы бар, озық ойлы, өнер тапқыштығы басым маман даярлау мектепте басталып, адамның бүкіл өмірі барысында жүреді деген көзқарастар дәлелді болды.

Графикалық даярлау проблемасына Кеңес, кейін Ресей және Қазақстан педагогикасында көп көңіл бөлінді. Сондықтан бұл салада айтарлықтай табыстар бар, атап айтқанда, оқушыларда графикалық білім, білік, дағдылар қалыптастырудың ғылыми негіздері А.Д. Ботвинников, Б.Ф. Ломов, мектепте сызу пәнін оқыту әдістемесінің түрлі аспектілері В.Н. Виноградов, Г.Д. Глейзер, М.М. Хасенов, Ж.Есмұхан, Ы.А. Нәби, Ч.А. Рустамов, Б.А. Тұрғынбаева, В.Ф. Шаталов, А.М. Пышалко, М.Ф. Морозов, М.И. Махмутов, К.Жүнісқызы, П.Р. Атутов, П.Р. Гордон және басқалар, ЖОО-да студенттердің графикалық даярлығын жетілдіру жолдары А.Я. Блаус, В.П. Верховла, Ы.А. Нәби, Г.Г. Шапрова, Б.К. Момынбаев, Ж.Ж. Жаңабаев, Т.К. Мусалимов сынды ғалымдардың еңбектерінде қарастырылды. [2]

«Сызу» оқу пәнін оқытудың мақсаттары ретінде оқушыларыды сызбаларды орындауға және оқуға біліктілігі мен дағдыларын қалыптастыруды тағайындау керек. Сонда оқу пәнін оқытудың негізгі міндеттеріне төмендегілер кіреді:

- а) оқушылардың логикалық талдауы мен шығармашылық ойлау қабілеттерін дамыту;
- б) оқушыларды сызбаны рәсімдеудің жалпы ережелерімен таныстыру және оларды сызу аспаптары мен құралдарын тиімді пайдалануға дағдыландыру;
- в) аксонометриялық кескіндер және өзара перпендикуляр жазықтықтардағы тік бұрышты проекциялар туралы тұрақты білім қалыптастыру және т.б.

«Сызу» оқу пәнін оқыту сатыларына сәйкес геометриялық пішіндердің, геометриялық денелердің және бұйымдардың графикалық кескіндері, оларды рәсімдеудің, жасаудың және айырып танудың практикалық тәсілдері болып табылады. Жоғарыда айтылғандай, зерттеу нысандары графикалық даярлауда сабақтастықты қамтамасыз етудің негізгі нышаны болады.

«Сызу» оқу пәнінің оқу жоспарындағы орны төмендегімен анықталады. «Сызу» оқу пәні негізгі пәндердің бірі ретінде (математика) білім беру саласына кіреді. Бұл пәннің жалпы орта білім беру жүйесіндегі рөлі адам өміріндегі графикалық аппараттың мәнділігімен, графикалық кескіндерді салуға және оларды оқуға қажет білім, білік, дағдыларды игерудің мұқтаждығымен, байқағыштық, ұқыптылық, оқуға деген төзімділік, эстетикалық талғам тәрізді жеке дара қасиеттерді дамыту маңыздылығымен анықталады.

Курсты меңгеру барысында математика, бейнелеу өнері, еңбекке баулу, технология сабақтарында алған білім, білік, дағдылар пайдаланылады.

Сызудың математикамен байланысы ортақ геометриялық нысандарды пайдалануда білінеді, ал бұл нысандар жөніндегі негізгі мәліметті оқушылар геометрия сабақтарында алады. Проекциялау тәсілдерін оқып білу математика мен бейнелеу өнерінен алынған білімге негізделген. Математика, еңбекке баулу және технология сабақтарында оқушылар сызуды оқып білу барысында қажет болатын жұмыс істеу амалдарын меңгереді.

Графикалық білімге тікелей қатынасы бар мағлұматтарды оқушылар «бейнелеу өнері», «технология» сабақтарынан алады, қарапайым сызу құралдарын қолданып белгілер салады, өлшейді, суреттер салады, әртүрлі геометриялық формасы бар нәрселер, макеттер жасайды. Төменгі сыныптың өзінде-ақ техникалық сызудың элементтерімен танысады, тетікбөлшектің формасын анықтауды, көлеміне қарай мөлшерін анықтауды үйренеді. Осының барлығы графикалық білімді дамытуға ізашар даярлық болып табылады. Мектеп оқушыларында графикалық ұғымдардың қалыптасуына байланысты ой толғамдарға қорытынды жасай келе төменгі сыныптарда оқытылатын табиғаттану, бейнелеу өнері, технология, математика сабақтары графикалық ұғымдардың қалыптасып, оның жетілуіне негіз болып табылады деп тұжырымдауға болады. Айтылған тұжырымдарға дәлел ретінде орта мектеп жүйесіндегі төмендегі пәндерге талдау жүргізілді.

Математика пәнін оқығанда оқушы нүкте, кесінді, сәуле, түзу, сынық сызық, көпбұрыш, жазықтық, шеңбер, шеңбердің ортасы, доға тәрізді геометриялық терминдермен танысады. Мұндай терминдер өзге пәндерге қарағанда математикада көп қолданылады. Бұл сабақта оқушы геометриялық денелер мен фигуралардың пішінін ғана анықтап қоймай, геометриялық орнын да анықтайды. Бейнелеу өнері пәнінде графикалық білімге тән тұрғызу теориясы білік пен дағдыны жетілдіреді және

дененің кеңістіктегі орнын анықтайды. Қағаздағы суретті нақты денемен салыстырып көруге мүмкіншілік туады.

Қазіргі кездерде жаңа оқу бағдарламаларда «көркем еңбек» пәні бастауыш сыныптарда жүргілуіне, сонымен қатар бесінші сыныптың «көркем еңбек» пәнінің оқулығында да «құжаттық сызба» деген тақырып бар. Бұнда бөлшекті жасау үшін оның техникалық сұлбасын және сызбасын әзірлейді. Мұндай бейнелерді құжаттық сызба деп атайтындығы көрсетілген. Сызу сабағын өтпей тұрып-ақ оның негізгі талаптарын орындап сызқтың түрлерін, масштаб, өлшемдер енгізу, эскиздеу, пішіндерді қолдана бастаған. Осы тақырыпта мынадай үзінді келтірілген: «Кез келген бөлшекті оның сызбасы арқылы белгілеу үшін оны оқып үйрену қажет. Сызғылып алынатын бөлшектің пішінін, өлшемін және оны қандай құрал сайманмен сызуға болатынын, оларды өзара құрастырып бұйым жасауды көз алдыға елестете білуді сызба деп атайды». Келтірілген үзіндіден «сызу» пәнін оқып бастамас бұрын оның негізгі ережелерін басқа пәндерде қолданып, оқып үйренетіндігін айтуға болады. Демек, «сызу» пәнін төменгі сыныптан бастап оқуға да мүмкіндік бар екенін байқатады.[3]

Оқыту – екі жақты үрдіс. Оқыту оқушы мен мұғалімнің өзара бірлесіп жасайтын әрекетінен тұратын күрделі үдеріс. Өйткені, оқыту – мұғалімнің білім берудегі негізгі іс-әрекеті болса, оқу баланың өзінің танымдық, тәжірибелік әрекеті. Сөйтіп, оқушының таным әрекеті мұғалімнің басшылығы арқасында ғана жүзеге асады. Оқыту – даму негізі деген тұжырым жасасақ оқыту үдерісінде білім алушылардың жасын және өзіне тән ерекшеліктерін есепке алады. Олар мынандай жағдайда есепке алынады:

- а) оқулықтарды, оқу құралдарын т.б. жасағанда;
- б) организмнің дене және психикалық дамуына байланысты;
- в) оқу, тәрбие үдерісінде;
- г) жеке адамның қабілетін қалыптастыруда және т.б.

Оқыту – жоспарлы үдеріс. Сондықтан оның формалары, міндеттері бар. Олардың арасында өзара байланыс заңдылығы болу керек.

Бұл заңдылықтар:

- а) оқыту мақсаттары, мазмұны, сапсы мен әдіс-тәсілдері қоғам талабына және қажеттілігін бейнелейтін міндеттерге байланысты;
- б) оқыту формалары, оларды ұйымдастырып, өткізудің міндеттеріне, мазмұнына және әдістеріне байланысты;
- в) білім беру, тәрбиелеу және дамыту өзара байланысты және т.б.

Графикалық білім беру үдерісінің міндеттері, мазмұны, формалары, әдістері тұтас логикалық тізбек құраса, онда қарастырылып отырған байланыс заңдылықтары ақырғы нәтижені қамтамасыз етеді.

Әр үйретуші қабілеттіліктеріне, темпераменті мен мінезіне сәйкес оның индивидуальділігіне, педагогикалық шеберлігі мен эрудициясының өз ерекшелігіне көп дәрежеде жауаптайтын материалды пайдалана алады. [3]

Сызу пәніне оқытудың міндеті үйренушілерге аспаптармен дұрыс рационалды тұрғыда жұмыс жасауға және де сызуды сызу әдістерін пайдалана отырып, сызу негіздерін меңгеруде ғана емес, сонымен бірге күрделі емес бұйымдардың сызбаларын оқи алу мен құрай алуға үйретуде де түйінделеді. Замандас ғылым мен техниканың талаптарының алдында ерекше бейінді үйренушілердің графикалық дағдыларын қалыптастыруға бет бұру қажет. Мектептерде бұл пәнді беру әдістемелік қатынаста кемел қойылған сайын, үйренушілер адами тірліктің барлық салаларында қажет, сызбаларды оқу мен орындауды тез үйренеді. Өзінің жаратулық тірлігінде инженерлер, конструкторлар, өнер тапқыштар сызбаларды пайдалануды айналып өтпейді екен. [4]

Жалпы сызу пәнін жалпы орта мектепте оқыту мен қатар, бұл пәнде оқушылардың графикалық дағдыларын қалыптастыру процесі оңтайлы жүргізілген жағдайда ғана, оқушыларға аталған пәннен білім беріп, тәрбиелеудің жалпы мақсат, міндеттері оңтайлы шешілетіні айғақ. Алғашында оқушыларды графикалық сауаттылықтар негіздеріне үйретудің мақсат-міндеттерін, мазмұны мен әдістерін анықтаушы бұл пән – педагогика ғылымның бір саласы болып табылатыны баршамызға мәлім.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Через кризис к обновлению и развитию. – Март, 2009.
2. Төлебаев Ә.Ә. Негізгі орта, орта және жоғары білім жүйесінде графикалық даярлаудағы сабақтастық. Пед. ғыл. кандидаты ғыл. дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. Авторефераты.
3. Кузьменко В.И. Косолапов М.А. Методика преподавания черчение. – М.: ПР., 1981 год.
4. Ботвинников Актуальные вопросы методике обучению черчению. – М.:ПР., 1977 год.

УДК 7.03

МРНТИ 180741

Ж.Д. Рамаданова¹

*¹магистрант 1-года обучения,
специальность 6М041600 - Искусствоведение, КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан
Научный руководитель к.п.н., ассоц. профессор Сманова А. С.*

**ДУАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ – ПРИВЕДЕНИЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ
В ВУЗАХ В СООТВЕТСТВИЕ С ТРЕБОВАНИЯМИ РЫНКА**

Аннотация

Показатель трудоустройства выпускников – один из важных критериев оценки работы вузов в мире. По данным Tengrynews.kz со ссылкой на данные исследования агентства "Рейтинг. KZ" в 2012 г., в соответствии, с результатами которого в социальных сетях было опрошено 18 тыс. выпускников, от которых получено 15 тыс. анкет, только половина выпускников казахстанских вузов работают по специальности. Согласно результатам исследования каждый седьмой-восьмой выпускник (около 13%) не получает практического закрепления своих знаний по результатам обучения в университете. Это свидетельствует о том, что прохождение производственной практики в вузах Казахстана происходит не на должном уровне.

В данной статье излагаются основополагающие принципы дуального образования, опытом которого делится достигшая в этой сфере заметных результатов страна – Германия, и возможностях адаптации принципов дуального обучения для казахстанских условий путем апробации элементов дуального обучения на примере специальности 5В040900–Хореография.

Ключевые слова: дуальное образование, хореография, казахстанские вузы, адаптация к казахстанским условиям, апробация элементов дуального обучения.

Аңдатпа

*Рамаданова Ж.Д.¹
¹1-курс магистранты,
мамандығы 6М041600 - Өнертану, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы, Қазақстан
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым.проф. Сманова А.С.*

**ДУАЛЬДІ БІЛІМ БЕРУ – ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА МАМАН ДАЙЫНДАУДЫ
НАРЫҚ ТАЛАПТАРЫНА СӘЙКЕСТЕУ**

Түлектерінің жұмыспен қамтылу деңгейі – әлемдегі жоғары оқу орындарының жұмысын бағалаудың ең басты критерийлерінің бірі. 2012 жылғы "Рейтинг.KZ" агенттігі зерттеулерінің нәтижелеріне негізделген мәліметтеріне сілтеме жасалған Tengrynews.kz деректеріне сәйкес әлеуметтік желілерде 18 мың адам сұралып, олардан алынған 15 мың сауалнама бойынша, қазақстандық жоғары оқу орындарының (әрі қарай - ЖОО) тек жартысы ғана білім алған мамандығы бойынша жұмыс істейді. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, әрбір жетінші-сегізінші ЖОО түлегі (13%) университетте оқу нәтижесіне сәйкес алған білімдері ешқандай тәжірибемен бекітілмейді. Бұл Қазақстан ЖОО-дары түлектерінің өндірістік практикадан өтуі тиісті деңгейде емес екендігін көрсетеді.

Бұл мақалада дуальді білім беруде айтарлықтай нәтижеге жеткен ел – Германия тәжірибесіндегі дуальді білім берудің негізгі принциптері және осы принциптерді қазақстандық жағдайларда дуальді білім беру элементтерін 5B040900 –Хореография мамандығы мысалында апробациялау арқылы бейімдеу мүмкіндіктері баяндалады.

Түйінді сөздер: дуальді білім беру, хореография, қазақстандық жоғары оқу орындары, қазақстандық жағдайларға бейімдеу, дуальды оқыту элементтерін апробациялау.

Abstract

Ramadanova Zh. D.¹

¹Student for a master's degree in the first year of study,
specialty 6M041600 - Art History, Abay KazNPU,

Almaty, Kazakhstan

Supervisor of Ph.d., associate. Professor Smanova A.S.

DUAL TRAINING - BRINGING THE TRAINING OF SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN ACCORDANCE WITH MARKET REQUIREMENTS

The indicator of the employment of graduates is one of the important criteria for assessing the work of universities in the world. According to Tengrynews.kz, with reference to the research data of the agency "rating.kz" in 2012, according to the results of which 18,000 graduates were questioned on social networks, from which 15,000 questionnaires were received, only half of the graduates of Kazakh universities work by specialty. According to the results of the study, every seventh-eighth graduate (about 13%) does not receive practical consolidation of his knowledge on the results of studies at the university. This indicates that the passage of manufacturing practices in Kazakhstan's universities is not at the proper level.

In this article are outlined the basic principles of dual education, the experience of which is shared by the country that has achieved significant results in this field - Germany, and the opportunities for adapting the principles of dual training for Kazakhstan's conditions by approbation of the elements of dual training on the example of specialty 5B040900 - Choreography.

Key words: dual education, choreography, Kazakhstan universities, adaptation to Kazakhstan conditions, approbation of dual training elements.

Общепризнанным лидером в деле организации дуального обучения считается Германия, где система профессионального образования отличается развитым институтом наставничества, практикоориентированным обучением и активным участием бизнеса в подготовке кадров. Опыт этой страны служит образцом для всего Европейского Союза.

Дуальное образование – это двойное обучение или ученичество непосредственно на рабочем месте. Такой стандарт обучения популярен в Германии, Австрии, Швейцарии. Рынок рабочей силы на 54% формируется выпускниками дуальных программ.

Немецкая система ученичества считается двойной потому, что студент учится:

- 1-2 дня в неделю в колледже;
- 3-4 дня в неделю на рабочем месте на предприятии.

По дуальным программам в Германии обучают 340 профессиям (не специальностям). Абитуриент для поступления вуз в Германии приходит не в университет или колледж, а на предприятие, где проходит большой конкурс для того, чтобы предприятие оплатило его обучение в вузе. Вуз выбирает руководство предприятия. Заключается 3-сторонний договор, согласно которому предприятие оплачивает большую часть стоимости обучения студента, стипендию в размере 500-1000 евро (минимальная зарплата по стране), а также оплачивает студенту медицинскую страховку и льготный проезд на общественном транспорте.

Расходы по дуальному образованию в Германии:

- 23 млрд евро в год оплачивает бизнес;
- 3 млрд евро в год оплачивает государство.

Эта совокупность расходов по дуальному образованию составляет 0,9% ВВП Германии. Для сравнения в Республике Казахстан государственные расходы по техническому и профессиональному

обучению составляют 0,2% от ВВП. Дуальное образование в Германии длится от 2-х до 3-х лет, по истечении которого только 90% учеников сертифицируются.

Инициатива дуального обучения, которая длится в среднем от 9 месяцев до 3-х лет, имеет высокую инвестиционную привлекательность и окупаемость обучения. В Великобритании 96% работодателей утверждают, что подготовка специалистов по дуальной системе образования дает предпринимателям 18 фунтов стерлингов дохода от каждого вложенного 1 фунта стерлинга на обучение. Такая выгода инвестиций в дуальное обучение складывается из: экономии средств на поиск сотрудников, дополнительное обучение необходимым навыкам; прибыли, получаемой за счет выплаты меньшей, нежели у нанятых с рынка труда сотрудников, зарплаты и хорошей квалификации учеников, «воспитанных» самим работодателем. Эксперты также отмечают снижение текучести кадров, улучшение имиджа предприятия, возможности повышения квалификации наставников учеников, полученных возможностях взаимодействия с организациями образования.

В Казахстане дуальное образование внедряется с 2012 года. В соответствии с изменениями от 06.04.16 г. № 483-V в Статью 119 Главы 9 Трудового кодекса РК "Дуальное обучение осуществляется в соответствии с договором о дуальном обучении". Определен размер компенсационной выплаты обучаемому не менее одного МРЗП (22 859 тенге). Кроме того, за время прохождения производственного обучения учащимся может зачисляться трудовой стаж.

С 2014 года в рамках инициативы "Меркель-Назарбаев" внедряются пилотные проекты по дуальному обучению по одному из колледжей ВКО, Карагандинской, Акмолинской и Костанайских областей.

С 25 июля 2014 года Казахстане стартовала "Дорожная карта внедрения дуального обучения", что позволит студентам, в первую очередь, ТиПО приобрести профессиональные навыки непосредственно на производстве. В данное время дуальное обучение ведется по техническому, технологическому и сельскохозяйственному направлениям в 348 колледжах страны (43% от общего количества). Во внедрении участвуют 1718 предприятий (0,1% от общего количества) с охватом 22 тысячи студентов (4% от всего контингента).

В соответствии: 1) посланием Президента РК Н.А. Назарбаева "Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее" от 17.01.2014 г.; 2) Законом РК от 13.11.2015 г. № 398-V "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам образования", утвержденным Президентом РК Назарбаевым; 3) приказом Министра образования и науки РК от 21.01.2016 г. № 50 "[Об утверждении Правил организации дуального обучения](#)", утвержденным министром МОН РК А. Саринжиповым; 4) приказом Министра образования и науки РК от 29.01.2016 г. № 107 "Правила организации и проведения профессиональной практики и правила определения организаций в качестве баз практик", утвержденным министром МОН РК А.Саринжиповым; 5) постановлением Правительства РК от 13.05.2016 г. № 292 "О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства РК от 23.08.2012 г. №1080 "Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования соответствующих уровней образования", утвержденным Премьер-министром К.Масимовым во всех вузах Казахстана, в том числе и в нашем, предпринимаются определенные шаги по внедрению в образовательный процесс элементов дуального образования.

Но надо учесть то обстоятельство, что дуальное обучение даже в Германии официально рекомендовано в основном для технических видов специальностей. Для других видов специальностей используются только элементы дуального образования. И, конечно же, надо учитывать еще то, что бизнес в Казахстане пока не совсем готов вкладывать большие суммы в обучение своих специалистов.

Поскольку утвержденной руководством вуза темой моей магистерской диссертации является "Подготовка будущих хореографов средствами элементов дуального образования" я, как магистрант 1-го года обучения, изучила опыт и состояние внедрения элементов дуального образования по специальности "Хореография" в ЮКГУ им. М.Ауэзова, КазНАИ им. Т.Жургенова и КазГосЖенПУ.

Мною в ходе творческой командировки в ЮКГУ им. Ауэзова был изучен опыт внедрения элементов дуального образования на кафедре "Хореографии" педагогического института культуры университета, где создан учебно-научно-производственный (образовательный) комплекс (УНПК) по

подготовке специалистов. Наличие аналогичных комплексов, баз практик (бизнес-инкубаторов) на факультетах университета позволило ЮКГУ им. Ауэзова пройти сертификацию Международной системы менеджмента качества. ЮКГУ им. М.Ауэзова занял 3-место в Национальном рейтинге вузов РК в 2017 году. Ряд специальностей университета аккредитован в германском агентстве ASIIN. ЮКГУ им. М.Ауэзова является пятым вузом в РК, который получил сертификаты «Русского Регистра» и IQNet на соответствие системы менеджмента качества (СМК) требованиям МС ИСО 9001.

Кафедра «Хореографии» Педагогического института культуры ЮКГУ им. М.Ауэзова в 2015 году отметила свое 30-летие. На кафедре «Хореографии» созданы все условия для занятий: кафедра располагает 2-мя прекрасными залами для занятий хореографией, актовым залом, костюмерной и 2-мя раздевалками. В 1989 году при кафедре хореографии был создан ансамбль народного танца «Қаракөз», который является Лауреатом многих республиканских конкурсов и международных фестивалей.

Кафедрой «Хореография» заключены договора о создании УНПК – учебно-научно-производственных комплексов. УНПК университета и базового предприятия (организации, учреждения отрасли) создаются для координации их совместной деятельности по подготовке специалистов в целях повышения эффективности учебной и научно-исследовательской работы, апробирования и использования результатов научных исследований, организации повышения квалификации работников предприятия и преподавателей как одна из форм интеграции образования, наук и производства. В состав руководства УНПК входят представители университета и базового предприятия.

Студенты программы проходят практику в 10 организациях города, области, а также на базах УНПК, в их числе:

1. Школа-лицей № 47
2. СШ №64
3. Школа танца «Би таны»
4. Балетная школа
5. Детская школа искусств
6. г. Кызылорда, Гуманитарный колледж им. М.Маметовой
7. Областной театр оперы и балета
8. КЭиП ансамбль «Мейрам»
9. ГУШГ СДЮСШ №9 по худ. гимнастике
10. Городской центр детства и юношества

Организация практики предусматривает проведение предварительных консультаций, знакомство с базой практики, участие в работе базы практики. Результаты прохождения профессиональной практики рассматриваются на заседаниях специальной комиссии, создаваемой распоряжением заведующего кафедрой.

Казахская национальная академия искусств им. Т.К. Жургенова – это современное творческое высшее учебное заведение международного уровня, вносящее реальный вклад в развитие национальной культуры и духовности.

22 июня 1994 года была основана Высшая школа хореографии при КазГИТиК имени Т.К. Жургенова, впоследствии преобразованная в факультет хореографии. Факультет «Хореография» состоит из двух кафедр:

- «Педагогика хореографии»
- «Режиссура хореографии»

Сегодня на факультете работают 3 мастерские балетмейстерского искусства: класс народной артистки РК Туткибаевой Г.У., класс Гончарова В.А., класс Габбасовой Г.Н. Мастера курсов – действующие режиссеры и балетмейстеры, известные в стране.

Многие студенты Академии учатся и одновременно работают в ГАТОБ им. Абая, где они могут непосредственно изнутри наблюдать за работой главного балетмейстера театра, Г.У. Туткибаевой, а также в Корейском театре, творческих хореографических коллективах, что в свою очередь, является элементами дуального обучения при условии официального оформления сотрудничества вуза и театров, хореографических коллективов трехсторонним договором и согласовании расписания занятий.

Для повышения исполнительского мастерства студентов на кафедре организуются мастер-классы известных казахстанских и зарубежных педагогов-хореографов по различным видам танцев. Творческая работа факультета неразрывно связана с учебным процессом и осуществляется в различных направлениях: концертная деятельность, участие в республиканских и международных конкурсах и фестивалях, постановочная работа в театрах, учебных заведениях и художественных коллективах. Многочисленные дипломы и награды престижных международных профессиональных конкурсов и фестивалей являются подтверждением высокого образовательного и творческого потенциала студентов Академии.

В 2008 году Сертификационный центр ТОО «InterCert» в результате проведенного планового аудита подготовки высококвалифицированных специалистов, подтвердил соответствие качества образования в КазГосЖенПУ по программам бакалавриата и магистратуры базовым требованиям стандарта Системы менеджмента качества ИСО 9001-2001 РК.

По результатам рейтинга, осуществляемого Национальным Аккредитационным Центром при МОН РК, университет с 2006 года занимает почетное 2-место среди педагогических учебных заведений. По результатам внешней независимой оценки, присвоенной Независимым аккредитационным агентством (НААР) в 2015 г. университет занял 7-ое место среди 40 лучших вузов Казахстана.

В мае 2014 года КазГосЖенПУ успешно аккредитован специализированной аккредитацией сроком на 5 лет, проведенной Национальным агентством аккредитации и рейтинга (НААР) по специальности «Хореография».

Профессорско-преподавательский состав вуза состоит из 10 человек, среди которых Народный артист РК, профессор, профессор ВАК, кандидат педагогических наук, Отличник сферы культуры РК, Деятель культуры РК. Кафедра также располагает прекрасными залами для занятий хореографией, костюмерной и актовым залом.

За последние годы на международных и республиканских танцевальных конкурсах ансамбль вуза «Томирис» завоевывал призовые места и выезжал на гастроли в ближнее и дальнее зарубежье – в Венгрию, Чехию, Польшу, Болгарию, Турцию, Австрию, Арабские эмираты и т. д.

На кафедре «Хореографии» КазГосЖенПУ в образовательный процесс планомерно вводятся элементы дуального обучения. Заключен Договор о создании Базы практики кафедры с Домом школьников № 4 г. Алматы на 3 года. Так весной 2017 года при очередном выпуске специалистов был опробован Отчетный концерт с выступлениями студентов выпускного курса со своими воспитанниками, мастерство выпускника в качестве постановщика оценивала специальная комиссия. Студенты выпускного курса могут выбрать сдачу госэкзаменов либо защиту дипломной работы.

Студенты 2-3-курса проходят на базе Дома школьников № 4 ознакомительную учебную практику, а студенты 4-курса – производственную, т. е. непосредственно ведут уроки хореографии и занимаются постановками танцев.

Вся вышеуказанная информация была озвучена мною на *Ознакомительном семинаре по основополагающим принципам дуального образования*, который состоялся в здании Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им.т Абая 8 ноября 2017 года, куда были приглашены: Директор специальной (коррекционной) школы-интернат № 5 Р.Н. Серкебаева; и. о. директора КГКП "Школа искусств" г. Алматы И.В. Гальберг; директор областного детского дома № 1 Г.С. Кондыбаевой; Представитель Управления высшего и среднего образования Акимата г. Алматы; представитель Палаты предпринимателей г. Алматы, а также представители КазНАИ им. Т.Жургенова и КазГосЖенПУ.

Фактически на семинаре из приглашенных присутствовала только и. о. директора КГКП "Школа искусств им. Глинки" г. Алматы И.В. Гальберг, а также представители 7 специальных школ г. Алматы и Дома школьников № 3, направленные Управлением образования Акимата г. Алматы. Остальные приглашенные по различным причинам не смогли приехать на семинар. На семинаре также присутствовали студенты специальности "Хореография", магистранты и преподаватели Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая.

Все участники отметили информативную актуальность Семинара и выразили благодарность за его организацию. И. о. Директора КГКП "Школа искусств им. Глинки" г. Алматы И.В. Гальберг, а

также некоторые представители специальных школ выразили готовность сотрудничать с нашим вузом в организации прохождения практик по дуальной системе образования.

Продолжая тему внедрения в образовательный процесс элементов дуального обучения нужно отметить, что кафедра "Музыкального образования и хореографии" Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая не располагает своей костюмерной, актовым залом. Один из имеющихся 2-х залов для занятий не соответствует необходимым требованиям.

Одновременно учась в КазНПУ им. Абая по специальности "Хореография" (выпуск 2017 года) и работая учителем коррекционной ритмики и руководителем хореографических кружков в специальной (коррекционной) школе-интернат № 5 для детей с нарушениями слуха, я столкнулась с серьезной проблемой несогласованности расписания занятий в вузе и временем работы в школе. Официальное оформление трехсторонним договором дуального обучения исключило бы эти сложности и несогласованности.

За время обучения в вузе имела возможность непосредственно реализовать на практике полученные в вузе теоретические знания по хореографии. Так детский творческий коллектив специальной школы-интернат №5, где руководителем групп кроме меня работает еще один педагог, регулярно занимает призовые места на Республиканских конкурсах детского творчества среди специализированных школ для детей с ограниченными возможностями «Жұлдызай» и «Мейірім».

Так весной 2016 года мои воспитанники - ученицы 5 "А" и 6 "А" классов заняли 1-место на Республиканском фестивале «Мейірім» в номинации "Оригинальный жанр" за жестовую версию песни Абая "Желсіз түнде жарық ай" с подтанцовкой (видео этого номера опубликовано на сайте ОФ им. Марата Оспанова <http://www.ospanovfund.kz/> URL-адрес видео: <https://www.facebook.com/100005878140455/videos/479500988922502/>), а ученики 3 "А" класса заняли 2-место в номинации "Хореография" за постановку вальса под песню Ш. Қалдаяқова "Ақ бантик".

Также мои воспитанники – ученики 3 "А" класса (нынешний 8 "А") успешно выступили на Международном, социальном, некоммерческом Фестивале "LifeFest XXI", который прошел 15-16 июня 2013 г. на стадионе «Спартак» в парке им. Горького г. Алматы.

В ноябре 2015 года мои воспитанники также участвовали в смотре-конкурсе «ДОСТАР UNION», в рамках проекта «Біз біргеміз! – Мы вместе!» ОФ им. Марата Оспанова, при грантовой поддержке Фонда Первого Президента РК, где поставленный мною номер – жестовая версия песни Абая "Желсіз түнде жарық ай" в исполнении Енлик Сатыбалды с подтанцовкой открыла отчетный концерт проекта. Также были положительные отзывы об этом номере в общественно-политической газете "Литер" от 11.12.2015, статья "Дети из алматинских социальных учреждений всё активнее проявляют себя в искусстве" (https://liter.kz/ru/articles/show/14963_deti_iz_almatinskih_socialnyh_uchrezhdenii_vs_aktivnee_proyavlyayut_sebya_v_iskusstve).

3-5 мая 2016 г. творческий коллектив школьников под моим руководством, пройдя предварительный отбор, успешно выступил на Международном фестивале Жестового языка Тюркского мира, который был организован Международной организацией тюркской культуры – TURKCOY в г.Чанкыры (Турция), где выступление моих воспитанниц с жестовой версией песни Абая "Желсіз түнде жарық ай" с подтанцовкой вызвало слезы на глазах у Генерального секретаря ТЮРКСОЙ Дюсена Курабаевича Касеинова.

Также мои воспитанники в октябре и декабре 2016 г. участвовали в праздничных концертах, посвященных Дню инвалидов и организованных Обществом инвалидов г. Алматы в здании Государственной филармонии им. Жамбыла и Театра кукол г. Алматы.

А до поступления в КазНПУ им. Абая в течение 3,5 месяцев в детском приюте при Свято-Сергиевском храме пос. им. Туймебаева Алматинской области я занималась танцами с детьми, лишенными родителей. Игумен Свято-Сергиевского храма Отец Софроний (Евтихев) несмотря на то, что я казашка и представляю другую веру, отнесся ко мне благосклонно и позволил мне в качестве благотворительности проводить танцевальные занятия с детьми из приюта, за что я ему очень благодарна. С 23 февраля по 22 мая 2013 года 1 раз, а иногда и 2 раза в неделю я проводила занятия танцами в детском приюте при Свято-Сергиевском храме. С творческой группой детей из приюта за месяц работы мне удалось поставить русский народный танец «Кадриль», который дети успешно станцевали 17 марта 2013 года на праздновании Масленицы. До конца учебного года дети под моим

руководством начали изучать также элементы для постановки украинского народного танца «Гопак». Так как параллельно работала руководителем танцевального кружка в специальной (коррекционной) школе-интернат № 5 для детей с нарушениями слуха и занималась организацией участия детей специальной школы № 5 в Фестивале «LifeFest XXI», прервала свои посещения приюта. Намеревалась закончить постановку «Гопака» как только у меня появится время. Но, к сожалению, Отец Софроний по неизвестным мне причинам подвергся гонениям и продолжить занятия с детьми мне не представилось возможности.

Директор специальной (коррекционной) школы-интернат № 5 для детей с нарушениями слуха Роза Нусиповна Серкебаева, Заслуженный деятель искусств РК, руководитель Центра индийского классического танца Акмарал Кайназарова, у которой я занималась 4 года, а также Отец Софроний дали мне рекомендательные письма для поступления в КазНПУ им. Абая на отделение "Хореографии". Но я обнаружила, что все мои дипломы, заработанные на республиканских, международных конкурсах и рекомендательные письма не учитываются при поступлении в вуз. При дуальном обучении поступление в вуз возможно только при наличии рекомендательного письма с места работы абитуриента, что свидетельствует об определенном уровне подготовки будущего специалиста.

Одни из элементов дуального образования по специальности "Хореография" – это освоение основных законов построения композиции танца, преподаваемых в стенах вуза, и умелое применение этих знаний на практике. Так на 2-курсе обучения по специальности "Хореография" куратором нашего курса старшим преподавателем Талантом Джамбуловичем Клышбаевым с разрешения тогда заведующего кафедрой "Музыкального образования и хореографии" Лоры Максutowны Нарикбаевой мне было поручено поставить хореографическую композицию на военную тему в канун 75-летия Великой Победы в 2014 году со студентами 1-курса. Моя авторская хореографическая композиция на военную тему: "Синий платочек", для постановки которой я специально купила гимнастерки и пилотки с галстуками защитного цвета, позволило ветераном Великой Отечественной войны на несколько минут окунуться в атмосферу военных лет, и сопереживая чувствам влюбленных, разлученных войной, прослезиться. О высоком качестве постановки свидетельствует рецензия, данная профессором Алматом Мушелбаевичем Кумаржановым, который имеет огромный опыт постановочной работы масштабных мероприятий. Осуществлению постановки на должном уровне способствовало и исполнительское мастерство и ответственность студентки 1-курса Сабины Абдраимовой.

Анализируя опыт полученный в специальной (коррекционной) школы-интернат № 5 и одновременной учебы в вузе, как магистрант 1-года обучения, предлагаю опробовать элементы дуального обучения студентов по специальности "Хореография" в Институте искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая в течение 4-х семестров в течение 2017-2018 и 2018-2019 годов обучения.

Согласно моим предложениям, студенты 1-курса должны будут проходить ознакомительную педагогическую практику со студентами 3-курса (*куратор 1-о и 3-о курса старший преподаватель Т.Д. Клышбаев*), которые будут проходить учебно-воспитательную педагогическую практику согласно Академическому плану в январе-феврале 2018 года по одному часу 2 раза в неделю или 8 часов в месяц. Студенты 2-курса должны будут проходить психолого-педагогическую практику со студентами 4-курса (*куратор 2-го и 4-го курсов профессор А.М. Кумаржанов*), которые будут проходить производственную педагогическую практику (*в соответствии с приказом МОН РК от 29.01.2016 г. № 107 "Правила организации и проведения профессиональной практики и правила определения организаций в качестве баз практик"*) согласно Академическому плану январе-марте 2018 года с последующим выступлением со своими воспитанниками на Отчетном концерте. По факту выступления с хореографическими постановками на Отчетном концерте со своими воспитанниками выпускникам вуза специальной квалификационной комиссией может быть выдан сертификат соответствия требованиям компетенции педагога-хореографа с приложением видеозаписи Отчетного концерта. Также по желанию можно предоставить возможность участия в Отчетном концерте студентов 2-го и 3-го курсов со своими воспитанниками и оценка их выступления может учитываться при выпуске студента из вуза.

Как магистрант, я могла бы обеспечить методическую помощь студентам с 1-го по 4-курс отделения "Хореография", так как с 2013 года училась на очном отделении института и одновременно работала в специальной (коррекционной) школе-интернат № 5, имею многолетний педагогический опыт работы хореографических постановок с детьми.

Еще одно важное предложение, которое имеет большое значение в подготовке будущих хореографов – это обязательное введение в их образовательную программу следующих предметов: 2-семестр – Общая педагогика, 3-семестр – Возрастная психология и 4-семестр – Возрастная физиология. В необходимости введения этих предметов в образовательную программу хореографов я убедилась, когда сдавала дополнительный семестр по этим предметам с начала учебы в магистратуре. В том, что эти знания абсолютно необходимы педагогам-хореографам, я убедилась на собственном опыте работы учителем коррекционной ритмики и руководителем хореографических кружков. Мои воспитанники, с которыми я начинала работать со 2-класса в 2011 году, достигнув подросткового возраста в 6-классе в 2015 году, стали неуправляемыми. Если бы я получила знания по вышеуказанным предметам во время обучения в бакалавриате, я бы знала как с ними работать с учетом их возрастных особенностей психики и физиологии. Вышеуказанные предметы я предлагаю ввести взамен нагрузок физической культуры для хореографов. Специалисты-хореографы знают какие большие физические нагрузки необходимо выдерживать студентам бакалавриата, достаточно посмотреть расписание занятий будущих хореографов. Во время подготовки к государственным экзаменам физические нагрузки доходят до 7-8 часов в день – до дрожи, напряжения в мышцах с нередкими растяжениями. Поэтому считаю необходимым исключить физкультуру из образовательной программы будущих хореографов.

Необходимость исключения физкультуры из образовательной программы хореографов подтверждает и мой опыт работы в школе: когда моих воспитанников одновременно с моими кружковыми занятиями загружали еще и занятиями бадминтоном и футболом, дети приходили на мои занятия уставшими и у них не было как раньше желания заниматься танцами. Такие большие физические нагрузки способствуют развитию как у школьников, так и у студентов синдрома хронической усталости, что чревато такими осложнениями как депрессия, суицид.

Считаю, что апробация элементов дуального обучения по специальности "Хореография" в ИИКиС КазНПУ им. Абая будет способствовать повышению уровня подготовки специалистов-хореографов, выпускаемых нашим вузом, и приведению компетенции выпускников вуза в соответствие с требованиями рынка. Это, в свою очередь, будет способствовать подъему культурного уровня подрастающего поколения страны в целом, благодаря большему охвату детей занятиями хореографией на более высоком и качественном уровне.

Список использованной литературы:

- 1 Опыт дуального обучения в Германии, Казахстане, России [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: http://www.akvobr.ru/opyt_dualnogo_obuchenia.html (дата обращения: 17.11.2017)
- 2 Ибраева А., Дуальное обучение в РК: на пути к европейским стандартам. – [Электронный ресурс]. - 2017. – URL: <http://iac.kz/ru/publishing/dualnoe-obuchenie-v-rk-na-puti-k-evropeyskim-standartam> (дата обращения: 17.11.2017)
- 3 В Казахстане стартовала Дорожная карта внедрения дуального обучения [Электронный ресурс]. - 2017. - URL: <http://palata.kz/ru/news/8765-8765> (дата обращения: 17.11.2017)
- 4 Послание Президента РК Н. А. Назарбаева "Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее" от 17.01.2014 г. [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <https://www.zakon.kz/4597132-poslanie-glavy-gosudarstva-nursultana.html> (дата обращения: 17.11.2017)
- 5 Закон РК от 13.11.2015 г. № 398-V "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам образования [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36484185 (дата обращения: 17.11.2017)

6 Приказ Министерства образования и науки РК от 21.01.2016 г. № 50 "Об утверждении Правил организации дуального обучения" [Электронный ресурс]. - 2017. - URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013422> (дата обращения: 17.11.2017)

7 Приказ Министерства образования и науки РК от 29.01.2016 г. № 107 "Правила организации и проведения профессиональной практики и правила определения организаций в качестве баз практик" [Электронный ресурс]. - 2017. - URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013395> (дата обращения: 17.11.2017)

8 Постановление Правительства РК от 13.05.2016 г. № 292 "О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства РК от 23.08.2012 г. № 1080 "Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования соответствующих уровней образования" [Электронный ресурс]. - 2017. - URL: <http://www.government.kz/ru/postanovleniya/postanovleniya-pravitelstva-rk-za-maj-2016-goda/1001243-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-postanovlenie-pravitelstva-respubliki-kazakhstan-ot-23-avgusta-2012-goda-1080-ob-utverzhenii-gosudarstvennykh-obshcheobyazatelnykh-standartov-obrazovaniya-sootvetstvuyushchikh-urovnej-obrazovaniya.html> (дата обращения: 17.11.2017)

9 Факультет педагогики и культуры ЮКТУ им. М.Ауэзова [Электронный ресурс]. - 2017. - URL: <http://pik.ukgu.kz/ru/oner> (дата обращения: 17.11.2017)

10 Факультет хореографии Каз НАИ им. Т.Жургенова [Электронный ресурс]. - 2017. - URL: <http://www.kaznai.kz/departments/horeografiya/> (дата обращения: 17.11.2017)

УДК 378

МРПТИ 14.35.07

Abisheva Onal¹, H.Mijde Ayan.²

¹Abay finday ASNU Madeniet Zhane Oner sport institutini
doctor of Arts ACC. professor. artbura@gmail.ru

²Associate professor, department of Fine Arts, Ataturk Education Faculty - Marmara University,
Istanbul Turkey. mujdeayan@marmara.edu.tr

INTERDISCIPLINARY PLACE AND IMPORTANCE OF PRINTMAKING EDUCATION IN TURKISH UNIVERSITIES THAT GIVE ART EDUCATION BY

Abstract

This study asked the opinions of 25 professors from 10 universities all around Turkey about how highly the art of printmaking, which has an important place and history in realm of plastic arts, is regarded within the curricula, to what extent facilities are provided for printmaking, and how the interdisciplinary interaction is reflected in this realm, in order to determine the existing situation. The study consisted of 4 questions and was evaluated through open-ended answers. Thus, we analyzed the current situation and put forward some solutions based on the opinions of professors. Furthermore, findings came from different disciplines and selections were made from various regions from East to West in Turkey. As a conclusion, printmaking art education was deemed as necessary by almost all of participants. It was also recognized that technical applications of printmaking art education led to interaction in realm of plastic arts. Workshops and qualified instructors were considered as basic needs while the printmaking arts education in Turkey was in line with international standards.

Key words: Art, Art education, Printmaking, Author's proof, White paper blind-stamped embossing Creasing, Blank carbonless, Forms, Booklet binding, Booklet Paper Paper, Layout Business card External drive Invert typeface Dispenser, Fill (same as plate) Illustration

Аннотация

Абишева Онал¹, Н.Мүjde Аян²

¹КазНПУ им. Абая Институт искусств, культуры и спорта доктор искусствоведения, асс. профессор, artbura@gmail.ru

²доцент кафедры изобразительных искусств, факультет образования
имени Ататюрка-Мармарский университет,
Стамбул, Турция mujdeayan@marmara.edu.tr

МЕЖОТРАСЛЕВОЕ МЕСТО И ВАЖНОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ПОЛИГРАФИИ В ТУРЕЦКИХ УНИВЕРСИТЕТАХ, ДАЮЩИХ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

В ходе этого исследования 25 профессоров из 10 университетов Турции поинтересовались, насколько высоко в учебных программах рассматривается искусство полиграфии, имеющее важное место и историю в области пластического искусства, в какой степени обеспечивается печатное производство, и как отражается междисциплинарное взаимодействие в этой области, с тем чтобы определить сложившуюся ситуацию. Исследование состояло из 4 вопросов и оценивалось на основе ответов открытого состава. Таким образом, мы проанализировали текущую ситуацию и выдвинули ряд решений, опираясь на мнения профессоров. Кроме того, были сделаны выводы из различных дисциплин и были сделаны выборы из различных регионов от Востока до Запада в Турции. В заключение, почти все участники считали необходимым образование в области изобразительного искусства. Было также признано, что техническое применение художественного образования в области полиграфии привело к взаимодействию в области пластического искусства. Мастерские и квалифицированные инструкторы рассматривались в качестве основных потребностей, в то время как образование в области изобразительного искусства в Турции соответствовало международным стандартам.

Ключевые слова: искусство, художественное образование, полиграфия Авторская корректура, Белизна бумаги Бескрасочное тиснение Биговка Бланк, Бланки самокопирующие Брошюра, Брошюровка Буклет Верстка Визитная карточка Внешний диск Выворотка, Гарнитура шрифта, Диспенсер, Заливка (то же, что и плашка) Иллюстрация

Аңдатпа

Абишева Оңал¹, Н. Мүjde АЯН²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының Өнертану докторы, асс. профессор artbura@gmail.ru

²Ататүрік атындағы Мармара университетінің доценті,
Стамбул, Түркия
mujdeayan@marmara.edu.tr

ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТТЕР БЕРЕТІН КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ ПОЛИГРАФИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗЫ

Осы зерттеу барысында Түркияның 10 университеттерінің 25 профессорлары қызығушылық тудырды қаншалықты жоғары оқу бағдарламалары қаралады өнер полиграфия бар маңызды орны мен тарихы сала-сындағы пластикалық өнер дәрежеде қамтамасыз етіледі баспа өндірісі, және қалай көрсетіледі пәнаралық өзара іс-қимыл осы саладағы қалыптасқан жағдайды анықтау мақсатында. Зерттеу 4 мәселелерден тұрды. Осылайша, біз талдап, ағымдағы жағдайды және, профессор пікіріне сүйене отырып бірқатар шешімдер көтердік. Сонымен қатар, әртүрлі өңірлер Шығыстан дейін Батыстың Түркия жасалған тұжырымдар әр түрлі пәндерді жасалды сайлау. Соңында, барлық қатысушылар " деп санаған қажетті білім, бейнелеу өнері. Сондай-ақ, жеңімпаз болып танылды, техникалық қолдану көркемдік білім беру саласындағы полиграфия әкелді өзара іс-қимыл саласындағы пластикалық өнер. Шеберханалар, білікті нұсқаушылар ретінде қаралған негізгі қажеттіліктерін, яғни білім беру саласында бейнелеу өнерін Түркия сай халықаралық стандарттар.

Түйін сөздер: өнер, көркемдік білім беру, полиграфия, Авторлық түзету, Аққағаз, Түссіз өрнектеу, Биговка Бланк, Бланкілері көшірме, Кітапша, Кітапшалау, Буклет Беттеу, Визит карточкасы Сыртқы диск, Выворотка, Гарнитурасы шрифт Диспенсер Құю (сол сияқты, плашка) Иллюстрация

Introduction

As Benedetto Croce defined arts as a view or insight (Yılmaz, p:37), art has been a locomotive in human development and expression of feelings. In other words, this phenomenon has facilitated awakening by giving directions to ideas and feelings of each era. Awakening as a matter of education and process has gained acceleration particularly since the 19th century, for which the most important factor was the reflection

of the industrialized society orders. [2] In this context, personal attributes that can be considered important such as knowledge, skills, understanding, interest and attitudes in human behaviours have been a requirement for contemporary life order as an issue of education. J.Dewey underlined this point and suggested that education was "a tool for development in a process that is obtained through better experiences" (Johnston, p:70).

Education of arts that was given under a master-apprentice system until the 19th century have further developed and gained more importance in parallel with the new life styles of industrialization. [1] The first example of today's art education was the Bauhaus School, which was established in early 20th century (1914) (Bektaş, p: 69). Individuals met the aesthetic needs of the modern era by specializing in areas such as architecture, graphics, handcrafts, ceramic, sculpting, textile and painting owing to the interdisciplinary curriculum of this school.

Since then, as the changing world order required versatility in development of human beings, curricula also progressed in the same vein. The need for art education and reflection of this need on to widely-thinking communities is important in Turkey as it is all around the world.[5] In Turkey, academic education of art branches such as painting, printmaking, graphic, textile and ceramic that are under the scope of plastic arts has always aimed at training international artists. Curricula should therefore be developed to be free starting from the design in terms of their content and systematic.

In printmaking art education, improvement of designing skills of students is primary from the methodological perspective whereas it is equally important to provide students with physical conditions required. Nevertheless, if "creativity" and "originality" come first, then it shall be more appropriate to make evaluations on the process and general rules of art education.[3]

For a solid company that wants to make a good impression on partners and customers, the role of such "clothes" playing printing products according to individual order. Right for mistake here. Thoughtful must be everything: design, art, quality of materials, relevance of images, color reproduction. The company Eurografica (EGF) offers its clients a wide range of high quality products at a reasonable cost.

Typography is the successful activity on the territory of Russia since 1997, almost 20 years. During this time she gained the trust of many companies, including major advertising agencies. This fact speaks volumes, because of the quality of disseminated materials depends largely on the success of the advertising campaign. What is the secret of success of Eurografica?

- Versatility. The company produces printing products of various kinds, from the usual black and white flyers to full-color books, hardcover.

- Mobility. At the request of the customer, the printing Manager will drive at the specified address for the demonstration samples.

- Creativity. Typography will help to develop the layout, design art from scratch to the printing stage.

- Efficiency. Thanks to modern equipment of the industrial class, the company is able to promptly execute orders of large quantities.

- Convenience. Delivery is the next day after the products are manufactured.

Regardless of the scope of activities of a firm, Eurografica has something to offer. Over the years of presence in the Russian printing market, the companies have accumulated rich experience and know exactly what types of print products will satisfy the needs of a particular business. On the website typography placed a portfolio, allowing to get acquainted with the already realized projects.

Commercial enterprise

High quality paper bags, envelopes and other packaging materials with the logo of the seller can select it from the competition. Thoughtful design, art will attract the attention of buyers.

Business and banks

Customers Eurografica a significant number of financial institutions of different levels. The printing house produces all that may be required in the banking sector: brand and self-copying forms, folders, and forms, tags, stickers.

The beauty industry

In addition to the demand for traditional types of printing, there is in this industry has its own specifics. Colorful catalogues, discount coupons, portfolios for samples. If necessary, the specialists of Eurografica assist in the design, art and corporate style of salon.

Restaurant business

In this area it is important to observe stylistic unity in the design. Menus, brochures, flyers with special offers from the institution must be made on quality paper and within the original design concept.

Car dealerships

In this market segment is relevant, among other things, invitations to presentations, calendars with the symbols of the brand, business cards. Gift wrap for car Souvenirs and discount cards are also of interest for representatives of dealer networks.

Industrial enterprises

In addition to notepads with your logos, business cards and calendars, customers of this trend requires a directory with samples of the equipment. This kind of printing products should be a combination of informativeness, clarity, and quality of execution. After all, the first impression, imprinting, is very important for decision-making will be formed from their customers is through acquaintance with a catalog or brochure. So, the important details of layout and design, art.

In printing, there are no trifles. Everything is important. The combination of competent text, relevant visuals and high-quality printing together creates an end product that is able to eliminate your product among many similar ones. The company Eurografica guarantees the creation of decent products forming in the eyes of the consumer an attractive image. Cooperation with the printing house will become a reasonable step towards the promotion of any brand to success.

Curricula that are defined for branches in universities are structured according to the credits of courses for a four-year period. However, in today's objective environment, interdisciplinary approach is more important in growing up free and critical individuals who are open for communication. [5] Training students who receive education in any field of art such as painting, printmaking, sculpting or graphic only in their respective branches may fall short in ensuring that students acquire a sufficient artistic identity because arts require comprehensive and multi-dimensional thinking as a superstructure. [6] For instance, as it is useful to benefit from scientific disciplines (philosophy, sociology, mathematics, social sciences and etc...) for questioning and awakening, it will contribute in rising a free and creative identity with high self confidence. It is also the case in plastic arts itself. One might think that fields such as painting, printmaking, sculpting, graphic, video-art, photographing, textile and ceramic require different curricula and applications. Nevertheless, when branches that have organic bonds with each other support one another, it leads to more creativity. Therefore, if branching in education is ensured through interdisciplinary interaction and accumulation of knowledge as a part of contemporary thinking, it shall gain more significance and be richer in functions.

This study on the place and importance of printmaking art education in Turkey aims at emphasizing how important and necessary this education is from an interdisciplinary perspective. We can touch upon its historical development and current situation in order to clarify this issue. [6] The printmaking art dating back to the 16th century started to be a part of university education first when Stanislas Arthur Napier, who came from France, started academic studies in art education in the School of Fine Arts (*Sanayi-iNefiseMektebi*) that was established in 1882 upon the initiatives of Osman HamdiBey. Shortly after its establishment, they started their engraving works in the wood engraving workshop in 1892 (Özsezgin, p: 16).

Later, especially after 1937, as the number of academicians increased, new universities were established and they still operate today. However, the key point here is that, although plastic arts in western tradition and style started to be applied in our country only after centuries, priorities and sensitivities shown in curriculum during the establishment phase of the academy in 1882 made great contribution in development of today's contemporary art education at international levels in Turkey. [5] Experts recruited from the West to lay the foundations of academic art education in Turkey considered printmaking art education necessary as one of the priority departments of plastic arts.

There were significant reform attempts in education in first years of Republic of Turkey. The Gazi Institute of Education, established in 1926, rendered great services as the first teacher education school in that era. Opening of the department of painting teaching in the establishment phase helped art education climb up to international levels because many artists with international connections worked there as instructors and trained their students with curricula that could enable students to get integrated with western countries. In the first years, ŞinasiBarutçu and HayrullahÖrs encouraged students for printmaking applications, especially in fields of Wood-Linoleum Printmaking and Mono Printmaking. Artists trained in

this institute such as FeritApa, NevzatAkoral, Mustafa Aslier, Mürşideİçmeli and MuammerBakırTürk pioneered the education of printmaking art in Turkey. (Aslier, p: 3)

In order to enlarge the structure of the Gazi Institute of Education, which was the only institute in Turkey for a long time, Department of Painting in İzmir Buca Institute of Education and Department of Painting in Istanbul Institute of Education were established in 1966 and 1967 respectively. In these institutes, in addition to painting workshops that were considered as a priority in art education, graphic and printmaking workshops were also opened soon afterwards. Therefore, such institutes rendered great services in development of arts education in Turkey and climbing of contemporary painting art in Turkey up to international levels.

Plenty of art education institutes that amount up to 76 including the private universities in Turkey have printmaking workshops. Some of these universities make application in only one technique whereas some of them are well-equipped to apply all techniques. As known, physical environments and well-trained instructors are important factors to maintain printmaking art education soundly. Since all techniques can easily be applied in institutions where these two elements are provided, it provides courses for printmaking students as well as elective courses for students in other disciplines. Universities now recognize the importance of having these facilities and are in pursuit of accommodating them.

A student should be equipped in terms of technique and information at basic level in order to get education in field of printmaking art. For instance, design, composition, colour knowledge and handcraft are key in all disciplines as a pre-requisite to produce a piece of art. Printmaking art contain all this accumulation of knowledge as is the case in the arts of painting and graphic although they are different only in technical terms.[6] Therefore, a printmaking course with technical discipline is an application that is very easy to be applied in all branches of plastic arts, and even it can enrich them. We see that students who complete their art education under such curricula produce art works both in painting art (or graphic, sculpting and etc...) and in printmaking art in future years. When we look at the history of art, there are numerous artists who conducted works in different disciplines.

Today in Turkey, necessity and validity of arts varies depending on socio-cultural values. Despite the fact that art is seen as a need in larger cities, it displays an amateur approach mostly in the eastern part of the country. Nevertheless, the limited demand by people for the art works in exhibitions although printmaking art education is rendered at universities discourages young artists and thus results in a decrease in the number of exhibitions. Furthermore, it starts to be perceived as if amateur productions were what the market demands for.

Since being produced as a work of art, printmaking has always been a worthy alternative to an original work of art of an artist. The fact that painting is expensive and that an artist is in need of a work of art, have made it a reason for preference for centuries.[7] However, the sale price of an original work of art makes a painting an inexpensive product since it does not attract interest in Turkey as much as it should. A purchaser does not need to purchase a printmaking because of the fact that a work of art by an artist is easily accessible at a cheap price.

That a printmaking is deemed as an alternative and a cheap value results from the fact that its pattern is reproduced by print volume. For instance, we all know more or less what it costs to own a painting by Picasso. The cheapest and the sole way, therefore, to own a work of art of an artist is printmaking. In line with this perspective, some universities have carried out endeavors for education in printmaking. For instance, their curricula requires a master's thesis, articles, researches, workshops and contests in order to meet international standards.

In addition, the means of taking part in an event, a contest or a training practice anywhere around the world via internet, taking a look at and easily accessing to works of art by professional artists makes a major contribution to what is taught in schools for a student's self-improvement. In fact, feeling and absorbing instances of indefinite imagination re-shape in accordance with perceptions of an individual. It goes without saying that it is not that possible to have such a synergy through traditional education systems of the past.

To sum up, modern people have to create new resources for art and education in an effort to introduce an alternative to the current system the rules of which have been established in thick lines. They can do so to the extent they exchange and comprehend information and experience.

Method

The study adopted the method of interview out of the qualitative research methods (Denzin&Lincoln, 2005). Within the framework of this method, the study aimed at identifying the "Opinions of Scholars Pertaining to the Interdisciplinary Repercussion of Printmaking Art Education".

The study adopted the method of purposive sampling (Patton, 1990). As a part of the study, a series of interviews were conducted with willing scholars who work for selected faculties. The size of sampling depends on what one would like to know about, accessibility, benefit, time and resources (Patton, 2002 p. 244). The research data were collected through an interview form drawn up by the researcher. 25 scholars of ten individual universities opined in written. The expertise of the participants is composed of various disciplines and expertise (3 Deans, 1 Deputy Dean, 5 Heads of Department, 16 scholars). The participants of the study are composed of 11 women and 14 men. Their average age is 47.88 and the age range is 35 to 72. The respective expertise of the participants includes 3 in printmaking, 10 in painting, 4 in graphics, 1 in textile, 1 in ceramics, 1 in sculpture, 2 in printmaking-painting and 3 in printmaking-painting-graphics.

The researcher drew up the interview form after having made required corrections pursuant to expert opinions. The interview form asked for sex, age and expertise of the participants and looked for answers to the following questions:

Write down your opinions on if printmaking art education and technical practices are necessary for faculties of art education.

Express your opinions on if printmaking art education and technical practices have an impact upon interdisciplinary (in terms of plastic arts) studies and on what their repercussions would be.

What qualifications do Faculties of printmaking art education need to possess? Write down your opinions.

Express your opinions on if printmaking art education and technical practices in Turkey meet international standards (State your impressions making a comparison with international examples).

The data collection took 15 days. The period of time for filling out the forms that had been handed was 20 min. at the earliest and 45 min. at the latest. 4 of the forms submitted via e-mail were filled out within the very same day as others took 10 days at most. The reason why the study took 15 days results from some delays to make contact with some scholars.

Evaluations were carried out through the content analysis in accordance with the questions of the research. The content analysis includes various methods and techniques. Such methods and techniques vary on purposes and messages to be analyzed.[7] The collected data were read for a few times, analyzed and encoded. Based on common points among codes, some themes had been established before the data were defined and revealed. The repetition frequency of the codes was interpreted in frequency and percentages (Yıldırım and Şimşek, 2000).

Table 1

Opinions of Scholars Pertaining to the Interdisciplinary Repercussion of Printmaking Art Education

Theme	Definition	Exemplary Sentences	Codes	Repetition Frequency	
				%	f
Printmaking art education and technical practices	The importance of printmaking and technical practices in art education	"printmaking is an integral part of art education and a must as a course". "it is vital in terms of improving creativity". "it is one of the methods in art education to enhance skills". "it is one of the most important corner stones to find one's artistic identity". "reproducing his/her original work of art through various technical practices both enriches a student's quest for plastic arts and contributes to establish his/her own	Necessary	100	25
			Alternative	72	18
			Educational		
			Practice Expertise	28	7

		identity.			
Printmaking art education and plastic arts	Printmaking art education and interdisciplinary interaction in plastic arts	"I do not see why someone who is capable of gravure printing would not do the same in painting". "one can relate to photography other than painting". "a graphical art student can reproduce his/her work for his/her own field through gravure printing, too". "a student majoring in photography can learn about reproduction techniques, as well". "it is a technique required for fields such as painting graphics and photography etc". "Printmaking is a necessary educational practice since it enhances creativity through pattern collage or digital media techniques in fields such as painting, photography, textile and sculpture."	Effective Painting Graphics Textile Ceramics Sculpture Photography Digital media Design Collage	100 32 24 16 12 12 8 4 4 4	25 8 6 4 3 3 2 1 1 1
Printmaking technical practices in art education and higher education	The characteristics for faculties of printmaking technical practices in art education	"workshops have to be favorable for the practices of at least two techniques" "Technical practices call for full equipment such as printing machines, drying racks, exposure desks and technicians" "workshops have to be equipped with air conditioning, lighting and safe work environment" "a scholar has to possess sufficient know-how in terms of both technique and establishing a plastic discourse" "it is a must to hold activities such as contests, biennials, workshops and summer schools"	Workshop Well-qualified Scholar Press machine Air Conditioning Activity Technician Security Lighting	80 40 28 24 16 12 8 8	20 10 7 6 4 3 2 2
Printmaking in art education and its technical practices and international standards	Printmaking in art education and the level of technical practices	"I think that printmaking techniques in Turkey meet international standards" "there are some Turkish institutions where one can put all techniques into practice whereas there are some others where only one single or no practice is conducted." "I think that Turkish schools are advanced in terms of technical capabilities when compared to schools in Germany, Italy, Russia, Bulgaria, Japan and Austria"	Meeting International Standards Developing No opinion	64 20 16	13 5 4

Table 1 points at 25 scholars who responded to the questions in the written interview form. The codes specified in the content analysis were turned into numbers and percentages as interpretations were made benefiting from the numbers and percentages. [8] To begin with, the importance of printmaking and technical practices in art education was questioned. This puts opinions into perspective about how effective they are since all theoretical and applied teachings that are of importance in art education apply to printmaking, too. It is suggested that printmaking art education can support a student in finding his/her own artistic identity as an alternative practice (elective course) while he/she can find a unique identity through education in expertise alone.

The findings of the study point out that the course is absolutely necessary and it is presented as an Alternative practice (f:18, %72) and Expertise (f:7, %28). The data suggest that a major part of the participants think that Printmaking should be an Alternative educational practice whereas very few are in favor of deeming it as an expertise. This might result from the fact that some scholars have not been trained in this respect before.

Second of all, Printmaking in art education and interdisciplinary interaction in plastic arts were questioned. Just like for the first question, all participants (f:25, %100) suggest that it is an integral part of interaction. This favors the opinion that the practices considered to be necessary for each branch of art education can be supported by various fields and thus contribute to enhance creativity. Printmaking makes a major contribution to a student's self-improvement no matter what he/she majors in since printmaking art education requires scores of skills in terms of plastic discourse and technical practices.[9] This can be considered by a proof that modern educational practices are backed up by interdisciplinary interaction and that printmaking is one of the practices with most efficient results in this respect.

The first three fields that were interacted with are painting (f:8, %32), graphics (f:6, %24) and textile (f:4, %16) respectively. Among other fields are ceramics (f:3, %12), sculpture (f:3, %12), photography (f:2, %8), digital media (f:1, %4), pattern (f:1, %4), and collage (f:1, %4). To sum up, the data reveal that the discipline that has the closest ties with the printmaking art in terms of sense of aesthetics and technical practices would have more interaction with it.

In response to the third question about the characteristics of the faculties of printmaking art education and technical practices, the participants pointed to the need for workshops (f:20, %80) as a beginning. They asked for more than one workshop while having done so. [10] It is beyond doubt that the most important need of the printmaking art education is workshops with technical equipments and favorable ambient conditions. The participants' list in this respect includes well-qualified scholars (f:10, %40), Printing machines (f:6, %28), Air conditioning (f:6, %24) Activity (f:4, %16), Technician (f:3, %12), Security (f:2, %8), Lighting (f:2, %8).

In sum, it is absolutely necessary to have a fully-equipped workshop that fits for the content of the course if art education is to be given in a faculty. The existence and scope of a workshop is of major importance since printmaking requires a highly complicated structure in technical equipments. It is concluded from the opinions that many institutions across Turkey have printmaking workshops whereas some others are not at a satisfactory level. In addition, incentive activities in this field are deemed important as an extension of education.[10] As a conclusion, tailoring physical conditions in accordance with the requirements of each technique as well as sharing them will enhance the quality of education in this field and positively contribute to the interaction.

In response to the final question about whether printmaking art education and technical practices meet international standards, the participants mainly think that Turkey meets international standards in endeavors and products in terms of the global criteria. In other words, it is acknowledged that it meets international standards (f:16, %64). It is concluded from the data that Turkey, under current conditions, is at a professional level just like any other developed country is in printmaking art education and practices. [13] This is concluded from their success when they take part in worldwide activities (biennials, art fairs, joint or individual exhibitions) in printmaking.

Suggesting that Turkey makes an effort to meet international standards, the participants believe that it is in progress (f:4, %16). The most important rationale of this suggestion results from the fact that some scholars have bigger expectations and argue that the conditions have to be much better. This argument is backed up by physical incapacities and lack of well-qualified scholars in newly-founded universities.

The scholars, who did not opine about whether Turkey meets international standards in printmaking art education, stated No Opinion (f:4, %16). The reason why they did not so is the fact that the scholars with various expertise and no experience in printmaking have no knowledge with regard to this field.

Conclusion

The findings of the study were itemized.

Printmaking and its technical practices are an integral part of the art education.

Printmaking practices are of major importance for improving creativity and skills in art education.

Printmaking art education is deemed necessary as an interdisciplinary interaction since it makes contributions to other fields.

It is imperative to attach importance for faculties of printmaking art education to have physical capabilities and required equipments.

Just like in any other field, the most fundamental need of printmaking art education is well-qualified scholars. The scholars of the course in printmaking that includes various techniques are required to not only have an artistic identity but also command technical practices. [14]

Carrying out printmaking art education in a professional workshop inarguably calls for a sufficient size of workshop, printing machines, air conditioning and technicians.

It is required to go for incentive educational practices. It is necessary to attach importance to and deem activities including contests, biennials, workshops and summer schools as a part of cultural activities.

Many Turkish institutions currently meet international standards in printmaking art education.

Some newly-founded universities have yet to reach to a desired level in terms of both scholars and physical capabilities.

The most obvious negative data acquired out of this study were about scholars. Some scholars were unable to express any idea on if printmaking art education in Turkey meets international standards. This might stem from the fact that they had not been educated well enough during the period of undergraduate and master studies. However, educational practices are required to meet international standards about all branches of plastic arts even if expertise varies.

In addition, the art education is of importance in terms of discipline and stability for fields the practice stage of which requires technical skills. [15] The printmaking art education is a process that takes time and patience. In other words, an educational process in a professional manner needs to originate in technical skills and then be designed on improving creativity. It is because creativity and artistic identity can take on a dimension only by technical finesse of practices that are shaped in our minds.

In conclusion, it is concluded from the data of this study that both an artist and a scholar to be trained are likely to have more qualifications in a professional and disciplinary education system, and such practices would contribute to their artistic productivity.

References:

1. ARTUT, Kazım, (2001) "Art Education Theories and Methods", Anı Publications, Ankara
2. ASLIER, Mustafa, (1987) "Place of Engraving Printmaking in Authentic Turkish Printmaking Art Hacettepe University Faculty of Fine Arts. No: 1 , Ankara
3. AYKUT, Aygöl, (2012) "Aesthetics in Art Education", Hayalperest Publication House, İstanbul
4. BARNARD, Malcolm, (2002) "Art, Design and Visual Culture", Ütopya Art Series, Ankara
5. BİLGİN, N. (2006). *Content Analysis in Social Sciences: Techniques and Sample Works*. Ankara: Siyasal Publishing House.
6. BEKTAŞ,Dilek, (1992) "Development of Contemporary Graphical Design", YapıKredi Publications, İstanbul
7. BRUNNER, Felix, (Çev: YAMAN, Feyyaz) (2001) "Handbook of Engraving", AtelyeAlaturka, KarşıSanatÇalışmaları, İstanbul
8. DENZIN, N.K.,& Lincoln, Y.S. (2005). *The SAGE handbook of qualitative research* (3rd ed.). London: Sage.
9. ERBAY,Muthu, (1997) "Development of Plastic Art Education" Boğaziçi University Publications, İstanbul
10. GRABOWSKI, Beth&Fick, Bill, (2012) *Printmaking: A Complete Guide to Materials & Processes* Karakalem Publishing House / Art Series
11. İBŞİROĞLU, Nazan, (2010) "Reception in Visual Arts and Interaction between Arts" Hayalbaz Publishing House, İstanbul
12. İŞLER, AhmetŞinasi,(2004) "Interdisciplinary - Thematic Approach in Art Education, National Education Journal, no: 163
13. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/163/isler.htm
14. JOHNSTON, James Scott, (2007) "John Dewey and the Art of Teaching: Toward Reflective and Imaginative Practice", *Paideusis*, Volume 16, No. 1 Canada
15. <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=0CFcQFjAF&url=http%3A%2F%2Fjournals.sfu.ca%2Fpaideusis%2Findex.php%2Fpaideusis%2Farticle%2FviewFile%2F102%2F61&ei=TAEVU73pOqT4QTF7ID4Bw&usq=AFQjCNHiYG7pFILSdiU1L57WMWm4Pn82iw&sig2=8F6M0hy2IICWiP2tZH6hvw>

16. KARASAR, N. (2003). *Scientific Research Method*. Ankara: Nobel Publications.
17. KIRAN, Hasan, (2010) “Wood Printmaking Art”, Bellek Publications, İstanbul
18. LENOIR, Beatrice (Translator: DERMAN, Aykut) (2003), “Art Work” YapıKredi Publications, İstanbul
19. ÖZSEZGİN, Kaya, (1987) “Wood Printmaking and Turkish Painters”, Hacettepe University, Publication of Faculty of Fine Arts, no: 6, Ankara
20. RATNER, Joseph(1939) “Intelligence in the Modern World. John Dewey’s Philosophy”. New York
21. PATTON, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage.
22. PATTON, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
23. SAN, İnci , (1982) “Art Education” *A.U. Journal of Faculty of Educational Sciences*, Vol. 15, No: 1
24. SÖNMEZ, Veyisel (1996) “Education Philosophy” Pegem Publications, Ankara
25. YILMAZ, Mehmet, (2004) “Philosophy of Art, Art of Philosophy” Ütopya Art Series, Ankara
26. <http://www.yok.gov.tr/>

УДК 7.01; 7:001.8
МРНТИ 18.31.07

Л.Ж. Аденова¹

*¹старший преподаватель Института Искусств, Культуры и Спорта при
КазНПУ имени Абая, adenova@list.
г. Алматы, Казахстан*

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОЗИЦИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы преподавания изобразительного искусства для учащихся. Раскрываются формы и методы работы со студентами, подчеркивается задача преподавателя не только научить рисовать, но и развивать их творческие способности, расширять кругозор, формировать эстетический вкус, содействовать их патриотическому воспитанию путем материалов декоративно-прикладного искусства. Так же рассматривается методика преподавания изобразительного искусства в учебных заведениях, традиционно-эстетическая философия, педагогика и психология, теория и практика художественного творчества. В содержание статьи входит осмысление необходимости традиционного искусства, которое влияет на эстетическое и идейно-патриотическое воспитание молодежи.

Ключевые слова: эстетика, воспитание, изобразительное, прикладное искусство, методика, рисование, кругозор, задача, патриотизм, формирование, художественный вкус, убеждение, традиции, инновации.

Abstract

Adenova L.Zh.¹

METHODOLOGICAL POSITIONS OF AESTHETIC EDUCATION IN ART CLASSES.

*¹senior lecturer of the Institute of Arts, Culture and Sport at KazNPU named after Abay, adenova @ list.
Almaty, Kazakhstan*

The article deals with the teaching of fine arts for students. The forms and methods of working with students are disclosed, the task of the teacher is emphasized not only to teach to draw, but also to develop their creative abilities, expand their horizons, shape the aesthetic taste, and promote their patriotic education through materials of arts and crafts. The methodology of teaching fine arts in educational institutions, traditional and aesthetic philosophy, pedagogy and psychology, theory and practice of artistic creativity are also considered. The content of the article includes understanding the need for traditional art, which affects the aesthetic and ideological and patriotic education of youth

Key words: aesthetics, education, fine arts, applied art, technique, drawing, horizons, task, patriotism, formation, artistic taste, conviction, traditions, innovations.

Аңдатпа

Л.Ж. Аденова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Өнер, мәдениет және спорт институтының аға оқытушысы, @list.ru
Алматы қ., Қазақстан

КӨРКЕМ САБАҚТАРДАҒЫ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕДЕГІ ӘДІСТЕМЕЛІК ПОЗИЦИЯЛАР

Бұл мақалада көркем өнер сабақтарында оқушыларға эстетикалық тәрбие беру мәселелері қарастырылған. Оқушылармен жұмыс жүргізу үрдісінің әдіс-тәсілдері ашылады, мұғалімнің сурет салуды үйрету мақсаттарымен бірге оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, жан-жақтылығын кеңейту, эстетикалық талғамды қалыптастыру, идеялы-отаншылдық тәрбиеге міндеттері де баяндалады. Және де бұл мақалада оқу орындарында бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі, дәстүрлі эстетикалық философия, педагогика және психология, өнер теориясы мен практикасы қарастырылған. Мақала мазмұны жастардың эстетикалық және идеологиялық және патриоттық тәрбиесіне әсер ететін дәстүрлі өнердің қажеттілігін түсінуді қамтиды.

Түйін сөздер: эстетика, білім беру, бейнелеу өнері, қолданбалы өнер, техника, сурет, міндет, патриотизм, қалыптасу, көркемдік, сенімділік, дәстүр, инновация.

Изобразительное искусство как один из учебных предметов занимает важное место в педагогическом и эстетическом воспитании учащихся. В соответствии с учебной программы изобразительное искусство ставит своими конкретными задачами содействовать идейному воспитанию учащихся; преподносит учащимся знание элементарных основ реалистического рисунка, сформировывает навыки рисования с натуры, по памяти, по представлению; знакомит с особенностями работы в области декоративно-прикладного искусства, что развивает у учащихся изобразительные способности, художественный вкус, развитие творческого мышления учащихся. Развивает у учащихся эстетические чувства и понимание прекрасного; воспитывать интерес и любовь к искусству в целом, как к традиционным, так и к инновационным подходам в области искусства.

Внимательный анализ, обобщение лучшего педагогического опыта свидетельствуют о том, что занятия изобразительным искусством – важное средство развития личности студента. Изобразительному искусству принадлежит одно из ведущих мест, в процессе формирования у учащихся положительных убеждений, целеустремленности, диалектико-материалистического подхода к явлениям окружающего мира.

Занятия изобразительного искусства способствуют расширению круга интересов, воспитанию педагогических, эстетических и патриотических потребностей учащихся, развитию их творческой и мыслительной активности, эстетического и культурного отношения к действительности. На занятиях формируются такие свойства личности, как самостоятельность, инициатива, настойчивость, целеустремленность, аккуратность, трудолюбие. В процессе изобразительной деятельности учащиеся усваивают графические и живописные умения и навыки, учатся наблюдать, анализировать предметы и явления окружающей среды. Учебный предмет изобразительное искусство служит эффективным средством познания действительности и одновременно помогает развитию и формированию зрительных восприятий, воображения, пространственных представлений, памяти, чувств и других психических процессов. Знания и навыки, приобретенные учащимися на занятиях изобразительного искусства, находят широкое применение, как на других уроках, так и в дальнейшей трудовой деятельности. Умение рисовать, зрительно представлять различные объекты необходимо во многих профессиях.

Как известно, в становлении и воспитании эстетических суждений и вкуса исходным моментом является развитием у учащегося эстетического восприятия окружающих предметов и явлений действительности. Вот почему одним из основных факторов эстетического воспитания учащихся средствами изобразительного искусства является развитие у них способности к эмоционально-эстетическому восприятию изображаемых в альбоме и наблюдаемых в жизни, произведениях изобразительного искусства. Это является необходимым условием познания эстетического в окружающем мире, формирования системы нравственно-эстетических взглядов на действительность.

В изобразительной деятельности ярко обнаруживается активность личности учащегося. Решение задач преподавания изобразительного искусства в учебных заведениях основано на таких методологических позициях;

1. Эстетическое воспитание учащихся средствами изобразительного искусства предполагает нравственное совершенствование личности студента, является эффективным средством умственного и общего развития личности студента, а так же средством формирования его духовного мира.

2. Обучение и воспитание основаны на познании и усвоении учащихся эстетической сущности изобразительного искусства, направление на сближение художественных занятий в учебных заведениях с изобразительным искусством и жизнью.

3. Методика преподавания изобразительного искусства в учебных заведениях опирается на традиционно-эстетическую философию, педагогику и психологию, теорию и практику художественного творчества. Осуществление учебно-воспитательных задач предмета должно быть основано на возрастных, физиолого-психологических особенностях развития студентов, на данных современной общей, возрастной и педагогической психологии, на принципах инновационной дидактики. [2, с.15]

4. Обучение учащихся изобразительному искусству представляет собой органическое единство образования и воспитания; единство активных методов обучения и творческой практики самостоятельности учащихся.

Одним из лучших достижений психологии и педагогики является научно обоснованное положение об органическом единстве обучения и воспитания, о необходимости уже в дошкольном возрасте давать начальные сведения об изобразительном искусстве, учить их элементарным правилам рисования, сюжетных и декоративных творческих работ.

Успешное решение поставленных задач эстетического воспитания учащихся средствами изобразительного искусства зависит от единства обучения и воспитания, от систематического вооружения учащихся специальными знаниями, умениями, навыками, доступными каждому учащемуся. И на этой основе – раскрываются все богатства, разнообразия окружающего мира, воспитание в будущем поколении душевной красоты, развитие нравственно-эстетических, патриотических качеств и свойств личности. Для выполнения поставленных учебно-воспитательных задач в соответствии методологическими позициями программа преподавания изобразительного искусства предусматривает основные виды занятий, один из которых декоративное творчество.

Учащиеся знакомятся с особенностями декоративно-прикладного искусства, у них формируются творческие умения и навыки самостоятельно выполнять разнообразные декоративные работы. Особое внимание уделяется учащимся художественной выразительности народного искусства. В содержание декоративно-прикладных работ входит выполнение узоров, орнаментов, эскизов и работ традиционного характера, предметов быта, выставочных и творческих работ выполненных в материале: гобелен, войлок, шелк, дерево, металл, керамика и т.д. Декоративные рисунки выполняются на основе декоративной переработки, обобщения форм изображаемых с натуры объектов – растительности, цветов, бабочек, животного мира и составления из них узоров, орнаментов, композиций. В процессе выполнения декоративных композиций учащиеся начинают понимать тесную связь практического назначения предмета и его формы, материала, элементов украшения, учатся отличать, удачное, выразительное решение декоративного украшения. Особое внимание учащихся обращается на умелое, выразительное использование ритма, гармонии цветовых соотношении, зрительного равновесия форм и цвета в декоративных композициях.

Большую роль для выработки у учащихся умения видеть и передавать красоту действительности, для развития у них интереса к изобразительной деятельности играет подбор моделей, тематики сюжетных композиции и заданий по декоративно-прикладному искусству, широко отражающих различные стороны жизни. Занятия изобразительным искусством занимает важное место в решении ответственной задачи воспитания человека-активного патриота своей страны. [4.37 с.] Опыт лучших преподавателей показывает, что занятия искусством, беседы по картинам известных мастеров искусства раскрывают по существу неограниченные возможности для воспитания учащихся. Подобная методика ведения занятий изобразительного искусства основана на убежденности преподавателя в огромном идейно эмоциональном накале занятий искусством, их нравственно преобразующей силе. С убежденностью в важной воспитательной роли занятий изобразительного искусства тесно связана и любовь самого преподавателя к изобразительному искусству. Именно любовь, а не просто ответственное отношение к своим обязанностям. Специфика занятий изобразительным искусством основана на эмоционально-чувственных переживаниях. Многолетний опыт работы в области изобразительного искусства убедительно доказывает ведущую роль педагогов в учебно-воспитательном процессе, в художественном развитии и эстетическом

воспитании учащихся. [4.37 с.] В особенности это важно помнить преподавателю, который должен преподнести учащимся основные правила и умения в рисовании и в творчестве в целом, одновременно развивать их художественные начала до уровня интереса, профессионализма, любви к изобразительной деятельности и художественному творчеству. Целенаправленное и согласованное руководство изобразительной деятельностью учащегося, учитывающее как предыдущее художественное развитие, так и последующее, является необходимым условием успешного эстетического воспитания.

В учебно-воспитательном процессе нельзя абсолютизировать технические средства обучения. Настоящий эффект урока возможен только при сочетании их с другими методами обучения и наглядными пособиями, причем в одних случаях большую результативность дает демонстрация на электронных носителях, диафильма, слайдов, в других – репродукции, в третьих – учебного наглядного пособия.

Являясь наглядным, образным отражением действительности, выражением определенной мысли, идеи художника, изобразительное искусство несет в себе огромные воспитательные функции, причем воздействие изобразительного искусства на зрителя особое, оно обусловлено эмоциональной реакцией, отзывчивостью зрителя на содержание и художественную форму изображения. Благодаря своей наглядной образности, воздействию на чувства произведения изобразительного искусства способствуют воспитанию идейных и нравственных оценок, взглядов, представлений, системы мировоззренческих понятий. [5.97 с.] Содержание занятий изобразительного искусства, отражая специфику изобразительного искусства и процесс художественного творчества, позволяет решать задачи идейно-политического, нравственного, эстетического, трудового воспитания учащихся. Процесс формирования личности – это цельный, взаимно обусловленный процесс формирования потребностей, чувств, интересов, мировоззрения, убеждения и идеалов. Все это имеет в виду преподаватель при организации процесса идейно-эстетического воспитания учащихся средствами изобразительного искусства.

Список использованной литературы:

- 1 Березовин Н.А., Чепиков В.Т., Чеховских М.И. Основы психологии и педагогики. – Москва, 2008. – С.15.
- 2 Кабижанова Г.К. Основы декоративной композиции. – Алматы, 2014. – 37 с.
- 3 Кузин В.С. Методика преподавания изобразительного искусства. – Москва, 1979. – 37 с.
- 4 Казакова Т.Г. Изобразительная деятельность. – Москва, 1980.
- 6 Государственная программа «Образование». – Алматы, 2000. – 71 с.
- 7 Таймагомбетов Ж.К., Байпаков К.М., Асылбекова Ж.М., Галиев А.Б., Мансуров Т.А. История Казахстана. Очерк. – А., 1993. – 97 с.
- 8 Закон Республики Казахстан. «Об образовании». – Алматы, 1995. Конституция Республики Казахстан. – Алматы, 1995.
- 6 Коцепция этнокультурного образования Республики Казахстан «Казахстанская правда». – 1996 – 07.

Ж.А. Шажабоева¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ 6М010700–Бейнелеу өнері және сызу мамандығының 1 курс студенті,
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Ақбаева Ш.Ә.

ЗАМАНАУИ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОНСТРУКТИВТІ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада заманауи ақпараттық технологиялардың маңыздылығы мен сабақ жүргізу барысында АКТ-ны қолдана отырып оқытудың тиімділігі айтылған. «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» болғандықтан адамзатқа компьютерлік сауаттылық өте қажет. Қазіргі қоғамның ақпараттандырылу жағдайына сай «Сызу» оқу пәнінің де бағыты, білім алушылардың компьютерлік графикалық бағдарламалар негізінде қалыптастыруға негізделетіндігі қарастырылған.

Бүгінгі таңдағы оқыту үрдісі жаңа әдіс-тәсілдерді, жаңаша идеяларды қолдануды талап етеді. Әдістемелердің арасында конструктивті (сындарлы) ойлай отырып оқыту негізгі тәсілдің бірі. Конструктивті оқытудың негізгі бағыты – ойлауды дамыту, өз бетінше білім алу, шығармашылық жұмыс жасай отырып, алған білімін өмірде қолдана білу, сын тұрғысынан ойлану, басқаларды тыңдай зерделей отырып, әділ бағалауы деп айтуға болады. Конструктивті ойлау – бұл күрделі жағдайда да алаңдаушылықты дамытуға емес, жағдайдан шығудың белсенді жолын іздеуге бағытталған, шығармашылық ойлау тәсілі екендігі айтылған.

Түйін сөздер: ақпараттық технологиялар, конструктивті ойлау, проекция, сызу, әдіс-тәсіл, техникалық білім.

Аннотация

Ж.А. Шажабоева¹

¹магистрант 1 курса КазНПУ им. Абая по специальности 6М010700–Изобразительное искусство и черчение
Научный руководитель: к.п.н., доцент Акбаева Ш.А.

РАЗВИТИЕ КОНСТРУКТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ НА СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ

В этой статье подчеркивается важность современных информационных технологий и эффективность обучения с использованием ИКТ во время уроков. Поскольку XXI век является эпохой информатизации, человечеству нужна компьютерная грамотность. Согласно информационному обществу современного общества, направление дисциплины «Черчение» основано на формировании студентов на основе компьютерных графических программ.

Современный процесс обучения требует новых подходов и инновационных идей. Одним из основных способов обучения конструктивному мышлению является использование передовых методов. Основным направлением конструктивного обучения является мысль о развитии мышления, самообразования, творческой работы, умении использовать полученные знания, на практике критически мыслить, учиться и слушать других. Конструктивное мышление – это позитивный, творческий образ мышления, а не беспокойство, а наоборот активный способ выйти из ситуации.

Ключевые слова: информационные технологии, конструктивное мышление, проекция, черчение, методология, техническое образование.

Abstract

Shazhabaeva Zh.A. ¹

¹KazNPU named after Abai, 6M010700 – Specialty: Fine arts and drawing, magister of the 1st course
Supervisor: Ph.d., docent Akbaeva S.A.

DEVELOPMENT OF CONSTRUCTIVE THINKING OF SCHOOLCHILDREN ON MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES

This article emphasizes the importance of modern information technologies and the effectiveness of teaching with the use of ICT during lessons. Since the XXI century is an era of information, humanity needs computer literacy. According to the information society of modern society, the direction of the discipline "Drafting" is based on the formation of students on the basis of computer graphics programs.

The modern learning process requires new approaches and innovative ideas. One of the main ways to teach constructive thinking is to use best practices. The main direction of constructive learning is the thought about the development of thinking, self-education, creative work, the ability to use the knowledge gained, in practice critically

think, learn and listen to others. Constructive thinking is a positive, creative way of thinking, not anxiety, but rather an active way to get out of the situation.

Key words: information technologies, constructive thinking, projection, drawing, methodology, technical education.

Ертеңгі болашағымыздың жарқын болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіреті күш тек білімге тән. Білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы деуге болады. Әр маманның қызметінің барлық салаларына жаңа технологиялардың жаппай енгізілуі білім беру саласын жаһандау заманында дамыту және оны дамытуда жаңаша түрлері мен жолдарын іздеуді міндеттейді. Қазіргі кезеңде болашақ мамандарға және оны даярлайтын жоғары оқу орындарына қойылатын талаптардың бірі кәсіби іскерліктің жоғары болуы қоғамның дамуының негізі болып табылады. Ақпараттық компьютерлік технологиялар кең қолданыста болуына сәйкес біздің салада да маман даярлау жұмыстары өз деңгейінде болуы шарт.

Қоғамның даму жолындағы өндіргіш күштер мен ғылыми техникалық прогрестің өсуі техникалық мамандарды дайындауға жоғары талаптар қояды. Техникалық білімдерін жан-жақты терең игерудің мақсаты, сызба түрлерін практика жүзінде орындай алуы мен қатар ауызша оқи алуы жетістіктері, графикалық сауаттылық екендігін түсінді. Сызбаның даму тарихына қарайтын болсақ, ол бірнеше өтпелі кезеңдерде жаңарып және тоқтаусыз дамығанын көруге болады. Қазіргі қоғамның ақпараттандырылу жағдайына сай «Сызу» оқу пәнінің аса маңызды бағыты ол білім алушылардың компьютерлік графикалық бағдарламалар негізінде қалыптастыруға негізделеді.

Сызу пәнінің даму тарихы жыл санап дами отырып бүгінгі ақпараттық технологиялар негізінде оқыту өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Сонау ерте замандарда адамдар жер бетіне, тастарға жабайы аңдардың, болашақ құрылыстардың суреттерін бейнелегенін, кейінірек осы сияқты кескіндерді күнделікті тұрмыста пайдаланатын заттардың сыртына бейнелеу орын алатын болған. Алғашқыда сызбалар көз мөлшерімен қолмен салынды. Тұрғын үйлерді, бекіністерді және басқа да нысандарды салу барысында «план» деп аталатын алғашқы сызбалар пайда болды. Қоғамның даму жолындағы өндіргіш күштер мен ғылыми техникалық прогрестің өсуі техникалық мамандарды дайындауға жоғары талаптар қойды. Техникалық білімдерін жан-жақты терең игерудің мақсаты, сызба түрлерін практика жүзінде орындай алуы мен қатар ауызша оқи алуы жетістіктері, оны компьютерде сызып үйрену керек екендігін түсінді.

Өндірісті одан әрі жетілдіру, бұйымдардың бөлшек пішімін күрделендіру, оларды аса жоғары дәлдікпен шығару қажеттілігі сызбаны жетілдіруге итермеледі. Сызба жұмыстарын жетілдіру негізінде, өндірісте жұмыс істейтін мамандар даярлап шығару мектептерінің ашылу барысында қолға алынды. Бұған дәлел, Ресейде сызу пәнін жүйелі оқыту XVIII ғасырдың бас кезінен басталады. Бірінші Петр дәуірінде тау кен мектептерінде сызу пәнін оқыту саласында алғашқы қадамдарын жасай бастады. Алғашқы мұндай мектеп 1721 жылы Екатеринбургте ашылды. Тау-кен мектептерінде сызу - негізгі пән болды. Тау-кен мектептерінен атақты шеберлер шықты. Мысалы, И.Ползуновтың бу машинасы құрылысының схемасының суреттері И.И. Ползунов пен И.П. Кулибиннің арқалы көпірінің жобасы сызбалары бұл өнертапқыштардың нәрсенің дәл проекциялық сызбасын салу саласындағы танымдық қабілеттерінің жоғары болғандығын көрсетеді.

Қазақстан және Орта Азия елдеріндегі ағартушылық саласында сызуды оқыту немесе пайдаланған жазба әдебиет дерек көздерін тауып делелдеу қиын. Дегенмен сызбаның даму тарихында, адам баласы жануарлардың, өсімдіктердің, құрылыстардың және басқада заттардың суреттерін салуда өте ерте заманда басталған. Түрлі мәліметтерден кейінгі ұрпаққа жеткізу үшін кескіндер пайдаланған. Ескіден сақталған Қаратау жотасындағы және Тамғалыдағы жартаққа салынған кескендер көпшілікке мәлім. Ахмет Иассауидің сәулет ғимараты дүние жүзіндегі ең үлкен құрылыс, Маңғыстаудағы жер астына салынған Шопан-ата (12 ғ.), Қараман-ата (13 ғ.) және Бекет-ата (18 ғ.) мешіттерін салуда олардың жобалары мен сызбалары болғаны сөзсіз. [1]

XXI ғасырда ақпарат ғасыры болғандықтан адамзатқа компьютерлік сауаттылық қажет. Ал, бұл сауаттылықтың алғашқы баспалдағы мектептен басталады. Мектеп қабырғасынан теориялық біліммен қатар практикалық білімнің алғы шарттарын меңгеруі тиіс. Ал, теориялық білімді тәжірибемен ұштастыру үшін компьютердің қажет екендігі белгілі. Сызу пәнін оқыту құралы ретінде

компьютерді қолдану – оқу үрдісін белсендіруге, оқытуды жекешелендіруге, оқушының өзін-өзі бақылауына мүмкіндік туғызады. Сызу пәнін компьютерлік бағдарламалар негізінде оқыту Жалпы білім беретін орта мектептегі сызу пәніндегі үлгілер мен күрделі емес сызбаларды оқушылардың өздігінен орындауына және оны оқи білуіне қажетті білім, тәжірибелік дағды мен іскерлікті игеруді мақсат етеді.

Оқытудың теориялық негіздерінде түрлі әдістер, тәсілдер, білім беру жүйесінде жоғары деңгейде пайдалана оқытылады. Қазіргі заман талабына сай әдіс-тәсілдердің жанашыл процестермен алмастыру арқылы білім сапасын арттыру міндеттелген. Бүгінгі таңдағы оқыту үрдісі жаңа әдіс-тәсілдерді, жаңаша идеяларды қолдануды талап етеді. Әдістемелердің арасында конструктивті (сындарлы) ойлай отырып оқыту негізгі тәсілдің бірі деп айтуға болады. Конструктивті оқытудың негізгі бағыты – ойлауды дамытуы, өз бетінше білім алуы, шығармашылық жұмыс жасай отырып, алған білімін өмірде қолдана білуі, сын тұрғысынан ойлануы, басқаларды тыңдай зерделей отырып, әділ бағалауы деп айтуға болады. Конструктивті ойлау баланың оқуға деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, кез келген нәрсені бақылап, шығармашыл талдай алатын, озық ойлы, білімді, тұлғаны тәрбиелеуде көп көмегін тигізеді.

Конструктивті ойлау – бұл күрделі жағдайда да алаңдаушылықты дамытуға емес, жағдайдан шығудың белсенді жолын іздеуге бағытталған оң, шығармашылық ойлау тәсілі. Конструктивті ойлау: мақсаттар қою, жоспарлар мен жобаларды әзірлеу, көбінесе теориялық ойлаудан (заңдардың ашылуы, заттардың қасиеттері, құбылыстарды түсіндіру және негізгі компоненттері маңызды абстракция, жалпылау, талдау, жоспарлау және көрсету) қарағанда уақытты тиімді пайдалануға жол ашады. Конструкциялық ойлау адамға айналадағы оқиғаларға алаңдамай, оқиғаларды белгілі бір бағытта мақсат қоюға мүмкіндік береді. Конструктивті ойлар ол тәжірибе арқылы расталады. Өйткені, конструктивті ойлау, бірінші кезекте, өмірлік проблемаларды шешу үшін қызмет етеді. Оның негізгі құралы логика болып табылады, негізгі өлшемі - тиімділік. Басқаша айтқанда, пайда болған проблемаларды ең жақсы түрде шешу қабілеті.

Конструктивті ойлауды былай жіктеуге болады: 1. Тұтастылық. Әрқашан неғұрлым нақты, анық, тапсырманы қалыптастыру. 2. Мақсаты. Тақырыбы, міндеті, мақсатының болуы. Негізгі тапсырмадан ауытқымай тапсырманы қалыптастырып оны шешуі. 3. Эмоцияларды қабылдамау. Эмоциялардан құтылу мүмкін емес. Сондай-ақ, қажет емес эмоцияларды – біз адамдар сезініп, тәжірибе аламыз. 4. Оңтайлығы. Тапсырманы орнатқаннан кейін – оны шешудің себептерін іздеу. 5. Біртіндеп қадам. Біздің ойлауымыздың бүкіл үрдісіне бағытталған нұсқаулық. Дегенмен, түпкілікті мақсатты дереу жүзеге асыруға ұмтылу. Көптеген тапсырмалар кезеңдерде әлдеқайда жақсы шешіледі, ал кейде кейбіреулері ғана шешіледі. Бірінші кезекте күш салуды талап етеді. Бірақ нәтиже бәсеңдемейтін болады. Ұтымды ойлау арқылы өмірлік проблемаларды шешудің қалыпты әдісі ретінде пайдалану қажет. [2.]

Заман көшіне ілесу үшін өз білімін жетілдіріп отыруы қажет. Білім берудегі Кембридждік әдістің теориялық негізін оқып, таныса отырып, оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдері – 7 модульді практикалық түрде қолдану қолға алынып отыр. Жаңа әдістерін жетілдіру мақсатында педагогтардың біліктілігін арттыру курсының ұсынылып отырған бағдарламасы төмендегідей жеті модульді қамтыған:

1. Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер.
2. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету.
3. Білім беру үшін бағалау және оқуды бағалау.
4. Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану.
5. Талантты және дарынды балаларды оқыту.
6. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және оқыту.
7. Білім берудегі басқару және көшбасшылық

Компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту үрдісі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде – өздерінің кәсіби потенциалдарының қалыптасуына жол ашады. Компьютермен жұмыс барысында оқушылардың белсенділік, жауапкершілік және өзіндік шығармашылық қабілеттері қалыптасады. Оқушы өз бетінше еңбектенеді. Өз еңбегінің нәтижесін көреді. Өзін-өзі қадағалауға мүмкіншілік туады. Тапсырмаларды мұғалімнің көмегінен орындайды. Сол арқылы ойлау

және есте сақтау қабілеттері дамиды. Ақпараттық технологияның мұғалім жұмысына ең тиімдісі – оқушылардың білім олқылықтарына үнемі зерттеу жасап, түзету жұмыстарын жүргізуге пайдасы бар.[3]

Қорыта айтқанда, осы пәнді оқыту әдістемелерін жетілдіріп, оны өмірге дұрыс пайдалана білсек, соғұрлым адамзат тіршілігінің барлық саласында қолданылатын сызбаларды оқушыларымыз оқи да, орындай да алар еді. Өртүрлі тәсілдермен орындалған түрлі сызбаларды, графикалық кескіндерді, схемаларды еркін орындай да білген оқушы осы пәнді толық игереді деп есептеуге болады.

Жаңа ақпараттық технологияның басты тиімділігі – оқу үрдісін түбегейлі өзгертуге, оқытудағы пәнаралық байланысты күшейте отырып, оқушылардың дүниетанымдарын кеңейтуге және қабілеттерін көре біліп, оны дамытуға толық жағдай жасауы.

Бүгінгі замандағы ақпараттық қоғамда оқушылардың ойлау қабілетін қалыптастыратын және компьютерлік оқыту дағдысын дамытатын жалпы заңдылықтардан тарайтын ақпараттық технологиялардың тиімділігі өте жоғары деп айта аламыз. Ұстаздар, әріптестер білім беру үдерісіне жақсы жаңалықтар енгізе отырып, іздену барысында жұмыс үнемі жүргізіліп отырса, болашақта жақсы нәтижелерге қол жеткізетінімізге сенім артуға болады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Интернет көзі, <https://group-global.org/>.
2. Смирнов А. <https://shkolazhizni.ru/psychology/articles/70784/> © Shkolazhizni.ru
3. Жобалау және зерттеу қызметі негізінде 12 жылдық білім беру жағдайында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Әдістемелік құрал. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013.

ӘОЖ 378.016
МРНТИ 14.35.09

Е.Б. Қайшыбек¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ «Өнер, мәдениет және спорт» институты
«Шығармашылық мамандықтар» кафедрасының аға оқытушысы,
Қазақстан Суретшілер одағының мүшесі,
Алматы қ., Қазақстан*

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ТӘРБИЕЛЕУ

Аңдатпа

Мақалада жас ұрпақтың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға бейнелеу өнері шығармаларының тигізетін ықпалы шексіз. Кез келген халық өз шығармашылығында елеулі оқиғаларды, айтулы батырларын көркем бейне арқылы жинақтап, өзінің көзқарасын білдіреді. Халқымыздың тарихында жас ұрпаққа үлгі-өнеге болатын тұлғалардың бірі – қазақтың ұлы палуаны Қажымұқан Мұңайтпасұлы. Даңқты палуанның бейнесін паш етуге мен де өз үлесімді қосуым кездейсоқтық емес. Өйткені бала кезден грек-рим күресімен айналысқандықтан, палуандық өнер маған жат емес еді. Бүгінгі таңда шығармаларымның бір бөлігі Қажымұқан атамыздың бейнесін сомдап, өнегелі өмірін насихаттауға арналды.

Түйін сөздер: рухани жаңғыру, ұлттық сана-сезім, ұлттық-рухани тамыр, Қажымұқан, бейнелеу өнері, түстік рендер, портрет

Аннотация

Е.Б. Қайшыбек¹

*¹старший преподаватель кафедры «Творческих специальностей»
института «Искусства, культуры и спорта» КазНПУ имени Абая,
член Союза художников Казахстана, г.Алматы, Казахстан*

ВОСПИТАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ЧЕРЕЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Произведения изобразительного искусства оказывают неограниченное влияние на формирование у молодого поколения национального самосознания. Любой народ в своем творчестве обобщает знаменательные события, именитых героев через художественный образ, выражая свои взгляды. В истории нашего народа один из героев, который может служить примером для молодого поколения, – это великий борец Кажымукан Мунайтпасулы. Не случайно, что я захотел внести свою лепту в изображение образа прославленного борца. Поскольку сам с детства занимался греко-римской борьбой, мне не чуждо искусство борьбы. Сегодня часть моих произведений посвящена образу Кажымукана, популяризации его жизни.

Ключевые слова: духовная модернизация, национальное самосознание, национально-духовные корни, Кажымукан, изобразительное искусство, цветовые оттенки, портрет

Abstract

*E.B. Kaishybek*¹

¹*the senior teacher of the department of "Creative specialties" of the
institute of "Art, culture and sport" of Kazakh National Pedagogical University named after Abai.,
member of Union of artists of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan*

EDUCATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS OF FUTURE TEACHERS THROUGH WORKS OF FINE ART

Works of fine art have an unlimited influence on the formation of the national self-consciousness in the younger generation. Any nation in their work generalizes significant events, famous heroes through the artistic image, expressing their views. In the history of our nation, one of the heroes that can be an example to follow for younger generation is the great fighter Kazhimukan Munaytpasuly. It is not by chance that I want to contribute in representation of the image of the famous wrestler. As I was engaged in Greco-Roman wrestling since childhood, the art of fighting is not unfamiliar to me. Today, part of my works is devoted to the image of Kazhimukan, the popularization of his life.

Key words: spiritual modernisation, national consciousness, nationally-spiritual roots, Кажымукан, fine art, colour tints, portrait

«Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді», - дейді Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында [1]. Еліміз жаңа тарихи кезеңге қадам басып отырған қазіргі кезде жоғары оқу орындарында мамандық негіздерімен қатар, тәрбие беру мәселесіне жаңаша көзқарас тұрғысынан қарап, студенттердің ұлттық сана-сезімін, мінез-құлқын қалыптастыруды көздейтін ұлттық тәрбиенің нысандары мен әдістерін жетілдіру талап етіледі. Қазақ ағартушысы М.Жұмабаев: «...Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті», - деген. Демек, қоғамдағы қол жеткен тәрбиелік жақсы дәстүр атаулыны пайдаланып, биік адамгершілік қасиеттерге баулу – педагогтың басты міндеті. Ендеше педагогикалық жоғары оқу орындарында тіл маманы болсын, математик болсын, суретші болсын – ең алдымен педагог дайындалатынын, болашақта еліміздегі кез келген жанарулардың, небір ұлы істердің көш басында солар тұратынын еш естен шығармауымыз керек. Н.Ә. Назарбаев: «Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды», - дейді [1]. Осы орайда студенттерге қазақ халқының этностық ерекшеліктерін, тарихы мен мәдениетін, сондай-ақ халықтың даңқты ұл-қыздарының өр бейнелерін дәріптеудің маңызы арта түседі. Жалпы Қазақстанда тұратын халықтардың қазақ халқының ұлттық тарихына деген қызығушылығын дамытып, сүйіспеншілігін арттыру олардың патриоттық сезімін тәрбиелеуде басты бағдар болатыны хақ.

Жас ұрпақты тәрбиелеуге, олардың жігерін жанып, асыл сезімдерін ұштауға, ұлттық сана-сезімін оятуға бейнелеу өнері шығармаларының тигізетін ықпалы шексіз. Қай халық болмасын, өз шығармашылығында елеулі оқиғаларды, айтулы батырларын көркем бейне арқылы жинақтап, өзінше бағалайды, өзінің көзқарасын білдіреді. Сол бейне – халықтың алып қуатының, қажымас қайратының көрінісі. Бұл бүгінде табандылық, батылдық, қайсарлық туралы біліммен бірге, тағылымды тәрбие беріп, ұлағатты өнеге көрсету қажет болып отырған уақытта аса маңызды.

Рухани жаңғыру жолында ұлттық сана-сезімді оятып, берік бекітетін адамның өз ұлты үшін мақтаныш сезімі, ұлттық өнегесі, ғибраты. Халқымыздың тарихында жас ұрпаққа үлгі-өнеге болатын тұлғалардың бірі – Қажымұқан Мұңайтпасұлы. Ол қазақ тарихындағы тұңғыш кәсіпқой палуан, күрестің бірнеше түрінен әлем чемпионы атанған тұңғыш қазақ алыбы! Тұтас ғұмырын күрес өнеріне арнап, ұланғайыр жері мен өршіл халқын бірінші болып өзге жұртқа паш еткен, өзінен бұрынғы қандастары баспаған топырақты басып, көрмеген елді көріп, өзге қазақ тақпаған алтын, күміс медальдарды мойнына тұңғыш ілген. Теңдессіз өнерімен жер шарын аралаған, 28 мемлекетте күреске түсіп, 56 медаль олжалаған Қажымұқандай мықты XX ғасырдың басында түркі халықтарының ішінде қазақта ғана болды.

Қажымұқан Мұңайтпасұлы 1883 ж. (бұрынғы деректерде 1871 ж.) Ақмола облысының Қараөткел ауылында өмірге келген. Оның палуандық жолы 1901 ж. басталады. Омбы қ. циркте орыс палуаны Иван Злобинмен белдеседі. Қазақ баласының ерен күшін көрген ол Мұқанға Петербургтегі күрес мектебіне түсуге кеңес береді. Сөйтіп, Мұқан Иван Лебедевтің күрес мектебінде екі жыл оқиды. Ол алғашқы ірі табысқа 1908 ж. жетті. Германияның Кельн қаласында өткен жарыста немістің атақты палуаны Генрих Веберді жеңіп, бірінші рет әлем чемпионы болды. 1909 ж. Рига қаласында дүние жүзінің атақты палуандары қатысқан үлкен жарыста бас бәйгені жеңіп алды. Ал 1910 ж. Варшавада өткен халықаралық жарыста кіші алтын медальға ие болды. Аргентинаның астанасы Буэнос-Айрес қаласында еркін күрестен өткен жарыста үлкен алтын медаль алып қайтты. 1911 ж. Мекке-Мединеге барып, Джида қаласында өткен жарыста 25 палуанды жыққаны үшін «қажы» атағы беріліп, Қажымұқан атанды. Қажымұқанның жеңісті жолдары жалғасып, Тегеран мен Кабулда, Мекке мен Мединеде өткен жарыстарда бірқатар жеңістерге жетті. 1913 ж. Троицк қаласында, 1914 ж. Парижде әлем чемпионы атағын жеңіп алды. Ол тумысынан алып күш иесі еді: бойы 195 см, салмағы 130 кг болған. Қажымұқан 1948 ж. 12 тамызда Оңтүстік Қазақстан облысындағы Темірлан ауылында дүние салды. Астана және Шымкент қалаларындағы орталық стадионға ұлы палуанның есімі берілген. Алматы, Астана, Семей, Шымкент қалаларында Қажымұқан атындағы көшелер бар.

1927 ж. Қажымұқан Мұңайтпасовқа «Қазақ даласының батыры» атағы берілді. Атамыздың өмірінен айта кететін тағы бір дерек: палуан Ұлы Отан соғысы жылдарында жасының егде тартқанына қарамай ел аралап, күш өнерін көрсетіп, жиналған жүз мың сом қаржыға ұшақ жасатып, оған Амангелді Имановтың есімін бергізіп, майданға жіберді. Қазақ ұшқышы Қажытай Шалабаев осы ұшақпен 120-дан аса жауынгерлік тапсырма орындады. Неткен өнеге – нағыз отансүйгіштіктің жарқын үлгісі!

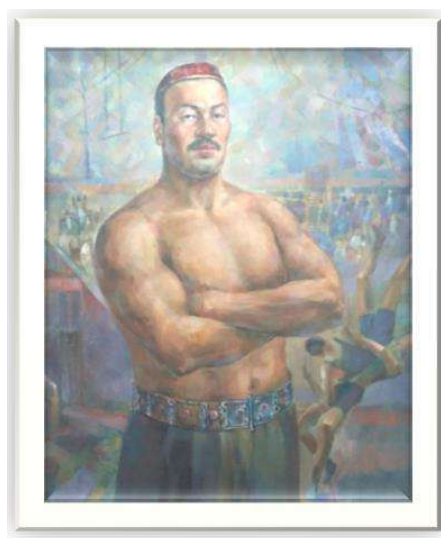
Осындай даңқы жер жарған, халқымыздың мақтанышы, әйгілі тұлғаның бейнесін паш етуге мен де өз үлесімді қосқым келді. Өйткені спорт, оның ішінде палуандық өнер маған жат емес еді. Өзім бала кезден грек-рим күресімен (бұрын французша, кеңес кезінде классикалық күрес деп аталып келді) айналыстым. Оның үстіне, Алматыдағы Қажымұқан Мұңайтпасов атындағы Республикалық спорт мектеп-интернатындағы қазақ бөлімінің алғашқы түлегімін. КСРО спорт шеберімін. Сондықтан болар, Қажымұқан атамыздың тұлғасы маған өте жақын, ерекше тартып тұрады. Бүгінгі таңда шығармашылығымның біраз бөлігі атамыздың бейнесін сомдап, өнегелі өмірін паш етуге арналған.

«Кез келген суретші өзіне ұнаған модельдерді таңдап, оған әлдебір әсер қалдырмаса, оның портретін жазбаған болар еді. ...көпшілік портреттер суретшінің ішкі сезімінен, сол адамға деген қызығушылығынан... туындайды», - дейді әріптесім Р.Б. Мизанбаев [5]. Маған ерекше әсер еткені палуанның Харбинде өткен Халықаралық турнирде көрсеткен өнері еді. Мұнда ол бірінші орынға ие болып, үлкен алтын медальды өңіріне қадады. Харбин сапары Қажымұқанның даңқын аспанға көтерді. Басты оқиға – атамыздың өзіне таныс емес «джиу-джитсу күресі» бойынша белдесуі. Сол турнирде күрестің джиу-джитсу түрімен әлемге әйгілі болған жапон палуаны Саракики Жиндофумен шығады. Бұл жекпе-жектің 1911 ж. (кейбір мәліметтер бойынша, 1905 ж.) болғаны айтылады. Француз күресінен ресми чемпионат аяқталған кезде, Саракики кілемге шығып, джиу-джитсу күресімен кез келген палуанды жеңе аламын деп жариялайды. Бұл үндеуді тек Қажымұқан ғана қабылдайды. Жекпе-жек кезінде Саракики Қажымұқанның құлағы мен астыңғы ернін жарақаттайды, қаны қызған Қажымұқан Саракикиді кілемге атып жығады. Осы жекпе-жектен кейін Саракики қайтыс болған.

Менің Қажымұқан жайындағы алғашқы картинам осы жеңісінің лебімен жазылған болатын. «Қажымұқанның Саракикимен жекпе-жегі» деп аталады (1-сурет). Әсерлі айқасты кенеп бетіне бейнелеу үшін палуан атамyzдың өмірбаяны мен спорттағы жетістіктерін мұқият зерттеу керек болды. Ақ-қара фотоларды түрлі-түсті бояуларға айналдыру үшін сол заманның тұрмыс-тіршілігімен мүмкіндігінше толықтай танысу керек. Күрестің әдіс-тәсілдерінен де хабардар болу қажет. Сонымен қатар Саракикидің образын бейнелеу үшін деректі құжаттарға сүйену керек. Осындай мағлұматтардан кейін ғана композицияны ойластыруға болады. Мұнда қос палуанның арасындағы айқастың бір қасқағым сәті бейнеленген. Бұл жерде екі алыптың да күш атасы екенін көрсету, қайтпас қайсарлықтарын байқату, нартәуекелге бел буып, жанпидалыққа бару ерекшеліктерін, Қажымұқанның басымдығын, түбінде жеңетінін көрерменге жеткізу қажет болды. Сонымен қатар реалистік живописьтің заңдылықтарын сақтай отырып, оқиғаны мүмкіндігінше шынайы бейнелеуге тырыстым. Бұл жерде түстік реңдердің контрастылығы, бояулардың үйлесімділігі, бояудың жағылу техникасы да аласапыран айқасқа ерекше динамика беріп тұр. Аталған картина 2017 жылы Ә.Қастеев атындағы Мемлекеттік өнер мұражайында республикалық көрмеде болып қайтты.

1-сурет

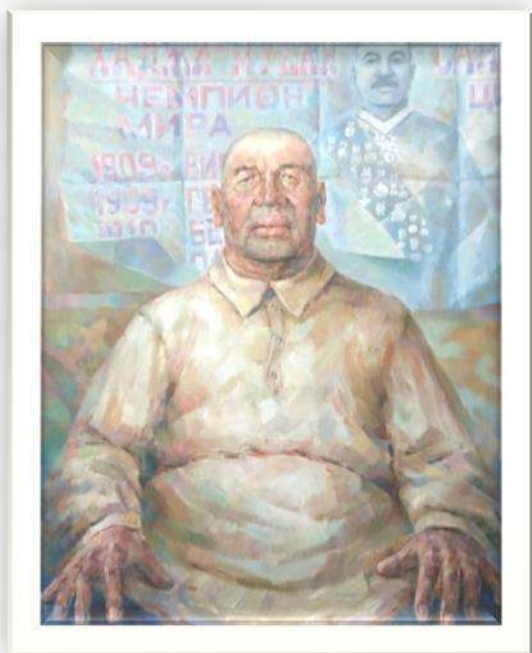

2-сурет

Келесі картина – Қажымұқанның портреті (2-сурет). Екі қолын кеудесіне айқастырып, бұлшық еттері ойнап, кеудесі жалаң, өз күшіне өзі сенімді, көрерменге қарап тұрған бейнесі батылдықты, ержүректілікті айғақтап тұрғандай. Белінде қайыстан жасалып, күміспен әшекейленген жалпақ белбеу, басында ұлттық тақия. Осының бәрі палуанның қазақ ұлтынан екенін паш етіп тұр. Бұл жердегі мақсат Қажымұқанның таза бейнесін ашу еді. Палуан XX ғасырдың басында цирк аренасында өнер көрсеткен. Сондықтан фонында сол заманға сәйкес көрерменге лық толы цирк арена салынған. Аренаның ортасында күресіп жүрген екі палуан бейнеленген. Картинада бояудың байлығы, суық түспен жылы түстердің өзара үйлесімділігі, негізгі фигура мен арғы фонның арасындағы кеңістік, ауа – осының барлығы көрерменге ерекше әсер етеді деп білемін. Портрет 2015 ж. желтоқсанда Қазақ хандығының 500 жылдығына арналған республикалық көрмеде бой көрсетіп, өзіндік оң бағасын алды. Бүгінгі таңда атамyzдың осы портреті заманымыздың атақты палуаны, атамyzдың ізбасары, қазақтың біртуар ұлы Дәулет Тұрлыхановтың жеке коллекциясында сақтаулы.

Палуанның өмірбаянын зерттеп жүріп, 1933 ж. Петропавловск қаласында түскен фотосын тауып алдым. Сапасы нашар ескі фото болса да, атамyzдың отырған болмысы ерекше әсер етті. Сондықтан болар, егде жастағы палуанның осы бейнесін суреттегім келді (3-сурет). Көпті көрген, боз кілемде талай тер төгіп, жеңістің дәмін татқан, жауырыны жерге тимеген, қызығы мен шышығы мол алағайым заманды артқа тастап, асқар таудай болып отырған ерекше тұлғасын кенеп бетіне бейнелеу мен үшін аса толқыныс болды. Қарт та болса, палуандық пішіні сақталған Қажымұқанды сол заманына сай бейнелеу, спорттағы жетістіктерін көрерменге паш ету, жалпы күш атасының образын

ашу ерекше ізденіс пен еңбекті талап етеді. Осы портретте атамyzдың ерекше қасиеттерімен қатар, оның қазақ даласының тұлғасы екенін күнге күйген, желге қақталған бет әлпетінен, артындағы көрінер-көрінбес ою-өрнектерден байқауға болады. Екі тізесінің үстінде жатқан алпамсадай қолдары алып күш иесі екенін, керіліп, тік ұстап отырған кеудесі өрлігі мен ержүректігін айғақтайды. Артқы фондағы ескі плакаттың ертеден сақталып келгендігін көреміз. Ондағы орысша жазудан палуанның бір кезде жарысқа қатысқан афишасы екенін байқаймыз. Афишада аты-жөні мен әлем чемпионы болған жылдары көрсетілген. Осы арқылы көрерменге қарт палуан жайында мөлтек мәлімет жеткізілгендей. Бұл картина бүгінгі күні Ә.Қастеев атындағы МӨМ орталық көрме залында «Суретші уақыт ағымында» атты республикалық көрмеде тұр.

3-сурет

4-сурет

Қажымұқанның келесі бейнесі салтанатты портрет арқылы көрсетілген (4-сурет). Салтанатты портреттің басқа портреттерден ерекшелігі – мұнда бейненің сыртқы пішініне көп мән беріледі. Сондықтан палуанның сыртқы бейнесі мен портреттік ұқсастығына ерекше көңіл бөлінді. Мұнда Қажымұқанның екі қолын артқа ұстап, тік тұрған бейнесі суреттелген. Кеудесінде оң иығынан қиғаш асылған көгілдір жалпақ лента бар, онда бүкіл лента толған медальдар мен ордендер. Сонымен қатар мойнына таққан алқалары да бар. Негізі атамyzдың әлемді аралап, жеткен жеңістерінің нәтижесі елуден астам медальдар мен ордендер екен. Оның ішінде бүгінгі күнге дейін сақталып қалған тек үш наградасы ғана бар. Оның өзі Оңтүстік Қазақстан облысында Қажымұқан атындағы спорт мұражайында сақтаулы. Экспонаттың ішінде 1910 жылы парсы елінің чемпионы Маршрутқа қарсы соңғы айкаста жеңіске жеткені үшін Парсы елінің ханзадасы Қажымұқанға берген «Алтын Арыстан мен Күн Ордені» бар. Манчжурияның «Береке» ордені Қажымұқанға Жапония чемпионы Саракики Джиндофуды жеңгені үшін берілген. Және үшіншісі – 1913 жылы Литва еліндегі халықаралық турнирде жеңіске жеткені үшін берілген медаль. Қалған төсбелгілері ескі фотоларда көрсетілген. Әрине, ақ-қара фотолардан бұл наградаларының таза көрінісін тану өте қиын, сондықтан әрбір медальдары мен ордендерін тарихи деректерге сүйене отырып ізденіп, зерттеудің арқасында шама-лап келтіруге тура келді. Сонымен бірге, белінде «Король Сегизмунд белдігі» бейнеленген. Ол осы белдіктің екі дүркін иегері болған екен. Бұл белдік те сол мұражайда сақтаулы тұр. Портреттің төменгі жағында көне рим палуандарының статуясы бейнеленген. Бұл Қажымұқанның палуан екенін

көрсету үшін салынған. Сондай-ақ қараторы, шымыр жігіттің басындағы тақия фотосуреттен алынған, ол Азиядан шыққандығын, дәлірек айтқанда, қазақ даласының тумасы екенін анықтап тұрғандай.

«Ұлт мақтанышы біздің бұрынғы өткен батыр бабаларымыз, данагөй билеріміз бен жырауларымыз ғана болмауға тиіс. Мен бүгінгі замандастарымыздың жетістіктерінің тарихына да назар аударуды ұсынамын», - дейді Н.Назарбаев [1]. Тарихи тұрғыдан алғанда бір ғасырға толар-толмас уақыт бұрын өмір сүрген, оның көзін көрген адамдар әлі де ортамызда жүрген тұлғаны замандасымыз деп айтуға толық негізіміз бар. Мақсатым портреттері арқылы Қ.Мұңайтпасов жөнінде толық мағлұмат бере отырып, ол туралы жазылған портреттер мен картиналардың мазмұнымен таныстыру, ондағы негізгі идеяны ұғындыру. Студенттердің ғана емес, жалпы көрерменнің тарихи танымын дамытып, оларды шыдамдылыққа, салауатты өмір салтын ұстануға, ел намысын қорғауға тәрбиелеу. Олар Қажымұқанның қазақ халқының мақтанышы, күш атасы, Отанын сүйген қаһарман батыр екенін таниды. Оның өмірі, спорт пен цирктегі өнері туралы білім алады. Қажымұқан атамыздың барша өмірі – нағыз отансүйгіштіктің, шынайы ұлтжандылықтың айғағы. Ал ұлтжандылық – ұлттық жаңғырудың берік негізі.

Қорыта келе айтарымыз, ұлттық жаңғыру дегеніміз ұлттық санамен тығыз байланысты. Оның түпкі мақсаты – ұлттық бірегейлікті сақтап, ел ішінде бейбітшілік пен келісімді үйлестіре отырып, рухани байлық пен ұлттық береке-бірлік салтанат құрған, бәсекеге қабілетті, табысты ел болу. Ал рухани байлық ең алдымен әр халықтың ұлттық әдет-ғұрпында, мәдениетінде, өнері мен шыққан түп тамырында жататыны белгілі. «Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – ұлттық кодыңды сақтай білу. Онсыз жаңғыру дегеніңіздің құр жаңғырыққа айналуы оп-оңай», - деп ескертеді жоғарыда аталған мақаласында Елбасымыз Н.Назарбаев [1]. Сол ұлттық құндылықтарды бүкіл адамзаттың өз ұрпағын тәрбиелеудегі, білім берудегі озық ұстанымдарымен байланыстыра отырып, әр баланың қабілетін, талантын ашып, өзіне-өзінің сенімін нығайтып, өзіне жол ашуына түрткі жасауымыз қажет. Осы орайда баршаның міндеті – ұлттық құндылықтарымызды, салт-дәстүрімізді жандандырып, сана-сезімі жоғары ұрпақты тәрбиелеу, сананы жаңғырту, ұлттық болмыстан, ұлттық кодтан айрылып қалмай, оны әлемдік құндылықтармен үйлестіріп, Қазақстанның игілігіне жарату.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру». [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru>, 2017
- 2 Тәнекеев М. «Қажымұқан кітабы». – Алматы: «Білім», 2001
- 3 Әбдіқадыров Қ. «Қажымұқан». – Алматы: «Жалын», 1981
- 4 Бүркітбаев Ә. «Қажымұқан». – Алматы, 2013
- 5 Мизанбаев Р.Б. «Портрет жазудың әдістеме жолдары». – Алматы: «Хабаршы», 2017, № 1(50)

МРНТИ 14.35.01

Г.В. Лапп¹, А.С. Богатырева², Г.А. Садриддинова³

¹кандидат педагогических наук, доцент кафедры "Теории и методики ИЗО и ДПИ" Института ИКиС КазНПУ им. Абая, Алматы,

²студентка 2 курса Института ИКиС КазНПУ им. Абая,

³студентка 2 курса Института ИКиС КазНПУ им. Абая.

РОЛЬ ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКО-СТИЛЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ

Перспектива и особенности эко-стиля

Аннотация

Одна из основных задач в искусстве – это создание иллюзии объемного пространства на плоском холсте. Термин "перспектива" переводится с латыни как "смотреть сквозь" и подразумевает изображение объектов в пространстве в соответствии с их уменьшением по мере отдаления от смотрящего и в взаимодействии с окружающими формами и объемами.

Понимание законов воздушной, или атмосферной, перспективы помогает художнику отобразить те эффекты, которые видимые предметы приобретают за счет влияния атмосферы и расстояния.

Знание перспективы в наше время широко используется в разных сферах деятельности, будь то живопись, архитектура или кинематограф. При помощи перспективы создаются все – чертежи и проекты (интерьер, экстерьер, ландшафтный дизайн и т.д.)

Эко стиль изначально создавался для того, чтобы буквально «спасать» жителей больших городов от напряжения и негатива, вызванных ускоренным ритмом жизни, а также загрязнением экологии. Помимо этого, он обладает и другими преимуществами, о которых говорится данной статье.

Дизайн интерьера в стиле «эко» создается по крупницам, так как это сложная, но очень интересная наука, основанная на законах логики и тонком восприятии стиля.

Ключевые слова: стиль, перспектива, точка схода, фронтальная перспектива, горизонтальная перспектива, чертеж, дизайн, эко-стиль.

Аңдатпа

Г.В. Лапп¹, А.С. Богатырева², Г.А. Садриддинова³

¹ педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың ИКИ институты, Алматы қ.

² Абай атындағы ҚазҰПУ-дың ИКИ институтының 2 курс студенті

³ Абай атындағы ҚазҰПУ-дың ИКИ институтының 2 курс студенті

СТУДЕНТТЕРДІ ЭСТЕТИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУГЕ ЭКО-ПЕРСПЕКТИВ КЕЛЕШЕГІЛІКТІҢ РӨЛІ

Эко-стильдің перспективасы мен ерекшеліктері

Өнердегі басты міндеттердің бірі – тегіс кенепте үш өлшемді кеңістіктің елесін жасау. «Перспектива» термині латын тілінен «қарайды» деп аударылып, ғарышта объектілердің имиджін олардың азаюына байланысты, олар көрерменнен және айналадағы формалармен және көлемдермен өзара іс-қимылда жүреді.

Атмосфера немесе атмосфераның заңдарын түсіну суретшіге атмосфераның және қашықтықтың әсерінен көрінетін заттардың пайда болу әсерлерін көрсетуіне көмектеседі.

Біздің заманымыздың болашағын білу әртүрлі қызмет салаларында, мысалы, кескіндеме, архитектура немесе кинематография сияқты кеңінен қолданылады. Перспективаның көмегімен барлық нәрсе жасалды - сызбалар мен жобалар (интерьер, сыртқы, ландшафты дизайн және т.б.)

Эко-стиль бастапқыда ірі қалалардың тұрғындарын өмірдің жедел ырғағы, сондай-ақ қоршаған ортаның ластануы салдарынан болатын стресстен және терісінен «құтқару» үшін жасалған. Сонымен қатар, бұл мақалада талқыланатын басқа да артықшылықтар бар.

«Эко» стиліндегі интерьер дизайны битпен жасалады, себебі ол логика заңдарына және стильдің нәзік қабылдауына негізделген күрделі, бірақ өте қызықты ғылым.

Түйінді сөздер: стиль, перспектива, түсу нүктесі, фронтальды перспектива, көлденең перспектива, сызу, дизайн, эко-стиль.

Annotation

G.V. Lapp.¹, A.S. Bogatyreva², G.A. Sadritdinova³

¹Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of the IZO and DPI KazNPU named after Abai. Almaty,

²student of the 2nd year of the Institute of the IKI of KazNPU University. Abay.

³student of the 2nd year of the Institute of IKIS of KazNPU University. Abay.

THE ROLE OF ECO-STYLE PROSPECTS IN FORMING AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS

Perspective and features of eco-style

One of the main tasks in art is to create an illusion of a three-dimensional space on a flat canvas. The term "perspective" is translated from Latin as "looking through" and implies the image of objects in space in accordance with their decrease as they move away from the viewer and in interaction with surrounding shapes and volumes.

Understanding the laws of air, or atmospheric, perspective helps an artist to display those effects that visible objects acquire due to the influence of the atmosphere and distance.

Knowledge of the perspective in our time is widely used in various fields of activity, whether it is painting, architecture or cinematography. With the help of perspective, everything is created - drawings and projects (interior, exterior, landscape design, etc.)

Eco-style was originally created in order to literally "save" the inhabitants of large cities from the stress and negativity caused by the accelerated rhythm of life, as well as pollution of the environment. In addition, it has other advantages, which are discussed in this article.

Interior design in the style of "eco" is created bit by bit, as it is a complex but very interesting science based on the laws of logic and a subtle perception of style.

Key words: Style, perspective, point of descent, front perspective, horizontal perspective, drawing, design, eco-style.

Одна из основных задач в искусстве – это создание иллюзии объемного пространства на плоском холсте. Как сделать так, чтобы какие-то объекты казались ближе, а какие-то – дальше? Этот эффект достигается с помощью перспективы. На первый взгляд может показаться, что перспектива – это что-то сложное и непонятное, но на самом деле ее законы крайне просты, и даже краткое знакомство с данными законами научит располагать элементы рисунка друг относительно друга так, что они будут создавать именно ту иллюзию, которая вам нужна. [1]

Перспектива это:

а. Техника изображения пространственных объектов на какой-либо поверхности в соответствии с теми кажущимися сокращениями их размеров, изменениями очертаний формы и светотеневых отношений, которые наблюдаются в натуре.

б. Изобразительное искажение пропорций и формы реальных тел при их визуальном восприятии. Например, два параллельных рельса кажутся сходящимися в точку на горизонте.

с. Способ изображения объемных тел, передающий их собственную пространственную структуру и расположение в пространстве. В изобразительном искусстве возможно различное применение перспективы, которая используется как одно из художественных средств, усиливающих выразительность образов. [2]

Перспектива, как термин и техника изображения, появились в эпоху Возрождения, когда живопись и архитектура начали развитие семимильными шагами. Именно в это время человек, он же художник, начинает искать пути в передаче реалистического композиционного изображения. Появляются не только стилизованные условно объемные картины и иконы, а и реалистические портреты, многофигурные жанровые композиции. Все эти нововведения в изобразительном искусстве повлекли за собой появления новых техник и приемов. Многие художники, не зная основ перспективы, пользовались стеклом для определения правильных перспективных расстояний. [3]

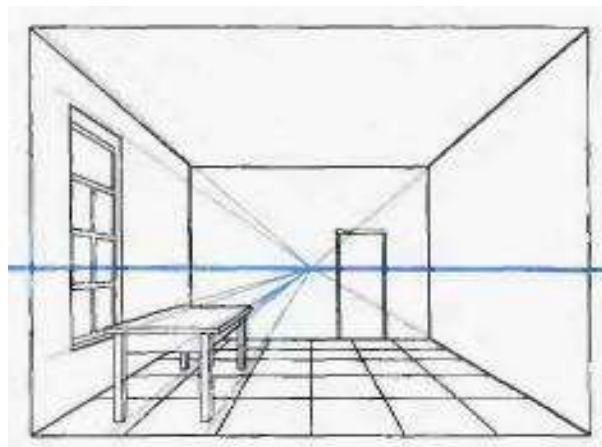
Термин "перспектива" переводится с латыни как "смотреть сквозь" и подразумевает изображение объектов в пространстве в соответствии с их уменьшением по мере отдаления от смотрящего и в взаимодействии с окружающими формами и объемами.

Древние египтяне изображали окружающий мир в пределах одной, плотно сжатой плоскости, полностью лишенной перспективы. Фигуры различались по размеру в соответствии с их важностью в схеме общих представлений об окружающем мире. Они изображались как фронтально, так и с боковой стороны – «в профиль»; иногда в пределах одной фигуры совмещались два этих ракурса.

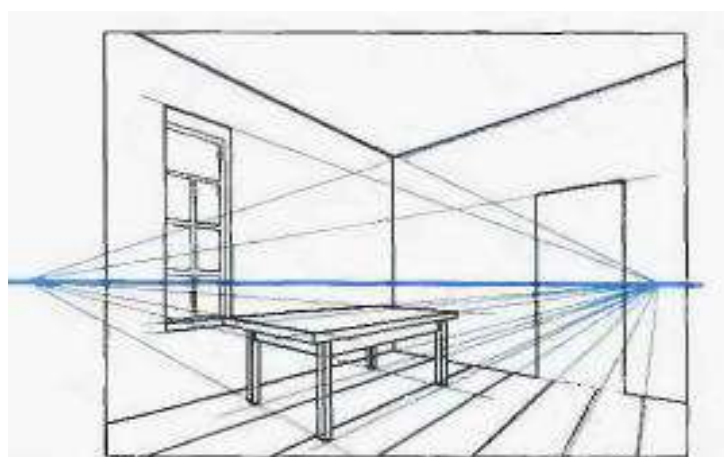
Это была непосредственная, организованная и понятная система. В ней не существовало проблем, связанных с искажением изображения: они были свойственны более поздним и сложным системам.

Параллельные, или «перспективные», линии вдалеке соединяются в так называемой точке схода, находящейся на горизонте, который является границей видимого на картине. Линию горизонта также называют линией глаз, потому что она всегда располагается на уровне взгляда человека. Все линии перспективы, находящиеся выше уровня глаз, стремятся к точке схода вниз, а все находящиеся ниже – вверх. Вертикальные линии остаются неизменными.

Самый простой вид перспективы в рисунке – одноточечная, когда все линии встречаются в одной точке. Точка схода в одноточечной линейной перспективе совпадает с направлением вашего взгляда, то есть находится прямо перед вами. (рис. 1)

Если одновременно видны две стороны объекта, значит, необходимо использовать двухточечную перспективу. Принцип остается тем же, однако так как видны две стороны под разными углами, каждая плоскость имеет свои параллельные линии, соединяющиеся в собственной точке схода. (рис. 2)

В двухточечной перспективе все точки схода располагаются не по центру. У правой плоскости линии будут сходиться в точке справа, у левой плоскости слева. Даже если переместиться в позицию выше вашего объекта, линия горизонта, на которой располагаются все точки схода, будет по-прежнему располагаться на уровне ваших глаз, и все линии двухточечной перспективы будут стремиться вверх. Если же переместиться в позицию ниже объекта, все линии перспективы будут опускаться вниз, чтобы достигнуть горизонта. [4]

Когда несколько объектов расположены на различной высоте и под разными углами, в игру вступает многоточечная перспектива. Она немного сложнее, но правила остаются прежними. Каждый из объектов следует рассматривать отдельно, и его точки схода и линии перспективы будут располагаться соответственно его расположению в пространстве.

Понимание законов воздушной, или атмосферной, перспективы помогает художнику отобразить те эффекты, которые видимые предметы приобретают за счет влияния атмосферы и расстояния. Если знать и правильно использовать эти правила, можно добиться ярких, реалистичных и объемных рисунков. [1]

Под воздействием расстояния изменяются четыре вещи: текстура, цвет, оттенок и размер. Самое очевидное – это изменение размера. Обычно объекты выглядят тем меньше, чем дальше от нас они расположены. Это можно отчетливо увидеть, если посмотреть на уходящий вдаль ряд фонарных столбов, деревьев или изгородей.

Измененная перспектива это эффект изменяет представление о масштабе объектов и, в частности, их размере в кадре. Его применяют, особым образом располагая объекты на переднем и заднем планах по оси Z.

Фотограф Майкл Пол Смит занимается тем, что воссоздает родной город Элгин Парк при помощи моделей и измененной перспективы. Благодаря миниатюрным моделям машин и другим элементам переднего плана, Смит делает весьма убедительные фотографии, похожие на снимки из середины XX века. (рис. 3)

Оптическая иллюзия, получившая название «комната Эймса», хорошо объясняет принцип работы измененной перспективы: из-за того, что люди находятся в комнате в виде трапеции, создается впечатление, что они разных размеров. [1] (рис. 4)

Троплёй (фр. обман зрения) использует те же принципы, что и измененная перспектива, только в этом случае изображение, часто

фоновое, расположено близко к камере. Тромплёй использовали такие кинематографисты, как Чарли Чаплин и другие известные авторы. Хотя тромплёй считается устаревшим в современном кино из-за появления компьютерных технологий, им еще пользуется, например, режиссер Рой Андерссон. (рис. 5)

Знание перспективы в наше время широко используется в разных сферах деятельности, будь то живопись, архитектура или кинематограф. При помощи перспективы создаются все – чертежи и проекты (интерьер, экстерьер, ландшафтный дизайн и т.д.)

Тема интерьера предложена не случайно, так как интерьер – это пересечение всех видов искусств. Создается он по законам красоты и целесообразности, а одним из наиболее существенных факторов, обеспечивающих успех интерьера, как в утилитарном, так и в эстетическом отношении, является умелое объемно пространственное распределение, то есть единая композиционная структура, которая во многом зависит от цвета.

Эко-стиль в интерьере:

Эко стиль изначально создавался для того, чтобы буквально «спасать» жителей больших городов от напряжения и негатива, вызванных ускоренным ритмом жизни, а также загрязнением экологии. Помимо этого, он обладает и другими преимуществами, о которых говорить в данной статье.

В оригинале эко-стиль подразумевает не только использование экологичных материалов, но их утилизацию и вторичное использование. Сейчас эко-стиль – гораздо более широкое понятие, которое включает в себя не только отделку и мебель из натуральных материалов, но и наполнение интерьера в целом, включая освещение, мелкие предметы декора и другие детали.

Существует пять основных правил эко-стиля:

- 1) Эко-стиль предполагает большое количество свободного пространства.
- 2) В помещение должно поступать достаточное количество естественного освещения. Также используются флуоресцентные лампы.
- 3) Цветовая палитра. В оформлении квартиры должны преобладать теплые оттенки. Пастельные, песочные, древесные тона – именно на этих цветах необходимо сделать акцент. Яркие кислотные и сложные сочетания использовать недопустимо.
- 4) Украсьте квартиру цветами либо аквариум с рыбками. Данные детали позволят как можно ближе прикоснуться к природе.
- 5) Мебель в основном натуральная. Можно применять грубые ткани. Поклонники экодизайна даже утверждают, что энергетика некрашеных тканей придает совсем другую атмосферу в доме.

Дизайн интерьера в стиле «эко» создается по крупицам, так как это сложная, но очень интересная наука, основанная на законах логики и тонком восприятии стиля. Главной задачей эко-стиля является не только оформление квартиры или дома элементами природы, но и существование в полной гармонии с ней. Натуральность живой природы не сможет заменить искусственный мир, поэтому в интерьере, созданном в эко-дизайне, используются только естественные живые материалы. Это обусловлено и выбором цветовой гаммы: коричневый, бежевый, белый (в контрасте с

цветом темного дерева или черным), пастельные тона. Наиболее приемлемы природные цвета камня, травы, дерева, воды, почвы.

У этого стиля нет бурной истории развития, а также знаменитых памятников архитектуры. Стиль сложно назвать уникальным, за счет заимствования форм и методов у других стилей. Обращение к «эко» так или иначе происходит, но это лишь смешения эко-дизайна с другими. Например, архитектор Алвар Аалто – «отец модернизма» проектировал дома с прорастающими сквозь крыши деревьями и обвивающими их вьюнами. Об эко-дизайне заговорили в конце XX века, когда люди устали от проблем экологии и решили создать свой собственный «чистый» мир в квартире или доме. Этот дизайн интересен тем, что продиктован самой природой. Человек как часть мира и природы, не спешит отказываться от неё, стремится сохранить её, воспроизвести её на загородном участке или квартире, как в эко-дизайне. [5]

Интерьеры творческой студии выполнены студентами 2 курса в 2х вариантах: в классическом и эко-стиле. Интерьеры выполнены при помощи двухточечной угловой перспективы комнаты. Вариант №1 – стандартное помещение творческой студии (Рис.6 (а,б))

Вариант № 2 является подтверждением основных правил эко стиля, где учащиеся будут ощущать себя в полной гармонии живой природы и получая при этом эстетическое наслаждение, что является важным фактором эстетического воспитания. (Рис.7 а,б)

Эко – стиль способствует формированию эстетического воспитания. Б.Т. Лихачев определяет эстетическое воспитание как «целенаправленный процесс формирования творчески активной личности, способной воспринимать, чувствовать, оценивать прекрасное, трагическое, комическое, безобразное в жизни и искусстве, жить и творить «по законам красоты» [6].

По мнению Л.Н. Новожиловой эстетическое воспитание это воспитание эстетических чувств, «формирование эстетических идеалов, вкусов, понятий, мировоззрения» [7].

Психологами доказано, что при наличии эмоций сокращаются время, необходимое на формирование умений и навыков. Особую роль здесь играют положительные эмоции. Различные эмоции возникают в результате прямого воздействия на головной мозг, т.е. на непосредственно отражательном уровне. Если активно воздействовать на одно из полушарий, ответственное за интуицию, образное мышление и некоторые виды творческой деятельности словом, цветом, музыкой, то можно обнаружить, что эмоциональное управление является основной формой психологического реагирования, а вдохновение, интуиция, образное мышление становятся похожими на то, что возникают при интенсивном творческом процессе.

В заключении хотелось бы подчеркнуть роль перспективы в нашей жизни. Без нее не существовало бы ни известных произведений искусств, проектов, архитектурных строений, ландшафтного дизайна и даже простых интерьеров. Это целая «наука» восприятия человеческим взглядом всего окружающего мира. Базовый инструмент всех великих творений, и особенно грамотный эко-стиль интерьера, играет огромную роль в формировании эстетического воспитания учащихся.

Список использованной литературы:

1. Интернет ресурс <http://www.chudopodelki.ru/perspektiva-v-risunke.html> Режим доступа: свободный
2. Интернет-энциклопедия. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0> Режим доступа: свободный.
3. Интернет ресурс <http://artstatus.com.ua/master-klassy/43-kak-poyavilas-perspektiva-istoriya-perspektivy-v-zhivopisi> Режим доступа: свободный.
4. Интернет ресурс <https://multiurok.ru/files/uchim-dietiei-chiertit-linieinaia-pierspiektivav.html> Режим доступа: свободный.
5. Интернет ресурс <http://www.studio-dios.ru/eco-style.html> Режим доступа: свободный
6. Лихачев Б.Т. Закономерности воспитания и их обусловленность законами развития. // Сов. Педагогика. – М., 1984, №3. – С. 86-93.
7. Новожилова Л.Н. Эстетическое воспитание в школе. – М., 1962. – С.5-6.

**ӘОЖ 378(574)
МРНТИ 14.15.01**

Н.Төлегенұлы¹, Г.Б. Ахметова²

*¹аға оқытушы, Өнер, мәдениет және спорт институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы қ., Қазақстан*

*²1 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ, педагогика және психология институты,
Алматы қ., Қазақстан*

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа

Кез келген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылығы, дүние жүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы сол елдің технологиялық даму деңгейімен анықталмақ. Жалпы қоғам дамуы мен жаңа технологияны енгізу сапалылығы осы елдегі білім беру ісінің жолға қойылғандығы мен осы саланы ақпараттандыру деңгейіне келіп тіреледі. Экономикалық күшті дамыған елдердің тәжірибесі білім жүйесін ақпараттандыру экономика, ғылым және мәдениеттің қарқынды дамуының негізгі кілті екендігін көрсетіп отыр. Ендеше қазіргі заманның ақпараттық технологиясын игеру міндетіміз. Бүгінгі жаңа қоғамда мұғалімнің ішкі жан дүниесі де жаңаша, демек болашақ ұрпақтан үлкен үміт күтілуде.

Тірек сөздер: білім беру, педагогика, технология, модуль, бағдарлама.

Аннотация

Н.Төлегенұлы¹, Г.Б. Ахметова²

*¹старший преподаватель Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

*²магистрант 1 курса кафедры педагогики и психологии, Института педагогика и психология
при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье приведён перечень тенденций и представлен анализ развития системы образования. Экономическая мощь любой страны, высокий уровень жизни людей, место и вес в мировом сообществе зависят от уровня технологического развития этой страны. Качество развития сообщества и внедрение новых технологий достигли уровня информатики и образования в этой стране. Образование сегодня все менее отождествляется с начальным школьным, средним и высшим. Любая деятельность, направленная на изменение модели поведения членов общества с помощью обучения их новым знаниям и умениям интерпретируется как образовательная. Опыт экономически развитых стран показывает, что информационные системы в образовании являются сегодня ключом к быстрому развитию экономики, науки и культуры.

В представленной статье формулирован авторский подход к инновационному функционалу образования как социального института. В данном контексте целью неформального образования является компенсация недостатков и противоречий, присущих формальному образованию. Его индивидуальный характер дает возможность акцентировать усилия на способностях конкретного человека, способствуя эффективному развитию индивида.

Ключевые слова: образование, педагогика, технология, модуль, программа.

Abstract

Tolegenuly N.¹, Akhmetova G.B.²

NEW TRENDS OF NOWADAYS EDUCATION SYSTEM

¹senior lecturer, institute of Arts, Culture and Sports at KazNPU named after Abay

Almaty, Kazakhstan

²master of 1 course of the Chair of Pedagogy and Psychology KazNPU of the name of Abay,

Almaty, Kazakhstan

The power and level of living of each country is defined by the level of development of technology. In general, the development of society and the quality of implementation of new technologies depend on the level of innovating the education system of the country. The experiences of developed countries shows that computerization of education system is a key tool for scientific and cultural development of the country. Thus we should be able to use ICT. Now future generation is our hope for the future.

Key words: educating, pedagogy, technology, module, programme.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың "Қазақстан–2030" стратегиялық жолдауында, 1999 жылдың маусымында қабылданған Қазақстан Республикасы "Білім туралы" Заңында, 2000 жылдың 30 қыркүйегінде қабылданған "Білім" мемлекеттік бағдарламасында көрсетілгендей қоғамның экономикалық және әлеуметтік жағынан ілгерілеуінің маңызды факторы ретінде білім берудің ұлттық моделін дамыту, шығармашыл тұлға қалыптастыруға дағды алу, ақыл-ой қорын жинау сияқты мақсаттарды көздейді. Ол Қазақстан Республикасы жариялаған білім беру басымдығына, "жалпыға білім беру" моделін "әр адамға таңдау бойынша білім беру" моделіне көшуге негізделген [1,21 б.].

Қазіргі кезеңде Республикасызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, Қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды.

Мемлекеттік білім стандарт деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды ендіруді міндеттейді.

Білім беру жүйесі – сабақтастығы бар білім беру бағдарламалары мен әр түрлі деңгей мен бағыттағы мемлекеттік білім беру стандарттары жүйесінің, оларды әртүрлі ұйымдастыру құқықтық формадағы, типтегі және түрдегі білім беру мекемелерінде іске асырушы тармақтардың, сонымен бірге білім беруді басқару органдары жүйесінің жиыны.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші рөл атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы – ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдарын, объективтік қатынастарды қалыптастырады.

Орыс педагогі К.Д. Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру

мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс-тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі – мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс – оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі. Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау – әр мұғалімнің борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімі – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация мұғалімі табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.

Осы айтылғандарды жинақтай келіп, жаңа формация мұғалімі рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық-әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құдыреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани-адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға.

Нәтижеге бағытталған білім моделі мен басқарудың жаңа парадигмасы аясында жекелеген ұғымдар мен нормаларды және тиімді педагогикалық технологияларды меңгеру үшін педагогтардың кәсіби мәдениетін дамытуға бағытталған оқу қажеттіліктері туындалып отыр.

Біліктілік арттыру жүйесінде педагогтардың оқу қажеттіліктері нақты білімнің мәнін түсінуге, соның нәтижесінде өзіндік іс-әрекетке енуге және жеке өміріндегі тәжірибені жетілдіру мақсаттарына байланысты қалыптасады. Осы заманғы мұғалім оқуға үлкен потенциалдық мүмкіндіктермен келеді [6, 84 б.].

Сондықтан олардың функционалдық сауаттылықтарын кәсіби шеберлікпен ұштастыру үшін нәтижеге бағытталған білім беру үлгісінде мақсатты түрде білім беретін, қалыптастыратын, дамытатын андрогогикалық процесс қажет. Басқаша айтқанда ересектерге арналған, жалпы және кәсіби білімнің қажеттілігін дамыту, ғылым, білім мен мәдениет жетістіктері арқылы адамдардың жалпы мәдениеті мен әлеуметтік белсенділікті дамытуға бағытталған танымдық іс-әрекетке ынталандыру үшін білім беру. Қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беру жаңаша ұйымдастыру – оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді.

Сондықтан бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр.

Француз кайраткері «Адамға оқып-үйрену өмірде болу, өмір сүру үшін қажет» дегендей оқыту процесін технологияландыру, осыған сәйкес оқу бағдармаларын жасау, ғалымдар мен жаңашыл педагогтардың еңбектерімен танысу жұмыстары мұғалімдердің үздіксіз ізденісін айқындайды. Жаңа педагогикалық технологиялардың негізгі мәні пассивті оқыту түрінен активті оқытуға көшу оқу танымын ұйымдастырудағы бастамашылдығына жағдай туғызу, субъективтік позицияны қалыптастыру.

Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық – коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық – дамытушылық функцияны атқарады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек «кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін «үнемі оқып – үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алады.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жобасында Қазақстанда оқытындарды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, сондай-ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар,

өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық. Олай болса, білімнің сапалы да саналы түрде берілуі білім беру жүйесіндегі педагогтердің, зиялылар қауымының деңгейіне байланысты. Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі. Жалпы алғанда «құзырлылық» ұғымы жайлы ғалым К.Құдайбергенова «Құзырлылық ұғымы – соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым.

Құзырлылықтың латын тілінен аудармасы «компетенс» белгілі сала бойынша жан-жақты хабардар білгір деген мағынаны қамти отырып, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығара алады дегенді білдіреді» деп көрсетеді. Бұл жайлы Б.Тұрғанбаева «... өзінің практикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуын – құзырлылықтар деп атаймыз» деп анықтаса, Ресей ғалымы Н.Кузьминаның көзқарасы бойынша, «Құзырлылық дегеніміз – педагогтің басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білімділігі мен абыройлығы» [4, 114 б.].

Латын тіліндегі «компетенс» сөзін ғалым К.Құдайбергенова «Құзырлылықты білімін, біліктілігін, дағдысын, тұлға мінез-құлқын, ең бастысы тұлға мүмкіндігін бағалаудың критерийі мақсатында қарастыру құзырлылық маңызын толық аша алады. Олай болса, құзырлылық, нәтижеге бағдарланған жаңа білім беру жүйесінің сапалық критерийі ретінде әлеуметтік және өмірлік көзқарастарды есепке алу қажет» деп жазса, Б.Тұрғанбаева «Құзырлылыққа бағытталған оқыту үрдісінде тәжірибелік жолмен мәселені шешу мүмкіндігі молаяды. Осы жағдай біліктілікті арттырудағы екінші үлгіге көшірудің негізі бола алады. Өйткені, құзырлылыққа бағытталған үлгіде білім алушылардың өздерін ұйымдастыру – басты мақсаты» деп көрсетеді.

К.Құдайбергенова «Құзырды әртүрлі кенеттен болған ситуацияларда мәселелерді шешу үшін қажетті білімді немесе әрекетті көрсете білу қабілеті, білім мен өмірлік ситуация арасындағы байланысты орнату мүмкіндігі ретінде, ал құзырлылықты адамның өзіндік деңгейіне, даралық қасиеттеріне тікелей байланысты тұлғалық, теориялық, практикалық өлшеу дәрежесі жоғары деңгейде кіріктірілген құрылым ретінде қарастыру ұсынылады» деген тоқтам жасайды [5, 57 б.].

20 ғасыр ортасында атақты ғалым В.М. Глушков: ЭЕМ желілері мен оларға терминал арқылы байланысу жүйелерінің дамуы келесі ғасыр басында техникалық жағынан жетілген елдерде информацияның басым бөлігі, бірінші кезекте, ғылыми-техникалық, экономикалық, саяси-әлеуметтік мәліметтер қағазсыз күйде – “ЭЕМ жадында саақталады. Соның салдарынан 21 ғасыр басында осындай информацияны пайдалана алмайтын адам 20 ғасыр басындағы оқи да жаза да алмайтын жанға ұқсас болады...” - деген болатын.

Ақпараттық технологияларды практика жүзінде пайдалану жолында арнайы білім беру мақсатында жаңа пән – информатика сабағы соңғы 20 жыл көлемінде оқытылып келеді. Оның орта білім жүйесіндегі алатын орны қазіргі информациялық қоғамдағы кәсіби қызметтің негізі болып табылатын әлемнің ақпараттық – жүйелік бейнесін жасау, ақпараттық орта мен адамның тиімді қарым-қатынасын қалыптастыру сияқты мәселелермен анықталып келеді. Осыған қоса қазіргі кезде педагогикалық ғылым саласында да оның әдіснамасы (методологиясы) мен парадигмасын жетілдіруге қажет тереңдетілген әлеуметтік өзгерістер болып жатыр.

Сондықтан мектептегі информатиканы оқытудың негізгі міндеті – ақпаратты түрлендіру, тасымалдау және пайдалану процестерін меңгеру, оқу барысында кейіннен қызмет ету саласында да өзін-өзі көрсету, дамыту құралы ретінде компьютерлік технологияларды тиімді пайдалану тәсілдерін үйрету болып табылады. Осы мақсатты жүзеге асыру нәтижесінде оқушылар ақпараттық технологияларды айдалану тәсілдерін игеріп, қазіргі әлемнің инфомациялық бейнесін жасауға қол жеткізетін деңгейге көтеріле алады.

Оқушылардың білімі тереңдеп, өрістері кеңейген сайын олар одан кейінгі оқуын жалғастыру мен еңбек етуге жақсы даярланып шығатын болады. Бірақ ақпараттық технологиялардың жедел дамуына орай осы пән көлемінің тұрақты түрде ұлғайып отыруына және оқыту сағаттарының жетіспеуіне

байланысты бұрынғы білім беру аясында шешуге болмайтын мәселелер туындап келеді. Осы мәселе оқытылатын мәлімет көлемі мен оған бөлінетін сағаттар арасындағы сәйкессіздікке баса назар аударға негіз болып отыр. Бұл қайшылықты шешуге мүмкіндік беретін бір тәсіл – оқытуға керекті сағат санын арттырмай-ақ, күннен күнге ұлғайып отырған ақпарат көлемін игеруге мүмкіндік беретін жаңа білім беру технологияларын енгізу болып табылады [7, 21 б.].

Білім беру бағдарламасын толық жүзеге асыру үшін жаңа оқыту технологияларына негізделген әдістемелік және дидактикалық материалдар жасап, соларды пайдаланып келеміз. Оқушылардың білім алу процесін жетілдіріп, оны игеруді жылдамдата алатын жаңа педагогикалық тәсілдер балаларға ақпараттық технологиялар жағынан терең білім алуға көмектесіп, кейіннен жоғары оқу орындарында да табысты түрде оқуға кепілдік береді.

Мұндай технологияларға Жобалар тәсілін, Модульдік оқытуды, бір мәселеге баса назар аударту арқылы оқыту, әркімді деңгейіне қарай жетілдіру және тұлғаға бағытталған оқыту элементтері, ойы программалары мен тест арқылы тексеру істерін жатқызуға болады. Оқушылардың білімге деген ынтасын арттыра алатын біріктірілген немесе бинарлық сабақтар жаңа материалдарды тиянақты ұғып, оларды бекіту жолында жақсы нәтижелер беріп келеді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдында қойылып отырған басты міндеттерінің бірі - оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру болып табылады.

Оқытудың қазіргі технологиялары. Еліміздің егемендік алып, қоғамдық өмірдің барлық, соның ішінде білім беру саласында жүріп жатқан демократияландыру мен ізгіліктендіру мектепті осы кезге дейінгі дағдарыстан шығаратын қуатты талпыныстарға жол ашты.

Қазіргі кезде біздің Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болуда:

- білім мазмұны жаңа біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байи түсуде;

- ақпараттық дәстүрлі әдістері – ауызша және жазбаша, телефон және радиобайланыс – қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде;

- баланың жеке басын тәрбиелеуде, оның жандүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде;

- мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның бала тәрбиесіндегі бірлігіне ұмтылыс жасалуда;

- қоғамдық біліммен бара-бар педагогикалық технологияның кеңінен қолданылуына және ғылымның рөліне мән берілуде.

Оқыту технологиясын жетілдірудің психологиялық, педагогикалық бағыттағы негізгі ой-тұжырымдары төмендегіше сипатталады:

- есте сақтауға негізделген оқып білім алудан, бұрынғы меңгергендерді пайдалана отырып, ақыл-ойды дамытатын оқуға көшу;

- білімнің статистикалық үлгісінен ақыл-ой әрекетінің динамикалық құрылым жүйесіне көшу;

- оқушыға орташа деңгейде білім беретін бағдарламадан жекелеп, саралап оқыту бағдарламасына өту.

Қазір Республика оқу орындары, педагогикалық ұжымдары ұсынылып отырған көпнұсқалыққа байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор [3, 68 б.].

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік,

адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Қазіргі кезде педагогикалық технология ұғымы біздің педагогикалық лексиконымызға берік еніп келеді. Дегенмен, оның мән-мағынасы туралы пікірлер алуан түрлі. Түсіндірме сөздікте: "Технология – бұл қандайда болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың жиынтығы" делінсе, Б.Т. Лихачев педагогикалық технологияны оқу процесіне белгілі бір мақсат көздей әсер ететін педагогикалық ықпал деп түсіндіреді. Ал, технологиялық үрдісті нақты педагогикалық нәтижеге жетелейтін бірліктердің (өлшемдердің) белгілі бір жүйесі ретінде көрсетеді және педагогикалық технология түпкілікті өзгермейтін механикалық құрылым емес, қайта бала мен мұғалімнің үнемі түрленіп отыратын өзара қарым-қатынасының өзегі, мазмұнды ұйымдастырушы құрылымы.

ЮНЕСКО-ның анықтамасы бойынша, педагогикалық технология – бүкіл оқыту үрдісі мен білімді техникалық және адам ресурсын олардың бір-біріне өзара әсерін, білім берудегі формасын оңайландыру міндеттерін ескере отырып меңгеруді жүзеге асырудың жүйелі әдісі. М.В. Кларин "Педагогикалық технология — бұл педагогикалық мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданатын барлық қисынды ілім амалдары мен әдіснамалық құралдарының жүйелі жиынтығы және жұмыс істеу реті", - деп анықтайды.

Бүгінгі педагогика ғылымының лексиконында педагогикалық (оқыту) технология ұғымы терең тамыр жайды. Дегенмен де, осы ұғымды түсіну мен пайдалануда әр түрлілік басым.

Технология – *Tehne* – искусство, ремесло, мастерство, учение – деген мағынаны білдіретін грек сөзі.

"Технология – өндірістік процесті жүргізудің әдістері мен тәсілдері жайлы білім жиынтығы", - деп шетел сөздерінің қысқаша сөздігінде анықтама берілген.

Педагогикалық технология – педагогикалық мақсатқа жету үшін пайдаланылатын барлық дара, инструменталдық және методологиялық құралдардың қолдану реті мен жиынтығының жүйесін білдіреді.

Технология – оқушы мен ұстазға бірдей қолайлы жағдай тудырушы оқу процесін ұйымдастыру және жүргізу, бірлескен педагогикалық әрекетті жобалаудың жан-жақты ойластырылған үлгісі.

Технология – дидактикалық жүйенің процессуалды бөлігі.

Педагогикалық технология – практикада іске асырылатын педагогикалық жүйенің жобасы.

Ал, педагогикалық жүйе дегеніміз – белгілі бір қабілеті бар дара тұлғаны қалыптастыруға бағытталған педагогикалық әсерді ұйымдастыруға қажет құралдар, әдістер мен тәсілдердің өзара байланысқан бірлігі. Оқыту технологиясы – оқытудың тиімді жолдарын зерттейді, ғылымда оқыту процесінде қолданылатын әдістер, тәсілдер мен қағидалар. Ол оқыту процесінде нақты жүйе қызметін атқарады.

Жалпы педагогикалық жүйе ұғымының синонимі. Оған: мақсат, мазмұн, оқытудың құралдары мен әдістері, оқыту процесінің субъектілері мен объектілерінің әрекет алгоритмі кіреді.

Салалық (пәндік) – бір пән шеңберіндегі оқыту, тәрбие мазмұнын жүзеге асыруға негізделген әдістер мен құралдар жиынтығы.

Локальдік (модульдік) – жеке әрекеттер технологиясы, ұғымды қалыптастыру; дара қасиеттерді қалыптастыру және дамыту сабағының технологиясы; жаңа материалды меңгерту технологиясы; қайталау және бақылауды ұйымдастыру технологиясы; жеке жұмысты ұйымдастыру технологиясы.

Салалық (пәндік) және локальдық (модульдік) деңгейлеп оқыту әдісімен үндес, тек айырмашылық технологияда процессуалдық өлшемдік, сапалық және вариативтік - бағдарлық компоненттерге басым көңіл бөледі.

Технология әдістемеден оқыту әрекеттерінің өңдеуге болатындығымен ерекшеленеді.

Педагогикалық үрдіс технологиясы дегеніміз мақсат-мүддені анықтаудың жалпы әдіснамасы негізінде мемлекеттің қазіргі таңда білім беру саласына қойып отырған талаптарына сәйкес анықталып, іріктеліп, реттелген оқытудың мазмұн, форма, әдіс-амалдарының, дидактикалық талаптарының психологиялық-педагогикалық нұсқауларының жиыны.

Оқыту технологиясы мектепте оқу үрдісіне қажетті әдіс, тәсіл, амал, дидактикалық талап секілді психологиялық-педагогикалық іс-әрекеттердің жүйелі кешені ретінде пайдаланылады. Ол оқушылардың тәртібіне, оқуға, ынтасына, оқу – іс-әрекетіне игі мұғалімдердің интеллектуалдық, шығармашы-

лық қызметі болып табылатын педагогикалық іс-тәжірибесінің нәтижелілігіне, жинақтылығына ұтымды әсер ететіндей оқу-тәрбие процесінің басты күре тамырының рөлін атқарады. Былайша айтқанда, педагогикалық технология – оқу-тәрбие процесінің шығармашылықпен терең ойластырылған көптеген факторлардың үйлесімділігі оқыту мен тәрбиенің тиімділігін қамтамасыз ететін жанды құрамдас бөлігі [7, 128 б.].

Психологтер де, педагогтер де адамның рухани интеллектуалдық, кәсіби шығармашылықпен өзін-өзі дамытуы өмірінің әр кезеңінде әр қалай деп көрсетеді. Мысалы, ұлы педагогтер А.Дистерверг, К.Ушинский, А.Макаренко, В.Сухомлинский, т.б мұғалімдік еңбекті адамтану ғылымы, адамның жан дүниесі, рухани әлеміне бойлай алу өнері дей отырып, педагогикалық шеберліктің дамуына зор үлес қосқан. Осы тұрғыдан алып қарағанда педагогикалық шеберлік-кәсіби әрекетті жоғары деңгейге көтеретін мұғалімнің жеке қасиеттерінің, оның білімі мен білігінің жүйесі.

Ең бірінші кезекте мұғалімнің «өзіндік жаңалығы» болуы қажет. Ғылым жаңалығын түрлендіруде өз үлесін қосу арқылы жасаған нәтижелі жұмысы өзгелердің тәжірибесін толық көшірмей, жаңа ортаға икемдеп, өзіндік іс-әрекет жиынтығы арқылы айтарлықтай нәтижеге қол жеткізу керек. Қазіргі кәсіптік- педагогикалық қызмет қандай мұғалімді талап етеді. Мұғалім – оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға басымдық беретін, күрделі әлеуметтік-мәдени жағдайларда еркін бағдарлай алатын, шығармашылық процестерді басқара алатын, адам туралы ғылымның жетістіктерін, оның даму заңдылықтарын, компьютерлік оқыту өнерін терең меңгерген жан-жақты дамыған шығармашыл тұлғаны талап етеді.

Ал, білім беруде кәсіби құзырлы маман иесіне жеткен деп мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығының дамуына жағдай жасай алатын, тұлғалық-ізгілік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс-қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген және білімдік мониторинг негізінде ақпараттарды тауып, оларды тандап сараптай алатын, отандық және шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман педагогті айтамыз.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Алматы, 2010. – 6 б.
- 2 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2004. – 28 б.
- 3 Таубаева Ш.Т., Барсай Б.Т. Оқытудың қазіргі технологиялары // Бастауыш мектеп. – 1999. – №3, 4.
- 4 Тұрғанбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту.: теория және тәжірибе. – Алматы, 2005. –174 бет.
- 5 Құдайбергенова К. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерий // «білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі» атты халықаралық ғылыми – практикалық конференцияның материалдары. 2008. – 30-32 б.
- 6 Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития (Книга 1). – Алматы: Научно-издательский центр “Ғылым”. – 2001. – 191бет.
- 7 Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение.- 1985. – 122 бет.
- 8 Основы дидактики. / Под ред. Б.Т. Есипова. – М.,1967. – 89 бет.

УДК 747.012:391
МРНТИ 81.95.01

Ш.С. Турганбаева¹, Т.М. Қожағұлов², Н.Байкулаков³

¹*доктор искусствоведения, асс.проф. кафедры Творческих специальностей КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

²*зав. кафедрой «Творческих специальностей» КазНПУ им. Абая, к.п.н., профессор, член СХ РК,
г. Алматы, Казахстан*

³*старший преподаватель кафедры Творческих специальностей КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан*

К ВОПРОСУ СПЕЦИФИКИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНО – ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ФОРМЫ В ДИЗАЙНЕ (ОПЫТ РАБОТЫ КАФЕДРЫ ТВОРЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ИИКиС КазНПУ им. Абая)

Аннотация

Изложенный материал представляет собой методологические принципы основ формообразования, а также иллюстративный материал практических приемов создания художественной формы. Опираясь на опыт Германских и Российских школ, авторы акцентировали свое внимание на неисчерпаемом потенциале художественной формы и ее роли в художественном образовании. В статье рассматриваются вопросы теории и методики преподавания объемно-пространственного конструирования как основы формотворчества в дизайне. Выделены некоторые наиболее актуальные линии развития и содержания, организационных методов и форм обучения, охватывается роль и место специфики изобразительно - выразительных средств художественной формы при подготовке будущих дизайнеров. На примере ведения дисциплин: «Композиция 1», «Цветоведение», «Композиция 2», отражен опыт работы преподавателей кафедры «Творческих специальностей Института искусств, культуры и спорта Казахского национального педагогического университета имени Абая. Подчеркивается, что способы творческой самореализации личности в художественно-образовательном процессе требуют как владения профессиональным мастерством, так и развитым мышлением художественно-образного, объемно-пространственного воображения, что является обязательным условием профессиональной подготовки будущих дизайнеров.

Ключевые слова: художественное образование, объемно-пространственное конструирование, формотворчество, макет, тектоника костюма, художественная форма, дизайнеры, методологические принципы.

Аңдатпа

Ш.С. Турганбаева¹, Т.М. Қожағұлов², Н.Байкулаков³

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «Шығармашылық мамандықтар» кафедрасының
өнертану докторы, асс.проф., Алматы қаласы, Қазақстан*

²*Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «Шығармашылық мамандықтар» кафедрасының
меңгерушісі, п.ғ.к., профессор, ҚР СО мүшесі*

Алматы қаласы, Қазақстан

³*Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «Шығармашылық мамандықтар» кафедрасының аға оқытушысы
Алматы қаласы, Қазақстан*

ДИЗАЙНДАҒЫ КӨРКЕМДІК ФОРМАЛАРДЫҢ МӘНЕРЛІ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ (ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МАМАНДЫҚТАР БӨЛІМІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰПУ ӨНЕР, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ ИНСТИТУТЫ)

Ұсынылған материал пішінді қалыптастыру негіздерінің әдістемелік қағидалары, сондай-ақ көркемдік форманы қалыптастырудың практикалық әдістерінің иллюстрациялық материалы. Неміс және орыс мектептерінің тәжірибесіне сүйене отырып, авторлар көркемдік пішіннің сарқылмас әлеуетіне және оның көркемдік білім берудегі рөліне назар аударды. Мақалада көлемді кеңістіктік дизайнды оқытудың теориясы мен әдістемесі қарастырылған. Болашақ дизайнерлерді дайындау кезінде дамудың және мазмұнның, оқытудың ұйымдастырушылық әдістері мен нысандарының ең өзекті бағыттары бейнеленген, бейнелеу өнерінің бейнелейтін құралдарының ерекшелігі мен рөлі қарастырылады.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Өнер, мәдениет және спорт институты» шығармашылық мамандықтарының оқытушыларының «Композиция 1», «Түстану», «Композиция 2» пәндерін жүргізу мысалында жұмыс тәжірибесі көрсетілген. Көркемдік және білім беру үдерісінде жеке тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру әдістері болашақ дизайнерлерді кәсіби көркем-шығармашылық даярлаудың міндетті шарты болып табылатын, үш өлшемді қиялдың кәсіби шеберлігі мен дамуы туралы ойлауды талап етеді.

Кілтті сөздер: көркемдік білім, көлемді-кеңістіктік дизайн, формаларды құру, орналасу, костюм тектоникасы, көркемдік формасы, әдістемелік принциптер.

Turganbaeva Sh.S¹, T.M. Қожағұлов², N. Baikulakov³

¹director of arts., ass. prof. Chair of Creative specialties KazNPU im. Abay, Almaty, Kazakhstan

*² department of "Creative specialties" KazNPU them. Abay, Ph.D., professor,
member of the Academy of Arts of the RK,
Almaty, Kazakhstan*

*³senior teacher of the chair of Creative specialties KazNPU im. Abay
Almaty, Kazakhstan*

To QUESTION of SPECIFIC GRAPHICLY - EXPRESSIVE FACILITIES of ARTISTIC FORM In DESIGN (EXPERIENCE of DEPARTMENT of CREATIVE SPECIALITIES of ИИКиS KazNPU im. Abay)

Abstract

The material presented is the methodological principles of the foundations of form-building, as well as illustrative material of practical methods of creating an artistic form. Drawing on the experience of the German and Russian schools, the authors focused their attention on the inexhaustible potential of the artistic form and its role in art education. The article deals with the theory and methodology of teaching volumetric spatial design as the basis for form creation in design. Some of the most relevant lines of development and content, organizational methods and forms of education are identified, the role and place of specificity of expressively expressive means of artistic form are considered in the preparation of future designers. On the example of conduct of disciplines : "Composition 1", " Color", "Composition 2", experience of teachers of department of "Creative specialties of Institute of arts, culture and sport of the Kazakh national pedagogical university of the name of Абая is reflected. It is underlined that the methods of creative self-realization of personality in an artistically-educational process require both possession professional mastery and the developed thinking of artistically-vivid, by volume of-spatial imagination, that is the obligatory condition of professional preparation of future designers.

Key words: art education, volumetric-spatial design, form building, layout, costume tectonics, artistic form, methodological principles.

Современная проектная культура развивается в условиях глобализации культуры, что приводит к жизни новые образы мира, культурные символы. Процессы модернизации и внутренние трансформации дизайнерского творчества актуализируют исследование феномена дизайна в системе культурных ценностей. Дизайн своей содержательной частью вписан в культуру, при этом является выразителем определенного миропонимания, с особенностями которого он связан [1]. Одни из самых первых упражнений по приемам формообразования пропедевтического курса были созданы в школе «Баухауз». Прошло более 100 лет, но проектные навыки образуемые при создании гребенчатых структур не потеряли актуальности до сих пор.

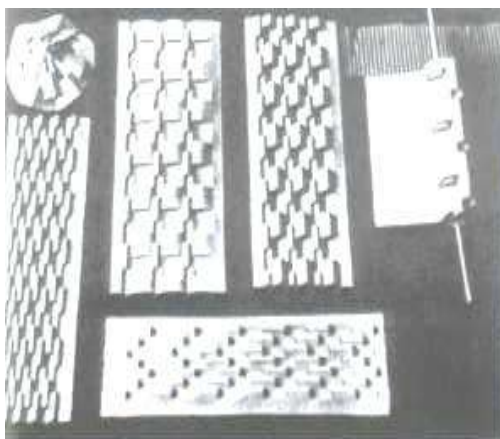

Рис.1. Йозеф Алберс. Учебные пособия по основам формообразования из пропедевтического курса

Пропедевтический курс в Институте искусств культуры и спорта КазНПУ им.Абая включает дисциплины «Композиция 1», «Цветоведение», «Композиция 2», в которых заложены уже все элементы будущего обучения неразрывно связанные друг с другом практический и теоретический курсы, дающие возможность студенту самому понять и прочувствовать основные закономерности построения художественного образа. Программа курса «Композиция 1» знакомит студентов с понятием фронтально-пространственных композиций с приемами симметрии, асимметрии, статики, динамики, хаоса, метра и ритма, пропорции, нюанса, знакомит с приемами решением задач «сохранения» и «разрушения» визуально, языком макета. При выполнении упражнений дается свобода выбора различных материалов всех свойств, чтобы дать более широкий диапазон возможностей для определения навыков, определения индивидуального самовыражения.

Рис.2. Студенческие работы на темы: «Сохранение», «Разрушение»
Дисциплина «Композиция 1». Рук.Турганбаева Ш.С.

Рассмотрение и изучение архитектурной основы на младших курсах обучения весьма актуально в вопросах становления, объективной оценки индивидуальных возможностей студента, его самовыражения и имеет на наш взгляд фундаментальное значение.

Во ВХУТЕМАСе был введен макетный метод проектирования. Его автор Н.Лодовский считал, что будущий архитектор должен учиться мыслить объемно-пространственной композицией, эскизировать не на бумаге, а в объеме, и лишь затем переносить отработанную в объеме композицию на

бумагу. Такой метод помогал расковать фантазию на этапе выработки новых приемов средств выразительности [2, с.45].

На сегодняшний день каждая сложившаяся Российская школа подготовки дизайнеров, помимо стандартной руководствуется собственными инновационными технологиями в достижении профессионального мастерства. В век информационных технологий, человек пребывает в вечном поиске новых идей, новых технологий. Человеческая мысль постоянно курсирует между сложившимися устойчивыми традициями и нововведениями формообразования как основополагающим явлением художественного творчества во всех сферах проектной деятельности. Необходимы существенные шаги творческого переосмысления выбранных методологий ведения занятий. Повышение квалификации преподавателей важная стратегическая составляющая руководства института. Личное участие директора института профессора Н.Е. Исабек при просмотрах семестровых работ, преддипломное исследованиях и дипломных проектах, где профессиональное формотворчество под его руководством проходит все этапы проверки художественного, конструкторского, технологического, и экономического свойства с основной целью, получения убедительного результата качества знаний при подготовке будущих дизайнеров. Приведем примерный перечень повышения уровня квалификации одного из преподавателей кафедры. Байкулаков Нурлан Таубаевич, ежегодно посещает семинары, спец.курсы и мастер классы по направлению «Графический дизайн», «Архитектурный дизайн» ведущих профессионалов- дизайнеров России и онлайн курсы известных Британских дизайнеров, Энтони Гиббон, Тиина Эрамери, Линдал Ферни в Международной школе дизайна (МШД) и компьютерные курсы в Центре "Специалист" при МГТУ имени Баумана. (г.Москва, РФ) по программам: «Веб-дизайн» и ««Graphisoft ArchiCAD 20/19». В Академии Красивого Письма «Каллиграфик» прошел курс каллиграфии "СПЕНСЕРИАН". Н.Байкулаковым внедряются успешные традиции проектирования, разрабатываются собственные технологии.

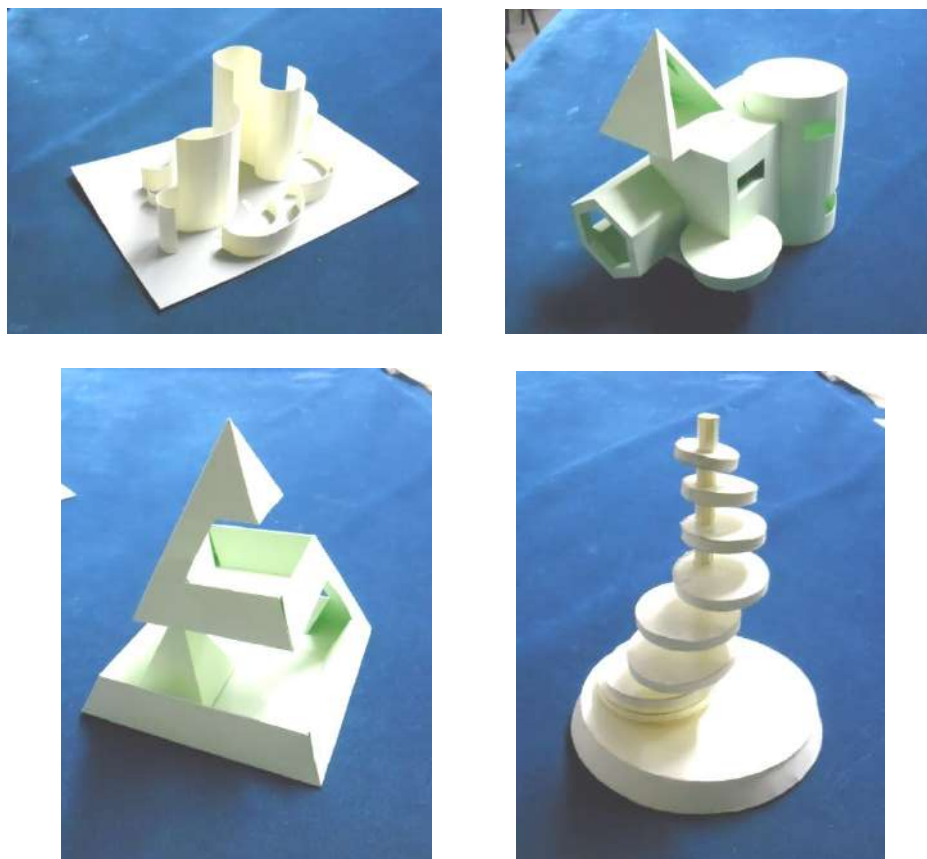

Рис.2. Студенческие работы созданные под руководством Н.Байкулакова

В контексте архитектоники ценность материальных объектов рассматриваются как с художественно-эстетической стороны, так и с практической, поэтому в более полном и точном содержании ее методы применимы к произведениям искусства, имеющим прикладное значение в жизни человека. Именно поэтому обучению на кафедре «Творческих специальностей» наибольшее внимание уделяет таким видам пластического искусства как архитектура и дизайн, в частности, дизайн костюма, непосредственно создающим вещественный мир человеческого обитания, который, в свою очередь, оказывает влияние на формирование материальной и духовной культуры общества. «Формообразование в костюме – это вид художественной деятельности, обозначающий процесс созидания формы или соотношения форм в соответствии с поставленными задачами. В результате создаются конструктивные, пространственно-пластические, технологические и другие структуры. Другими словами формообразование – это структурирование (членение и объединение) единичных форм с целью создания сложной многоуровневой структуры, которую представляет собой костюм. Форму нередко в проектных дисциплинах рассматривают в статическом состоянии, в то время как костюм является динамической системой, постоянно меняющей свое положение в зависимости от пластики фигуры в постоянном движении. Следовательно, необходимо отметить, пишет Н.Сабилу, что особенность формообразования костюма неразрывно связана с фигурой человека и может рассматриваться только в связи с ее пропорциями и ее пластикой. Изменение формы костюма, в зависимости от пластики зависит в свою очередь от среды нахождения человека, например малоподвижное состояние в транспорте или активные, выразительные движения на помосте. Однако для того, чтобы понять, как образуется и развивается форма, необходимо определить само ее понятие, а также критерии ее создания» [3]. Проектирование одежды – процесс создания нового образца одежды с заданными свойствами, включающий исследование, создание эскизов, макетов и моделей, расчеты и построение чертежей изделий, изготовление опытных образцов. На основе проведенных предпроектных исследований и анализа аналогов рождается творческая концепция, которая воплощается прежде всего в образе. Образ рождается либо на бумаге при создании эскиза и затем воплощается в макет, затем в модель, либо при работе непосредственно с материалом в процессе макетирования, и макет воплощается в модель [4, с.23]. К этой цепочке последовательных операций на кафедре «Творческих специальностей» введена дисциплина «Тектоника костюма», в которой заложена устойчивая система изобразительно-выразительных средств формообразующих принципов художественного проектирования костюма: композиция, конструкция, пропорции, ритм, членения, пластика а также основной формообразующий элемент – макет.

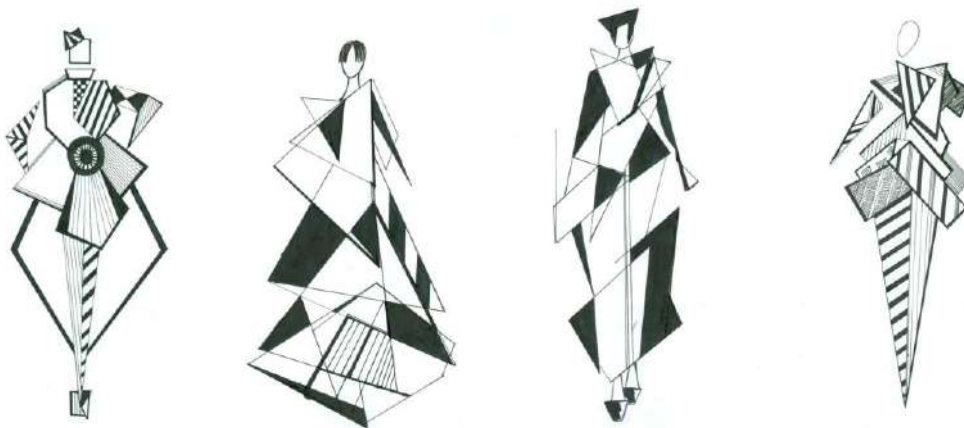

Рис.3. Тектоническая структура костюма, созданная на основе приемов геометрии.
Студенческие работы выполненные под руководством Ш.С. Турганбаевой.

Студенты кафедры, под руководством преподавателей, являются участниками и лауреатами республиканских и международных творческих профессиональных конкурсов. Победы дипломных проектов, говорят о выбранной стратегии поставленных задач работы кафедры:

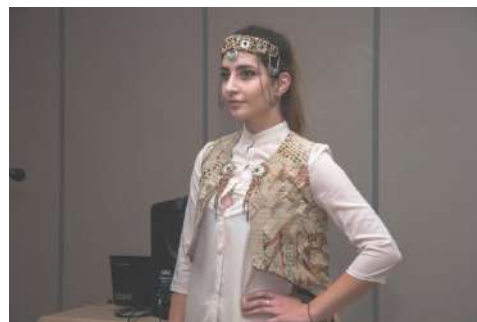
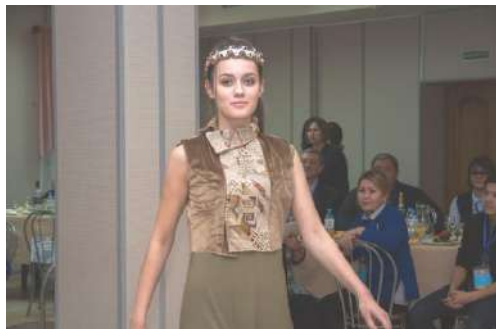
2016 – 1 место Международный фестиваль дипломных проектов архитектурно-строительных и дизайнерских школ Евразии. Кипр. Лефкоша.

Дизайн костюма. Даменова А. науч. руководители Омарова Е.Турганбаева Ш.С.

2017 – 2 место Международный фестиваль дипломных проектов архитектурно-строительных и дизайнерских школ Евразии Самара. Россия.

Дизайн костюма. Ирдыкасенова С. Науч. руководитель. Турганбаева Ш.С.

2017 – 3 место Республиканский смотр – конкурс дипломных проектов. КазГАСА Графический дизайн Тулеубаева Д. науч. руководитель Н.Байкулаков

Творческий характер профессиональной деятельности будущего дизайнера выдвигает на первый план проблемы проектирования, художественной подготовки, развитие творческой индивидуальности личности, обладающей профессиональными художественными знаниями, пространственным мышлением, умениями, навыками. При этом формотворчество является первостепенным средством, которым должен оперировать дизайнер.

Весь тандем проектных, художественных умений и навыков, приобретаемых в процессе обучения, должен быть организован на решение задач, используемых в процессе творения. К примеру, во время изучения дисциплины «Цветоведение», профессором Турганбаевой помимо традиционных тем, включающих изучение цветового круга различных исследователей, гармонических сочетаний и др. ведены дополнительные задания, к примеру, получившие название «Время суток». Чтобы ясно воплотить свой творческий замысел, студент должен внимательно проанализировать изменение светового освещения и владея выразительностью цветового тона, средством языка форм, передать свои ощущения кистью в 06 – 00, 13- 00, 16 - 00, 19- 00, 23 - 00. Практическое значение данного упражнения основывается на восприятии, то есть на репродуктивном изучении природы и на раскрытии способов построения формы, на примере пейзажа, соответственно решаются параллельно различные композиционные задачи.

Рис.4. 06:00

Рис.5. 13:00

Рис.6. 19:00

Рис.7. 23:00

Рис.8. 06:00

Рис. 9. 13:00

Рис.10. 19:00

Рис. 11. 23:00

Рис.12. Туман

Рис.12. Дождь

На нынешнем этапе в оформлении графического, дизайна интерьера, дизайна одежды и пр. происходят случаи формального заимствования образцов традиционного колорита без глубокого осмысления его символических смыслов. Монография профессора Турганбаевой Ш.С. «Традиционные духовно-эстетические основания цветового решения в современном искусстве Казахстана» (2011) восполняет определенный пробел искусствоведческих знаний. Деликатное обращение с тонким этническим материалом особенно важно, ведь потеря связи с природным цветовым контекстом, другими словами отсутствие цвето-теоретического фундамента, приводит к неприятию творческой работы, в которой колористическая гамма «чужая». Ценным для теории и практики искусства Казахстана, учебного процесса, это выявленные обобщенные характеристики владения колористико - познавательной компетентностью, которые определяют соответствие профессиональных умений художников и дизайнеров на базовом и продвинутом уровнях владения [5, с.33]. Изучение цвета в формате этнокультурных традиций, проводит по дисциплине «Цветоведение» и профессор Т.М.Кожагулов. По мере развития живописного восприятия и овладения необходимыми изобразительными умениями у студентов формируется национальное понимание цвета, что не только формирует живописное видение в целом, по мнению профессора, но и способствует укреплению культурной идентичности [6, с.23]. Такой подход к проведению занятий, будет способствовать развитию в тандеме творческого, образного мышления и объемно-пространственного представления студента, повышая его уровень восприятия традиционного колорита.

На наш взгляд, применяя разносторонние по эффективности способы осуществления учебно-воспитательной и творческой деятельностью преподаватели кафедры, применяя системный подход преподавания ставят возможным достижение более высокого профессионального уровня устойчивой системы изобразительно-выразительных средств формообразующих принципов художественного проектирования.

Способы творческой самореализации личности в художественно-образовательном процессе требуют как владения профессиональным мастерством, так и развитым мышлением художественно-образного, объемно-пространственного воображения, что является обязательным условием профессиональной подготовки будущих дизайнеров.

Список использованной литературы:

1. Пойдина Т.В. Интерпретация понятия «Проектная культура» в отечественной науке Мир науки, культуры, образования. №3(21). Горно-Алтайск, 2017 – С.283-287.
2. Михайлов С. История дизайна / С. Михайлов. – М.: Союз дизайнеров России, 2003. – Т. 2
3. Козлова, Т.В. Костюм. Теория художественного проектирования / Т.В. Козлова. – М.: МГТУ, 2005.
4. Гусейнова Г.М., Ермилова В.В., Ермилова Д.Ю. и др. Композиция костюма. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 432 с.
5. Турганбаева Ш.С. Традиционные духовно-эстетические основания цветового решения в современном искусстве Казахстана. – Барнаул: Изд-во АлтГПА, 2011.
6. Кожжагулов Т.М. Проблема национального восприятия цвета в процессе обучения живописи студентов художественно-графических факультетов: казахстанский контекст. Современная высшая школа. Том 9, №2. 2017

УДК 37/1174

МРНТИ 14.35.07

Ж.Н. Шайгозова¹, Б.Е. Оспанов²

*¹к.п.н., ассоциированный профессор КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

*²к.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В ШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы введения в содержание современного школьного образования нематериального культурного наследия народа Казахстана. Огромные ресурсы для дальнейшего укрепления сектора НКН в контексте школьного образования предоставляют государственные программы и концептуальные идеи, инициированные Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым «Мәңгілік ел», «Рухани жаңғыру» и «Туған жер – Туған Ел».

Авторы убеждены, что на данный момент педагогам приходится самим искать необходимую информацию, ощущается недостаток в образовательных программах по данной области, методических разработках на казахстанском материале, проблема все еще требует детальной проработки, определения границ наук, их соотношения между собой. Тема, несомненно, имеет практическую значимость для специалистов культуры и образования.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, Казахстан, школа, будущее, педагогик

Аңдатпа

Ж.Н. Шайгозова¹, Б.Е. Оспанов²

*¹к.п.н., қауымдастырылған профессор Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогика университеті
Қазақстан, Алматы қ.*

*²к.п.н., профессор Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогика университеті
Қазақстан, Алматы қ.*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАСЫН МЕКТЕПТЕ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

Бұл мақалада Қазақстан халқының материалдық емес мәдени мұрасын мектепте білім беру жүйесіне енгізу мәселелері қарастырылады. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев жариялаған тұжырымдамалық идеялар "Мәңгілік ел", "Рухани жаңғыру" және "Туған жер – Туған Ел" мемлекеттік бағдарламалар арқылы осы бағыт бойынша мектеп ішінде енгізуге болады.

Мақала авторларының пікірінше, осы аумақта қазіргі таңда педагогтарға өздеріне тиесілі қажетті ақпарат жетіспеушілігі сезіледі, қазақстандық материалдарда білім беру бағдарламалары бойынша әдістемелік әзірлемелер проблемасы әлі де егжей-тегжейлі пысықтауды талап етеді.

Әрине мәдениет және білім беру тақырыбы мамандар үшін практикалық маңыздылығы бар.

Кілтті сөздер: материалдық емес мәдени мұра, Қазақстан, мектеп, болашақ, педагог

Abstract

Zh.N. Shaygozova¹, B.E. Ospanov²

*¹k.p.n., associate professor KazNPU named Abay,
Kazakhstan, Almaty*

*²k.p.n., professor KazNPU named Abay,
Kazakhstan, Almaty*

NON-MATERIAL CULTURAL HERITAGE IN SCHOOL EDUCATION OF KAZAKHSTAN

In article questions of introduction to the maintenance of modern school education of non-material cultural heritage are considered of the people of Kazakhstan. Huge resources in the context of school education provide state programs and the conceptual ideas for further strengthening of the sector of NKN, initiated by the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev "Mangylyk el", "Ruhani zhangru" and "Tugan zher – Tugan el".

Authors are convinced that at the moment teachers should look for necessary information, the shortcoming of educational programs for this area, methodical developments on the Kazakhstan material is felt, the problem still demands detailed study, delimitation of sciences, their ratio among themselves. The subject, undoubtedly, has the practical importance for experts of culture and education.

Keywords: non-material cultural heritage, Kazakhstan, school, future, teacher

Введение. С 1992 года – момента вступления Казахстана в ЮНЕСКО, ее деятельность в стране имеет внушительные масштабы и, помимо общих вопросов, входящих в ее компетенцию нацелена на сохранение культурного многообразия и поддержку глобальных культурных инициатив. Учитывая разносторонность интересов ЮНЕСКО в Казахстане, мы сосредоточимся только на вопросе сохранения и популяризации нематериального культурного наследия в контексте школьного образования.

Ратификация Казахстаном в 2011 году Международной Конвенции об охране нематериального культурного наследия (Париж, 2003) способствовала выявлению ряда основных направлений развития сектора нематериального культурного наследия, которые наряду с ЮНЕСКО координируют Министерство культуры и спорта РК, Министерство образования и науки РК, Национальная комиссия РК по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО и находящийся в ее ведомстве Национальный комитет по охране нематериального культурного наследия.

В 2012 году группой казахстанских экспертов опубликован научный аналитический Обзор нематериального культурного наследия Казахстана¹ под эгидой ИСНКАР² (Сеул, Южная Корея). Это позволило Казахстану объективно оценить имеющийся потенциал и наметить конкретные шаги по его охране и продвижению, репрезентирующий как логичное продолжение Государственной программы «Мәдени мұра» (2004-2011 гг.).

В 2013 году в Казахстане была принята Концепция об охране и развитии нематериального культурного наследия в Республике Казахстан. Учитывая тот факт, что казахская культура в ее традиционный период была бесписьменной, формат нематериального культурного наследия во многом является важнейшей составляющей частью национальной культуры, основой национального самосознания, укрепляющей духовную связь поколений, и играет ключевую роль в формировании современной культуры Казахстана [2]. Еще в советскую эпоху казахстанская наука занималась вопросами нематериального культурного наследия, однако масштабные системные исследования, рассматриваемые как процесс регенерации этнической и культурной памяти начались именно по инициативе ЮНЕСКО.

На данный момент утвержден Национальный список нематериального культурного наследия Республики Казахстан, состоящий из сорока восьми позиций [2]. Означенный список не является окончательным и будет постоянно пополняться. Краткая характеристика каждой утвержденной позиции – элемента нематериального культурного наследия освещена в публикации «Нематериальное культурное наследие Республики Казахстана» [3]. Из имеющихся позиций в

¹ Intangible Cultural Heritage Safeguarding Efforts in the Asia-Pacific. Field Survey Report. International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region under the auspices of UNESCO. – 2012. – 133 с. Текст доступен на сайте www.ihcap.org. Автор является членом экспертной группы, подготовившей данный Обзор.

² ICHCAP - International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region under the auspices of UNESCO

Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества ЮНЕСКО от Казахстана внесены: «Традиционные знания и навыки изготовления казахской и кыргызской юрты» (2014), «Искусство исполнения традиционного домбрового кюя» (2014), «Айттыс – искусство импровизации» (2015), «Қазақ күресі» (2016), «Наурыз» (2016), «Культура приготовления и преломления хлебной лепешки: лаваш, катырма, жупка, юфка» (2016), «Соколиная охота, живое человеческое наследие» (2016).

Это наглядно свидетельствует об успешности внедренных в нашей стране культурно-образовательных и научных стратегий ЮНЕСКО и государственной политики суверенного Казахстана, основанной на идеологической концепции – Общенациональной идее и Патриотическом Акте «Мәңгілік Ел».

Определенные успехи Казахстана в секторе НКН являются следствием целенаправленных и системных мер по его развитию, инициированных Национальной комиссией Республики Казахстан по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО и Кластерным бюро ЮНЕСКО по Казахстану, Кыргызстану, Таджикистану и Узбекистану в Алматы – тренингов и обучающих семинаров, международных форумов и симпозиумов для ученых, исследователей, носителей НКН, педагогов и учителей.

Анализ текущей ситуации и перспективы

В настоящее время главными приоритетами в системе школьного образования Казахстана стали инфраструктурное развитие и переход на обновленное содержание, что регламентировано Государственной программой развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205.

Быстро меняющийся мир требует от современных школьников умений самостоятельно добывать, анализировать и эффективно использовать знания. Ядром этого процесса является не только критическое мышление, но, главным образом, творческий потенциал. Творческий импульс представляет собой ядро любой культуры мира. Именно он «ответственен» за духовную эволюцию общества и резистентность культурного разнообразия. Последнее препятствует растворению и унификации, способствует взаимообогащению, где каждая культура по-своему уникальна. Вместе с тем любое культурное развитие предполагает, прежде всего, диалог. Современные информационные технологии решили проблему логистики, и теперь практически каждый имеет доступ к мировому культурному наследию. Историю человечества по сути можно рассматривать как историю творческих устремлений. Именно это всегда двигало образование, науку и культуру – трех «китов», формирующих сущность ЮНЕСКО.

И нематериальное культурное наследие, и образование базируются именно на творческом потенциале – феномене, не имеющем временных, культурных, национальных, социальных, возрастных или гендерных дифференциаций. К тому же, на наш взгляд, именно школьное образование способно решить многие проблемы со способностью людей найти свое место в социуме, успешно реализовывая свои творческие ресурсы. Этому может и должно способствовать НКН, которое согласно Конвенции [1] проявляется в таких областях как:

(а) устные традиции и формы выражения, включая язык в качестве носителя нематериального культурного наследия;

(b) исполнительские искусства;

(с) обычаи, обряды, празднества;

(d) знания и обычаи, относящиеся к природе и вселенной;

(е) знания и навыки, связанные с традиционными ремеслами.

Таким образом, нам необходимо проследить в каких образовательных областях школы НКН уже используется и в каких областях еще возможна его дальнейшая актуализация. Согласно Типовым учебным программам по общеобразовательным предметам, факультативам для общеобразовательных организаций» утвержденным Министром МОН РК от 3 апреля 2013 года №115 с изменениями и дополнениями от 27 июля 2017 года №352 и Инструктивно-методическому письму «Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2017-2018 учебном году» [4] обновленное содержание школьного образования в разрезе всех уровней предполагает изучение следующих областей: «Язык и литература»,

«Человек и общество», «Математика и Информатика», «Естествознание», «Искусство», «Технология» и «Физическая культура».

Графический перечень учебных предметов каждой образовательной области представлен в Таблице №1. В Таблице № 2 представлены возможности интеграции НКН и школьных образовательных областей.³

Таблица № 1. Образовательные области школьных предметов

Язык и литература	«Казахский язык», «Казахская литература», «Русский язык», «Русская литература», «Родной язык», «Уйгурская/Узбекская/Таджикская литература», «Иностранный язык», курс «Абаеведение»
Человек и общество	«История Казахстана», «Всемирная история», «Человек. Общество. Право»
Математика и Информатика	«Алгебра и начала анализа», «Геометрия», «Информатика»
Естествознание	«География», «Физика», «Химия», «Биология»
Искусство	«Изобразительное искусство», «Музыка»
Технология	«Технология»
Физическая культура	«Физическая культура», «Начальная военная подготовка»

Таблица № 2. НКН и школьные образовательные области

Устные традиции и формы выражения, включая язык в качестве носителя нематериального культурного наследия	Язык и литература
Обычаи, обряды, празднества; Устные традиции и формы выражения, включая язык в качестве носителя нематериального культурного наследия и др.	Человек и общество
Знания и обычаи, относящиеся к природе и вселенной; Обычаи, обряды, празднества	Математика и Информатика
Знания и обычаи, относящиеся к природе и вселенной	Естествознание
Исполнительские искусства; Знания и навыки, связанные с традиционными ремеслами	Искусство
Знания и навыки, связанные с традиционными ремеслами;	Технология
Обычаи, обряды, празднества	Физическая культура

- **Язык и литература**

Языковая политика. На сегодняшний день в Казахстане реализуется уникальный проект, инициированный Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым – **триединство языков:** казахского, русского и английского, что несомненно в обозримом будущем даст положительные результаты и будет способствовать не только интеграции Казахстана в мировое сообщество, но и укреплению культурно-лингвистического разнообразия, предоставляя равные шансы каждому независимо от его родного языка.

В этом контексте не менее интересен многолетний казахстанский опыт национальных общеобразовательных школ с различными языками обучения: узбекским, уйгурским, таджикским, немецким, английским и др. Кроме этого в национальных школах республики изучаются дунганский, турецкий, польский, курдский, азербайджанский, корейский, татарский и другие национальные языки. Подобная целенаправленная языковая политика, направленная на сохранение, развитие и передачу всего многообразия языков народа Казахстана соответствует духу Конвенции [1].

Язык и устные традиции. Казахская культура представлена богатой устно-поэтической традицией. Графически ее основные жанры представлены на Рисунке 1.

³ Данное разделение условно и применяется автором только для облегчения понимания представленного материала.

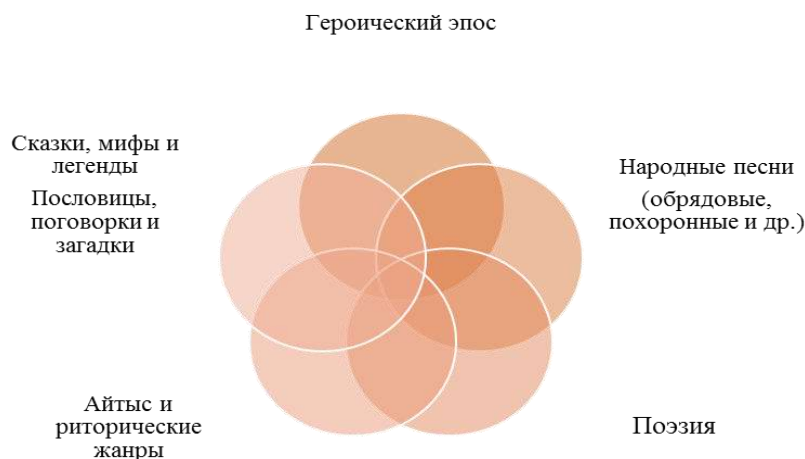

Рисунок 1. Жанры устно-поэтического творчества казахского народа

В контексте образовательной области «Язык и литература» школьники не только овладевают знаниями о языке, но и усваивают широкий социокультурный компонент. К примеру, учебный предмет «Казахский язык и литература» старшей школы предусматривает изучение классиков казахской литературы: Б.Майлина «Дни Айта», С.Муратбекова «Запах полыни», К.Сарина «Печальная домбра» и др.; а в ракурсе младшей и средней школы - народных сказок, мифов, легенд и эпосов, что вне сомнения способствует сохранению и популяризации языка и устной традиции как определяющих факторов самобытности народа.

Сохранению и популяризации НКН способствует курс «Абаеведение» (9 класс), который введен с 2013 года и направлен на пропаганду творческого наследия поэта и духовное обогащение учащихся.

Дальнейшее развитие данной области школьного образования в контексте НКН видится в следующем:

- адаптация материалов крупномасштабного проекта «Қобланды» - наизусть», инициированного 3. Ержан и 3. Наурзбаевой [5] для школьного и факультативного курса литературы. В рамках проекта авторами разработано учебно-методическое пособие с комплектом дисков с записями текста эпоса в стихотворном (как художественный текст) и аутентично-исполнительском (как традиционный жыр) вариантах;

- пропагандировать опыт школы молодых акынов «Тастүлек» для учащихся общеобразовательных школ, созданной на базе библиотеки имени А.С. Пушкина (Алматы, руководитель акын Гүлнұр Зұлқаршын).

- Человек и общество

Образовательная область «Человек и общество» направлена на формирование у школьников исторического сознания и мышления, связывающего сегодняшнее общество и прошлое. В контексте НКН изучаются история развития казахской устно-поэтической традиции (10 класс), биография знаменитых акынов и жырау и многие другие аспекты.

Сохранению и популяризации НКН в данной образовательной области могут способствовать новые государственные инициативы. К примеру, в целях реализации программы «Туған жер» в организациях образования в 2017-2018 учебном году по предметам «История Казахстана», «География» и «Казахская литература» 5 часов в год отводится на проведение уроков на базе музеев, организаций сферы культуры и исторических объектов (за пределами школы). Для сельских школ, которые не смогут это организовать по причине отсутствия соответствующих объектов, будут разработаны специальные видеоматериалы. Эти видеоматериалы по мере разработки будут направляться в управления образования [4, с.7].

В этом контексте особенный интерес представляет курс по выбору «Краеведение» (7 класс), который введен с 2017 года. Курс направлен на изучение и исследование истории и культуры

родного края (Малой Родины), где структурно можно предусмотреть идентификацию, документирование и исследование элементов НКН доступных для школьников.

В рамках воспитательной работы по предмету «История Казахстана» рекомендована практика календаря юбилейных дат. К примеру, на 2017-2018 гг. НАО им. Ы.Алтынсарина [4] рекомендует обратить внимание на: 350-летие великого бия, сына казахского народа Қазыбек би Келдібекұлы (1667-1764); 350 лет казахскому полководцу, тархану, знаменитому баһадүру, боровшемуся против жунгарских нашествий Тама Есет Көкіұлы (1667-1749) и др. знаменательные даты.

- Математика и информатика

Образовательная область направлена на развитие математической грамотности, алгоритмического, операционного и критического мышления, логических, интеллектуальных и творческих способностей учащихся.

Развитие данной области школьного образования в контексте НКН видится в следующем:

- включение в содержание учебных предметов элементов традиционных мер больших расстояний и времени у кочевников; мер и единиц длины с использованием элементов тела человека и животных;
- понятие и представления о сакральных числах в казахской культуре;
- элементы геометрических знаний кочевников (деление мира на три составные части: верхний, средний, нижний; симметрия древних курганов, архитектурные постройки, ориентация в пространстве и т.д.);
- широкое использование традиционной казахской интеллектуальной игры «Тоғыз құмалақ»⁴ - алгебры чабанов, направленной на развитие логики и смекалки.

- Естествознание

Образовательная область формирует у обучающихся понятия о природных явлениях и закономерностях, раскрывает научные методы познания природы, осознавать не только окружающий мир природы, но и свое место в нем.

Изучению НКН в данной образовательной области будут способствовать рекомендации НАО им. Ы.Алтынсарина на 2017-2018 гг. [4]:

- по учебному предмету «Биология» в рамках рекомендованных тем «Все в корнях наших (по основам генетики)», «Жемчужина Вселенной (курс для девочек 7-9-х классов)» и др. возможна актуализация традиционных знаний по «Жеті ата» (семь поколений предков) и «Шежіре», градации этапов жизни по тенгрианскому календарю мүшел и многое другое;
- по учебному предмету «География» в рамках темы «География, история, искусство: перекрестки и взаимодействия» возможна актуализация знаний в области традиционного экологического знания, правил и принципов использования природных ресурсов кочевым обществом.

- Искусство и Технология

Образовательная область традиционно относится к сектору художественного образования, которая формирует и развивает у обучающихся эмоционально-нравственную и сенсорную культуру, побуждает способность видеть, ценить и создавать произведения искусства, и направлена на развитие воображения и творческих способностей. Важнейшим средством художественного образования в последние годы стало традиционное искусство древних кочевников (музыкальное, сказительское исполнительство, декоративно-прикладное искусство), которое несет в себе большой философский, эстетический и этический потенциал.

В рамках учебного предмета «Технология» хорошо поставлена работа в области технологии художественной обработки различных материалов (дерева и металла) с элементами декоративно-прикладного искусства.

⁴ «Тоғыз кумалақ» в переводе означает «девять катышков». Для тренировок можно использовать программу для смартфонов и планшетов «Мастер тоғызкумалака». В ее приложении предусмотрены различные уровни сложности: от начинающего до мастера.

Дальнейшее развитие данной области школьного образования в контексте НКН видится в следующем:

- проведение мастер-классов в области традиционного декоративно-прикладного искусства, в том числе и по исчезающим элементам;
- проведение мастер-классов специалистами в области традиционной музыки и устно-поэтической традиции.

- **Физическая культура**

Данная образовательная область способствует формированию личности, готовой к активной творческой самореализации в сфере общечеловеческой культуры. Дальнейшее развитие данной области школьного образования в контексте НКН видится в повсеместном использовании традиционных спортивных игр таких как: асык ату, аркан-тарту и многих других.

Графически дальнейшая интеграция НКН со школьными образовательными областями представлена в Таблице № 3.

Выводы

За более чем двадцать лет активного сотрудничества Казахстана с ЮНЕСКО достигнуто многое и еще больше намечено планов для дальнейшей работы, в том числе и по сектору НКН. Отрадно, что Казахстан полноценно участвует во всех глобальных проектах и программах ЮНЕСКО, внося свой вклад в каждую из них. Образование, наука и культура – главные императивы общемировой политики ЮНЕСКО являются «непробиваемой» комбинацией, своеобразной «формулой успеха» для устойчивого развития любой страны, в том числе и Казахстана [5].

Дальнейшее расширение деятельности ЮНЕСКО по сектору нематериального культурного наследия в Казахстане и упрочение стратегического сотрудничества в рамках приоритетов этой организации необходимо и является неотъемлемой частью государственной политики в области школьного образования.

Анализ содержания перечисленных областей школьного образования показал, что некоторые элементы НКН уже используются и на современном этапе внедряются в содержание через академические предметы, исследовательскую и внеурочную деятельность, дополнительное образование, элективные курсы.

Огромные ресурсы для дальнейшего укрепления сектора НКН в контексте школьного образования предоставляют государственные программы и концептуальные идеи, инициированные Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым «Мәңгілік ел», «Рухани жаңғыру» и «Туған жер – Туған Ел». Но, все же многое зависит от инициативы самих учителей общеобразовательных школ и педагогов дополнительного образования.

Список использованных источников:

1. *Международная Конвенция об охране нематериального культурного наследия.* – Париж, 17 октября 2003. – 17 с.
2. *Концепция об охране и развитии нематериального культурного наследия в Республике Казахстан: утв. постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 апреля 2013 года, № 408.*
3. *Мажитов С.Ф. Нематериальное культурное наследие Республики Казахстан.* – Алматы, 2016. – 108 с.
4. *Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2017-2018 учебном году: Инструктивно-методическое письмо.* – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2017. – 370 с.
5. *Sultanova M., Shaigozova Zh. Conceptual approaches of Unesco in Kazakhstan//IL NODO di Gordio (Italy). № 9, 2015. - P.171-180*

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ

РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

УДК 37.013.8(091)

МРНТИ 14.09.43

К.С. Рылский¹

¹студент 2 курса специальности «5В04000–хореография» кафедры
музыкального образования и хореографии КазНПУ им. Абая,

г. Алматы, Казахстан, kostyan-dzu@mail.ru,

Научный руководитель: Л.М. Нарикбаева²

²доктор педагогических наук, профессор кафедры
музыкального образования и хореографии КазНПУ им. Абая,

г. Алматы, Казахстан, Lora_mn05@mail.ru

ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ В ХОРЕОГРАФИИ НАРОДОВ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА

Аннотация

В статье раскрывается проблема осмысления хореографических особенностей кавказских танцев, в частности танцев народов Северного Кавказа, которые характеризуются как общими, так и особенными региональными чертами. Авторами в исторической ретроспективе рассмотрены основные жанры, язык танцев, хореографические комбинации танцев каждого народа, населяющего Северный Кавказ, определены их характерные общие и особенные различия (фольклорные, языковые, культурные), отражающие формирование танцев Северного Кавказа и хореографического искусства Кавказского народа в целом.

Ключевые слова: хореография, хореографическое искусство, танец, кавказские танцы, народные танцы, язык танца

Аңдатпа

К.С. Рылский¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-ң музыкалық білім және хореография кафедрасының
«5В04000–хореография» мамандығының 2 курс студенті,

Алматы қ., Қазақстан, kostyan-dzu@mail.ru,

Ғылыми жетекшісі: Л.М. Нарикбаева²

²педагогика ғылымдарының докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ-ң
музыкалық білім және хореография кафедрасының профессоры,

Алматы қ., Қазақстан, Lora_mn05@mail.ru

СОЛТҮСТІК КАВКАЗ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ХОРЕОГРАФИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақала мұндай жалпы және арнайы аймақтық ерекшеліктері сипатталады Солтүстік Кавказ халықтары билерінің, сондай-ақ Кавказ хореографиялық би ерекшеліктерін, түсіну мәселесімен айналысады. Авторлар тарихи тұрғыдан негізгі жанрлары, би тілін, хореография би және жалпы Солтүстік Кавказ өнер халқының қалыптасуын көрсетіп олардың сипаттамасын, жалпы айырмашылықтар мен спецификасын (фольклорлық, лингвистикалық, мәдени) айқындалады.

Түйінді сөздер: би, хореография, би өнері, Кавказ би, халық билері, би тілі

Abstract
Rylsky K.S.¹

¹ 2nd year student of the specialty "5B04000–choreography" of the department of musical education and choreography of KazNPU by name Abay, Almaty, Kazakhstan, kostyan-dzu@mail.ru,

Scientific adviser: Narikbaeva L.M.²

² doctor of pedagogical sciences, professor of the department of musical education and choreography of KazNPU by name Abay, Almaty, Kazakhstan, Lora_mn05@mail.ru

GENERAL AND SPECIAL IN THE CHOREOGRAPHY OF THE PEOPLES OF THE NORTH CAUCASUS

The article reveals the problem of understanding the choreographic features of Caucasian dances, in particular the dances of the peoples of the North Caucasus, which are characterized by both common and special regional features. Authors in historical retrospect examined the main genres, the language of dances, the choreographic combinations of dances of each people inhabiting the North Caucasus, their characteristic common and special differences (folklore, language, and cultural) that reflect the formation of the dances of the North Caucasus and the choreographic art of the Caucasian people as a whole.

Key words: choreography, choreographic art, dance, Caucasian dances, folk dances, dance language

По традиции, народный танец переходит из поколения в поколение в среде, в которой его танцуют. В танце, как в зеркале отражается характер человека. Народы Северного Кавказа, несмотря на этноязыковую пестроту, характеризуются близостью исторических судеб и культур, что позволяет говорить о северокавказской региональной общности.

К кавказским танцам относятся осетинский «Симд» – скромный и лиричный женский танец; «Акушинский» – эмоциональный танец, активная работа руками; быстрые, сложные по технике чеченские танцы; танец джигитов; аджарский танец «Гандаган», лезгинка и многие другие. Именно этой группе национальных танцев будет уделено внимание в работе.

В трудах археологов, историков, языковедов, фольклористов, этнографов, хореографов говорится о региональной общности в хореографии народов Северного Кавказа. Тем не менее, до сих пор не имеется планомерных публикаций по хореографии северокавказского региона, что весьма затрудняет совокупное осмысление хореографии региона, определение общего и национальной специфики в танцевальном творчестве многочисленных народов Северного Кавказа.

Чтобы решить эту сложную актуальную проблему, нужно глубокое научное изучение хореографических жанров каждого отдельно взятого народа. В этом плане проделана незначительная работа, что затрудняет объединение и координацию усилий специалистов в деле обобщенного, целостного осмысления закономерностей генезиса и эволюции системы жанров танцевального творчества народов всего региона. По словам В.И. Абаева «...все народы Кавказа, не только непосредственно соседящие друг с другом, но и более отдаленные, связаны между собой сложными и прихотливыми нитями языковых и культурных связей. Создается впечатление, что при всем непроницаемом многоязычии, на Кавказе складывался единый в существенных чертах культурный мир» [1, с.3].

Процесс взаимообогащения фольклорных традиций кавказских народов имеет многовековую историю. В ряде случаев, особенно в архаичном фольклорном пласте, общность в фольклоре Северного Кавказа объясняется генетическим родством народов. Несмотря на этноязыковую пестроту, отмеченную еще античными авторами, большинство северокавказских народов имеет генетическое родство или близость, о чем свидетельствуют данные археологии, истории, антропологии, лингвистики и фольклора [2, 3].

Почти у всех народов Кавказа бытует один общий круговой подвижный танец, который именуется у каждого народа по-своему. У карачаевцев это – «Стемей», балкарцев – «Тёгерек тепсеу», «Асланбий», дагестанцев – «Лезгинка», кабардинцев и черкесов – «Исламей», адыгейцев – «Исламий», ногайцев и кумыков – «Тогорок», грузин – «Картули» (только в нем мужчины не встают на носки), абхазцев – «Апсуа», чеченцев и ингушей также «Лезгинка», осетин – «Зилга кафт», или «Тымбыл кафт», калмыков – «Шимблэ». Этот танец очень популярен и у кавказских казаков [4].

Народные варианты общего танца указанных народов имеют много совпадающих черт, например, вставание на носки, вскидывание рук, рисунки, одежда, украшения, реквизит, музыкальные инструменты, а порой и мелодии. И то же можно говорить и об общем лирическом танце, называемом у балкарцев, карачаевцев, кабардинцев и черкесов «Тюз тепсеу», «Кафа», «Сюзюлюп», адыгейцев – «Зафак», ногайцев – «Узун», осетин – «Хонга кафт». Он исполняется девушкой и юношей на расстоянии, без касания друг к другу. Следующий общий танец «Под ручку» у балкарцев и карачаевцев – «Абезех», «Абзек», «Марако», «Жортул», «Къысыр», «Жия», «Джезокъа», «Хычауман», «Никола»; у кабардинцев и черкесов танец под руку называется «Удж пу» и «Удж хешт», адыгейцев – «Удж-хурай», осетин – «Симд», ногайцев – «Кошемек»; парень и девушка в этом танце держатся под руку [4].

Национальное авторство указанных танцев трудно определить, ведь каждый из них отличается своеобразием. Правда, и общего в них больше, чем национальных отличий. Наибольшая хореографическая общность обнаруживается у тех народов, которые имеют единые географические и генетические истоки. Таковы балкарцы и карачаевцы, адыги и ряд других народов.

Внятные аналогии обнаруживаются между танцевальным творчеством балкарцев и осетин, осетин и карачаевцев, балкарцев и кабардинцев, черкесов и карачаевцев, осетин и адыгов, кумыков и ногайцев, балкарцев и сван, осетин и ингушей и т. д. Особенно это сильно выражено между танцами балкарцев и осетин. Например, балкарский танец «Тепана» и осетинский – «Чепана», балкарский – «Апсаты» и осетинский – «Афсаты», балкарский – «Алтын Хардар» и осетинский – «Хордар» и т.д. Ясно, что балкарцы, карачаевцы и осетины длительное время имели самые тесные и широкие контакты, вследствие чего и шло взаимовлияние. В процессе его, разумеется, шло не механическое заимствование хореографического произведения, а творческое усвоение, переработка, сотворчество [4].

Основное и самое крупное направление национальных танцев кавказского народа является лезгинка. Это народный танец горских народов Кавказа, народный танец лезгин, распространён по всему Кавказу. У кабардинцев, осетин, аварцев, чеченцев, ингушей и др. – и у каждого народа свои разновидности лезгинки. Мелодия чёткая, динамичная, темп быстрый. Лезгинка – танец-соревнование, демонстрирующий ловкость, виртуозность, неутомимость танцовщиков.

Лезгинка это один из традиционных кавказских танцев. Он является, своего рода, эмблемой, или визитной карточкой любого кавказца. Лезгинка очень красивый танец, он выражает душу гордых, свободолюбивых, темпераментных, мужественных народов Кавказа. Мелодия танца динамичная с четким ритмом. Характер танца переходит от степенного к энергичному. Танец сочетает грациозные движения, переходящие к сложным техническим трюкам. Танец танцуется по четко заданному рисунку. В лезгинке юноша как бы имитирует полет орла, движения его скользящие летящие. Особенно это заметно, когда юноша встает на носочки и гордо раскидывает руки, плавно описывает круги, как будто орел парит в небе.

Лезгинка бывает трех видов: сольная, парная, массовая. Суровые законы гор и многовековые традиции не позволяли девушкам выходить на улицу, поэтому лезгинка также служила поводом знакомства юноши и девушки, и свою симпатию они выражали в танце. Юноша и девушка танцуют на некотором расстоянии друг от друга. Двигаясь по кругу, они выполняют сложные технические движения того, или иного рисунка. В танце происходит своего рода игра. Если юноша понравился девушке, то она податливо плывет спереди, маня его за собой. В конце танца танцоры кланяются друг другу. Так как народов на Кавказе много, то у каждого народа лезгинку танцуют со своими характерными движениями [5].

Таким образом, хореографическое искусство, а именно национальные танцы занимаются формированием с помощью языка танца толерантности молодежи друг к другу, изучение традиций и обычаев народов Северного Кавказа. Как отмечалось выше, Северный Кавказ относится именно к числу тех регионов, где народы так или иначе связаны между собой, нередко – генетически, большей частью – контактно, а в целом имеют типологическую общность или же близость в историко-культурном развитии.

В течение многих столетий среди многочисленных племен и народов происходили особенно интенсивные межэтнические процессы, приводившие к сложным и многообразным культурным взаимовлияниям, смешениям, симбиозу, к диффузии элементов той или иной культуры и т. д. Эти явления, несомненно, отразились и в фольклоре того или иного народа. Именно такой процесс

происходил в танцевальной культуре народов Северного Кавказа. Интенсивное взаимовлияние происходило более в хореографии, нежели в других жанрах народного творчества, так как языковой барьер не являлся преградой и язык танца, как известно, интернационален.

Список использованной литературы:

1. История народов Северного Кавказа (хрестоматия) / Сост. Ю.Ю. Клычников. - Пятигорск, 2008. – 390 с.
2. Аджиев, А.М. Многообразие и единство в фольклоре народов Северного Кавказа // А.М. Аджиев. Махачкала, 1985. – С. 3, 56
3. Адыги, балкарцы и карачаевцы в известиях европейских авторов XIII- XIX вв. – Нальчик, 1974. – 212 с.
4. Барзбиев, М.И. Этнокультурные связи балкарцев и карачаевцев с народами Кавказа в XVIII- начале XX века / М.И. Барзбиев. Нальчик, 2000. – 230 с.
5. Барнаш, А.В., Лазарян, С.С. Очерк культурного развития Северо-Кавказского края: начало XIX- начало XX вв. А.В. Барнаш. Пятигорск, 2006. – 210 с.

ӘОЖ 323.28

МРНТИ 11.25.41

Л.У. Бірімгазина¹, М.І. Жексембекова²

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ, музыкалық және хореография кафедрасының аға оқытушы*

²*Абай атындағы Қаз ҰПУ, музыкалық және хореография кафедрасының профессоры, педагогика ғылымының докторы.*

Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ МУЗЫКА МҰҒАЛІМІНІҢ ВОКАЛДЫ-ӘНШІЛІК DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Қазіргі кезде республикамызда қалыптасқан ұлттық вокалдық-әншілік мектеп бар. Белгілі музыкалық оқу орнынан ән жөнінен тиісті білім алған вокалдық әнші, орындаушы мамандар қатары молайды, олардың профессионалдық шеберлік ерекшелігі айқындалды. Халық арасынан шыққан табиғи дауысты талантты әншілер музыкалық оқу орнында ән өнерімен маманданып, вокалдық пысықтау, жаттығу арқылы дауыс ауқымын кеңейтіп, әншілік үн күшін, регістрлік үн қатарын арттырады. Сол сияқты вокалдық өнерде дауыстың кібіртіктігін, кедір-бұдырын жоюға және оның үн тегістігін қалыптастыруға да назар аударылды. Сөйтіп, заман талабына сай қалыптасқан вокалдық ән салу мектебі тек дәстүрлі ұлттық орындау арқылы ғана танылып жүрген қазақ әншілерінің өрісін кеңейтіп, орындаушылық мүмкіндігін арттырады. Бұл арада ән салу түрлері екі саласының бірі артық, бірі кем деген ұғым тумаса керек.

Түйінді сөздер: вокалдық әнші, вокалдық-әншілік мектеп, профессионалдық шеберлік, дәстүрлі ұлттық орындау, заман талабына сай.

Аннотация

Л.У. Биримгазина¹, М.И. Жексембекова²

¹*старший преподаватель кафедры Музыкального образования и хореографии
Казахского национального педагогического университета имени Абая.*

г. Алматы, Казахстан

²*доктор педагогических наук., профессор кафедры Музыкального образования и хореографии
Казахского национального педагогического университета имени Абая*

г. Алматы, Казахстан

СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЕ ВОКАЛЬНО-ПЕВЧЕСКИХ НАВЫКОВ У БУДУЩИХ МУЗЫКАНТОВ-ПЕДАГОГОВ

В настоящее время в нашей Республике существует национальная школа вокально-хоровых песен. Вокалист, получивший хорошее образование исполняет песню из известного песенного репертуара, полученных, начиная из музыкальной школы, имеет ряд исполнителей, которым он может подражать, но при этом имеет отличительную черту своих приобретенных профессиональных навыков. Талантливые певцы из

населения специализируются на вокальном искусстве в музыкальной школе, вокальном обучении, вокальной подготовке и повышают голосовые возможности. Точно так же в вокальном искусстве внимание было обращено на устранение неопределенности голоса и формирование его гладкости в звучании. Поэтому, школа вокального пения, отвечающая современным требованиям, только расширяет круг казахских певцов, которые узнаются только благодаря традиционным национальным выступлениям.

Ключевые слова: вокалист, вокально-вокальная школа, профессиональное мастерство, традиционный национальный стиль, современные требования, пути формирования вокально-певческих навыков будущего учителя музыки

Abstract

L.U. Birimgazina¹, M.I. Zheksembekova²

*¹senior Lecturer in Music education and choreography
of Kazakh national pedagogical university named after Abai.*

Almaty, Kazakhstan

*²doctor of pedagogical sciences, Professor of Music education and the choreography
of Kazakh national pedagogical university named after Abay,
Almaty, Kazakhstan*

WAYS OF FORMING THE VOCAL SINGING SKILLS FOR FUTURE MUSICIANS-TEACHERS

Now in our Republic there is a national school of vocal-choral songs. A vocalist who has received a good education performs a song from a well-known song repertoire, starting from a music school, has a number of performers whom he can emulate, but at the same time has a distinctive feature of his acquired professional skills. Talented singers from the population specialize in vocal art in music school, vocal training, vocal preparation and increase the voice capabilities. Similarly, in vocal art, attention was paid to the elimination of the uncertainty of the voice and the formation of its smoothness in sound. Therefore, the school of vocal singing that meets modern requirements only expands the circle of Kazakh singers, which are recognized only through traditional national performances.

Key words: vocalist, vocal-vocal school, professional skill, traditional national style, modern requirements, ways of formation of vocal-singing skills of the future music teacher.

Қазақтың халықтық музыка өнері саласында шалқар сахара, дарқан даладай мол көсіліп, кең тараған бір жанр бар. Ол – ән. Көркем де келісті, шымыр да шыншыл, бүкіл болмысымен биязы әрі мазмұнға бай қазақ әндері халықтың ұлттық дәстүр сипатын айқын аңғартатын үлкен фактор болып табылады. Ән табиғатынан халық тарихымен бірге туып, етене өскен өнер қырын, сол өнердің ел өмірімен еншілестігін, үндестігін көреміз.

Әрбір ұлттың өзінше өмір сүру қалпы, тұрмыс-салты, әдет-ғұрыптық өзгешелігі, психикалық - мінездік ерекшеліктері, түсінік-пайымдары оның өнер өрісіне үлкен әсер ететіні белгілі. Музыка өнеріндегі бұл құбылыс халықтың сол құпиясын әр алуан салада, әр түрлі бояуда әшекелейді.

Қай халық болсын өзінің ұлттық өнері мен дәстүрін аса бір ыждағаттылықпен дамытуға тырысады, оны жаңа дәуір, жаңа заман әкелген жаңалықтармен сабақтастыра отырып байытады. Қазақ музыка творчествосын байырғы негізгі түрлері халық әндері, эпостық шығарма, аспаптық музыка болды. Ән-күйді қазақтың халық творчествосының шыңы деуге болады. Оның тамаша үлгілері. Көрнекі халық композиторларының асқақ туындылары ұлттық классикалық музыканың негізін қалады. Ал халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан фольклорлық мұрасы қазіргі профессионалдық музыка салаларының дамуына тікелей зор ықпалын тигізіп отыр.

Жаңа дәуір жаңа туындыларды талап етті. Профессиналдық музыканың бұрын-соңды халқымызға белгісіз жанрлық түрлері, орындаушы коллективтер, вокалдық әншілік мектеп, хор айту мәдениеті, музыкатаны саласын қалыптасты. Ұлттық табиғи дәстүр дамуынан тыс пайда болған бұл салалардың халық мұрасынан нәр алып қалыптасып, дамығанын еске ала отырып, біз тек төменде аталатын әрбір салаға қысқаша тоқталып өтпекпіз. Бір тарау негізінен ән, ұлттық ән дәстүрі, ән өнерінің жаңалық ерекшеліктеріне арналады.

Салалардың бірі – вокалдық өнер яғни ән салу. Халқымыздың дәстүрі бойынша әнді домбыраның сүйемелімен және сүйемелдеусіз жеке де немесе бірнеше кісі қосылып та орындаған. Әсіресе жеке ән салу мейлінше мол тараған. Халқымыздың әншілік мәнері жеңіл де әдемі. Қоңыр да шырқау

әуезімен, жарқын да шалқымалы ашық сазды үнімен айрықшаланады. Әдетте әншілер әнді бір-бірінен ауызекі түрде үйреніп қабылдайтын. Бұл ұлттық ән салу өнеріндегі негізгі бір ерекшелік болып табылады. Жиырмамыншы, әсіресе отызыншы жылдары, қазақтың байырғы унисондық бір дауысты, жеке айтылатын ән дәстүріне жаңалықтар кіре бастады. Ән тұңғыш рет фортепиано, симфониялық оркестр, басқа да түрлі аспаптар сүйемелімен айтылатын болды.

Қазіргі кезде республикамызда қалыптасқан ұлттық вокалдық-әншілік мектеп бар. Белгілі музыкалық оқу орнынан ән жөнінен тиісті білім алған вокалдық әнші, орындаушы мамандар қатары молайды, олардың профессионалдық шеберлік ерекшелігі айқындалды. Халық арасынан шыққан табиғи дауысты талантты әншілер музыкалық оқу орнында ән өнерімен маманданып, вокалдық пысықтау, жаттығу арқылы дауыс ауқымын кеңейтіп, әншілік үн күшін, регистрлік үн қатарын арттырады. Сол сияқты вокалдық өнерде дауыстың кібіртіктігін, кедір-бұдырын жоюға және оның үн тегістігін қалыптастыруға да назар аударылды. Сөйтіп, заман талабына сай қалыптасқан вокалдық ән салу мектебі тек дәстүрлі ұлттық орындау арқылы ғана танылып жүрген қазақ әншілерінің өрісін кеңейтіп, орындаушылық мүмкіндігін арттырады. Бұл арада ән салу түрлері екі саласының бірі артық, бірі кем деген ұғым тумаса керек. Халқымыздың мәдени өмірі үшін бұл салалардың әрқайсы да - әнді бір-бірінен ауызекі түрде үйренетін мәнердегі әншілік те, музыкалық оқу орнынан білім алап, жетіліп, қалыптасқан вокалдық әншілік те өздігінше бағалы. Қазіргі таңда үздік вокалдық әншілер дүниежүзілік классикалық музыкалық шығармаларды орындау дәрежесіне қол жеткізді. Күләш Бәйсеитова, Шабал Бәйсекова, Байғали Досымжанов, Ришад Абдуллин, Кәукен Кенжетәев, Бибігүл Төлегенова, Розы Жаманова, Ермек Серкебаев, Әлібек Днишев, Нариман Қаражігітов, Қорлан Халиламбекова, Разима Жұбатырова, Ғафиз Есімов, Шора Үмбеталиева сынды республикадағы вокалдық үлгінің көрнекті өкілдерінің тек елімізге ғана емес, шетелдерге де аян [1].

Осы орайда бұрын қазақ халқының хор айту өнері болды ма, болса қандай деңгейде еді деген заңды сұрақ туатыны да сөзсіз. Әдетте, бұрын Орта Азия халықтары сияқты қазақтардың да хор айту өнері болған жоқ деседі. Алайда бұлай деп кесіп-пішіп айту ағаттық болар еді. Қосылып ән салу жайын әңгімелегенде, бұл жанрдың халықтық негізіне назар аударған жөн. Мәселен, халқымыз жиын-тойларда қосылып ән салуға селқос қарамаған, ойын-кештерде екі жаққа бөлінесе кетіп, бірі бастап, қалғандары қостап, әншілерге дем беріп отырған. Бұл жайлар «ертеде қазақта хор өнері атымен болған жоқ» дейтіндердің пікірін теріске шығарды. Халқымызда қосылып ән салу дәстүрі ежелден болған. Міне, сол дәстүр негізінде түрлі эволюциялық белестерден өтіп, қазіргі кезде республикамызда хор айту өнері, хор жанры жан-жақты дамып отыр. Қазақтың мемлекеттік хор капелласының құрылуы, ұйымдасуы осы айтылғандардан жарқын айғағы іспетті. Хор өнерінің қол жеткен табыстары әңгімелеп отырған ұлттық дәстүріміздің қаншалықты жаңарып, байығанын көрсетеді.

Жанару жайын әңгіме еткенде, қазақ халқының көне музыка аспабының бірі – домбыраның да байырғы түрінде қалып қалмағандығын айта кету парыз. Қазіргі уақытта ол бүтіндей бір оркестрге айналып, көп үнділікке ие болды. Бұған Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген өнер коллективі, Құрманғазы атындағы қазақ мемлекеттік академиялық халық аспаптары оркестрі мысал бола алады. Сол сияқты опера - балет, симфония, ансамбльдік туындылар, кантата, оратория, ән - романс және басқа да музыкалық жанрлардың қалыптасып, дамуы ұлттық дәстүріміздің тарихи-эволюциялық құбылыстарының айқын айғағы болып табылады. Әрине, ұлттық профессионалдық музыканың жан-жақты дамуы көне, прогрессшіл дәстүрдің өмір сүруіне еш уақытта да бөгет бола алмайды. Байырғы халық әндерімен қатар қазіргі кезде ақындар айтысының да ұмыт болмай, кеңінен қанат жайып келе жатқанын еске алайықшы. Сондай-ақ жекелеген домбыра, қобыз, күйлерімен қатар ұлттық оркестрдің орындауында лайықталған шығармалар да өмірге келуде. Бұл – дәстүр өміршеңдігінің куәсі. Сөйтіп, халық мұрасы негізінде жаңа профессионалдық жанрлардың тууымен қатар, мемлекеттік халық аспаптары оркестрі, фольклорлық-этнографиялық «Отырар сазы» оркестрі, симфониялық оркестр, мемлекеттік хор капелласы сияқты творчестволық коллективтер қалыптасады.

Қазақ халқының музыкалық шығармашылығы өзінің сан ғасырлар бойындағы дамуында музыка тілінің бейнелеу құрамы жағынан негізінен, екі бағытта вокалдық және аспаптық музыка түрінде қалыптасты. Бірінші – терме сарынды және кең тынысты созып айтатын шалқымалы әннің түрлері де, екіншісі – домбыра, қобыз және басқа үрлеп ойнайтын аспаптарда орындалатын, көбінесе, белгілі бір оқиғаға байланысты болып келетін күйлер.

Кеңес өкіметіне дейінгі дәуірдегі қазақ қоғамындағы рухани өмірінің маңызды белгілі ауыз екі музыка мәдениетінің, объективтік жағдайларда қалыптасуы, сондай-ақ көшпелі өмір және ауыл тұрмысының көптеген тұрақты дәстүрлері халық музыка өнері қайраткерлерінің бірнеше түрін қалыптастырды. Олар – ақындар, жыршы-жыраулар, әншілер мен өлеңшілер, күйшілер мен ертекшілер, сықақшылар және басқалар.

Әдетте, олар көбінесе өзінің негізгі өнеріне қоса басқа да бірнеше өнердің иесі еді. Арнаулы «композитор» деген термин ол кезде болған жоқ. Себебі оның творчестволық халыққа тарауы өзінің әншілік, күйшілік-орындаушылық шеберлігіне байланысты болатын. Қазақ халқының музыкалық өнері жайлы мәлімет беретін ертеректегі еңбектің бірі 1795 жылы басылып шыққан капитан И.Г. Андреевтің «Орта жүз қырғыз қайсақтары туралы, Россиямен шекаралас жатқан Колыван және Тобыл губерниясының бөлімдері мен қосымша бекіністерін суреттеу» атты кітабы /Новые ежемесячные соч-е п.б.. 1775, август /2-половина/, /4.114/.

Бұл еңбек алты тараудан тұрады, жиырма сегізінші бөлімінде қазақ халқының шығу тегі, тұрмысы, діни сенімдері, салт-санасы мен мінез-құлқы, кәсібі, сауда-саттығына байланысты мәселелер қамтылған.

Кеңес өкіметіне дейінгі қазақ музыкасының зерттеушілері өз еңбектерінде музыкалық фольклордың өміршендігін баяндағанымен, халық өнерінің профессионал қайраткерлері туралы аз да, сирек жазды. Ал, төменде аттары аталған бірнеше әншілер мен күйшілер, халық музыкасының көптеген классикалық шығармаларының авторлары XIX ғасырда өмір сүргендері аян. Олар; Құрманғазы Сағырбаев /1806-1879/, Дәулеткерей Шығай /1820-1887/, Біржан сал Қожағұлов /1832-1894/, Мұхит Мералиев /1847-1918/, Абай Құнанбаев /1845-3904/, Жаяу Мұса Байжанов /1835-1929/, Тәттімбет Қазанғаров /1815-1862/, Ықылас Дүкенов /1843-1916/ және басқалар.

Олардың шығармалары халықтың рухани мүддесіне сан келген сүйікті шығармалары болды, бірақ олардың жиналуы және жазылып алынуы тек кеңес өкіметі кезінде ғана жүзеге асырылды.

Қазан төңкерісіне дейін қазақ даласында кәсіби музыкалық білім беру жүйесі жоқ болатын, соған қарамастан республиканың түкпірлерінде /Петропавл, Орынбасар/ музыкалық үйірмелер /хор, оркестр/ жұмыс істеді. Оған қатысушылар нота сауатын білмесе де хор бірнеше дауысқа бөлініп айтылды. Қазан төңкерісіне дейін қазақ халқының бай музыкалық мұрасы шетел және орыс саяхатшыларының да назарына іліккен.

Қазан төңкерісінен соңғы кезеңде де республикамызда музыкалық үйірмелер жұмысын жалғастыра берді. Жиырманшы жылдары Орта Азия және Қазақстанның, музыкалық фольклорын жинауға ерекше ықылас көрсетіле бастады. Белгілі музыка зерттеушісі әрі жинаушысы А.В. Затаевич қазақ даласын аралап, жүріп, екі мыңға жуық ән-күйлер жазып алған. А.В. Затаевич «Қазақ халқының мың әні». 1931 жылы «Қазақтың бес жүз әні мен күйлері» бұл күнде де тарихи маңызы зор еңбектер болып отыр. М.Горький, А.Затаевичтің еңбегін жоғары бағалай келіп, қазақтың ән-күйлері болашақ композиторлар үшін творчествоның қайнар көзі екенін айтқан еді. Басылым ерекшелігі - мұнда көптеген белгілі халық әндерінің сөздері табылып, жазылған еді.

А.Затаевич бастаған үлкен істі отызыншы жылдары Д.Мацуцин, Б.Ерзакович, Е.Брусиловский, А.Жұбанов, Л.Хамиди, Бертін келе М.Төлебаевтың жалғастырып, ән-күйлерімізді нотаға түсіріп, елігімізге айналдырғанын сүйсіне еске аламыз.

Қазақ Республикасы Ғылым академиясының корреспондент мүшесі, өнертану ғылымының докторы, республикаға еңбек сіңірген өнер қайраткері, композитор, музыка зерттеушісі, профессор Б.Г. Ерзакович өзінің бар күш жігерін табиғи қабілетін қазақ музыкасы өнеріне жұмсауды мақсат тұтты. Б.Г. Ерзакович аз уақыт ішінде бес жүзге жуық ән-күй жазып алып, оның екі жүзден аса әуенін әншілердің фортепианоның сүйемелімен айтуына лайықтап өңдеді. Ол мұнымен ғана қанағаттанып қоймай, халық әншілерін бұдан да мол жинап алу мақсатымен республика облыстарына жиі сапарға шығып тұрды.

Сөйтіп, ол Семей, Солтүстік-Қазақстан, Павлодар, Ақмола және Қарағанды облыстарын түгелге жуық аралап шығып, орасан бай қазынаны 2500-ден астам ән мен күйді нотаға түсірді, біразын радио

таспаларға жазып алды. Б.Г. Ерзаковичтің өзі жинақтаған қазақтың ән мен күй туындыларына, оның орындаушыларына алғаш рет толық сипаттама бергендігін ерекше атай өткен жөн. Экспедиция кезінде халықпен қоян-қолтық араласа жүрген Б.Г. Ерзакович қазақ музыкасының Кенен Әзірбаев, Естай Беркімбаев, Шәкір Әбенов, Қали Байжанов, Жүсіпбек Елебеков секілді аса дарынды өкілдерімен де тығыз қарым-қатынаста болды. Атақты Естай ауылында болған сәтінде былай әңгімелеген: «Табиғатында өте байсалды, өз әндерімен өзге авторлардың әндерін салмақты саздылықпен шырқайтын Естай әйгілі "Қорланды" орындағанда бөлекше толқып кетеді екен. Тіпті радиоға жазу кезінде де әннің шарықтай шырқалатын тұстарында көзіне жас үйірілді. Тегі, жас шағында қалың мал төлей алмай сүйіктісімен айырылған жан трагедиясы оны өмір бойы толқытып етсе керек».

Б.Г. Ерзакович отызыншы жылдардың өзінде-ақ өзі жинақтаған көптеген халық әндерін музыкалық аспаптар сүйемелінде орындауға лайықтап өңдеді. Мұндай әндер сол кезде радиодан көп орындалып жүрді. Ал елуінші жылдардан бастап оларды жүйелі түрде зерттеуге кірісті. Зерттеуші ғалымның терең білімінің арқасында дүниеге келген «Қазақ халқының ән мәдениеті» монографиясы, «Қазақ совет халық әндері» атты музыкалық – этнографиялық жинағы жарық көрді. Б.Г. Ерзаковичтің Ахмет Жұбанов және Мәриям Ахметовамен бірлесіп жазған «Советтік қазақ музыкасы» деген еңбегі Қазақ ССР Ғылым академиясының Шоқан Уәлиханов атындағы сыйлығына ие болды.

Қазақ әндеріндегі философиялық ой тереңдігі үнемі дидактикалық мәселелермен қапсырыла қапталдасқан. Қазақ әндерінің қай жанрын алмасақ та, өнегелі өсиет арқылы, ізгілікті мейірбандыққа, татулық пен бірлікке, адамгершілікке, байсалды мінез-құлыққа, сиқырлы ақылдылыққа насихаттап отырады. Сонымен бірге, қазақ халқының тарихын, өмір сүру тіршілігінің сан қилылығын, қоғамдық көзқарастарын, ақыл-ойының жиынтығын танытады. Қазақ әндерінің дидактикалық, танымдық қасиеті негізгі ерекшеліктерін тағы бір қырынан көрсетеді.

Қазақ халық әндерінің жанрлары да көп. Оларды жүйеге келтірілген жіктемелер де баршылық (А.В. Затаевич, Б.Г. Ерзакович, Т.Бекқожина, З.Қоспақов, т.б.). Жіктемелерін бәрін өнертану саласында толық қолдауға болады. Ал педагогикалық салада оларды осы калпында пайдалануға болмайды, өйткені олар әндердің тәрбиелік мүмкіндіктерін жан-жақты ашып көрсетуді шектейді. Біздің пайымдауымызша мектеп практикасында мазмұнды пайдалану мақсатында қазақ әндерінің тәрбиелік мүмкіндіктерін былайша жүктеген дұрыс сияқты:

- тұрмыс салт әндері (бесік жырлары, балалар мен жастар әндері);
- еңбек, шаруашылық, кәсіп әндері (бақташылық, төрт түлік мал туралы әндер, диқан, егіншілік әндері, аңшылық, саяткерлік әндер, жұмысшы әндері);
- үйлену әндері (той бастар, той тарқатар, жар-жар, беташар, қоштасу, сыңсу, құдалар әндері);
- ұлыс әндері (жарапазан); діни әдет-ғұрыптар тудырған әндер (бәдік, бақсы, сарыны);
- жаналазау әндері (естірту, жұбату, көңіл айту);
- нақиялы әндер (алғыс, бата, тілек, жұмбақ, мысал-әжуа, күлдіргі мысқыл әндер);
- қиял-ғажайып әндер (аңыз әндер, өгірік өлендер);
- сатиралы - юморлық әндер (әзіл-қалжың, мысқыл, күлдіргі әндер);
- тарихи әндер;
- әлеуметтік теңсіздік әндері;
- эпикалық шығармалар (терме, толғаулар);
- айтыс әндері;
- лирикалық әндер.

Қазақтың халық әндері жоғары тәрбиелік мүмкіндіктерімен, азаматтық идеяларының өркениеттілігімен, болмастығы көзқарасты әсерлі бейнелеуімен, көркемдік айырмашылығымен оқушылар назарын өзіне аударады. Қазақ әндерінің музыкалық-поэтикалық құрылымының күрделілігі, жас буынның ой-сезімі мен танымдылығына әсер етуші күштерінің сан қилы болып келуі, оның өнер түрінің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты болып келеді. Ал біздер сөз еткелі ытырған оқушылардың музыкалық-эстетикалық дамуын жетілдіруде ән тәрбиелік мүмкіндіктерін нәтижелі пайдалану

қазақ әндерінің өзіндік бітім - тұлғасын, мазмұнын түп төркінін, көркемділік мәнерін жете білмейінше, ойдағыдай жүзеге асырылмайды.

Қазақ әндерінің ерекшеліктері әдебиет саласында А.Қоңыратбаев, Р.Бердібаев, Б.Уақатов және басқа зерттеушілердің еңбектерінде талданды. Педагогикалық зерттеулерде қазақ әндерінің ерекшеліктері жөнінде арнайы еңбектер болғанымен, осы мәселе төңірегіндегі ой-пікірлер мен пайымдауларды Р.Р. Джердималиеваның, С.А. Ұзақбаеваның, А.Нұғымованың, М.Х. Балтабаевтың, Ж.Өтемісовтың, М.И. Джексембекованың ізденістерінен байқауға болады.

Біздер жоғарыда аталған ғылыми еңбектерге сүйеніп педагогикалық тұрғыда қарастырылған ән мұраларының қазақ өмірімен тығыз байланыстылығы, тарихилығы, көп варианттылығы, философиялық ой тереңдігі, көркем образдылығы, синкреттілігі, дидактикалық және танымдық маңыздылығы және мелодиялық интонациялық құрылымындағы әуен әсемділігі деп ажыраттық. Осылайша байлам жасауымызға А.Қоңыратбаевтың ән-өлең шығармаларына берген сипаттамаларын, ерекшеліктерін: "Олар – фольклордың коллективтік және ұлттық сипаты, варианттылығы, дәстүрлігі, тарихилығы және ауызекі дамуы... фольклор синкреттік өнер. Оның бойында халықтың тұрмыс-салты, театр, сөз, би және ән-күй енері бір-бірінен дараланбай, тұтас күйінде көрінеді", - деген тұжырымдарын негізге алуға болады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Музыкальное образование в Казахстане: Хрестоматия Вып.1 /сост. Р.Р. Джердималиева, А.А. Момбек, З.Р. Ахметова. – Алматы, 2007. – 360 с.
2. Джексембекова М.И. Результативность управления качеством подготовки будущего учителя музыки. – Алматы: Ұлағат, 2015. – С.24-26
3. Джексембекова М.И. Теоретико-методологические основы реализации межпредметных связей специализации в целостном педагогическом процессе вуза: Дисс...докт. пед. наук. – Алма-Ата, 2008. – 322 с.

III БӨЛІМ. СӘНДІК ҚОЛӨНЕР

РАЗДЕЛ III. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО

ӘОЖ 378.02:37.016
МРНТИ 14.35.09

Б.А. Манасов¹

*¹оқытушы, Өнер, мәдениет және спорт институты, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ, Қазақстан*

ҚАЗАҚ СӘНДІК ҚОЛӨНЕРІНДЕ ТАБИҒИ МАТЕРИАЛДАРМЕН ҚЫШ ӨНДЕУ

Аңдатпа

Мақалада «Рухани жаңғыру: болашаққа бағдар» елбасының бағдарламасы аясындағы қазақ сәндік қолөнерінің де қосары мен жүзеге асырудағы ықпалы мол. Себебі, кез келген мемлекет өзінің тарихы мен дамуындағы рухани және материалдық мәдениетінен бастау алады. Осы орайда, көркемдік білім берудегі болашақ мамандар даярлаудағы элективті пән «Қыш негіздері» жұмыс бағдарламасының жаңаша, қайта өңделіп ұсынылуының орны бөлек. Бүгінгі жаңғырту жүріп жатқан Қазақстан Республикасының дамуындағы әрекеттер кез келген сала да өзінің негізгі түбірін жоғалтпай, жаңашалануы негізге алынуда. Соның негізін маман даярлаудағы арнайы пәндерді оқытудан басталады. Болашақ жастарға үлкен үміт пен сенім артқан мемлекетіміздің талаптары мен міндеттерін шешудегі негізгі факторлардың бірі ЖОО маман даярлау үрдісі. Бұл мақалада, бейнелеу өнері мұғалімдерін даярлаудағы элективті пән «Қыш негіздерін» оқытудағы әдістемелік материалдар ұсынылады.

Кілтті сөздер: рухани жаңғыру, сәндік қолөнер, көркемдік білім беру, бейнелеу өнері, қыш негіздері, элективті пән, шеңбер, табиғи материал.

Аннотация

Б.А. Манасов¹

*¹преподаватель, Институт Искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ОБРАБОТКА КЕРАМИКИ ПРИРОДНЫМИ МАТЕРИАЛАМИ В КАЗАХСКОМ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМ ИСКУССТВЕ

В рамках реализации программы президента «Духовное возрождение: взгляд в будущее» богатое наследие декоративно-прикладного искусства казахского народа имеет большое значение. Потому как развитие и процветание любого государства исходит из духовной и материальной культуры своей истории. В этой связи, обновленная разработка рабочей программы элективной дисциплины «Основы керамики» является новым подходом в подготовке будущих специалистов в области художественного образования. Происходящие на сегодняшний день модернизация в развитии Республики Казахстан основано на том, что не теряя своих корней, следует идти по пути инновациям. В основе которого лежит подготовка будущих специалистов обучению специальным дисциплинам. Большие надежды и веру в будущее нашего государства возлагает на подрастающую молодежь, где одним из основных факторов решения приоритетных задач и требований образования видится процесс подготовки специалистов в университете. В данной статье представлены некоторые методические материалы элективной дисциплины «Основы керамики» в подготовке учителей изобразительного искусства.

Ключевые слова: духовное возрождение, декоративно-прикладное искусство, художественное образование, изобразительное искусство, основы керамики, элективный курс, круг, природный материал.

Abstract

B.A. Manasov¹

*¹teacher, Institute of Arts, culture and sport at KazNPU of Abay,
Almaty, Kazakhstan*

**PROCESSING OF CERAMICS NATURAL MATERIALS
IN THE KAZAKH ARTS AND CRAFTS**

Within implementation of the program of the president "Spiritual revival: the prospection" rich heritage of arts and crafts of the Kazakh people is of great importance. Because development and a protsveianiye of any state proceeds from spiritual and material culture of the history. In this regard, updated development of the working program of elective discipline of "A ceramics basis" is new approach in training of future experts in the field of art education. Occurring today upgrade in development of the Republic of Kazakhstan it is based that without losing the roots, it is necessary to go on the way to innovations. Which cornerstone training of future experts to training in special disciplines is. Lays great expectations and a faith in the future of our state to the growing-up youth where one of pacing factors of the decision of priority tasks and requirements of education process of training of specialists at the university seems. In this article some methodical materials of elective discipline of "A ceramics basis" in training of art teachers are provided.

Key words: spiritual revival, arts and crafts, art education, fine arts, ceramics bases, elective course, circle, natural material.

Елбасының «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында, қазақ сәндік қолөнерінің де ықпалы үлкен. Қазақтың қолөнерін зерттеу мәселесі ерте кезден көптеген саяхатшылар мен коллекционерлердің ғана емес, ғалым – этнографтар, археологтар мен суретшілердің де көңілін аударып келген. Қазақстандағы қолөнер бұйымдарының түрлерін, қосымша түрлі суреттер мен саяхатшылардың, елшілердің жазбалары мен археологиялық қазбалар, ғылыми-зерттеу жұмыстарының қорытындылары арқылы шамалауға болады. Қазақ халқын құраған этникалық топтардың қолөнер кәсібі жайлы тарихи мәліметтер бізді өте ерте заманға жетелейді. Археологиялық қазбалар мен ескерткіштерге қарағанда, Қазақстан аймағын мекендеген тайпалар мыңдаған жылдар бойы металл, тас, сүйек, саз балшық, ағаш, жүн, т.б. шикізаттарды түрлі шаруашылық кәсіптері мен күнделікті үй-ішінің мүліктеріне пайдаланып келген. Қазақ халқы өз ата-бабаларының қолөнершілік пен көркем өнердегі дағдысын мұра етіп қана қойған жоқ, оны айтарлықтай дамытып, байыта түсті. Мұның бәрі сол замандардағы нақтылы әлеуметтік жағдайларға, тарихи оқиғаларға, қоғам өндірісіне байланысты.

Қазақстанның сәндік қолөнері – мазмұны қазақ мәдениетіміздің құрамды бөлігі. Оны дамыта отырып, халық шеберлерінің өнегелі істерін жас ұрпақтарға насихаттау, қолөнері бұйымдарының сапасын арттыра беру аса құрметті және игілікті іс болмақ [1]. Қазақ сәндік қолөнеріндегі қыш өңдеудегі табиғи материалдар мен оларды студенттерге түсіндіріп, үйретудің жолдары мазмұны жайлы ақпараттық мәліметтерді ұсынамыз. Қыш өңдеу өнерін өнер саласы мамандықтарында оқитын студент жастарға негізделеді.

5В010700–Бейнелеу өнері және сызу мамандығының оқу жұмыс жоспарында «Қыш негіздері» атты элективті курс бар. Осы курс бойынша студенттер қосымша қазақ сәндік қолөнері түрін меңгереді. Сабақ семинар-практикалық болғанымен, алғашқы бастауда қыш өнерінің дамуы мен тарихы жайлы студенттерге білімдер беріліп, меңгеріледі. Элективті курс барысында, аса қызығушылық танытып, дипломдық жұмысын қыш бұйымдарын дайындаудан қорғауға шығып, табысты қорғау жасап бітірген студенттер де болады. Сонымен бірге осы элективті курс негізінде жастарға арналған конкурстарға да қыш бұйымдарынан нәтижелі композициясы ұтымды табылған, құрылымы ерекше жұмыстар да орындалып жатады. Әрине, мұның бәрі оқытушының элективті курс саясатының дұрыс ұйымдастырылып, өткізілуінде. Олай болса, бұл мақалада қыш өңдеудегі табиғи материалдар мен қыш бұйымдарын өңдеу жайлы мәліметтерді қарастырып, ұсынамыз.

Жоғарыда айтылғандай сәндік қолөнердегі қыш өңдеу өнерінің дамуы сонау ықылым дәуірден бастау алады. Андроновтар мәдениеті, сақ дәуіріндегі археологиялық қазба материалдары көрсеткендей қыштан жасалған бұйымдар көптеген мәліметтер беріп келді. Қазақстанның ерте және орта ғасырдағы қыш өнері біздің дәуірімізге дейінгі екінші мыңжылдықта сақтардың уақытына дейін Сібірдің тайгалы шекарасы мен Орта Азия таулары аралығындағы кең байтақ жерде Енисейден

Оралға және Оңтүстік Арал жағалауындағы археологиялық қазбалары жеткілікті айқын зерттелген ертедегі мәдениет андроновтық (Алтайда Андронов ауылының жанында 1914 жылы ашылған ескі мола бойынша) деп аталады. Андроновтық қыш бұйымдарының ерекшеліктері ертедегі шеберлер шығармаларының композициялық көркем бейнелерінің және олардың терең ішкі дүниелері, сондай-ақ, Андронов тайпалаларының көркем қыш бұйымдарының дәстүрлі қалыптасу жолдары болғанын байқауға болады. Осы негізгі сипаттамаларды құрайтын жекелеген құрылымдық байланыстарды айқындауда мүмкін. Оларды айқындауда аса маңызды ара қатынастар нысаналар мен декор (сәндік элементтер жиынының жүйесі), декор мен элементтері, композициялық және семантикалық құрылым, сондай-ақ, андроновтық саз балшықты өнердің негізгі түрлерінің өзара бір-бірімен байланыс дегейлері мен олардың арнайы сипаттары болған. Елімізде қыш өнері де өз дамуының әртүрлі өтпелі кезеңдерін өткеріп келуде. Қыш өнері тәуелсіз Қазақстанның алғашқы кезеңдерінде құлдыраудың өтпелі кезеңінде болды. Себебі, елдегі саяси-әлеуметтік жағдайлардың әсері тиді [2].

Қыш өңдеудің ең ескі түрлері әртүрлі ыдыстар, сонымен бірге шыбық, тоқу кезінде қолданылатын салмақтар және т.б. тұрмыстық техника әртүрлі тәсілдермен әшекеленген – рельеф штамп, сызу, элементтерді жапсыру арқылы жасалынған. Күйдіру тәсіліне байланысты ыдыстардың түсі әртүрлі болатын. Оларды ложит етуге, бояуға немесе орнамент дағын салуға немесе жылтыр қабаты (грек және рим керамика Terra sigillata) қамтитын әшекейлермен, түрлі-түсті глазурь («gafnerkeramika» Ренессанс) бояуға мүмкіндік болған.

Қыш өңдеуге қажетті табиғи шикізаттар қыштан жасалынатын бұйымдар үшін қолданылатын шикізат материалдарын екі топқа бөледі: сазды (иілгіш) және иілгіш емес. Иілгіш материалдар (саз, каолин) – негізгі шикізат. Иілгіш емес материалдарды технологиялық процесі барысында рөліне байланысты бөледі: *сарқып алатын* және *флюстар* (батпақтар).

Сарқып алатын материалдарды қоспаға кептіру және күйдіру кезінде отырып қалмасы, сонымен бірге дайындау процесі барысында бұйымдардың формаларын сақтау керек, кептіру және күйдіру процесін жеңілдету мен тездету үшін енгізеді. Керамикалық бұйымдарды өндіру барысында сарқып алатын материалдар ретінде кварцты топырақ, шамот және тағы басқа материалдарды (шлак, күл және т.б.) қолданады.

Флюстар (батпақтар) күйдіру барысында керамикалық черепоктардың агломерациялануын жақсартады, бұйымдарды күйдіру температурасын төмендетеді. Бұйымдарды кептіру процесінде батпақтар сарқытып алатын материалдардың рөлін атқарады [3].

Саздың негізгі сипаттамалары

Қыш бұйымдарды дайындау кезінде шығу тегі минералды шикізаттарды – каолинде, сазбалшықтар, кварц, әктас, дала шпаттарын және т.б. қолданады. Қыш бұйымдар өндірісінде ең ежелгі шикізат – *саз*. Саздың иілгіш жағдайы *нәзік* (құрғақ саз) пен *ағынды* (сазды суспензия) аралық күйлерін сипатталады. Сазды минералдар иілгіштігі құрамында сазбалшығы бар массалардың иілгіш формалау әдісіне негізделген. *Иілгіштігі бойынша* табиғи саздар екі негізгі топтарға бөлінеді: жоғары иілгіш болудан тым иілгіш емеске дейін. Күйдірілу бойынша – күйдірілген үлгісінде ашық саңылауларының көлемі – саз балшықтар үш категорияға бөлінеді: қатты күйдірілген, нашар күйдірілген, күйдірілмеген [3].

Қыш бұйымдарын дайындауға керекті ең негізгі материал қыш балшықтар. Оларды сол бейінді зауыттың қоспа дайындайтын цехында алуға болады. Алматы облысының Есік және Қапшағай қалаларында жасалады. Сатып алған саз балшықты кеуіп кетпеуі үшін полиэтиленді қапқа орап қояды. Саз балшықпен жұмыс басталар алдында оны екі бөлікке бөліп, күшпен қатайта біріктіреді. Сонымен қатар қолға қыш балшықтың бір бөлігін алып оның ұзын білік болатындай етіп жайып, әрі қарай бірізділікпен жұмыс барысы жүргізіледі.

Қыш өңдеудегі материалдар мен бұйымдардың негізгі түрлері

Қалыпқа келтіру, кептіру және кейін қыздыру арқылы бейорганикалық және органикалық қоспалармен табиғи саздан жасалған жасанды тас материалдарды керамикалық деп атайды. Керамикалық материалдар өндіру – көне және ең көп таралған, ол б.з.д. бірнеше мыңжылдықтар бұрын пайда болды.

Қыш материалдарының *жағымды* қасиеттері болып жоғары беріктік, ұзақ жұмыс жасайтыны, жоғары теплотехникалық қасиеттері, дайындау жеңілдігі, сонымен бірге оларды өндіруге арналған шикізаттың жаппай таралғаны табылады. *Жағымсыз* қасиеттеріне олардың сыңғыштығы, салыс-

тырмалы түрде жоғары көлемдік салмағы және керамикалық материалдардың бөлігінің шағын мөлшерінен өнеркәсіптігі емес жатады.

Шликер дайындау үш фазада жүреді:

1. Бірінші фаза: далалық шпатты және құмды ұнтақтау (ұнтақтау 10-12 сағат аралығында жүреді);

2. Бірінші фазаға саз қосылады;

3. Екінші фазаға каолин қосылады. Дайын шликер сыйымдылықтарға құйылып, кейін қандай да бір уақыт сақталынады [3].

Глазурь құрамына жұқа ұсақталған цирконий, бор, ақ (белила) кіреді. Қыш бұйымдарды қолмен өңдеу де күйдіруден кейін тандау жасайды: бірі-біріне ұқсас бұйымдар топқа бөледі, дефект барын анықтайды. Глазурлегеннен кейін бұйымдар пешке күйдірілуге барады. Қыш бұйымдарын күйдіруі пеште бір тәулікке жақын болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Әміргазин Қ. Қазақ қолөнері. – Алматы: ТОО «Дайк – Пресс», 1996. – 160 б.

2 Муратаев К., Мусаев А. Керамика өнері: қолөнершілерге арналған оқу құралы. – Алматы, 2011. – 111 б.

3 <http://ebooks.semgu.kz/content.php?cont=r;1535>

ӘОЖ 67:007; 67:001.891.57

МРНТИ 64.01.77

Е.Ө. Омарова¹

¹*т.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ-нің*

«Шығармашылық мамандықтар» кафедрасының аға оқытушысы,

Алматы қаласы, Қазақстан

ЗАМАНУИ ШАРТТАҒЫ ТҰТЫНУШЫЛЫҚ ТАЛАПТАР ЖӘНЕ ЭРГНОМИКАЛЫҚ СӘЙКЕСТІКТІҢ ЖІКТЕЛУІ БОЙЫНША КИІМДЕРДІҢ ЖОБАЛАНУЫН АНЫҚТАУ

Аңдатпа

Мақалада берілген бағыттың жұмыс шолуы көрсеткендей, келесі тәжірибе туындап тұр: эргономикалық бұйымдарды жобалаудағы зерттеулер ереже бойынша тек қана антропометриялық сәйкестіктерді қарастырады. Ал гигиеналық талаптарды негіздеу үшін аса маңызды көңілді қазақша күреспен айналысатын спортшылар киіміне бөлу қажет. Спорттық киімнің эргономикалық жобалануы бойынша ғылыми зерттеулер аз кездеседі. Жоғарыда айтылғандай, қазақша күреспен айналысатын спортшылардың тұтынушылық талаптары мен эргономикалық қатынасты қамтитын киімдерді жобалау, өзекті, сонымен қатар берілген тапсырманы антропометриялық, психофизиологиялық, гигиеналық және эстетикалық талаптарға сәйкес етіп орындау жұмыстың негізгі мақсаты болып табылады.

Түйін сөздер: тұтынушы талаптар, эргономика, спорттық киім, негізгі параметрлер, арнайы киімдер, эргономикалық сәйкестік, динамикалық сәйкестік, көрсеткіштер, конструктивті параметрлер, жүйе, зерттелу, қозғалыс, физико механикалық қасиет, статика, динамика, денебітім.

Аннотация

Е.О. Омарова¹

¹*к.т.н., ст. преподаватель кафедры «Творческих специальностей» КазНПУ им.Абая,*

г. Алматы, Казахстан

ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ОДЕЖДЫ ПО ЭРГНОМИЧЕСКИМ КЛАССИФИКАЦИЯМ

В статье рассмотрен обзор направления, приведенного в статье, показывает, что существуют следующие эксперименты: эргономичный дизайн проекта включает только антропометрическое соответствие. Чтобы оправдать гигиенические требования, необходимо выделить самую перспективную казахстанскую спортивную одежду. Существует мало исследований эргономичного дизайна спортивной одежды. Как уже упоминалось

выше, основной целью работы является разработка одежды, которая включает потребительские требования казахских борцов и эргономические отношения, а также выполнение задачи в соответствии с антропометрическими, психофизиологическими, гигиеническими и эстетическими требованиями.

Ключевые слова: потребительские требования, эргономика, спортивная одежда, основные параметры, специальная одежда, эргономические соответствия, динамические соответствия, показатели, конструктивные параметры, система, исследования, движение, физико механические свойства, статика, динамика, телосложения.

Summary

Omarova Y.O.¹

¹*Candidate of Technical Sciences, senior teacher of department of "Creative specialties" of KazNPU of Abay, Almaty, Kazakhstan*

CONSUMER REQUIREMENTS IN MODERN CONDITIONS AND DETERMINATION OF DESIGN OF CLOTHES ON ERGONOMIC CLASSIFICATIONS

The article reviews the direction given in the article, shows that there are the following experiments: ergonomic design of the project includes only anthropometric correspondence. To justify hygiene requirements, it is necessary to identify the most promising Kazakhstani sportswear. There is little research into the ergonomic design of sportswear. As mentioned above, the main goal of the work is the development of clothing that includes consumer requirements of Kazakh wrestlers and ergonomic relations, as well as the fulfillment of the task in accordance with anthropometric, psychophysiological, hygienic and aesthetic requirements.

Key words: consumer requirements, ergonomics, sportswear, basic parameters, special clothing, ergonomic matching, dynamic matching, indicators, design parameters, system, research, movement, physical and mechanical properties, statics, dynamics, physique.

Техникалық прогрестің дамуымен еңбек шарты, адамның тәжірибелік жетістіктер негізінде инженерлік психология, техникалық эстетика және эргономиканың жан-жақты және гармоналды дамуымен қамтамасыз етеді.

Әртүрлі еңбек шарттарында жұмыс істеуге арналған әртүрлі тігін бұйымдарының көптеген түрлері кездеседі. Олардың ішіндегі негізгі орынды тұтынушылық талаптарға жауап берумен қатар, эргономикалық талаптарға жауап беретін спортшылар киімдері алады.

Эргономика – адамның жұмыс үрдісінде жетілдірілген еңбек шарттарын қамтамасыз ететін, яғни еңбекті жоғары өнімді және сенімді, сонымен қатар адамға қажетті ыңғайлылық және комфортпен қамтамасыз ететін, оның күшін, денсаулығын еңбек қабілеттілігін сақтайтын және жаңа интеллектуалды және физикалық дамудың мүмкіншіліктерімен қамтамасыз ететін ғылым [3].

Эргономика термині (грекше *ergon* – жұмыс, *nomos* – заң) 1949 жылы Ұлыбританияда пайда болды да, біртіндеп кең таралды [4]. Эргономика техникалық ортаның қиыншылықтарынан және заманауи өндірісте қызметтеу шарттарынан пайда болған [5]. Сондықтан ол көптеген ғылымдардың қатынасынан – психологиядан, гигиена және техникалық пәндер анатомиясынан, жалпылап келгенде: бұйымның өлшемге, тұлға формасына және оның орындалатын жұмысының сәйкестігіне, яғни «адам-бұйым-қоршаған орта» жүйесі қызметінің сапасымен пайда болуына байланысты еңбек шартының жетілдіруімен қамтамасыз етеді. Жалпы эргономикалық жүйенің пайда болуы «адам факторының» жобалануын және киімнің қолданыста киілуін, эргономикалық талаптарға сәйкес адамның биологиялық сипаттамасы бойынша киімнің техникалық және конструктивтік сипаттамаларының толық есеп беруін талап етеді [6].

Спортшылар киімдерін жобалау параметрлерінің жетілдірілуі және олардың тұтынушылық көрсеткіштер талабы жүргізілмеді. Ереже бойынша, ғылыми зерттеулер эргономикалық сәйкестік жағынан тұтынушы талаптарын жетілдіру бойынша тұрмыстық және арнайы киімдер бағыты бойынша ғана жүргізілді.

Киімдердің эргономикалық параметрлерін жетілдіру, отандық және шетел ғалымдарының ғылыми жұмыстарының бағалау әдісі: Е.Б. Коблякова, В.Е. Романов, Е.Я. Сурженко, З.С. Чубаров, О.К. Терпенов, Н.Х. Наурызбаева, Л.Х. Фаритова, В.Е. Романов, Т.С. Ржехина, С.Ж. Асанова, Б.Р. Рысқұлова, М.А. Нұржасарова, Т.А. Басқымбаева, Г.К. Ерманова, Н.Р. Фазылбаева,

Ж.Т. Айдынбекова және т.б. ғылыми жұмыстарда қарастарылды. Е.Б. Коблякованың жұмысында сапаның пайда болу сатысы әртүрлі сатыдағы іс-шаралардың комплекстік жүйесі ұсынылған [7].

Е.Б. Коблякованың МТЖӨИ-дағы жетекшілігі бойынша динамикалық сәйкестік көрсеткіштерінің эргономикасы бойынша әйелдер [8] және ерлер [9] конструктивтік параметрлері бойынша зерттеу жұмыстары орындалған.

Жұмыста жіктелу және эргономикалық көрсеткіштердің сыртқы және ішкі динамикалық сәйкестігінің маңыздылығы анықталған. Бірінші рет киімнің конструктивтік параметрлері ретінде адам денесінің қозғалыстағы қысымының минималды деңгейі ұсынылған [8, 25 б.].

"Адам - киім" жүйесіне сәйкес сыртқы және ішкі динамикалық зерттеулер эргономикалық зерттеу әдістемесі орындалған, типтік қозғалыстар бекітілген, адам тұлғасының төс бөлігінің аздаған өзгерулері (динамикалық сәйкестік аймақтары) және сандық өлшеуге арналған құрал мен зерттелу көрсеткіштерінің бағасы анықталды.

Сыртқы динамикалық сәйкестік көрсеткіштерін анықтау үшін қарапайым және импульстік фотосуреттердің қатынасыз тәсілінің қолданылуы арқылы тәсіл және әдіс дайындалған.

Ішкі қозғалыс көрсеткіштерінің сәйкестігі тензометриялық зерттеу әдісі бойынша анықталды. Адам денесінің қозғалыстағы қысым деңгейін анықтау үшін өлшеу тәсілі және бағасы дайындалған, сонымен қатар киімді адамның қол сермеуіне құрал негізделген. "Адам-киім" жүйесінің қозғалыстағы ішкі механизм қарым-қатынасы зерттелген, адекватты математикалық модельдер алынған және әртүрлі пішімді бұйымдардың негізгі конструктивтік параметрлері жетілдірілген. Жең пішімінің және кеуде жартылай оралымының кеңдік қосымшасы, қолтық ойындысының тереңдетілуіне арналған қосымша, иық және білезік оралымдарының қосымшалары киімнің қозғалыстағы ыңғайлылығына әсер ететіні мәлім.

Кейбір киім маталарына физико-механикалық қасиеттері бойынша зерттеулер жүргізілген (созылуы және тангенстік қарсыласуы) және олардың динамикалық сәйкестікке эргономикалық көрсеткіштердің әсер ететіндігі және динамикалық сәйкестіктің бірыңғай көрсеткіштерінің қатынасы анықталған [9, 210 б.]. Киім сапасының эргономикалық деңгейі көбіне өлшемге, тұлғаның көлеміне және атқаратын қызметіне байланысты болады, яғни "адам – массалық өндіріс киімі" эргономикалық жүйесінің жалпылауы бекітілді. Спорттық киімдері жобалау үшін негізгі эргономикалық талаптар ретінде антропологиялық талап, тұлғаның статикадағы және динамикадағы өлшемі мен көлеміне сай рационалды конструкцияны құру анықталды.

"Тұтынушылар – массалық өндіріс өнімі" жүйесі – эргономикалық зерттеулер әдістемесін фотограмметрия әдісін қолданып статикадағы, тұтынушыны тұлғаларындағы статикалық сәйкестік деңгейін объективті бағалау, жетілдіре жүргізу, эксперттік бағалау болып табылады. Массалық өндірістегі тұтынушы тұлғаларындағы антропометриялық сәйкестік эргономикалық дәреженің көтерілуі үшін тұлға денебітімінің ерекшелігі және антропометриялық ерекшеліктерін ескеретін конструкциясын жетілдіру жайлы іс-шаралар ұйымдастыру қажет.

Эргономикалық нормаларды анықтау үшін типтік тұлға мен манекенмен сәйкес ерлер иық бұйымының конструкциясын тандау негізделген. "Адам-киім" жүйесінің эргономикалық зерттеулерінің әдістемесі жетілдірілді және динамикалық сәйкестіктің ақпараттық көрсеткіштерінің сандық өлшемі құралы мембрандық тип және фотодиод қысымының көрсеткіштері қолданылды. Графикалық жол арқылы өзіндік қысық сызықтарды сызуды анықтау үшін динамикалық сәйкестіктің сандық мағынасы ұсынылған.

Динамикалық сәйкестіктің жоғары деңгейімен қамтамасыз ететін ерлер бұйымдарының негізгі конструктивтік параметрлері бойынша жетілдіру жүргізілген, яғни динамикалық сәйкестіктің эргономикалық нормасы бойынша ерлер иық және бел бұйымдарының (176-100-88) базистік өлшемге конструкция құрастырылды. Статикалық сәйкестікпен эргономикалық нормалардың қолданылуы бойынша конструкция параметрлерінің тиімді мағыналарын қолдануға болады және олардың рұқсат етілген мөлшерлерін киімнің орташа еңселі типтік денебітім өлшемі сәйкестігін бұзбай, өзгертуге болады.

ММУ АҒЗИ антропометриялық талдау негізінде бұл жұмыста ерлер тұлғасының еңселер түрлері бойынша негізгі және қосымша жіктелулері жасалды. Тұлғалардың өлшем белгілерін өзгерту заңы

еңсе түріне байланысты анықталды, сондықтан ерлер иық бұйымдарының әртүрлі еңсе түріне байланысты бөлек параметрлерінің өзгеруі айқындалды.

Ерлер тұлғасының 176-100-88 өлшемі бойынша еңселердің бүкір және түзу, иықтың биік және аласа түрлеріне макеттер жобаланып, орындалды, яғни өлшем белгілер мен конструктивтік параметрлердің өзгеруі анықталды. Киімнің денеге отыру сапасы еңсенің өзгеруіне және иығының биіктігіне байланысты.

Артқы бой, адыңғы бой және жең конструкциясының өзгеру мүмкіншілігі еңсе түріне, иықтың биіктігіне байланысты көрсетілген.

Жұмыста тігін бұйымының ақпараттық көрсеткіштер сапасының номенклатурасы негізделген. Ол ерлер бұйымдарының жаңа модельдерін бағалау әдістемесінің сапасының деңгейін нысаналайды [10].

Спорттық киімнің эргономикалық жобалануының теориялық негізі және әдістемелік қамтамасыз етуі жұмысқа енгізілді [11].

Иық бұйымдарының маңызды факторлары бірінші рет бекітіліп, ғылыми негізделді:

- күртеше үшін: кеуденің жартылай оралымына арналған қосымша, қолтық ойындысының тереңдігіне арналған қосымша, артқы бойдың ені.

Бірінші рет ерлер бел бұйымдарының тиімді конструктивті параметрлерінің нормативті кестесі дайындалды. Оның қолданылуы «адам-киім» жүйесінің статикадағы және динамикадағы сәйкестігінің жоғары сапасымен қамтамасыз етеді.

Киімді автоматты жобалау жүйесінде бел бұйымы мен иық бұйымының базалық конструкциясы эргономикалық тиімді негізінің конструктивті параметрлеріне арналды.

Адамды табиғат құбылыстарынан (метеорологиялық, механикалық және химиялық факторлар, ластану және т.б.) қорғайтын бұйымдарды дайындау және адамның жұмысқа деген ынтасын арттырып, денсаулығын сақтайтын, киім конструкциясына және материалдарына қойылатын талаптарға, сапалық және сандық талаптарды ескеретін, «микротүрғын» мағынасы болып табылатын, ғылыми жобалау негізінде ғана іске асуы мүмкін [15].

М.Рубнермен бірінші рет киімге қойылатын негізгі гигиеналық талаптар анықталған. Оның анықталған талаптары отандық және шетел зерттеулерімен толықтырылды [17].

1934 ж. гигиенисттер Астафьев А.Д., Слоневский С.И. және жылуфизик Фокин К.Ф. адам мен киімнің жылуфизикалық параметрларының байланысы киімді жобалауда бұл талаптарды ескеру екендігін анықтады.

Суықтан қорғайтын киімге қойылатын гигиеналық талаптар Вадковский Ю.В., Калмыков П.Е., Сайпл П. (АҚШ) және ыстықтан қорғайтын гигиеналық талаптар – Вадковский Ю.В. жұмыстарында анықталған [18].

Киім гигиенасының негізгі даму сатасы 1932 ж. А.Н. Сусин атындағы Ресей медициналық ғылым Академиясының жалпы және коммуналды гигиена Институтында әртүрлі климаттық жағдайда киімнің ағзаға әсері анықталған. Эксперименталды түрде киімдер түрлері және оның адамға әсерінен микроклиматтың өзгеруі зерттелген. Киімнің адам ағзасына әсерін беру жұмыстары Раппопорт К.А., Колесников П.А., Афанасьева Р.Ф., Кошечев В.С. және т.б. ғылыми жұмыстарда кездеседі [19-21].

Киімге қойылатын гигиеналық талаптардың негізделуі отандық және шетел ғалымдарының адам өміріндегі әртүрлі шарттарындағы терморегуляция және жылу айырбастаудың физиологиясы Н.К. Витте, А.Д. Слоним, К. П. Иванов, Г.М. Кондратьев, А.Е. Малышева, П.Н. Веселкин, С.М. Городинский, В.И. Кричагин, Р.Ф. Афанасьева, Е.И. Кузнец, В.О. Кошечев, С.П. Райхман, Г.В. Бавро және т.б. жұмыстарда кездеседі [22-25].

Киімді зерттеу жұмыстарында ерекше мағынаны арнайы киімдер бойынша Зимкин Н.В., Калмыков П.Е., Городинский С.М., Колесников П.А., Кокеткин П.П. жетекшілік жұмыстарында көруге болады.

Сондықтан, берілген бағыттың жұмыс шолуы көрсеткендей, келесі тәжірибе туындап тұр: эргономикалық бұйымдарды жобалаудағы зерттеулер ереже бойынша тек қана антропометриялық сәйкестіктерді қарастырады. Ал гигиеналық талаптарды негіздеу үшін аса маңызды көңілді қазақша күреспен айналысатын спортшылар киіміне бөлу қажет. Спорттық киімнің эргономикалық

жобалануы бойынша ғылыми зерттеулер аз кездеседі. Жоғарыда айтылғандай, қазақша күреспен айналысатын спортшылардың тұтынушылық талаптары мен эргономикалық қатынасты қамтитын киімдерді жобалау, өзекті, сонымен қатар берілген тапсырманы антропометриялық, психофизиологиялық, гигиеналық және эстетикалық талаптарға сәйкес етіп орындау жұмыстың негізгі мақсаты болып табылады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 ҚР Президенті Н. Назарбаевтың 1 - халыққа жолдауы //Егемен Қазақстан. – 2005. – № 2. – Б.2.
- 2 ҚР Президенттің халыққа 17 мамыр 2003 жылғы № 109 жолдауы. ҚР 2003-2015 ж. индустриалды-инновациялық даму стратегиясы. – Алматы, 2003. – 40 б.
- 3 Коблякова Е.Б. Основы проектирования рациональных размеров и форм одежды. – М.: Лег. и пищ. пром., 1984. – С. 207.
- 4 Зинченко В.П., Мунипов В.М. Основы эргономики. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – С. 343.
- 5 Рунге В.Ф., Манусевич Ю.П., Эргономика в дизайн среде. – М.: Архитектура, 2005. – 55 с.
- 6 Коблякова Е.Б., Ивлева Г.С., Романов В.Е. и др. Конструирование одежды с элементами САПР. – М.: Легпромбытиздат, 1988. – 63 с.
- 7 Коблякова Е.Б. Разработка основ проектирования рациональных размеров и формы одежды: автореф. ... докт. тех. наук. – М., 1980. – 60 с.
- 8 Наурызбаева Н.Х. Исследование и оптимизация конструктивных параметров одежды по эргономическим показателям динамического соответствия: автореф. ... канд. тех. наук: 05.19.04. – М.: МТИЛП, 1981. – 25 с.
- 9 Баскимбаева Т.А. Разработка способов повышения эргономического уровня качества одежды: дис. ...канд. техн. наук: 05.19.04. – М.: МТИЛП, 1987. – С.210.
- 10 Криевиньш И.В. Совершенствование проектирования мужской верхней одежды на основе комплексной оценки ее качества: автореф. ... канд. тех. наук. – М., 1984. – 45 с.
- 11 Сурженко Е.Я. Теоретические основы и методическое обеспечение эргономического проектирования специальной одежды: автореф. ... докт. техн. наук. – М.: МГУДТ, 2001. – 49 с.
- 12 Айдынбекова Ж.Т. Совершенствования методики конструирования поясных изделий: дис. ...канд. техн. наук. – Алматы, 2008. – 117 с.
- 13 Ерманова Г.К. Исследование и разработка метода зонального комбинирования конструкций серий моделей женской поясной одежды: дис. ... канд.техн.наук: 05.19.04. – Алматы, 2005. – С. 185.
- 14 Р.А. Дель, Р.Ф. Афанасьева, З.С. Чубарова. Гигиена одежды. – М.: Лёгкая индустрия, 1979. – С. 144.
- 15 Колесников П. А. Основы проектирования теплозащитной одежды. – М.: Лёгкая индустрия, 1971. – С. 345.
- 16 Романов В.Е. Системный подход к проектированию специальной одежды. – М.: Лег. и пищ. пром., 1981. – С. 245.
- 17 Рубнер М. Систематическое изложение гигиены и ее важнейших способов исследования //Практическая медицина. – СПб., 1997. – 106 с.
- 18 Вадковская Ю. В. Основные гигиенические принципы построения одежды в различных климатических условиях: автореф. ... докт. мед. наук. – М., 1946. – 72 с.
- 19 Колесников П. А. Теплозащитные свойства одежды. - М.: Лёгкая индустрия, 1965.-54 с.
- 20 Афанасьева Р. Ф. Гигиенические основы проектирования одежды для защиты от холода. - М., 1977. - 13 с.
- 21 Коцеев В. С., Кузнец Е. И. Физиология и гигиена индивидуальной защиты человека в условиях высоких температур.- М., 1986.-87 с.
- 22 Витте Н. К. Тепловой обмен человека и его гигиеническое значение. – Киев, 1956. – 76 с.
- 23 Малышева А. Е. Гигиенические вопросы радиационного теплообмена человека с окружающей средой. – М., 1963. – С. 297.
- 24 Кондратьев Г.М., Приближенный тепловой расчет одежды //Научно-исследовательские труды ЦНИИШП. – М., 1957. – Сб. 6. – С.22-25.
- 25 Скланников В.П., Афанасьева Р.Ф., Машикова Е.Н. Гигиеническая оценка материалов для одежды. – М., 1985. – С. 256.

УДК 7.07
МРНТИ 18.07.65

А.К. Базарбаева¹

¹КазНПУ им. Абая Институт искусств, культуры и спорта магистр искусствоведения,

ИСТОКИ КАЗАХСТАНСКОЙ ШКОЛЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОДЕЖДЫ

Аннотация

В советском моделировании и современном дизайне одежды тюркские мотивы используются разными способами. Для художников-модельеров Алма-Атинского Дома мод с 1947 по начало 90-х годов XX в. характерно увлечение разнообразными формами камзол, деталями – парными застежками қапсырма, женскими конусообразной формы головными уборами, мужскими шапками тымақ, бөрік, тақия, отделками – тамбурной вышивкой тюркского орнамента, технологией стежки, дополнениями ювелирными украшениями. Многие ансамбли, предложенные модельерами, дополнялись обувью, напоминающей мягкие мәсі с цветными аппликациями и вышивкой.

В 1991 году Казахстан обретает независимость. Приоритеты моды поменялись. Рыночные отношения сказались открытием многочисленных базаров.

В девяностые годы международный стиль минимализм проявлял себя в увлечении темными оттенками цвета, монохромностью, строгостью форм и декора, лаконичными линиями. Минимализм разнообразен по количеству композиций, построенных с помощью самых простых элементов. Основными тенденциями прошлого десятилетия можно считать смешение стилей в одной модели. Фантазия и воспоминание – главные черты творчества художников. Буйство фантазии относится к первой половине девяностых годов, а вспоминать стили прошлых десятилетий стали ближе к концу века. Вернулась асимметрия, зародившаяся в восьмидесятых годах. Стала модной контрастная графическая отделка изделий. Широкое распространение вновь получил фольклорный стиль. Во второй половине девяностых годов макияж стал более естественным, стал популярен образ маленького черного платья. Появились устойчивая тенденция к большему обнажению тела. Модно было все простенькое и незатейливое, но обязательно элегантное. В середине десятилетия приоритеты моды резко поменялись. Появилась серость в единстве форм, в которую облачались деловые дамы, обувь на платформе. В казахстанском обществе начинает пониматься ценность национальной идентичности моды.

Ключевые слова: творчества, художник модельер, конструктор, национальный костюм, декор, орнамент, коллорит, этнические мотивы, коллекция, кутюр, прет-а-порте.

Аңдатпа

А.К. Базарбаева¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты
Өнертану ғылымдарының магистрі,

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КИІМ МОДЕЛЬДЕУ МЕКТЕБІНІҢ ҚАЙНАР КӨЗІ

Кеңес дәуірінде және қазіргі заманғы киім дизайнында модельдеу түркі элементтері әр түрлі тәсілдермен пайдаланылады. 947 жылдан бастап 20-шы ғасырдың 90-шы жылдарының басына дейін Алма-Ата сән үйінің сән дизайнерлері үшін. киіз үйдің әртүрлі нысандарымен қызықтырады, бөлшектер - жұптасқан запсалар, конус тәрізді бас киімдер, еркектер шляпалары, түркі ою-өрнектерін кестелеу, түркі ою-өрнектерін кестелеу, зергерлік әшекейлер.

Моделдермен ұсынылған көптеген ансамбльдерде жұмсақ мәс тәрізді түрлі-түсті аппликациялар мен кестелермен әшекейленген аяқ киіммен толықтырылады.

1991 жылы Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізеді. Сән басымдықтары өзгерді. Нарықтық қатынасқа көптеген базарлардың ашылуы әсер етті.

Тоқсаныншы жылдары минимализмнің халықаралық стилі қараңғы түстерге, монохромға, формалар мен декорлардың қатандығына, күлгін сызықтарға тәнті болды. Минимализм қарапайым элементтердің көмегімен салынған композициялар саны бойынша әртүрлі. Соңғы онжылдықтың негізгі бағыттары бір модельдегі араластыруға арналған стильдер деп санауға болады. Суретшілердің басты негізгі ерешеліктері – қиял және еске алу. Қиялдың қасіреті тоқсаныншы жылдардың бірінші жартысына дейін созылып, соңғы онжылдықтың стилі ғасырдың соңына дейін есіне түсті. Сексенінші жылдары пайда болған асимметрия қайта оралды.

Бұйымның графикалық безендіруі қарама-қарсы сәнді болды. Фольклорлық стиль қайтадан кең тарау алды. Тоқсаныншы жылдардың екінші жартысында макияж табиғи түрге айналып, кішкентай қара көйлектің түрі танымал болды. Дененің әсерін күшейту үрдісі тұрақты болды.

Қарапайымдылық сәнді бола бастады, дегенмен талғампаздығы болу керек. Онжылдықтың ортасында сән басымдықтары күрт өзгерді. Іскер әйелдер киінуге арналған сұр түсті форма және платформада аяқ киімдер пайда болды. Қазақстан қоғамында ұлттық сән үлгісінің құндылығы түсінікті бола бастады.

Түйін сөздер: шығармашылық, суретші, модельер, конструктор, ұлттық костюм, декор, ою-өрнек, коллорит, этникалық мотивтер жиынтығы, couture, прет-а-порте.

Abstract

A.K. Bazarbayeva¹

*¹KazNPU named after Abai Institute of the arts, culture and sports
master of arts*

THE ORIGINS OF THE KAZAKHSTAN SCHOOL OF MODELING CLOTHES

In Soviet modeling and modern fashion design Turkic motifs are used in different ways. For fashion designers of Alma-ATA of fashion from 1947 to the early 90-ies of XX century are characterized by a fascination with various forms camisole, a pair of clasps Apsara, consobrinus forms of women's hats, men's hats time, BRC, taia, finishes – tambour embroidery Turkic ornament, technology stitches, add-ons jewelry. Many groups proposed by the designers, was complemented by footwear, napominaya soft MS with colored appliques and embroidery.

In 1991 Kazakhstan became independent. Priorities fashion has changed. Market relations had an impact with the opening of numerous markets.

In the nineties the international style minimalism manifested itself in a fascination with the darker shades of color, monochrome, severity of forms and decoration, concise lines. Minimalism diverse number of tracks, built with the most basic elements. The main trends of the last decade can be considered a mixture of styles in one model. Imagination and memory are the key traits of creative artists. The riot of imagination refers to the first half of the nineties, and to remember the styles of past decades got closer to the end of the century. Back asymmetry, which originated in the eighties. It has become fashionable contrasting graphic finishing products. Wide distribution of newly received folk style. In the second half of the nineties, the makeup became more natural, has become a popular image of the little black dress. There was a steady trend towards more nudity. Fashionable was all unpretentious and simple, but definitely elegant. In the middle of the decade, the priorities of fashion has changed dramatically. Appeared gray in unity of forms, which are clothed business ladies, the shoes on the platform. In Kazakh society begins to understood the value of national identity in fashion.

Key words: art, artist, fashion designer, designer, national costume, decor, ornament, colorit, ethnic motifs, collection, couture, pret-a-porter.

На современном этапе развития индустрии моды очень актуальным является использование элементов национального костюма в одежде. В творчестве многих казахстанских дизайнеров можно встретить элементы национального костюма.

В Казахстане впервые специальности художников-модельеров и конструкторов начали обучать в 30-е годы прошлого столетия. В послевоенные годы обучение специалистов модельеров и конструкторов одежды было востребовано, так как восстанавливалось швейное производство. Простота и демократичность одежды этого времени позволили развиваться легкой промышленности. Параллельно появились линии от кутюр и прет-а-порте. Направление прет-а-порте было ориентировано на промышленность. Модельеры от кутюр одевали состоятельный класс в одежду, которая оставалась уникальной по художественному совершенству и мастерству исполнения и поэтому называлось авторской работой. В коллекции прет-а-порте одежда отшивалась большим тиражом. Для нее были характерны простота и непритязательность, недорогой материал. Для художников моды народный костюм подсказывал другие решения, и хотя он был далеким прошлым, все же воспринимался как нечто свежее и оригинальное.

В 1954 году образовался Республиканский Дом моделей Казахской ССР [1, с.13]. Художники-модельеры разрабатывали стандартные модели одежды для массового пошива на промышленных предприятиях республики.

Начали проводиться международные фестивали, в которых принимали участие Республиканский Дом моделей, Алма-Атинский меховой комбинат, трикотажная фабрика имени Ф.Дзержин-

ского и швейное объединение «Большевичка». Старые тенденции в новой интерпретации очень актуальны. В этническом стиле присутствуют какие-то элементы национального костюма. Этот стиль стал популярен в 1950-х гг. В этническом стиле используются декор вышивки, цветные отделки кантом, элементы и способы кроя, предметы и формы одежды. Народная одежда отличается своей простотой формой и в тоже время продуманными символическими мотивами. Народная одежда удобна и приспособлена к образу жизни, подразумевает близость к природе. Многослойные комплекты одежды советского периода взяты именно из прошлого. Фольклорный стиль одежды отличается своей декоративностью и фантазийными аксессуарами. Многие художники-модельеры одежды часто вдохновлялись модой прошлых лет и тысячелетий и использовали элементы уже в новой интерпретации. В создании коллекции на основе национального стиля всегда можно отметить развитие, новшество, актуальность, своеобразие.

К середине 1970-х гг. моделирование костюма в Казахстане, по мнению Э.Рассохиной, выделяется в самостоятельный вид искусства, который интерпретирует этнический стиль [1, с.16]. Нарботанный опыт обращения к народным традициям в моделировании одежды помог разрабатывать каждый раз что-то новое и дополнять мельчайшими деталями. Например, ювелирными украшениями, специальными застежками, пряжками в стилизованных вариантах. Автором украшений для моделей был художник-ювелир Л. Игошин. Обувь также разрабатывалась специально для коллекции. Для модельеров в АХБК выпускались специальные ткани с разработанным стилизованным казахским орнаментом. Ткань в костюме применяется модельерами как плоскость, оформляющая и определяющая особенности объемного решения. Художники-модельеры работали в национальном колорите, акцентировали композиционный или смысловой центр, который выделялся на первый план, а все остальные дополнения объединяли части целого. Этот акцент проявлялся в интересном решении композиции или в применении цвета. Детали композиционных центров образных костюмов подчеркивают яркость и выразительность образа. Основная ценность национального костюма проявляется в выразительности форм и конструкции, которые применялись в коллекциях. Платье оставалось прямыми силуэтов, оно дополнялось распахнутой одеждой, например, камзолом, жилетом, которые становились основными завершающими акцентами комплектов.

Интересно проявлены значимые ритмы в костюме. Они выражены в динамике форм. Самым излюбленным аксессуаром был кожаный пояс, который можно отнести к тюркскому элементу одежды. Кожу пояса орнаментировали теснением, декор дополняли бляшки и пряжки.

Применение в коллекциях одежды техник, которые употреблялись не только в одежде, но и в прикладном искусстве казахов, например, аппликация по войлоку, способы орнаментации тускиизов и сырмаков, текеметов разнообразили этнические мотивы в одежде.

В моделях применялись не только текстильные техники, но и композиционные приемы, которые можно назвать ассоциативными.

Впервые к традициям народного творчества как источнику новых идей художники обращаются в 1967 году, когда создавалась авторская коллекция современной одежды для международного фестиваля мод в Москве (увлечение национальными традициями в 1960 - 1970 годы происходит и в других видах изобразительного искусства).

Художественный руководитель Дома моделей И. Доброхотова и художники в коллекции попытались отразить «дух» народного искусства – эмоциональность символического цвета, строгую уравновешенность орнамента. Народные традиции осваивались во многих направлениях: декоративном, конструктивном, романтическом. В коллекции белых мини-платьев крупные аппликативные ало-черные орнаменты располагались в разных частях платья. Художественный образ ансамбля завершали орнаментированные сапожки мягкой формы – мәсі (ичиги).

Во второй теме коллекции – ансамблях городской одежды - соединились в цветовом и стилевом единстве мотивы русского сарафана и кимешека, свитера. Модели с разрезами – шлицами обшивались галунами (Н. Бородавко).

Нарботанный опыт обращения к народным традициям в моделировании одежды стал систематическим в работе казахстанских художников-модельеров.

В своих коллекциях И.Доброхотова как источник вдохновения использовала казахский национальный костюм. В своих осенне-зимних коллекциях И.Доброхотова для придания целост-

ности ансамблю использует меховые головные уборы - тымақ. В платьях прямого силуэта в качестве декора применяет крупный стилизованный орнамент. В качестве аксессуаров модельер использует ремни - белбеу с металлическими бляшками, которые придают им национальный тюркский коллорит. Помимо этого И.Доброхотова часто применяет традиционную отделку кантом и стежку. На основе поясной одежды белдемше разработала И.Доброхотова модель юбок, которые подпоясывали ленточками и шнурками. Украшались они симметричным орнаментом, напоминающим орнамент и размеры тканых полос бау и басқұр, а также ажурной аппликацией и вышивкой. [1]

Казахский национальный костюм интерпретировали по-своему такие художники-модельеры, как В.Калинина, Л.Каминская, Т.Щец и многие другие. В частности, В. Калининой была разработана мужская коллекция, идеей для которой послужили казахские народные игры. Дополнениями к моделям коллекции были использованы головные уборы тымақ из натурального меха, аксессуары и обувь в национальном стиле, изготовленные из кожи, серебра и других материалов. Спортивный костюм дополнялся традиционным малахаем, выполненным из рыжей лисы, камчой, орнаментированными жилетом и рукавицами (В. Калинина).

Художник-модельер Т.Щец в своей коллекции использовала элементы тюркского костюма: меховую шапку бөрік, своеобразную технику стежки, примененную в простеганном жилете – куртеше. Особую костюмную графичность комплекту придает отделка кантом по краям изделия. Комбинизон с манжетами на рукавах и отворотами на брюках, пояс украшен накладными металлическими бляшками, который также актуализируют тему применения элементов тюркского костюма. В женских нарядных платьях применен излюбленный материал тюрками – шелк с растительными орнаментами. Форма и конструкция повторяют тюркские и казахские платья, а особую нарядность придают оборки по талии, подолу и по рукавам. Традиционные стеганые халаты были разработаны из жаккардовой ткани на шелковом подкладе. [6] Техника простегивания, использованная по блестящему шелку, придает особую нарядность. Стежка располагается вертикальными полосами в области кокетки и на бедренной части, а также на брючных манжетах.

Модельер Л.Каминская несколько иначе интерпретировала казахский костюм, в частности, придала традиционному платью с воланами новый ритм. Плиссированные воланы придают некую новизну платью, а в бархатном камзоле с короткими рукавами, декорированными аппликациями и отделанными кантом, проявляются тюркские мотивы. Платья из другой коллекции передают точный характер одежды тюркских племен. За основу коллекции взяты нательные платья свободного, туникообразного покроя разной длины. Платья дополнены брюками и однотонными стегаными жилетами из бархата.

В своих работах модельер Е.Еремина также обращается к национальному костюму. Характерной чертой платьев от Е.Ереминой является туникообразный крой, многослойность, шелковая ткань, тамбурная вышивка. Дополнен ансамбль стеганым жилетом и повязанным на голове платком, имитирующие длинные косы из ткани.

В нарядах Л.Федоровой использован туникообразный крой с рукавами, заканчивающимися в крое в области предплечья. Рукава такого характера – с линией декора на месте соединения кроя - встречается у тюрков. Декорирование этой области обозначены и на половецких статуях. В данной модели декор проявляется в уникальной тамбурной вышивке горловины и предплечья по всей длине разреза. Платья подпоясано кожаным широким ремнем с крупной металлической застежкой капсырма. На модели из этой же коллекции пояс был выделен вышивкой.[2]

В коллекциях Т.Бережной можно увидеть модели из сукна, обильно декорированные орнаментами, в частности, в изделиях применен бордюрный орнамент, который изображался на войлочных коврах в технике аппликации.

Модельер в качестве орнамента часто использовала мотивы ворсовых ковров, располагая на платьях прямого силуэта.

Распространенным модным элементом костюма стал кожаный пояс с металлическими пряжками и накладными бляхами, интерпретируемый в тюркской традиции.

В 1970-е годы в Казахстане насчитывалось двадцать одно предприятие легкой промышленности. АХБК выпускал ткани, которые использовались для пошива женских халатов, летних сарафанов и детской одежды, комбинат расширял свой ассортимент за счет внедрения новых технологий.

Художники модельеры выезжали на ежегодные семинары для изучения модных направлений. Идеи модельеров поддерживались художниками по тканям. Встречи с коллегами позволяли обмениваться опытом и мастерством. Творческие коллекции представлялись за рубежом (Италия, Германия, Болгария, Чехословакия и другие страны) и являлись своего рода визитными карточками, подтверждающими, что мода в Казахстане существует, причем достаточно индивидуальная. Манекенщицы одежды выходили на подиум и воплощали задумки модельеров.[1]

Художники-модельеры старались создавать эксклюзивные коллекции, чтобы в них ощущался колорит и дух Казахстана. Орнамент и форма казахского национального костюма использовались очень тактично. Коллекции получали всегда заслуженно высокие оценки. В Алма-Ате существовали Дом моделей трикотажа, и Дом моделей обуви. В 1980 году произошло их объединение.

В Республиканском доме моделей имелись вязальные машины, сырье использовалось натуральное – шерсть или полушерсть. В широкую продажу оно поступало в ограниченных количествах. Эксклюзивные коллекции Алма-Атинского дома обуви, изготовленные из натуральной кожи, декорировались аппликациями.

Тонкая ткань альпак, которая часто использовалась казахами, в 1980-е годы становится вновь актуальной.

В верхней одежде также были использованы тюркские элементы, которые можно назвать и национальными. Лицевая часть куртки вышита тамбуром. Модельер Л.Федоровой Куртка, напоминающая укороченный нагольный тулуп тон, мехом вовнутрь, длиною ниже бедра, с цельными полами дополнена поясом.

Следующий этап использования народных традиций в одежде становится более сложным, ассоциативным. Художники работают не только с богатейшим наследием казахского костюма, но и других народов.

Одежда начала 1980-х годов сочетает приемы народного кроя и оформление тканей в народном стиле.

В эти годы интересно работают многие модельеры: Ирина Доброхотова, Лариса Федорова, Гульнар Ибрайшина, Елена Еремина, Лилия Соловатова, Мария Дик, Алла Птицына, Татьяна Антоненко, Альфия Баязитова, Татьяна Лисихина, Марина Мизинская, Мария Михайлова, Дина Муратаева, Марина Осмынина, Александра Рагозина, Светлана Сохорева, Елена Суптеля и другие. [4]

Одним из ведущих Домов моды в Казахстане является «Сымбат», который зародился в 1947 году и из швейной лаборатории и перерос в Академию моды. Дважды в год Театр моды представляет на суд зрителей новые великолепные коллекции Haute Couture и pret-a-porter на международных неделях моды. За 60 лет на подиумах прошло более 150000 эксклюзивных моделей. Именно «Сымбат» первым в истории Казахстана представил казахстанскую моду за рубежом в 1972 году, а впоследствии в 2003 году на профессиональном fashion - подиуме на Неделе моды в Москве (Moscow fashion week). Кроме России участвуют регулярно на Неделе моды в Дубае (DIFW), в 2007 году впервые приняли участие на Неделе моды в Вашингтоне (DC Fashion week) и Сибирской неделе моды (SFW). Ежегодно проходит около 20 частных показов в Казахстане и около 10 показов за рубежом. Начиная с 1972 года, участвует в более чем 40 международных показах на фестивалях, конкурсах моды в более чем 30 странах мира. На свой юбилей «Сымбат» организовал Международный конкурс дизайнеров «Creative World», в котором приняло участие 135 дизайнеров из Казахстана, России, Кыргызстана и Узбекистана. Председателем жюри стал известный мэтр моды Вячеслав Зайцев, который специально приехал в Алматы поздравить коллектив и Президента Академии моды. Представлена юбилейная имиджевая коллекция Балнур Асановой и коллекция национальной одежды Птицыной Аллы Петровны.

Написанная книга И. Доброхотовой "Беседы о моде, или Зеркало, которое не лжет" помогает понять принципы моделирования в 1980-е годы и способы использования тюркских элементов в творческой работе. Рассмотрев несколько цветных снимков в книге, можно заключить, что эти вещи были бы актуальны и сейчас. Современная коллекция изготовлена из мягкой натуральной кожи. [1] Здесь же вечерние туалеты, отделанные каракульчой. Эти коллекции восхищали самого Пьера

Кардена. Модельер, создающий такие модели, должен иметь не только хороший вкус, но и богатую фантазию.

Известный модельер Назым Джайлаубаева Дома моды «Макпал» считает, что восьмидесятые – это поиск новаторства. Стиль унисекс зародился, можно сказать, именно в восьмидесятые годы. Этот стиль стирает грани между мужской и женской модой. Женщины стали носить строгие костюмы, с преувеличенно широкими плечами и другие элементы мужской одежды. Мужская мода, наоборот, стала более женственной, в ней появились облегающие формы костюма в разных цветовых решениях.

Главной темой подиумов стал культ красивого тела, это направление соответствовало спортивному стилю. Наибольшую же популярность имел гламурный стиль, взятый из дискотек, он и стал как бы повседневным направлением. В нем доминировали ткани с блестящим и сверкающим эффектом, массивные украшения, пластиковые разноцветные браслеты и бижутерия. Тогда же появились разнообразные серьги и клипсы. Синтетические облегающие флуоресцентные ткани, яркий макияж, массивные украшения считались прерогативой вечерней моды, но по-прежнему были не допустимы в костюме деловой женщины.

Женщины стали более эмансипированными. В их гардеробе прочно укрепились двубортные пиджаки с большими плечами и брючные костюмы. Деловые леди носили узкие длинные юбки и объемные блузы, а также классические туфли на шпильке и лодочки, впрочем, официальные костюмы – самые консервативные в гардеробе женщины. Меняется размер и формы лацканов, длина юбки, но деловая одежда все же остается деловой.

Ольга Китаева, модельер Республиканского Дома моды, рассказывала: «В те годы в магазинах продавались однотипные вещи. Можно сказать, весь обком ходил в одном и том же платье». Деловые костюмы, как было замечено ранее, очень консервативны и не имеют принципиальных различий. «Я надевала розовую блузку под черный велюровый костюм, и тогда он смотрелся наряднее. Тогда же появились кофточки с различными бантами и рюшами. К пиджакам подбирались необычные пуговицы: придать шарм можно и с помощью брошей. Вечерних нарядов в их понимании тогда не носили, гламур был не уместен в советской стране. А выходные платья можно было надевать на работу. Особенно любила платье из тяжелого шелка цвета перспелой вишни. Оно было с длинным рукавом и двумя рядами пуговиц на груди. Его можно было надеть везде представительно и женственно» [3].

Список использованной литературы:

- 1 Рассохина Э. *Казахские национальные традиции в современной одежде*. – Алма-Ата: Өнер, 1982. – 80 с.
- 2 Володева Н. А. *Синтез традиций и современности: Казахский дизайн одежды в условиях мировой глобализации* // ГМИ им. А. Кастеева, 2009. – С. 166 – 176
- 3 Бекибаева Г. Д. *Этнокультурные Национальная идентичность в процессе глобализации Сб. докл. междунар. науч. конф. Алматы, пласты инновации в дизайне одежды Казахстана* // Национальная идентичность в процессе глобализации Сб. докл. междунар. науч. конф. – Алматы: ГМИ им. А.Кастеева, 2009. – С.127 – 133
- 4 Журналы Сымбат. 92,93.

ЭОЖ 76
МРНТИ 18.31.41

Г.Қ. Ешманова¹

¹өнер магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЗЕРГЕРЛІК КӨРКЕМӨНЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазақ ұлттық киімдерінің тарихы Ұлы дала көшпенділерінің тарихымен тығыз байланысты. Қазіргі ұрпаққа көшпенді халық өздерінің бірнеше мыңдаған жылдар бойы сақтаған салт-дәстүрлерін, киім кию мәдениетін, ғажайып өркениетін мұраға қалдырып кетті. Осы ата-бабаларымыздың өткен тарихы, олар жасап кеткен дүниелер күні бүгінге дейін маңызын жоймай, біздің қызығушылығымызды тудырып отыр.

Аталған мақалада, Қазақтың ұлттық киімдерінде оның этникалық тарихы мен экономикалық, әлеуметтік және табиғи ортаның ерекшеліктерінен туындайтын көне дәстүрлері сақталғандығы туралы, атап айтқанда, қыз келіншектердің зергерлік әшекей бұйымдарының тарихы мен түрлері тереңнен қарастырылады.

Түйін сөздер: Қазақ халқының ұлттық киімдері, зергерлік әшекей бұйымдар, ою өрнектер, салт дәстүр, сәндік қолөнер.

Аннотация

Г.Қ. Ешманова¹

¹магистр искусств, Институт искусства, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г.Алматы, Казахстан

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЮВЕЛИРНОЕ ИСКУССТВО КАЗАХСКОГО НАРОДА

Ювелирное искусство, как своеобразная форма художественного и самовыражения этноса, является важной частью мировоззрения и материальной культуры казахского народа. Оно развивалось на протяжении многих столетий, вбирая в себя по крупицам опыт предшествующих кочевых цивилизаций, древних тюрок, а также богатого материального и культурного наследия Золотой Орды. Взаимодействуя с культурой и искусством соседних стран, ювелирное искусство Казахстана не утратило своей самобытности и отличается ярким национальным своеобразием.

В данной статье рассмотрены ювелирное искусство и богатое историко-культурное наследие Казахского народа.

Ключевые слова: Национальная одежда казахского народа, ювелирное украшение, традиция, декоративно-прикладное искусство, орнамент.

Abstract

Yeshmanova G.K.¹

¹m. a., Institute of Art, Culture and Sports of at Abai Kaz NPU,
Almaty, Kazakhstan

ARTISTIC AND JEWELRY ART OF KAZAKH PEOPLE

Jeweler art as an original form of art creativity and self-expression of ethnos is an important part of outlook and material culture of Kazakh people. It has been developing for many centuries, incorporating experience of previous nomadic civilizations, ancient Turks, and also rich material and cultural heritage of Golden Horde. Cooperating with culture and art of neighboring countries, jeweler art of Kazakhstan has not lost its originality and differs by bright national originality.

The article describes the rich historical and cultural heritage of the Kazakh people. Its full study introduces the traditions, customs and standard of living of the people.

Key words: National clothes of Kazakh people, jewelry, tradition, decorative arts, ornament.

Зергерлік әшекей бұйымдар тек байлық пен сәндік үшін ғана емес, ол киім-кешек мәдениетіндегі ажырамас атрибуты, бірегей кешенді құрайтын аксессуарлар қатарынан берік орын алады. Зергерлік бұйымдардың ұлттық киімдердің ерекшеліктерімен түрлеріне тәуелділігі олардың өзіндік үлгісі мен пішінін қалыптастырудағы заңдылық болатын. Сондықтан да киім үлгілері сөз болғанда онымен ғажайып үндестік тапқан, арулар бойына көрік, ажар, жігіттерге жігер, үйлесімділік пен эстетикалық және көркемдік сән беріп тұратын зергерлік әшекей түрлеріне тоқталу заңды мәселе.

Қолөнердің өзге түріне қарағанда зергерлік істің өзіндік кәсіби сипаты ерекше болған. Қазақ зергерлері көбінесе қыз-келіншектердің ажарын ашып, сұлу етіп көрсететін зергерлік, әсемдік бұйымдар жасаған. Тағылуына қарай зергерлік бұйымдар негізгі алты түрге бөлінеді: 1) басқа; 2) мойын және кеудеге; 3) иыққа; 4) белге; 5) қолға; 6) аяққа тағылатын бұйымдар. Әр түр өз ішінде бірнеше типтерге, топтарға бөлінеді. Мысалы, басқа тағатын әшекейлерге: маңдайлық, төбелік, желкелік, шекелік, құлаққа тағатын, шашбаулық, мұрынға тағатындар жатады. Зергерлер жасаған басқа да тұрмыста қажет түрлі дүниелер ғасырлар бойы адамдардың тіршілік керегіне жарап қана қоймай, өздерінің әдемі өрнектерімен, сан қырлы, терең сырлы бояу, бедерлерімен талай ұрпақты таңғалдырып, тәрбиелік, танымдық қызметін өтеп келеді.

Қымбат әшекей бұйымдарды сырға мен жүзік, сақина мен білезік, алқа мен медальон, диадема-лар мен шолпыларды қалай тағудың өзіндік қатаң қағидасы болған. [1, 336 б.]

Қазақ аруларының басына үкілі сәукеле киіп, құлағына алтын сырға тағуы, саусағына сақина, білегіне білезік киюі, беліне белдік буынып, шашына шолпы қадауы олардың парасатының биіктігі мен эстетикалық талғамының жоғары болғанын куәлайды.

Қазақ даласында көркемдік тұрғыдан жетілген зергерлік өнер алғашқы темір дәуірінде пайда болған. Көптеген археологиялық қазбалар мен этнографиялық зерттеулер Қазақстан жерінде ерекше шеберлікпен жасалған бұйымдарды бізге жеткізді. Қарғалы қазынасынан табылған әйелдің алтын баскиімі, түйенің мүсіні салынған алтын жүзік, алтын сырға, Ақтас-1 қорымынан б.з. 2-5 ғ. жарқырауық тас орнатылған сырғалар табылған. Бұл бұйымдарды әшекейлеуде де қазіргі қолданып жүрген барлық техникалық тәсілдер қолданылған. Ежелгі сақ, ғұн, үйсін зергерлерінің қолымен жасалған жүзіктерде, білезіктерде, алқаларда, шолпыларда «мүйіз» оюының түрлері, арқардың басы кездескен. Бұдан басқа таутекенің басы, мүйізі жүзіктерде, бөкеннің, еліктің басы, көздері ілгекте, қапсырмаларда, жүзіктерде әдемі шекілген. Арыстанның бас бейнесі алқаға, білезікке салынған. Көшпелі өмір салтына қарамастан зергерлер қымбат бағалы металдарды өңдеудің жоғары технологиялық құпияларын терең меңгерген. Оңтүстік және Орталық Қазақстанның орта ғасырлардағы көне қалаларының орындарынан табылған алтыннан, күмістен жасалған заттар зергерлердің бұйымдардың беттеріне асыл тас орнату әдісін де меңгергендігін куәлайды. Олар әшекейлеудің торлау мен зерлеу, қараға бояу, оймалау, соғу, кетру сияқты сан түрлі тәсіл білген. [1, 338 б.]

Қазақ зергерлері де бұл істің күрделі техникалық тәсілдерін (*қалыптау, қырнау, шекіме, сіркелеу, ширату, қақтау, қаралау*) жетік меңгеріп, сәндік күміс бұйымдарды жасауда шебер қолдана білген.

Зергерлер негізінен қоғамның барлық әлеуметтік топтарының сұранысына ие болған әйелдердің әшекей бұйымдарын жасауда эстетикалық жағын ғана емес, сондай-ақ діни-идеологиялық, әдет-ғұрыптық, салт-дәстүрлік маңыздылықтарын да ескеріп отырған. Негізі материал ретінде тіл-көзден, пәле-жаладан сақтайтын тылсым күші, қасиеті бар деп танылған алтын, көбінесе күмісті пайдаланған. Бірақ алтынның қасиеті басқа металдарға қарағанда ерекше деп есептеген. Көп халықтар металл денеге саулық, іске сәттілік алып келетін қасиеті бар деп есептеген. Сәндік бұйымдардың көбіне металдан жасалуы да осыған байланысты болған. Анасын, әйелін, қызын ардақтап, қастерлеген қазақ халқы олардың ішкі жан дүниесінің мөлдірлігімен қатар сыртқы келбеті мен тұлғасының да сұлу болғанын қалаған. Осылайша қыз келіншектерді ажарландыра түсу үшін оларға арнап сан алуан түрлі зергерлік әшекей бұйымдар да осы металдардан жасалған.

Зергерлер теңгелермен жамбыларды балқытып құю арқылы өзіне қажетті мөлшерде күміс кесектерін дайындап алған. Оны отқа қыздырып, төс үстінде балғамен жайлап соғу арқылы әртүрлі зергерлік бұйымдар жасауына немесе күміс кесегін әбден қақтап жұқартқан соң қиып, темір

әшекейлер бетін күмістеуге болған. Құйма бұйымдары жасау үшін күміс кесектерін шойын ожауда балқытып, арнайы қалыптарға құйып, суыған соң, өңдеген. Қалып әдетте, иі қанған балшықтан жасалып алдын ала мұқият кептірілген. Құю әдісімен зергерлер тек күміс бұйымдар ғана емес, сонымен бірге мыс, жез, қола, қалайы және қорғасыннан неше түрлі заттар жасаған.

Зергерлік бұйымдардың жарасымдылығы, айбындылығы, монументтігі зергерлердің болған. Кейбір зергерлік бұйымдарды темірден жасап, сыртын күміспен жалатқан. Зергерлік өнерде құйма, тегістеу, көркем шекіме, шекіме жасау арқылы металдың үстіне бүршіктік және күнгірт әсер ету, бастырма, оймыштау, нақыштау, филигрань (*сым кәптау*), карала, тыныке, жылтырату т.б. тәсілдер қолданған.

Зергерлік бұйымдардың көздеріне шеберлер ақық (*агат*), теңбіл тас (*сланец*), феруза (*бирюза*), маржан (*коралл*), лағыл (*рубин*), гауһар (*бриллиант*), сапфир, меруерт (*жемчуг*), жақұт (*яхонт*), жарқырауық тас (*самоцвет*), янтарь тастарды пайдаланған. Әр зергердің өз қолтаңбасы болған «шебердің қолын» соған қарап таныған. Зергерлік өнердің бұл құпиялары ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отырған. [2, 65 б.]

Көптеген әшекей бұйымдар ұзатылған қыздың сән-салтанатты жасауы ретінде қолданылған. Қолөнерінде кездесетін ою-өрнек үлгілері мен элементтерінің қазіргі ғылымға белгілі атауы 200-ден асады екен. Сырт киімге тағатын тана, түйме бастырма, қапсырма немесе сақина, сырға, білезік, шекелік, тұмаршалар, т.б. зергерлік бұйымдардың түрлері аз болмаған.

Сан ғасырдың сарабынан өтіп, біздерге қаймағы бұзылмай жеткен халқымыздың қастерлі де дәстүрлі қолөнері көптеген салаларға бөлінеді. Қазақ зергерлері әсіресе, әйел адамдардың әшекейлі сәндік бұйымдарын асқан шеберлікпен, зор талғаммен киімге үйлестіре, жас жынысы, қоғамдық мәртебесі, ғұрыптық қырын ескере отырып тұтынған. Киген киім, оған қадалған түрлі әсемдік заттар, құлаққа таққан, саусаққа салған сәндік бұйымдар халықтың ертегі әңгімелерінде, ән-жырларында көптеп ұшырасады. Олар: сырға, білезік, сақина, жүзік, шолпы, шашбау, ілгек, қапсырма, алқа, өңіржиек, түйме, шеттік, т.б. [3, 15 б.]

Мойынға тағатын зергерлік бұйымдар

Білезіктер мен жүзіктер

Қапсырмалар

Батыс Қазақстанның әшекейлері көлемінің үлкендігі және бағалығымен ерекшеленеді. Стилі жағынан олар ғұн заманының өнер туындыларына ұқсас. Жалпақ, кейде жұмыр да жуан білезік, үлкен сақина, самай салшыншақтары мен салмақты сырға және шашбаулардан тұратын батыс қазақстандық әшекейлер кешенінің ең басты көрнектілік элементті өзінің салтанаттығы және сұлулығымен көз тартатын, үш қатармен кеудеге тағылатын өңіржиек болып есептеледі. Ол алтын жалатылған жіңішке күміс өріммен өріліп, геометриялық оюлар құймасына көк жасыл түсті асыл тас, ақық, гауһар және басқада қымбат бағалы тастар үшбұрыш және ширатпа салынып жасалады. Кеуде әшекейлерінің бұл түрі тек осы облысқа тән құдағи жүзік сияқты Батыс Қазақстанда ғана кездеседі. Той салтанатының міндетті шарты деп саналатын бұл жүзікті қалыңдықтың анасы екі әулеттің басы қосылған нышаны деп күйеу жігіттің анасына, яғни құдағиына сыйлайды.

Ерте дүниедегі ғұн стилі Оңтүстік Қазақстанның да әшекейлерінен көрініс тапқан. Оларға композицияның көп бөлімділігі, кескін сымбатының келісті ұзындығы, сыңғырлап тұратын салпыншақтың көптігі және түр-түсінің көбіне көгілдір түсті әсемдігі тән. Әшекей бұйымдарға әсіресе, алтын жалату мен қатар түрлі түсті асыл тастар орнатқанда әсем көрік беретіні сөзсіз. XX ғасырдың басында ішіне құран аяттарының үзінді жазылған үш бұрышты, не төрт бұрышты тұмарша мен қолтықша тағуы кеңінен тарады.

Солтүстік Қазақстанның әшекейлері ерекше. Әсіресе тұяқтары күмістелген үкіаяқ шекеліктері баса назар аудартады. Қазақтар қыран құстарды, оның ішінде үкі мен сұңқар, бүркітті «күн құсы»,

«көк құсы», «тәңір құсы» деп ерекше бағалаған. Сондықтан олардың тұяқтары тіл-көзден қорғайды деген наным болған.

Солтүстік Қазақстанның зергерлік бұйымдарына ақық салып әдемілеу тән. Олардың мың құбылып тұратын түр-түсі зергерлердің назарын ежелден ақ аударған. Ақықты сонымен қатар емдік қасиеті үшін де қадірлеген. Халықтың айтуы бойынша, бұл босағаға бақыт әкелетін, отбасы ошақ-қасының амандығын сақтайтын, адамға қуат беретін киелі тас.

Арасына қосып, күмістен теңге тағып жасалған шабауға тағатын шолпының да әсемдігі көз тартады. Әрі жүрген кезде шашбаулары салбырап еріксіз елеңдететін қасиеті тағы бар.

Шығыс Қазақстанның зергерлік әшекейлері бекзаттығымен, пішінінің қарапайымдылығы әрі салиқалы сұлулығымен ерекшеленген. Мұражай жәдігерлерінің арасында осы облыстан жиналған құйма жұмыр білезік, бетіне өсімдік тектес өрнек салынған жайма білезік, және ортаңғы тұсы кең жазық келетін сағат білезіктер бар. Бетіне қошқар мүйізі мен қой басын, қыранның бас тұрпатын мүсіндеп салған құйма қапсырмалар да ғажап. Бұлардың стилінде ежелгі скиф сақтардың элементтері сақталған.

Әйелдердің әшекей заттарының арасында сырғаның сұлулығы мен жөні бөлек. Шығыс Қазақстан облысынан алынған алтынның, күмістен соғылған, әр алуан әшекеймен көз тартқан ай сырға, шұжық сырға, шығыршық сырғалар бар. [4, 15 б.]

Қорыта айтқанда, қазақтың алтын, күміс сияқты бағалы металдардан әшекей бұйымдарын жасаған ұста-зергерлері шеберліктің шыңына жеткен деуге болады. Олар металл өндеуде, оны балқытып құюда, оларға зер салуда сан түрлі техника қолданған. Оның ішінде жазба, ширатпа, өрім, шеку мен орама сияқты сан алуан тәсілдері бар. Сондай-ақ, асыл тастардың түр түрі мен құймаға тас орнату өнерінің қыр-сырын жете білген. XIX-XX ғасырда өзінің шырқау шыңына жеткен Қазақстанның зергерлік өнері әшекей жасап әсемдеу саласында алдына жан салмаған шеберлігі өз алдына, әр аймақтың өзіндік ерекшеліктерін сақтап, оны ұрпақтан ұрпаққа жетізген ұлағатымен бағалы.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ халқының ұлттық киімдері. Национальная одежда казахского народа. National clothes of Kazakh people. / Б. Хинаят., А. Сужикова. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2011. – 384 бет
2. Аргынбаев Х.А. Қазақ халқының қолөнері. – Алматы, 1987. 128-б.
3. Шойбеков Р.Н. Қазақ зергерлік өнерінің лексикасы. – А., 1993.
4. Nomad Kazakhstan № 3. 2008.

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ

РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

ӘОЖ 78.071.2 (574)

МРНТИ 18.41.51

А.Қ. Байбек¹

¹Өнертану ғылымының кандидаты, доцент, Қазақ Ұлттық өнер университеті,
Астана қ., Қазақстан

ҚАЙРАТ БАЙБОСЫНОВ – ҮКІЛІ ЫБЫРАЙ ӘНДЕРІНІҢ КЕМЕҢГЕР ОРЫНДАУШЫСЫ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі ән өнерінің майталман орындаушысы Қайрат Байбосыновтың шығармашылығы арқылы XX ғасырдағы Арқа әншілік мектебінің (классикалық кезең) көрнекті өкілі – әнші, ақын-импровизатор Үкілі Ыбырайдың өзіндік және қайталанбас стильдік ерекшеліктері айқын көрініс тапқан. Үкілі Ыбырайдың музыкалық мұрасы Кеңес заманының 70-ші жылдарына дейін кеңінен таралмағанын (Ыбырай Сандыбайұлы репрессияға ұшыраған өнер өкілдерінің бірі) ескерсек, оның әндерін жарыққа шығару мен насихаттау жолындағы Қайрат Байбосыновтың еңбегі орасан зор.

Түйін сөздер: дәстүрлі ән, сал-серілер лирикасы, музыкалық стиль, импровизациялық өнер

Аннотация

А.К. Байбек¹

¹ кандидат искусствоведения, доцент Казахского национального университета искусства,
г. Астана, Казахстан

ҚАЙРАТ БАЙБОСЫНОВ–ГЕНИАЛЬНЫЙ ИСПОЛНИТЕЛЬ ПЕСЕН ҮКИЛИ ЫБЫРАЯ

В статье через творчество известного исполнителя современности Кайрата Байбосынова раскрываются музыкальная стилистика и исполнительские особенности наследия яркого представителя Аркинской песенной традиции XX века (классического периода) – певца и акына-импровизатора Үкілі Ыбырая. Кайрат Байбосынов проделал колоссальную работу по возрождению и популяризации музыкального наследия Үкілі Ыбырая (до конца 70-х годов прошлого столетия его песни не были столь популярны, Ыбырай Сандыбайұлы был в числе репрессированных).

Ключевые слова: традиционная песня, лирика салов и сері, музыкальный стиль, искусство импровизации

Abstract

A.K. Baibek¹

¹ Candidate of art criticism, docent of the Kazakh national university of art (Astana, Kazakhstan)

KAIRAT BAJBOSYNOV-A BRILLIANT SINGER-SONGWRITER YKILI YBYRAJA

The article reveals the musical style and performing features of the bright representative of the Arkinian song tradition of the 20th century, singer and akyn-improviser Ukili Ybyray. It is done through considering the performance of the famous contemporary artist Kairat Baibosynov. Mr. Baibosynov did a tremendous job of reviving and popularizing musical heritage of Ukili Ybyray, as Ybyray Sandybaiuly was among the repressed, and until the end of the 1970s, his songs were not so popular).

Key words: traditional song, lyric of sals and seris , musical style, the art of improvisation.

Қазіргі Арқа әншілерінің арасында Үкілі Ыбырай дарынының сан қырлығын шебер көрсете білген бірден-бір әнші, ол **Қайрат Байбосынов**. Қайрат аға – Үкілі Ыбырай әндерін халық арасына таратуда орасан зор жұмыстар атқарған, оның ғажайып туындыларын кемеліне келтіріп орындайтын біртуар әнші [1].

Үкілі Ыбырайдың сөзсіз жауһар әндерінің музыкалық стилистикасын қарастыру олардың қайталанбас бірегейлік құпиясын ашуға мүмкіндік береді.

Үкілі Ыбырай әндерінің басым көпшілігі көтеріңкі көңіл-күйге, асқақ арман мен сезімге толы, оның рухани әлемінің көрінісі іспетті. Бұл орындаушылардан тек күшті дауысты ғана емес, сондай-ақ, әсерлеуші тәсілдер мен орындаушылық артикуляцияның аса бай жиынтығынан құралған вокалдық техниканы шебер меңгерген табиғи дарын иесі болуды талап етеді.

Осындай шалқыған шабытқа толы Үкілі Ыбырайдың **«Шалқыма»** және **«Толқын»** әндері көтеріңкі көңіл толқынымен, өміршендігімен, асқақтаған әуенімен ерекшеленеді. Бұл әндердің әуенін қанатын кеңінен жайып, аспан көгінде қалықтаған құстарға немесе академик Ахмет Жұбанов айтқандай «буырқанып, кемерінен асып төгіліп, кейін арыны басылып, бірте-бірте арнасына түскен арқыраған өзенге» балауға болады. Төменгі қарқынмен басталған екпін бірте-бірте жеделдеп, дауылдай күшейіп ұстамды көңіл-күйден сезімнің шалқып, өршеленуіне дейінгі эмоциялық-психологиялық шиеленістің өсуін айқын көрсететін – бұл драматургия Үкілі Ыбырайға тән. Әрине, бұл шабытты әндер орындаушысынан тыныс алуының аса зор кеңдігін мен көңіл-күйінің көтеріңкі болуын талап етеді. Бұл талаптарға Қайрат Байбосынов сынды майталман әнші толық сай келеді, ол әндерді орындау барысында өзінің мінсіз вокалдық техникасының мүмкіндігін молынан пайдаланады: әндерге тән қарқынды-ырғақтық жаңылыстарымен, әуезділіктен баяндауға өтудегі дауыстың кенеттен құбылуы сияқты әншінің орындаушылық артикуляциясының молдығымен музыкалық әуендерді шебер және барынша нәзік өңдейді.

Музыка мәдениетінің мәңгілік туындыларының біріне айналған Үкілі Ыбырайдың атақты **«Гәкку»** әні өзінің көркемділігімен, ынтызарлыққа толы құштарлығымен, нәзік сезімталдығымен ерекше орынға ие, қазіргі тілмен айтқанда, автордың «визит карточкасы» болып саналады. Сүйген қызы Кәкиманың қайталанбас бейнесін жасау үшін, Үкілі Ыбырай бұл әнде мәңгілік махаббат пен әсемдіктің символы ретінде аққуды таңдайды.

Тындарманын қандайда бір тосын қуатымен еліктіретін **«Гәкку»** әнінің драматургиясын зер салып талдайтын болсақ, ән егжей-тегжейіне дейін аса мұқият өңделуімен таң қалдырады, және бұл ең жоғарғы музыкалық шеберліктің көрінісі болып табылады. Арқа сал-серілерінің жан тебіренерлік ғашықтық әндерінің арасынан **«Гәкку»** өзінің музыкалық стилистикасының қайталанбас өзгешілігімен дараланады. Арқа дәстүрлі әнінің 11-буындық композициялық заңдылықтарына негізделген **«Гәкку»** әнінің барлық нұсқаларынан Үкілі Ыбырай қайталанбас стилінің ізі көрініп тұрады. Шумағындағы ұстамды ырғақтық-әуендік материалдың қайырмасына келгенде түрленуі **әннің бірегей музыкалық драматургиясы** болып саналады: ән ырғағы мен динамикасы жандана түседі, әуендік желісі батылырақ сипатқа ие болады. Ән шумағында жоғарылы-төменді толқын тәріздес бірқалыпты қозғалыстар басым келеді де, кенеттен, суырып-салмалық жолмен пайда болған, ыстық сезімге, құштарлыққа толы вокализдендірілген қайырмаға ауысады. Әннің қайырмасында тоқтаусыз ағылған, мән-мағынасы жоқ лексикалық сөз тіркестер легі «Гигигай, гикгак гигигай» – Үкілі Ыбырайдың **«Гәкку»** әніне ғана емес, басқа әндеріне де тән өзгеше ерекшелік деуге болады. Аққудың даусына еліктейтін «гәкку, гәкку гакгак, гагага...» деген лексикалық қайырмалар Үкілі Ыбырайдың шығармашылық ұстанымын айқындаған **«Гәкку»** әнінен бастау алады. Мұндай лексикалық қайырмалар әншіге толық импровизациялық еркіндік береді, солар арқылы әншінің вокалдық техникасы, даусының әдемілігі мен мәнерлілігі, сондай-ақ буырқанған құбылмалы сезімдері айқын, әрі жанжақты көрініс табады. Қазіргі заманғы әншілердің ішінен осындай импровизациялық еркіндікті халықтың сүйікті әншісі Қайрат Байбосынов барынша бейнелі көрсетіп жүр.

«Гәкку» әні халық арасында өте танымалдылыққа ие болып, Үкілі Ыбырайдың көзі тірісінде-ақ әншілердің бұл әнді өздерінің орындаушылық мәнеріне салып шырқаған жарқын нұсқалары пайда болды. Қазіргі әншілердің ішінен Қайрат Байбосынов осы **«Гәкку»** әнінің барлық нұсқаларының ең үздік жеткізушісіне және орындаушысына айналды. Оның орындаушылығы жас әншілерге әрқашан да үлгі болып қалары сөзсіз.

Көтеріңкі асқақ көңілге, буырқанған сезімге толы әншінің жан дүниесінің көрінісіндей сияқты **«ән-желдірме»** жанры, Үкілі Ыбырайдың **жаңа музыкалық формалардың композициялық құрылымдарын құрушы** аса ұлы шеберлердің қатарына қосты. Осындай шығармалар қазіргі заманғы орындаушылардан аса күшті дауыстан бөлек, елден ерек вокалдық техниканы, өрттей лаулаған шабыттты, әнді мың құбылтып, түрлендіріп, жігерлі түрде шырқауды қажет етеді.

Үкілі Ыбырайдың әншілік тұр-тұлғасын айқындай түсетін ойнақы **«Қызыл асық»**, **«Қарақат көз»** және **«Жиырма бес»** әндері Қайрат Байбосыновтың орындаушылық репертуарындағы ең басты әндер болып табылады. Қайрат Байбосынов бұл әндерді асқан шеберлікпен мінсіз орындайды.

«Қызыл асық» және **«Қарақат көз»** – гедонистік көңіл-күйдің әндері. Оның әзіл-қалжыңмен өрілген «ойнақы» мәнерінің астарында өмірдің әр сәтінен ләззат алуға сендіретін айқын көріністер орын алған. Мұқалмас қайрат-жігерге, дауылпаз екпінге толы экспресстивтік бағыттағы осы ғашықтық әндер – тыңдарманның көз алдында өмірге келетін импровизациялық туындылар, олар төмендегідей тәсілдердің көмегімен жасалады: әуеннің речитативтік-декламациялық типі; әннің бастау бөлігінде мәтіннен тыс элементтердің болмауы; жоғарғы регистрлік тесситураны пайдалану; ырғақтық еркіндік; сондай-ақ, секірмелі және толқын тәрізді қозғалысты әуендік желінің кеңдігі мен ұшқырлығы. Әндерінің бастау бөлігінде ақындық атрибутиканың композициялық қағидалары белсенді түрде қолданылады.

Композициялық құрылым бағытындағы Үкілі Ыбырай енгізген жаңашылдық **«Қызыл асық»** және **«Қарақат көз»** әндерінде анық көрініс тапқан. Бұл әндер Ыбырайға дейінгі қайырмада пайдаланылған, кең ауқымды әуезді лексикалық сөз тіркестеріне негізделген өте әсерлі кіріспеден басталады. Соның нәтижесінде, Үкілі Ыбырайға дейінгі әннің **«шумақ-қайырма»** болып келетін үйреншікті композициялық құрылымы оның шығармаларында, керісінше, **«қайырма-шумақ»** болып қалыптасты. Әннің лексикалық қайырмалармен басталуы Үкілі Ыбырайдың өзіне ғана тән авторлық тәсіл болып табылады, әндеріне ерекше әсерлі мәнерлілік дарытады. Әннің шумағы мен қайырмасының қызметтерінің ауысуы шығарманы тосыннан суырып салып айтқандай әсер қалдырады, және ол Үкілі Ыбырайдың актерлік ойнақы, еркін орындаушылық стилімен одан сайын күшейе түседі. Аталмыш шығармаларға ерекше рухани күш-қуат беретін әндердің осындай құрылымы автордың сүйіп қолданатын, тұрақты әдісіне айналды.

Қайрат Байбосынов **«Қызыл асық»** және **«Қарақат көз»** әндеріне әртүрлі психологиялық реңдер береді, оның әнді нақышына келтіріп орындауы сахнадағы өзін ұстау мәнерімен де толығып отырады және әнді орындау кезінде тыңдарманға нені жеткізгісі келетінімен үйлесім табады. Үкілі Ыбырайдың әндерін дәл осындай көңілді толқытатын, өміршен, сезімге толы, аса қуатты өзінше орындау Қайрат Байбосыновты қазіргі заманғы халықтың ең сүйікті әншісіне айналдырды.

Үкілі Ыбырайдың **«Жиырма бесі»** – әзіл-қалжыңға толы, қызуқанды, қарқынды орындалатын желдірме жанрындағы туынды, бұл әнде сал-серінің еркін өмірі жарқын, ашық бояулармен айшықталған. Үкілі Ыбырай бұл тақырыпқа да мүлде жаңаша мән-мағына береді. **«Жиырма бес»** – сал мен серілердің дәстүрлі тақырыбы. Желдірме жанрын пайдалану арқылы Үкілі Ыбырай бұл жерде де жаңашылдық танытты. Әдетте, **«Жиырма бес»** жастық шақпен қоштасу мұңды әндері болып есептелетін. Ал, Үкілі Ыбырайдың **«Жиырма бес»** әні – өлең құрастыру заңдылықтары сақталған кәдімгі желдірме. Әннің қарқынды ырғағы, әзіл-қалжыңы аралас, өткір тілді қанатты сөздері, жастық шақ өтіп кеткенімен, күш-қуаты әлі де тасып тұрған, келбеті келіскен ақынды өмірге деген құштарлықпен нәрлендіреді.

Қайрат Байбосыновтың орындауындағы **«Жиырма бес»** әнін жауһар десек те артық емес. Орасан зор әртістік, бейнелеушілік қабілетке және әншілік темпераментке ие, әзіл-қалжыңның табиғатын терең ұғынатын Қайрат Байбосынов дауыс тембрін, артикуляциясын құбылту арқылы әрқилы күлкілі образдар жасайды: бірде жас сұлудың танданысын, енді бірде кәрі шал мен кемпірдің кіржиіп, назырканын сәтті бейнелейді. Әншінің орындаушылық өнері өзінің жүрдек речитативтік мәтінді анық, әрі көтеріңкі көңіл-күйде айтуымен, кез келген бейнеге еркін және жедел енуімен адамды тәнті етеді. Ән орындалатын бірнеше минуттың ішінде Қайрат Байбосынов әрқилы сахналық образдарды жасап үлгереді және әншінің шебер вокалдық орындаушылық өнерімен ұштасып отырады.

Үкілі Ыбырайдың әншілік мұрасында, сал-серілердің лирикасы мен ақын-жыраулардың насихаттық терме-толғаулары тәрізді, дәстүрлі өнердің екі саласының қабысып жатуы, оған бір әннің әрқилы жанрдағы бірнеше нұсқаларын жасауға мүмкіндік берді. Бұған «Қалдырғанның» екі жанрлық нұсқалары – «Қалдырғанның ән түрі» және «Қалдырғанның терме түрі» – жарқын мысал болады. «Қалдырғанның ән түріне» жоғарғы тесситура, мажордағы секірмелі интонациялары бар кең әуендік даму, жедел қарқынды ырғақтық еркіндікке ие концерттік мәнер тән болып келеді. Ал, «Қалдырғанның терме түрі» речитативтік баяндау түріндегі көңіл-күйдің серпілістерімен, минордағы музыкалық материалды ұстамды камералық түрде сипаттауымен ерекшеленеді. «Қалдырғанның ән түрінің» тағы бір ерекшелігі – ол Үкілі Ыбырайға тән өмірсүйгіштік, өмірге сеніммен қарау лебіне толы болуы. «Қалдырғанның терме түрі» өзінің еріксіз толқытатын қызбалылығымен, ойлы сөздерімен толғандырады және жанды жеріне тиеді.

«Қалдырғанның ән түрін» Қайрат Байбосыновтың орындауы аса жоғары техникасымен ерекшеленеді, атап айтқанда: әншінің музыкалық әуенді баса айтуды қалыптастыратын дем алу және дем шығару әдістері, табиғатынан қуатты, аса жарқын, әсерлі дауысы. Бұл, әсіресе, ән түріне тән болып келеді. Қайрат Байбосыновтың «Қалдырғанның терме түрін» орындауы барынша айқын дикциясымен, шығарманың эмоциялық қырларының өзгерулеріне сәйкес дыбыстарды түрлендіріп, құбылтуымен сипатталады. Үкілі Ыбырай әндерінің Қайрат Байбосыновтың табиғатына, дүниетанымына барынша сәйкес келуі біздерді, оның әнін тыңдаушыларды шын мәнінде қайран қалдырады. Өйткені, Қайрат Байбосынов әннің екі нұсқасын орындағанда да, оларды өзінің жан дүниесінің нұрымен нәрлендіреді.

Жан дүниесі бай, сезімтал әнші Қайрат Байбосынов шырқаған Үкілі Ыбырайдың туындыларынан оның жүрек тебіренісі, өнерге деген сүйіспеншілігі мен тазалығы байқалып тұрады. Қайрат Байбосыновтың жан дүниесінің байлығын оның әнінен ғана емес, бала кезінен ұнатып салатын суреттерінен де көруге болады. Құдіретті табиғат оны осы дарынға да ие етті.

Қайрат Байбосыновтың дара шығармашылық тұлғасын сан қырлы табиғи дарыны айқындайды, оның әншілік өнері актерлік ойындағы аса жоғары кәсіби шеберлігімен үйлесім таба отырып, оған дәстүрлі әннің толыққанды эмоциялық мән-мағынасын, психологиялық құбылыстарын, ішкі бай нақыштарын ашуға мүмкіндік береді. Қайрат ағаның ел алдындағы өнер көрсетуі даусын аса шебер меңгеруімен, барынша нақты дикциясымен ғана емес, сондай-ақ, өте терең психологиялық астарлы әрбір музыкалық дыбысының бейнелілігімен ерекшеленеді.

Үкілі Ыбырай әндерінің жарқын концерттік, «бастапқы» сахналық стилін қайта қалпына келтіру үшін актерлік дарын мен шеберлік қажет. Үкілі Ыбырай «театрында» рөлдер-бетперделер әрқилы, ол – нағыз ойын-сауық театры. Оның әртүрлі сипаттағы әндерін орындау үшін қазіргі заманғы әнші бір кездегі асқан дарын иесі Үкілі Ыбырайдың өзі сияқты: бірде жалындаған ғашық жанның («Гәкку»); енді бірде көңілді, қуақы қыдырымпаздың («Қызыл асық»); тіпті, кейде күлкілі кәрінің («Жиырма бес») кейпіне енуі тиіс. Бірақ, солардың арасында сезімтал лирик, ойлы философ Ыбырайдың да өзінің рөлі бар. Бұл шығарма театр емес, бұл ән – үлкен жүректі суреткердің өзінің ой армандарымен, жан сырымен, терең толғанысымен бөлісіп, ұрпаққа арнаған соңғы сөзі, ағынан жарылуы («Қалдырған»).

Қайрат Байбосынов қазіргі қазақ мәдениетінің мақтанышы болып табылады. Оның тембрінің әдемілігі, таң қаларлық дауысы нәзік сезімталдықтың, жан тембренісің, отты мысқыл мен мазақтың – бәрін бере алады. Оның үстіне, ол актер, және өте дарынды актер.

Қазақтың Қайраты өзінің актерлік шеберлігі жағынан орыс опера өнерінің ірі өкілдерінің бірі, ұлы әнші және драмалық актер Федор Шаляпинмен қатар тұрады. Федор Шаляпин опера өнерінде әрқилы сипаттағы – Борис Годунов, Сусанин (Мусоргский мен Глинканың сол аттас операларында), Мефистофель («Фауст», Гуно), Дон Базилио («Севиль шаштаразы», Россини) және т.б. кейіпкерлерді сомдаған.

«Қазақ Шаляпині» Қайрат Байбосынов – әртүрлі кейіпке түсудің шебері, әрқилы сипаттағы көптеген бейнелерді жасаған біртуар әнші. Оның әрбір әнді орындауын сахналық, театрландырылған шағын көрсетілім деуге болады. Ол кез келген әннің ішкі әлемін өте шебер ашып көрсетеді, оның бейнелер галереясы ұмытылмас әсер қалдырады. Қайрат Байбосынов ұшар биіктен көрінетін қиялшыл әнші, бірде жалынды ғашық жан (Үкілі Ыбырайдың «Гәкку»), тағы бірде өзінің сүйген қызын

көркем әнімен тербеген сал-сері (Ақан серінің «Жамалы», Естайдың «Юран-айы», Балуан Шолақтың «Ғалиясы») бейнелерінде бізге танымал. Естайдың Қорланын шырқаған кезде ол шынайы махаббаттың мәңгілік мәнін ашып көрсеткен эпикалық сарындағы әнші ретінде де көзге түседі. Қайрат Байбосынов Берікбол Көпенұлының «Ағашаяқ», Үкілі Ыбырайдың «Жиырма бес» және «Қызыл асық» әндерін орындаған сәттерде жасырын мысқылды, әндердің гедонистік ішкі астарын қапысыз жеткізе алатын психологиялық актер ретінде көрінеді. Сонымен қатар, Қайрат Байбосынов Абайдың «Қараңғы түнде тау қалғып», Ақан серінің «Шырмауығы», Үкілі Ыбырайдың «Қалдырғаны», Мәдидің «Үшқарасы» тәрізді лирикалық-философиялық ән-монологтарын да биік дәрежеде шырқай алады. Бұл Қайрат Байбосыновтың баға жетпес орындаушылық өнерінің азғана бөлігі ғана. Жуырда Қайрат Байбосыновтың орындауындағы әндердің «*Сыр сандық. Қазақ әндерінің антологиясы*» атты жинағы жарық көрді [2].

Қайрат Байбосынов сомдаған Үкілі Ыбырайдың, басқа да Арқа әншілік мектебінің аса көрнекті өкілдерінің музыкалық-сахналық бейнелері орындаушылық өнердің эталонына айналды. Сал-серілердің классикалық мұрасының заманауи орындаушысы ретінде Қайрат Байбосыновты қазіргі заманғы аса ұлы әншілердің қатарына батыл қосуға болады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жүзбасов Қ., З. Қоспақов Үкілі Ыбырай Гәкку. – Алматы, 1995 ж.
2. Байбосынов Қ. *Сыр сандық. Қазақ әндерінің антологиясы*. – Астана, 2016.

УДК 7.03

МРНТИ 18.07.09

Ә.Т. Төлебиев¹

*Қазақ Бас Сәулет–Құрылыс Академиясының «Дизайн» факультетінің профессоры
Алматы қ., Қазақстан*

СӘУЛЕТТІК СУРЕТ САЛУДЫҢ ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада сәулеттік суреттің тың әдістемелік жолдары туралы айтылған. Осындай тың инновациялық сурет салу жолдары сәулетші-студенттердің ой-қиялын тербеп, жаңаша жобалар жасаудың үлгісін көрсетеді.

Автор мақалада «сәулеттік сурет» ұғымына терең анықтама бере отырып, оның қазіргі кездегі ең бірден бір студенттерге және өнер сүйер қауымға жаңаша білім беретін пән құрылымы ретінде орын алып отырғанын және де бейнелеу өнерінің даму тарихынан сурет салудың мыңдаған жылдар бойы қалыптасқан тарихы мен даму жолын, маңызын, орнын, тәсілдері мен әдістерін, олардың ерекшеліктерін анықтап, сонымен қатар қазіргі заман өнері немесе сурет салу жолдарының түп тамырының өзі осы өнер туындыларынан басталғаны жөнінде ерекше атап өтеді.

Түйін сөздер: жаңа, сурет, сәулет, әдістеме, эскиз, академия, абстракция, конструкция, штрих

Аннотация

А.Т.Төлебиев

*профессор факультета Дизайна Казахского Главной Архитектурно-Строительной Академии
г. Алматы, Казахстан*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ПУТИ РИСОВАНИЯ АРХИТЕКТУРНОГО РИСУНКА

В статье изложены инновационные учебно-методологические приемы, творческие концепции архитектурного рисунка. Инновационные методы рисования развивают фантазию, творческое мышление студентов, способствуя появлению новых идей в создании современных проектов.

В статье автор дает более глубокое представление о «архитектурных рисунках», предполагая, что он – самый важный и нужный современный курс дисциплины на сегодняшнее время. Он очень необходим будущим студентам специальностей «архитектура» и для любителей искусства, а также автор рассказывает

историю развития изобразительного искусства. Знакомства мировым и отечественным искусством и культурой дает будущим специалистам очень многое ценное знание и информации.

Ключевые слова: инновация, рисунок, архитектура, методика, эскиз, академия, абстракция, конструкция, штрих

Abstract

A.T. Tulebiev

*Professor at the Faculty of Design of the Kazakh Academy of architecture and Golavnoj Stroitelnoj.
Almaty Kazakhstan*

METHODICAL INNOVATIVE WAYS TO DRAW ARCHITECTURAL DRAWING

In the article considered innovative educational – methodological techniques of creative concept of architectural drawing. Innovative methods of drawing develop imagination, creative thinking of students contributing to the creation of modern projects.

The article describes an innovative educational and methodological techniques, creative concepts for architectural drawing. Innovative IU drawing Toda develop imagination, creative thinking of students, contributing to the emergence of new ideas in creating contemporary projects. In the article the author gives a deeper understanding of "architectural illustrations", suggesting that he is the most important and necessary modern course subjects in today's time. It is very essential to future students of specialties "architecture" and for art lovers, as well as the author discloses the history of fine art. Dating world and domestic arts and culture gives future specialists very much valuable knowledge and information.

Key words: innovation, drawing, architecture, methodology, sketch, Academy, abstract, design, barcode

Сурет салудың мындаған жылдар бойы қалыптасқан жолдары бар. Әр заман кезеңінде сурет өнерін оқып үйренуде айшықты із қалдырған, тіпті қазірге дейін қасиетін жоймаған методикалық жолдар, жеке суретшілердің жазып кеткен оқулықтары бар. Олардың өзіндік тарихы және бүкіл өнер әлеміне қосқан үлесі ұшан-теңіз.

Адам баласы сонау ерте заманнан айналасын қоршаған табиғатты, жан-жануарлар дүниесін және өз болмыс тіршілігін бейнелеуге әрқашанда ынтық болды, соған қызықты.

Қазіргі заман өнері немесе сурет салу жолдарының түп тамырының өзі осы өнер туындыларынан басталғанына шек болмаса керек.

Сонау отыз ғасырдай тарихи жолы бар, Пасха аралының тас мүсіндерін алайық. Ондағы адам бейнесі стильденген пішінде жасалған, әсіресе бастың пропорциялық өлшемдерінің, жалпы формасының өте дәлдікпен алынғанына қайран қаласың. Яғни, ол кездегі суретшілердің де өзіндік мектебі, сурет алу жолдары болғанға ұқсайды. Бірақ, бір өкініштісі, олардың методикалық әдістері бізге жетпеген.

Ал, Египет суретшілерінің өзіндік мектебі, сурет салу жолдары болған. Олар адам бейнесін бейнелегенде, немесе алып мүсіндер жасағанда өзіндік әдіс – «канонға» сүйеніп жасайтын болған.

Осы Египет мектебінің методикалық әдістерін негізге ала отырып, Еуропадағы грек және италиян суретшілері оны әрі қарай дамытты. Біздің дәуірімізге дейінгі 432 жылы әйгілі мүсінші Поликлет бірінші рет бейнелеу өнерінде адамның ішкі пластикалық қимыл қозғалысын көрсететін Дорифор мүсінін өмірге келтірді. Бұл өнер әлеміндегі бетбұрыс жасаған методикалық әдіс еді.

Алғаш рет Грек сәулетшісі, әрі мүсіншісі Фидий математикалық есепке негізделген храмдар тұрғызды.

Қайта өрлеу дәуірінің аса ірі теоретик-суретшілерінің бірі Альбрехт Дюрер (1471-1528) перспективалық кеңістіктің қыр сырын зерттеп оның жобалық сурет салудағы маңызын алғаш жазғандардың бірі болды.

Ежелден келе жатқан сурет салудың осындай әдіс-тәсілдері ғасырлар бойы үрдіс дами отырып, жаңа әдістемелік жолдармен толығып отырды. Кейінгі кезде әсіресе, сәулет мектебінде сәулетшілерді жаңа заманға сай, тез де сапалы оқытуда білім берудің әдістемелік жаңа жолдары ізденіспен игеріліп жатыр. Бұл негізінен сәулетшіге конструктивті сурет салудың техникасын үйренуде көрініс табуда. Бұл басқа оқу орындарындағыдай академиялық сурет салуға, суреттің негізгі ішкі құрылымының-конструкциясының күрделі әдістемелік жолдарын игеріп, бейнелейтін зат туралы абстракциялы ұғымды қалыптастыру болып табылады. Яғни, суреттің сыртқы бітімін академиялық суреттегідей тәптіштеп көрсетпей-ақ, ішкі конструктивті құрылымы бірінші орында тұрады. Осындай

әдістемелік жолдармен оқыту студенттердің сурет салуда ынтасын арттырып, жұмысты тез істеуге шабыттандыруда. Сонымен қоса ғарыштық абстракциялы ойлау қабілетін ширата түсуде үлкен рөл атқарады. Бұл сәулетшілерге жоба жасауда жаңа серпін берді.

«Сәулеттік сурет» бұл қазіргі кездегі ең бірден бір студенттерге және өнер сүйер қауымға жаңаша білім беретін пән құрылымы. Бұрындары суретшілер, сәулетшілер талай ғасырлар бойы таптауырынды болған академиялық суреттің заңдылықтарына бағынып келді. Ол да орынды өйткені, академиялық сурет суреттің негізі еді. Осы негізді жақсы білген адам оның техникасын, салу жолдарының алғашқы баспалдақтарын толық меңгереді. Осыдан кейін сурет салудың инновациялық жолдарын түрлендіріп жаңа тұрпаттағы суретті шығарамыз. Бұрындары бір сарында өтетін сурет сабағынан студенттерге көп пайда келмейтін. Ұшқыр ойға құрылған жобаларды ойлап табатындай тәлім ала алмайтын.

1. Тың инновациялық сәулеттік суреттер (2016 ж.) (1-2 сур.)

Сондықтан кейінгі кезде сәулетшілерге академиялық суреттен көрі конструкциясына көп көңіл бөлетін түрлі композициялар, абстракциялы ойлар тән болды. Негізінен сәулеттік жобаларға жақын суреттер салынды. Суреттің алғашқы кезеңінде көріп салатын геометриялық фигураларды кескіндесе, келесі кезеңнен бастап сол геометриялық денелерді ойдан құрастырып, әрқилы композициялар құрастырады. Суретті салу барысында бірнеше долбар, қысқа мерзімді суреттер эскиз ретінде салынады. Бұл студенттің қолының икемділігіне, жылдамдығына зор әсерін тигізеді. Бір жағынан жобалық эскиз суреттер салуға тез машықтанады. Эскиз суреттер алдымен тез кескінделіп, долбарлық жобамен салынады. Ондай суреттер жұмсақ қарындашпен, фломастермен, тіпті рапидографпен, акварельмен салынады. Осы долбар жобалық сурет сәулеттік суреттің негізі болып табылады. Онда түрлі инновациялық штрих, сызықтық тәсілдер қоладнылады. Алдымен абстракциялы шимақ суреттер түрінде салынып, артынан анықталып жинақы түрге енеді (суреттер). Суреттерді салу барысында кеңістік заңдылықтарын жетік үйрену керек. Әсіресе бізден алыстаған сайын кішіреюі, бізге жақындаған сайын үлкеюі тағы басқалар.

Ойдан құралған композициялық суреттер бірнеше денелерден құралуы керек (үш немесе бес). Бұл композициялар МарХИ-дегідей тек геометриялық фигуралардан ғана емес басқа да формасы өзгеше денелерден құрастырылуы қажет. Алғаш мұғалімнің жетекшілігімен бірнеше эскиздер салынады. Солардың ішіндегі ең жақсысы тандап алынады да оны ары қарай толықтырып саламыз. Композиция мағынасы бар қызықты болуы шарт. Олар жаңа заманның сәулеттік нысанына жақындау келетіндей түрде салынса құба-құп.

2. Инновациялық композициялар (стилизациялы) (3-6 сур.) 2017 ж.

Осындай композициялар салдыру бұрындары болмайтын, тек затты көшіріп салудан әрі бармайтын. Сондықтан студенттің ойлау қабілетін дамытуға онша көңіл бөлінбейтін. Ал қазір жаңа инновациялық ізденістің арқасында студент сурет салудың түрлі жолдарын, түрлі техникасын игерді. Ең негізгісі күрделі ойлау қабілеті қалыптасып сан түрлі қиял-ғажайып композициялар ойлау жүйесі өрістеді.

Біртіндеп көп денелерден тұратын композициялар жолға қойылды. Мұндай композициялар студенттің фантастикалық ой жүйесін дамытып ғажайып өмірге енгендей болады. Содан адам танданарлық түрлі жобалық суреттер пайда болады. Студенттің ынтасы артып суретті тез салуға шабыттандырады. Сонымен қоса ғарыштық абстракциялы түйсік қабілетін ширата түсуде үлкен рөл атқарады.

Жаңа заманның ұлы сәулетшілерінің бірі жаңашыл сәулетші Йорн Утсон (Австралия) былай деген: Ғарыштық абстракциялы, инновациялық жаңа ойлар адамның қиялын тербеп жаңа жобалық суреттердің өмірге келуіне үлкен ықпал етеді.

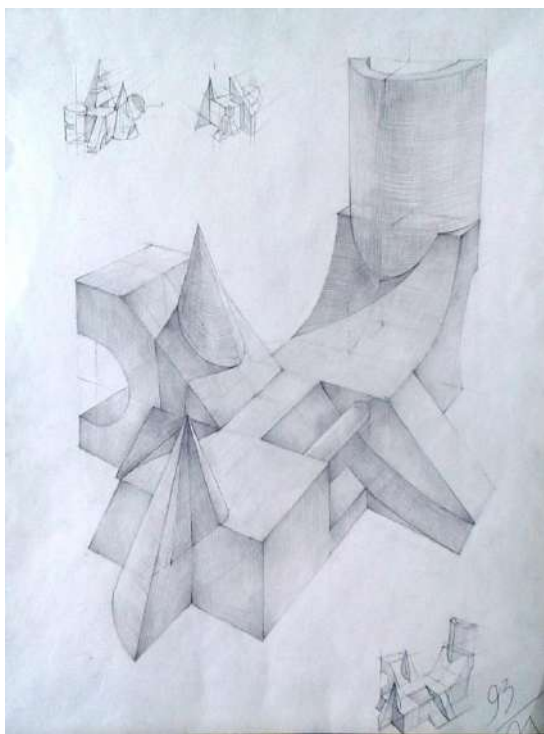
Сәулеттік сурет көбінесе түрлі материалдармен салынады. Оларға рапидограф, тушь қалам, фломастер, түрлі түсті қарындаш тағы басқалар жатады. Бұл студенттің әр түрлі материалдармен салуды меңгеруіне зор септігін тигізеді.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. *Величайшие архитектурные шедевры.* – М., 2016 г.
2. *100 архитектурных шедевров мира.* – М., 2014 г.
3. *Симмонис Г. Рисунок рапидографом.* – Мн., 2014 г.
4. *Берт Додсон. Ключи к искусству. Рисунок.* – Мн., 2014 г.

1-сурет

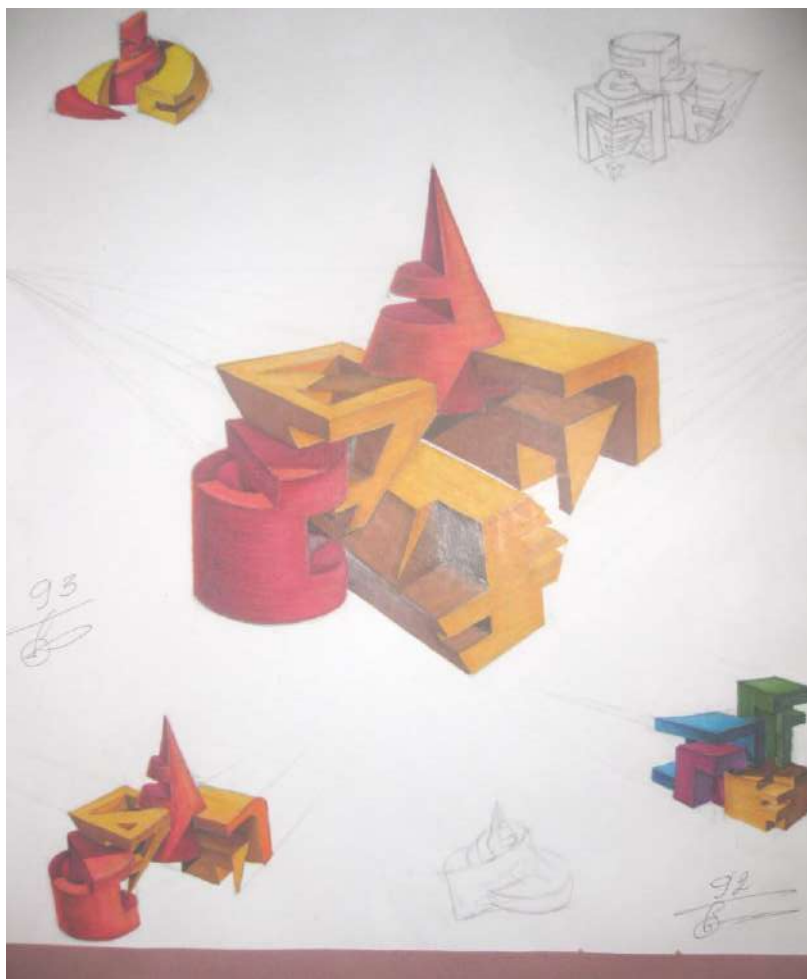
2-сурет

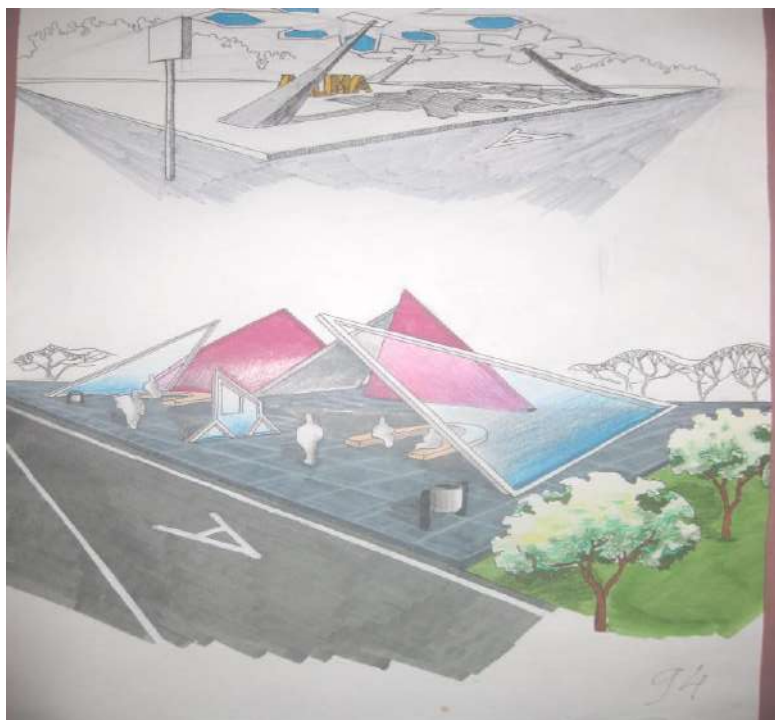
4-сурет

5-сурет

3-сурет

6-сурет

УДК 291.12
МРНТИ 14.35.05

Т.М. Степанская¹

*¹доктор искусствоведения, профессор,
зав. кафедрой истории отечественного и зарубежного искусства
ФГБОУ ВО Алтайский государственный университет,
г. Барнаул. Россия*

МУЗЕИ – ХРАНИТЕЛИ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ РЕГИОНА

Аннотация

В статье рассматриваются музейная и выставочная деятельность как система взаимодействий, как один из актуальных современных направлений научной мысли, гуманитарного знания. В подходе к вопросу музейного дела отмечается такая ценность, как реализация преемственности поколений, неизбывная связь времен. Автор на примере музеев острова Хоккайдо показывает одну из эффективных форм «малых» региональных (локальных) музеев.

Приводится ряд ученых разрабатывавших теорию музейной коммуникации, рассматривавших культуру и выставку как диалогическое явление. Автор акцентирует о важности семиотического подхода в исследовании некоторых сторон деятельности музея, например, знаковой природы выставочной коммуникации, исходящей из знаковой природы предмета, экспозиции как текста и проблем восприятия и понимания. В статье перечисляются факторы тормозящие развитие туристской индустрии в регионах Сибири: нестабильность экономики, отсутствие крупных инвестиций со стороны как государства, так и частного капитала, неразвитая инфраструктура, недостаток высокопрофессиональных специалистов. Подчеркивается, что музей – важный духовно-эстетический туристский ресурс региона, в тандеме с общением, диалогом и интеграцией культур.

Ключевые слова: музейная деятельность, преемственность поколений, семиотический подход, экспозиция, выставочная коммуникация, мир общечеловеческих ценностей.

Аңдатпа

*Т.М. Степанская¹,
¹өнертану докторы, профессор,
Отандық және шетел өнері тарихы кафедрасының меңгерушісі
ФГБОУ ВО Алтай мемлекеттік университеті,
Барнаул қаласы. Ресей*

МҰРАЖАЙ – АЙМАҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ ҚҰРАМЫ

Мақала мұражай мен көрме іс-әрекеттерін ғылыми ойлаудың заманауи бағыттарының бірі, гуманитарлық білім ретінде өзара әрекеттесу жүйесі ретінде көрсетеді.

Мұражай бизнесі мәселесіне келер болсақ, ұрпақтардың мұрагерлігін жүзеге асырудың құндылығы, уақыттың ажырамас байланысы байқалады. Хоккайдо аралы мұражайының мысалында автор «кішкентай» аймақтық (жергілікті) мұражайлардың тиімді нысандарының бірін көрсетеді.

Бірқатар ғалымдар музей байланысы теориясын әзірледі, олар мәдениет пен көрмені диалогтық феномен ретінде қарастырды. Автор белгілі бір аспектілерін зерттеуде семиотикалық көзқарастың маңыздылығын атап көрсетеді, мысалы, субъектінің белгісінің табиғатынан туындайтын көрме қарым-қатынасының символдық сипаты, әсер ету мәтіні және қабылдау және түсіну мәселелері. Мақалада Сібір өңірлеріндегі туристік индустрияның дамуына кедергі келтіретін факторлар: экономиканың тұрақсыздығы, мемлекеттік және жеке капиталдан үлкен инвестициялардың болмауы, инфрақұрылымның дамымауы және жоғары білікті мамандардың жоқтығы келтірілген. Мұражай аймақтың рухани және эстетикалық туристік ресурстары, қарым-қатынас, диалог және мәдени интеграция секілді маңызды болып табылады.

Кілтті сөздер: мұражай қызметі, ұрпақтың сабақтастығы, семиотикалық көзқарас, экспозиция, көрменің байланысуы, әмбебап құндылықтардың әлемі.

Annotation

T.M. Stepanskaya¹,

d¹. art history, professor, head. Department of History of Russian and Foreign Art
FGBOU VO Altai State University
Barnaul, Russia

MUSEUMS – KEEPERS OF CULTURAL TRADITIONS OF THE REGION

The article reveals the museum and exhibition activities as a system of interactions, as one of the actual modern lines of scientific thought, humanitarian knowledge. In the approach to the issue of museum business, such value as the realization of the succession of generations, an inescapable connection of times is noted. The author on an example of museums of island of Hokkaido shows one of effective forms of "small" regional (local) museums.

A number of scientists have developed a theory of museum communication, which viewed culture and exhibition as a dialogical phenomenon. The author emphasizes the importance of the semiotic approach in the study of certain aspects of the museum's activity, for example, the symbolic nature of exhibition communication emanating from the sign nature of the subject, exposure as a text and problems of perception and understanding. The article lists the factors hindering the development of the tourist industry in the regions of Siberia: the instability of the economy, the lack of large investments from both the state and private capital, undeveloped infrastructure, and the lack of highly professional specialists. It is emphasized that the museum is an important spiritual and aesthetic tourist resource of the region, in tandem with communication, dialogue and cultural integration.

Key words: museum activity, continuity of generations, semiotic approach, exposition, exhibition communication, world of universal values.

Культурное наследие региона – основа его уникальности. Музейные экспозиции, художественные выставки призваны не только, популяризировать историко-культурное наследие, но и транслировать его традиции, знания и память о нем в современную повседневность.

«Все хорошее – на нашей земле! Берегите ее», – такой эпиграф к альбому о своем творчестве взял М.А. Аникушин, народный художник СССР, автор памятника А.С. Пушкину в Санкт-Петербурге. В этих словах большой смысл, который можно понимать как духовное завещание мастера грядущим поколениям. Отечественное культурное наследие, не только столичное, но и региональное, является фундаментом развития культуры города, края, области, региона.

Музейная профессия – это род общественного служения. Рождение и воплощение музейной идеи – процесс, связанный не только с профессионализмом, но прежде всего, с глубокой внутренней потребностью личности и общества. В наши дни со всех сторон на жителя России наступает новая эпоха, заносит человека метель повседневных забот. Как помочь ему укрепить и ярче проявить свои духовные силы? Нам думается, что одна из тропинок, ведущая к творческому самоутверждению, – это изучение, знание и уважение культуры своего края, своего города, обращение к родной старине. В настоящее (сложное, переходное) время поднялась волна возрождения и создания новых сельских, районных, школьных и других местных музеев и галерей в регионах. Безусловно, в этом проявляется охранительная функция музеев «малых» форм, связанных с понятием «Малой Родины». Следует отметить такую причину интереса к возрождению и созданию музеев, как интенсивные процессы интеграции, урбанизации и миграции, характерные для начала XXI в., которые отрывают людей от их «Малой Родины», от их этнокультурных истоков. Культура – это способ существования и деятельности человека, функция общества. Изменения в социокультурной среде являются источниками развития форм деятельности и функций музея, причиной обновления и расширения функций и форм музейного дела.

Образовательная, воспитательная, универсальная функции музея ныне призваны способствовать формированию человека не столько информированного, знающего, сколько человека культуры, т.е. устремлять общество от идеи «образованного человека» к идее «человека культуры», вводить музейного посетителя в мир общечеловеческих ценностей через специфические формы «малых» региональных музеев. Намечившаяся тенденция преобладающего развития рекреационной функции музея, т.е. функции организации свободного времени, через развлекательные формы несколько снижает эффективность воспитания «человека культуры». Безусловно, музей призван удовлетворять потребность посетителя в восстановлении утраченных сил посредством общения с музейной

атмосферой, с музейной экспозицией, но осуществлять это необходимо, избегая заорганизованности, внешней неглубокой зрелищности, избегая демонстрации без духовности.

Региональный музей ориентирован на построение многоуровневой экспозиции, когда организация предметно-пространственной среды осуществляется при помощи художественных, информационных и технических средств. Примером может служить открывшийся в августе 2011 г. Обновленный мемориальный музей космонавта Германа Титова в селе Полковниково Алтайского края, план-сценарий и художественная концепция экспозиции которого принадлежат к новым тенденциям экспозиционного искусства: расширение социально-политической значимости экспозиции, применение принципа контраста, использование аудиовизуальных средств и компьютерных технологий, повышение информационной емкости экспозиции. Здесь построена современная модель взаимодействия музея и общества, музея и посетителей: экспонаты находятся, преимущественно, в открытом доступе, здание музея и подходы к нему воспринимаются в единстве с окружающим природным и сельским пейзажем, на территории музейной усадьбы располагаются такие уникальные экспонаты, как реальный самолет, кабину летчика и салон которого можно посетить; многие посетители фотографируются на фоне музейного здания, рядом с самолетом, у центрального входа в музей. Есть основания полагать, что село Полковниково, музей Г.Титова, дорога, ведущая к нему, вместе составляют музейный комплекс локального типа, который в перспективе может развиваться как мемориальный пейзаж.

Важной тенденцией современности является ускорение процесса музеефикации историко-культурной среды (сельской и городской) методом создания музейных комплексов под открытым небом архитектурно-этнографического и архитектурно-исторического профиля (религиозные, историко-архитектурные и мемориальные комплексы, комплексы традиционной культуры). Была когда-то распространена и такая форма «музеефикации» среды, как «памятный знак». Роль памятных знаков выполняли паломнические кресты, обелиски и т.п. В настоящее время эта форма применяется редко, а поводов использовать ее, без особых финансовых затрат, очень много. Например, Горный город Барнаул, ныне столица Алтайского края, изобилует не только памятными местами, но и целыми историческими объектами, заслуживающими подобной «отметины». Кому из барнаульцев не известна такая часть природного ландшафта Барнаула как «Гора»?!. Чтобы попасть в поселок Южный, в Барнаульский санаторий, в сосновый бор, дендрарий, на телецентр, можно воспользоваться машиной, автобусом или трамваем: любой вид транспорта и любой пешеход обязательно в таком случае проедет или пройдет по самой древней в Сибири плотине. Обмелела река Барнаул, утратила бурность вод и скорость течения, погублен горный пруд, а плотина сохраняется и служит городу, но не заводу, как прежде. Строительство плотины началось 28 сентября (9 октября по н.ст.) 1739 г. Плотина принадлежит к русскому типу, ее длина 232 сажени, ширина – 30 саженей [1, с. 179]. Планировка сначала Барнаульского завода, а затем горного города Барнаула изначально подчинялась экономическому фактору, организующим элементом являлась плотина – главная ось композиции планировки города-завода. В 1860 г. издание «Землеведение Азии» рисует Барнаул такими штрихами: «Город построен правильно и красиво, щеголяет широкими улицами... Большой завод с плавильными печами и разного рода мастерскими пересекается Барнаулкою, наполняющей здесь с помощью плотины и шлюзов пруды». В целом, прямоугольная сетка улиц уныла и однообразна, но именно она дожила до XXI в., сохранилась в народной памяти под названиями «1, 2, 3, 4... 16-ый Прудской»: так именовались прямые, не очень широкие улочки с деревянными домиками мастеровых-заводчан, дружно сбегające к обширному заводскому пруду. Вокруг завода, плотины и горного пруда сложился гармоничный ансамбль площадей и улиц – исторический центр города Барнаула. Плотине принадлежал в нем не только экономический статус: на ней был возведен красивый классицистический павильон, с нее открывался вид на мызу (полуостров, внедряющийся в зеркало пруда) с дачей начальника Колывано-Воскресенских заводов, в которой находились «минеральный кабинет», т.е. коллекция алтайских минералов, и библиотека. Плотина служила местом для прогулок местной знати и горожан, здесь дамы демонстрировали платья, выписанные из Парижа. «... Дамба построена прочно и красиво», – отметил профессор Дерптского университета К.Ф. Ледебур, побывавший в Барнауле в 1826 году [2] и продолжил: «...Чугунная балюстрада, павильон и многое другое украшают пруд, придают дамбе очень привлекательный вид...» [1, с. 181].

В сторону пруда открывалась Демидовская площадь, «площадь, предназначенная для обелиска». Со стороны пруда она замыкались чугунной на каменном цоколе оградой. В первой четверти XIX в. были сделаны зеленые насаждения по периметру ограды завода, заводского пруда, вдоль плотины, а также крутого берега Оби [3, с. 195, 253]. И чугунная ажурная ограда, и насаждения, и павильон на плотине, и пруд необратимо утрачены? Кому не приходилось видеть валяющиеся у дороги, у забора кусок рельса, либо металлическую трубу, просто кусок металла? Омывают их дожди, осыпает тополиный пух, осенние листья. Металл – труд человеческий – оказался брошенным и забытым. И вспоминается документ XVIII столетия: «Кузница складена из кирпича... Печей две, задвижек чугунных четыре, задвижек железных две...» [3, с. 193]. Каждый металлический предмет учтен в описании кузницы Барнаульского сереброплавильного завода. Уважали металл его создатели, каждый железный крючок на ставнях учитывали, отчет за него спрашивали. Почему же мы так расточительны? Богаче стали? Да. Но ведь не безнравственнее. Народные таланты оставили потомкам прекрасные образцы своего труда. На реке Змеевке действует плотина, возведенная в 80-х годах XVIII века К.Д. Фроловым, а, примерно, в пятистах метрах ниже нее постепенно разрушается плотина И.И. Ползунова. И сколько их еще на алтайских реках – удивительных памятников гидротехнических сооружений XVIII - XIX столетий! И на реке Кораблихе (1763 г.), и на реке Белой (Колыванского камнерезного завода, 1727 г.), и на реке Барнаул (1739 г.)! О них писали исследователи в разные годы и в разные времена. Но как сохраняются эти замечательные произведения не только талантливых и знаменитых механиков И.И. Ползунова, К.Д. Фролова, но и десятков безимянных строителей, чей труд был так хорош, что дожил до наших дней? Проводились ли реставрационные работы? Как правило, нет. Представлены ли эти памятники труду в искусстве? О металлургических заводах Алтая XVIII-XIX веков писали многие авторы, называли их памятниками. Но на вопрос – что практически делается для их сохранения? – далеко не всегда найдется положительный ответ. Между тем, сохранились до XXI в. плотины Алтая не только благодаря таланту и усердию мастеров, но и благодаря строгой профессиональной обязанности, которая вменялась заводскому старшему строителю, т.е. архитектору: «Архитектор ежедневно осматривает плотины, а почасту и все прочие строения, и когда заметит в чем-либо повреждения, немедленно доносит о том Помощнику Командира по искусственной части, дабы он заблаговременно принял меры к исправлению повредившегося с содействием Архитектору и Механику» [3, с. 253]. На рубеже XVIII-XIX столетий в Барнауле сложился ансамбль промышленной архитектуры в стиле русского классицизма школы столичного архитектора К.И. Росси. В 1897 году завод был закрыт. Весь комплекс его построек был передан лесопильному заводу. Потом здесь размещалась спичечная фабрика. Обветшавшие старинные производственные здания до сих пор хранят дыхание своего времени и эхо той гордости, которую испытывали первые металлурги на Алтае в XVIII-XIX столетий. В годы Великой отечественной войны рабочие спичечной фабрики с уважением прикасались к бронзовым и чугунным литым ручкам, задвижкам, восхищаясь мастеровитостью их исполнения и профессионализмом заводских рабочих ушедших веков. Неужели в XXI веке навсегда отзвучит мелодия восторга перед мужественным и талантливым трудом барнаульских заводчан?! Этого не должно случиться, потому что сердце завода – плотина еще живо, хотя биение его столь тихо, что почти беззвучно. Неужели барнаульцев ждут новые потери? Или появится когда-нибудь на плотине свой исторический памятный знак?

Одним из актуальных современных направлений научной мысли, гуманитарного знания является исследование «повседневности», эта проблема связана с музейным делом. Можно обратиться к зарубежному опыту, например, японскому. На острове Хоккайдо площадью 83 тыс. кв. км расположены около 30 городов, примерно, 160 поселков городского типа, около 30 деревень. В 1980-х годах здесь существовало 240 музеев. Основными направлениями музейной деятельности на острове Хоккайдо являлись (и являются): стационарная выставка по тематике истории своего края; научно-исследовательская работа; повседневная деятельность – лекции, трудовые занятия, работа со школьниками начальных и других классов. Японские музеи подчинены Министерству просвещения, сотрудник японского музея именуется «Школьный учитель». В японских музеях распространен визуальный показ (показ слайдов, фильмов и телефильмов на универсальном экране и галография); практикуются такие формы занятий, где участники могут имитировать старину, например, выполняя

такие задания: «Изготовление блюд, которыми питались наши предки в период освоения Хоккайдо», «Игрушки, которыми играли наши мамы», «Давайте изготовим каменные и деревянные орудия и попробуем использовать их в жизни». Для музейных научных сотрудников малых региональных музеев на о. Хоккайдо в XX в. представляли интерес предметы, относящиеся к периоду до 1960 года; эти предметы бесплатно представлялись жителями города, поселка, села по объявлениям, почтовым открыткам от музея. Люди приносили в музей старые сковороды, чайники, изношенные рукавицы и другие вещи, выходящие из употребления в повседневной жизни. Музейные работники всех благодарили, не отказывались ни от каких предметов, затем систематизировали и включали их в экспозиции, демонстрирующие повседневность быта, жизни ближайших лет. В этом подходе важно отметить такую ценность, как реализация преемственности поколений, неизбежную связь времен. Музеи острова Хоккайдо – это одна из эффективных форм «малых» региональных (локальных) музеев [2].

Музейная и выставочная деятельность – это система взаимодействий. Многие ученые (Д.Камерон, Д.Портер, З.Странский, В.Ю. Дукельский, Т.П. Калугина, О.Н. Труевцева и др.) разрабатывают теорию музейной коммуникации, рассматривая культуру и выставку как диалогическое явление. Важен семиотический подход в исследовании некоторых сторон деятельности музея, например, знаковой природы выставочной коммуникации, исходящей из знаковой природы предмета, экспозиции как текста и проблем восприятия и понимания (В.Глузинский, З.Странский, Э.Хупер-Гринхилл). Музей – важный духовно-эстетический туристский ресурс региона, ибо туризм – это общение, диалог и интеграция культур. Культурный туризм в Сибири еще только развивается: нестабильность экономики, отсутствие крупных инвестиций со стороны как государства, так и частного капитала, неразвитая инфраструктура, недостаток высокопрофессиональных специалистов тормозят развитие туристской индустрии в регионах.

У «малых» региональных музеев в России есть особый исток: народные музеи, народные картинные галереи. Они появились в Советском Союзе с конца 1940-х годов. Великая Отечественная война обострила чувство ценности и хрупкости национального наследия, национальных традиций, которые могли бы погибнуть от разрушительной силы войны. Инициатива создания народных музеев развивалась снизу по инициативе жителей сел и деревень. Движение по созданию народных музеев быстро развивалось на Алтае, где они и возникли впервые. Под влиянием этого движения Министерство культуры СССР придало официальный статус Обществу охраны памятников. Народные музеи и деятельность Общества охраны памятников нашли широкий отклик в Союзных Республиках. Например, в Казахстане в 60-е годы XX века они стали центрами краеведческой и искусствоведческой работы. Тогда в Павлодарской области было открыто семь народных музеев, многие из них по инициативе участников Великой отечественной войны, например Л.И. Кимаша, который создал экспозицию из пятисот экспонатов (фотографий, книг, газет, плакатов и т.п.) в своем жилом доме. Значение народных музеев было огромно: музей – это народная память. В наши дни значение и многообразие форм «малых» региональных музеев возрастает. История возникновения Шушенской народной картинной галереи им. И.В. Рехлова имеет народные истоки, т.к. создателем ее художественной коллекции явился человек из народа. Народу всегда нужна хорошая песня, хорошая книга, хорошая картина.

Список использованной литературы:

1. *Энциклопедия Барнаула. – Барнаул, 2000.*
2. *Ледебур, К.Ф. Путешествие по Горному Алтаю и предгорьям Алтая. – Берлин, 1829. – 302 с.*
3. *Степанская, Т.М. Архитектура Алтая XVIII-XX веков. – Барнаул, 2006. – С.17-28.*

УДК 75
МРНТИ 18.31.31

Қ.А. Өмірбаев¹, Қ.Т. Жанту

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, «өнер, мәдениет және спорт» институты,
«Шығармашылық мамандықтар» кафедрасының аға оқытушысы.
Алматы қ, Қазақстан

²Абай атындағы ҚазҰПУ, 5В010700–Бейнелеу өнері және сызу мамандығының 4 курс студенті

ПОРТРЕТТЕГІ КОМПОЗИЦИЯНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Біздің мақаладағы қозғалатын мәселе портрет өнеріндегі композиция.

Жалпы композиция бізді қоршаған табиғи ортаның барлығында да кездесіп жатады. Сәулет өнері болсын, үй жиһаз заттары, қолданыстағы тұрмыстық заттар, үстіміздегі киімдер, аяқ киім т.с.с. кез келген денеде өзінің пошымына сай белгілі бір эстетикаға әсемдікке сүйене отырып жасалынады. Бейнелеу өнері оның ішінде портрет өнерінде де композицияның ерекше орны бар.

Жалпы портрет әсіресе оның үрдісіндегі портрет төмендегі сатылардан тұрады. Бас, иыққа дейінгі портрет, кеудеге дейінгі портрет, белге дейінгі портрет, тізеге дейінгі портрет және тұрған немесе отырған тұтас бейнелі портрет. Әр бір портретте өзіне қосылған бағдарламаға сай тапсырмалар мөлшері анықталынған. Кез келген портретте композицияның бағыт-бағдарды оған қойылатын талаптар, кенеп бетіне орналас-тыру, нұсқаның тартымды жағын табу, жазылу процесіндегі жарық-көлеңкеге сай тармағын анықтау, тұтас бейнені сомдап шығару, ұқсастықты сақтау деген көптеген әдістемелік мәселелерді өз деңгейінде шешу болып табылады. Портрет бейнелеуіндегі осы аталған шарт кезеңінің орындалу процесінде де композиция қатар жүреді. Бояу рендерінің нұсқа арқылы табылуы оны өзінің суреттік масштабына сай бағытта кистіні жаға білуі, портреттің тұтастық шешімін таба білуі, образдық бейнені сомдауы, жарық-көлеңке күштерін анықталуы мәселелерінде де композициялық өлшем тұрады.

Сонымен қорыта келгенде композиция портрет өнерінде біте қайнасқан, оны жеке бөліп қарайтын сала болып табылмайды. Портрет өнерін игеру барысында оқу процесі болсын немесе шығармашылық кезең болсын композиция заңдылықтарын, оның принциптерін сақтауымыз қажет.

Түйін сөздер: портрет, композиция, жарық-көлеңке, заңдылықтар.

Аннотация

Қ.А. Омирбаев, Қ.Т. Жанту

¹ст.преподаватель кафедры «Творческих специальностей, институт «Искусства, культуры и спорта»
КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан

²студент 4 курса специальности 5В010700–Изобразительное искусство и черчение,
КазНПУ имени Абая

РОЛЬ КОМПОЗИЦИИ В ПОРТРЕТЕ

Первоочередной проблемой в нашей статье является композиция портрета.

Общая композиция также присутствует во всех окружающих природных средах. Архитектура, домашняя мебель, бытовая техника, одежда, обувь и т. д. Производятся в соответствии с красотой определенной эстетики в любом теле. В том числе портрет, занимает особое место в композиции. В целом портрет, особенно в его изобразительном процессе, состоит из следующих видов. Голова натурщика, портрет натурщика с плечевым поясом, портрет натурщика с руками, портрет сидящего натурщика, портрет ситоящего натурщика. В каждом портрете размер задачи определяется в соответствии с программой, включенной в нее. Любой портрет – это решение многих методологических вопросов, таких как требования к составу композиции, размещение на поверхности холста, поиск привлекательной стороны человека, идентификация области светлого тонового оттенка в процессе всего изображения натуры.

Композиция сопровождается исполнением данного этапа в портретном жанре. Обнаружение цвето-тоновые оттенки является составной мерой в том, как наносить кисти в том направлении, которое соответствует его шкале изображения, найти решение целостности портрета, целостного изображения натуры.

В то же время композиция является одним из самых характерных элементов, который является частью портрета. При изображении портрета необходимо соблюдать принципы композитности и его принципы, будь то учебный процесс или в процессе изображении творческого портрета.

Ключевые слова: портрет, композиция, свет-тень, закономерности.

Abstract

K.A. Omirbayev¹, Kimbat Jantu²

¹Kazakh national pedagogical university named after Abai insitut «Art Culture and Sports» senior lecturer of the «Department of creative spetsaino»,

Almaty, Kazakhstan

²4th course speciaity 5B010700–Fine arts and plotting, of Abai Kazakh national pedagogical university

ROLE OF COMPOSITION IN PORTRAIT

The moving issue in our article is the composition of the portrait art.

The overall composition is also found in all the surrounding natural environment. Architecture, home furniture, household appliances, clothing, footwear, etc., are made according to the beauty of a particular aesthetic in any body. including portraiture, has a special place in composition.

In general, the portrait, especially in its process, consists of the following figures. Portrait of the head to the portrait, portrait of a belt up to the waist, a portrait of a waist, a portrait of the knee and an entire portrait of a standing or standing. In each portrait, the task size is determined according to the program included in it. Any portrait is a solution to many methodological issues, such as the requirements of the composition of the composition, the placement on the canvas surface, finding the attractive side of the page, identifying the light-shade area in the subscription process, and the preservation of the whole image. The composition is accompanied by the execution of this clause in the portrait display. Detection of tint colors is a composite measure on how to configure the cursor in the direction that suits his image scale, find the portrait's integrity solution, the sounds of the image, and the definition of light-shadow forces.

At the same time, the composition is one of the most distinctive portraits of the portrait. It is a part of the portrait. When developing the art of the portrait, it is necessary to observe the principles of composity and its principles, whether it be a learning process or a creative period.

Key words: portrait, composition, light-shadow, regularities.

Біздің мақаладағы қозғалатын мәселе портрет өнеріндегі композиция.

Жалпы композиция бізді қоршаған табиғи ортаның барлығында да кездесіп жатады. Сәулет өнері болсын, үй жиһаз заттары, қолданыстағы тұрмыстық заттар, үстіміздегі киімдер, аяқ киім т.с.с. кез келген денеде өзінің пошымына сай белгілі бір эстетикаға әсемдікке сүйене отырып жасалынады. Бейнелеу өнері оның ішінде портрет өнерінде де композицияның ерекше орны бар.

Жалпы портрет әсіресе оның үрдісіндегі портрет төмендегі сатылардан тұрады. Бас, жаққа дейінгі портрет, кеудеге дейінгі портрет, белге дейінгі портрет, тізеге дейінгі портрет және тұрған немесе отырған тұтас бейнелі портрет. Әр бір портретте өзіне қосылған бағдарламаға сай тапсырмалар мөлшері анықталынған. Кез келген портретте композицияның бағыт-бағдарды оған қосылатын талаптар, кенеп бетіне орналастыру, нұсқаның тартымды жағын табу, жазылу процесіндегі жарық-көлеңкеге сай тармағын анықтау, тұтас бейнені сомдап шығару ұқсастықты сақтау деген көптеген әдістемелік мәселелерді өз деңгейінде шешу болып табылады. Біздің ойымызша портрет өнері топтан тұрады алғашқысы өнер-жаттығу процесіндегі портреттер болса, екіншісі шығармашылық жолдағы суретшілер туындысы. Екі топтағы портреттерде композиция өнері біте қайнасып жатады. Оларды жіктеп бөлудің қажеті жоқ. Оқу жаттығу портретінде композиция белгілі бағдарламаға негізделінсе, ал шығармашылық тұрғыдан жазылған портретте суретшінің композиция тұрғыдағы көзқарасына шектеулік қойылмайды. Осы тұрғыда ортамызда жүрген суретші-педагогтар туындылары мысал бола алады. Мысалы Қазақстан Республикасының Суретшілер Одағының мүшелері: А.Нақысбеков, Т.Қожағұлов, Н.Қилыбаевтар шығармалары портрет жанрында үлгі болатыны сөзсіз. А.Нақысбековтың «Менің балалық шағым», Т.Қожағұловтың «Мен», «Ана портреті», «Тігінші», Н.Қилыбаевтың «Бүркітші», «Қазақ қызы», т.б. еңбектерінде портрет жанрындағы композициялары шығармашылық деңгейде өте жоғары орындалған, өз үлестерін композиция бағытында қоса білген суретшілер." **Композиция дегеніміз** – латынның «Compositio», «ойлап табу», «құрастыру» деген сөзінен шыққан ұғым. Композицияны бейнелеу өнеріне, кескіндеме, графикаға қатысты айтатын

болсақ картинадағы айтайын деген ойды жеткізу үшін, жаңа ойды білдіретін көріністі айшықтап алып көрсете білу"деп қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық кітабында түсініктеме береді. [2.75] Көріністегі айтатын ойды аша түсу үшін, қосымша бейнелер беріледі, уақыт пен кеңістік көріністері жарық пен көлеңке мүмкіндіктері арқылы беріледі. Композиция – құрамдас бөліктері бірлікте ұштастырылған, бір-біріне және жалпы мүддеге бағындырылған мақсатты көркем құрылым. Пластик. өнерлі композиция көркем пішін (форма) түзілімінің жеке сәттерін біріктіріп тұрады. Композиция әдістері өнердің өзіндік ерекшеліктеріне, шығарманың идеясына, авторлық ойтүйсігіне сәйкес туындайды. Композиция шығарманың ішкі құрылымымен бірге оның сыртқы орта мен көрермендер арасындағы қатынасын белгілейді. Көркем шығарм. процесі мен өмірді эстеттану тұрғысында қалыптасқан композиция заңдары өнердің жалпылама заңдылықтарының, нақты өмір құбылыстарындағы өзара байланыстылықтардың белгілі мөлшеріндегі бейнесі, әрі жиынтығы болып табылады. Бейнелеу өнеріндегі композиция шығарманың идеялық және сюжеттік-тақырыптық негізін нақтыландыру барысында заттар мен фигураларды кеңістікке орналастыру тәртібін, шығарма көлемін тиянақтау әрі жарық пен көлеңке қатынасын қадағалау арқылы көрінеді. Композиция тектері "орнықты", "айнымалы", "ашық" және "жабық" болып бөлінеді. Композицияның орнықты және жабық тектері Қайта өрлеу дәуіріндегі өнерде басымырақ қолданылды, ал айнымалы және ашық тектері барокко стилінен айқын көрініс тапты. Композицияның түрлері:

- Сюжеттің басталуы (уақиғаның басталуы).
- Шығарма ішіндегі оқиғалар байланысы.
- Оқиғаның шарықтау шегі.
- Оқиғаның аяқталуы (шешімі).

1. Композитордың немесе суретшінің шығарм. Еңбегінен туған шығарма (музыка, кескіндеме, мүсін немесе графика);

2. Өнер түрлері жинақталған күрделі көркем туынды (мысалы, әдеби-муз. кино, би, театр);

Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі саласындағы күрделі мәселелердің бірі–бейнелеу өнерінің негізін құрайтын заңдылықтарын оқыту және осы заңдылықтар негізінде оқушылардың бейнелеуге икемділіктері мен дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Бейнелеу өнері заңдылықтарын оқыту көркемдік білім берудің мазмұнын құрайды. Бұл мазмұнға перспектива, жарық пен көлеңке, тұстану және композиция заңдылықтарын оқыту кіреді. Бірақ осы заңдылықтардың мазмұны әлі күнге дейін анықталмай, олар белгілі бір жүйеге келтірілмей, әр қайсысының қысқаша мазмұндары әр түрлі әдебиеттердегі, әр түрлі мәселелерге қатысты жерлерінде ғана қолданылуымен шектелуде. Бейнелеу өнерінің заңдылықтары туралы білімі сурет салушы адамға бейнелеу іс-әрекетінің сапасын арттыруға жәрдемдеседі.

Бейнелеу өнері заңдылықтарын білген адам мен бейнелеу өнері заңдылықтарын (перспектива, жарықтану, тұстану, композиция) білмейтін адамның салған суреттерінің бірдей сапада болмайтындығын тәжірибе жұмыстары көрсетуде. Сонымен қазіргі кезде бейнелеу өнерінің заңдылықтарын оқыту қажеттілігі мен оны оқытудың мазмұнының формаларының әдістерінің болмауы арасында карама-қайшылық орын алуда. Оны бізде күнделікті оқу-жаттығу жұмыстарында, тайға таңба басқандай байқап та көріпте жүрміз. Бұл мәселені шешу көркемдік білім беру саласында жаңа ізденістерді қажет етеді. Аталған мәселелерді шешу мынандай атқаруды талап етеді: өнер заңдылықтарының анықтамаларын айқындау; олардың терминдеріне түсініктер дайындау; өнер заңдылықтарын құрайтын оқу материалдарының мәтінін анықтау және оқу құралын дайындау, оқыту әдістемесін жасау және т.б. бағыттарды қамтиды. Композициялық сурет салу – шығармашылық іс-әрекетке жатады. Шығармашылық жұмыс, білім мен ой-әрекетін қажет етеді.

Өз заманында атақты суретші-педагог П.П. Чистяков: «Сурет салу – ғылым талап еткендей ақыл-ой қызметін талап етеді» [1.58] - деп айтқан екен. Мектептегі бейнелеу өнері пәні, мектептегі басқа пәндер сияқты теориялық білімдерді оқушыларға меңгерту мен бейнелеудің қарапайым икемділіктерін, дағдыларын қалыптастыруды талап етеді. Оны бізде мектеп практикасында оқушылармен бейнелеу өнері сабағында анық байқадық. Оқушыны өнер негіздерімен таныстыруды көздейді. Бейнелеу өнерінің де басқа пәндер сияқты теориялық негізін құрайтын заңдылықтары, бейнелеу ережелері, категориялары, ұғымдары мен түсініктері бар. Бейнелеу өнерінің теориялық негіздерін құрайтын заңдылықтарының бірі – композиция заңдылығы.

Композиция ұғымын оқу материалы ретінде қолдану үшін композиция заңдылықтарын мынандай төрт топқа бөлінеді: 1) тұтастық заңы; 2) үлгі (типизация) заңдылықтары; 3) қарама-қарсылық (контраст) заңдылығы; 4) композицияның барлық заңдылықтары мен мүмкіндіктерінің идеялық ойға бағыну заңдылығы.

Композицияның бүтіндік заңының сақталуының нәтижесінде өнер шығармаларындағы көріністер тұтастай қабылданады. Бүтіндік заңының мәні композицияның тұтастығын көрсетеді. Композициядағы идеялық ой бірнеше өмір көріністерінен құралады. Осы бірнеше көріністер бейнелік, логикалық байланыстар арқылы берілген жағдайда идеялық ой тұтастай қабылданады. Бұл көріністер бір-бірімен байланыспаса идеялық ой тұтастықпен көрушіге жете бермейді.

Үлгі заңдылығы бейнелеу өнері шығармаларындағы жағдай мен мінез үлгілерінің композициядағы іс-әрекет, қозғалыс көріністері, қозғалыссыз тұрақтылық көріністерінің көрсетілуін сипаттайды.

Қарама-қарсылық заңдылығы түс қарама-қайшылығын, объект пішінін айырмашылын, бейнеленетін адамдардың психологиялық жағдайының бейнелеуін қарастырады.

Композицияның барлық заңдылықтары мен бейнелеу мүмкіндіктерінің негізгі идеялық түпкі ойға бағынуы – суретші туындысындағы ұғымның бүтіндігін, шығарманың айқындығын, идеялық мазмұндылығын, ондағы көркемдік шеберлікті байланыстырады.

Қорытындылай айтқанда, композицияны оқытуды бірнеше жаттығулар жасау мен суретшілер шығармалар таныстыру нәтижесінде игерілетін оқу үрдісі емес, ол жүйелі, кешенді, бірізділікпен, ғылыми тұрғыдан негізделген оқыту технологиясы нәтижесінде игерілетін композиция заңдылықтары туралы білімдер мен композициялық бейнелеу икемділіктерінен дағдыларынан құралатын мұғалімнің дайындығын қажет ететін іс-әрекеттер жүйесі ретінде тану қажет.

Портрет жанрында студенттерге дәріс беру процесінде живопись пәнінде оқыту әдістемесінің мәні зор.

Бірінші кезең. Кенеп бетіне нұсқа көрінісін дұрыс орналастыру суретті салудан басталады. Күйе немесе қоңыр бояу түсімен салған абзал. Айталық күйе арқылы салынған кенептегі суретті, жайлап қақса орындағы сурет белгілі көрінер-көрінбестей қалады. Оның үстіне қоңыр түсті реңмен сурет орындалып, әрі қарай бояу түс, реңдермен жазған жөн. Бұл жерде ескере кететін бір жағдай, кенеп бетіне қарандаш арқылы сурет салуға болмайды, себебі үшкір қарандаш ұшы кенеп бетіне терең із қалдыруы мүмкін, ол кейін картинаның жарылып, сынып кетуіне соқтырады.

Екінші кезең. Жеңіл бояу түстері арқылы картинаны жалпылама жазып шығу (подмалевка). Бұл жерде үлкен қатынастарға көңіл қою керек, яғни фон, портреттің жарық беткейі, сонымен қатар көлеңке тұсы, адам киімінің түр-түсі, оның да жарық көлеңке тұстарын жазу керек.

Үшінші кезең. Үлкен қатынастардағы рең көріністері анықталғаннан кейін, енді орта көлеңкедегі көріністер, сонымен қатар форма мәселесі шешілуі керек. Бұл жерде маңдай, жақ сүйегі, көз орны, мұрны көлемі, құрылысы табылуы керек. Бояу реңдері композицияның ізін қуып орындалады. Түр-түсі қатынасқа байланысты қаншалықты рең деңгейі күшті немесе әлсіз тұрғысында шешіледі. Портрет жазуда әрқашанда фонмен, киімен байланыстырып отырып, олардағы (контрасты) қарама-қайшы түс, реңдерді салыстырып отырып, айырмашылығын ескере келіп жазған абзал. Ол үшін міндетті түрде политра бетінде экспереcсивті түрде іздеу, сезіну арқылы жазу принципін қолданымыз. Бұл жерде ана түс пен мына түсті қосқанда беттің бояу түсі шығады десек қате айтқан болар едік. Әрбір суретшінің түс, реңді көру қабілеті әртүрлі, олай болатын болса өзінің жеке көру, түсіну қабілетіне сай жазылып жатады. Дегенмен де реалистік өнер болғаннан соң барлығына ортақ адам бет-бейнесінің түрі, түсі, оның көріну формасы, характері бірдей болуы шарпты дүние.

Төртінші кезең. Аяқтау кезеңі, яғни картинасы тұтас жазу, үлкен бөлшектердегі кіші бөлшектердің құрылымын дәл табу, сонымен қатар үлкен бөлшек ауқымын бұзбай бейнелеу. Бояу түстерін жалпы (жылы немесе суық, жылы суық аралас) бір колориттік деңгейді шешу болып табылады.

Портрет бейнелеуіндегі осы аталған шарт кезеңінің орындау процесінде де композиция қатар жүреді. Бояу реңдерінің нұсқа арқылы табылуы оны өзінің суреттік масштабына сай бағытта кистіні жаға білуі, портреттің тұтастық шешімін таба білуі, образдық бейнені сомдауы, жарық-көлеңке күштерін анықталуы мәселелерінде де композициялық өлшем тұрады.

Сонымен қорыта келгенде композиция портрет өнерінде біте қайнасқан, оны жеке бөліп қарайтын сала болып табылады. Портрет өнерін игеру барысында оқу процесі болсын немесе шығармашылық кезең болсын композиция заңдылықтарын, оның принциптерін сақтауымыз қажет.

Пайдаланган әдебиеттер тізімі:

1. Чистяков П.П. "Письма, записные книжки, воспоминания. 1832-1919" 1953 г. – [1.58] 594 с.
2. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: "Аруна Ltd." ЖШС, 2005. 75 б.

УДК 323.28

МРНТИ 11.25.41

О.П. Хоменко¹

студентка 2 курса КазНПУ им. Абая, института искусств, культуры и спорта.

Специальность-графика

г. Алматы, Казахстан

Научный руководитель: доктор искусствоведения, асс.проф. – Абишева О.Т.

АБСТРАКЦИОНИЗМ, КАК ОДНО ИЗ МИРОВЫХ НАПРАВЛЕНИЙ В ИСКУССТВЕ XX ВЕКА

Аннотация

Данная научная статья представляет собой направление в искусстве – абстракционизм, которое отказалось от изображений реальных предметов и явлений и заменяющее их сочетаниями геометрических фигур, линий или цветовых пятен. В работе представлено зарождение такого искусства, как абстракционизм, великие художники – абстракционисты и их работы, а также виды абстракции.

Ключевые слова: абстракционизм, абстракционисты искусство, направления, лучизм, лирика, систематизм, конструктивизм, супрематизм, орфизм, ташизм, неопластицизм

О.П. Хоменко¹

Абай атындағы ҚазҰПУ, 2 курс студентті, өнер, мәдениет және спорт институты. Мамандығы-графика.

Алматы қ., Қазақстан

АБСТРАКЦИОНИЗМ XX ҒАСЫР ӨНЕР ӘЛЕМІНДЕГІ БАҒЫТ БАСТАМАЛАРЫ

Ғылыми жетекшісі: докторлық өнер, асс.проф. – Абишева О.Т.

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақала арт-абстракцияның бағытын білдіреді, ол нақты нысандар мен құбылыстардың суреттерін тастап, оларды геометриялық фигуралар, сызықтар немесе түсті дақтардың комбинацияларымен алмастырды. Жұмыста абстракционизм, ұлы суретшілер-абстракционерлер және олардың шығармалары, сондай-ақ абстракцияның түрлері ұсынылған.

Түйінді сөздер: дерексіз өнер, бағыттар, рейсизм, лиризм, систематизм, сындармизм, супрематизм, орфизм, тасизм, неопластичность

Abstract

O.P. Khomenko¹

Student of the 2nd year Abai KazNPU, the Institute of Arts, Culture and Sports. Specialty-graphics.

Scientific adviser: Doctor of Arts, Assoc. Prof. - Abisheva O.T.

ABSTRACT ART AS ONE OF THE WORLD TRENDS IN THE ART OF THE TWENTIETH CENTURY.

This scientific article represents a direction in art-abstractionism, which abandoned images of real objects and phenomena and replaced them with combinations of geometric figures, lines or color spots. In the work the origin of such art as abstractionism, great artists-abstractors and their works, as well as types of abstraction are represented.

Key words: abstract art, directions, raysism, lyricism, systematism, constructivism, suprematism, orphism, tashism, neoplasticism.

Издавна люди пытались отобразить красоту окружающего мира, сцены из жизни в рисунках, картинах. Со временем картины наиболее талантливых людей превратились в произведения искусства. Появилось множество различных направлений в искусстве: импрессионизм, модернизм, классицизм, романтизм, натурализм, символизм, реализм, сюрреализм, абстракционизм и др. Каждое направление охватывает единство мировосприятия, эстетических взглядов, путей отображения.

Издrevле беспредметное творчество существовало в виде орнамента или нонфинито, но только в новейшей истории оформилось в особую эстетическую программу – абстракционизм, который является направлением в искусстве XX в., принципиально отказавшимся от изображения реальных предметов и явлений в живописи, скульптуре, графике и т. п. и заменяющее их сочетаниями геометрических фигур, линий или цветовых пятен. [1]

Возникновение и развитие абстрактного искусства тесно связано с духовными идеями, волновавшими умы европейцев на рубеже XIX-XX веков. Увлечение метафизическими и утопическими теориями охватило не только философов, но и литераторов, музыкантов, живописцев. Стремление выразить невыразимое, передать ощущение единства души и материи, вселенной, космоса потребовало от художников поиска нового, нетрадиционного изобразительного языка, полного глубокого смысла.

Абстрактное искусство преодолевает извечное противостояние субъекта и объекта. На абстрактной картине, как и на картине, написанной в реалистичном стиле, должен быть предмет, от которого создается абстракция путем абстрагирования. Но такая картина упраздняет расстояния между объектом созерцания и самим созерцателем.

Направления абстракционизма: С первых лет появления нового вида изобразительного творчества в его рамках стали развиваться два основных направления: геометрическое и лирическое. Первое нашло свое отражение в творчестве Казимира Малевича, Питера Мондриана, Робера Делоне и др.

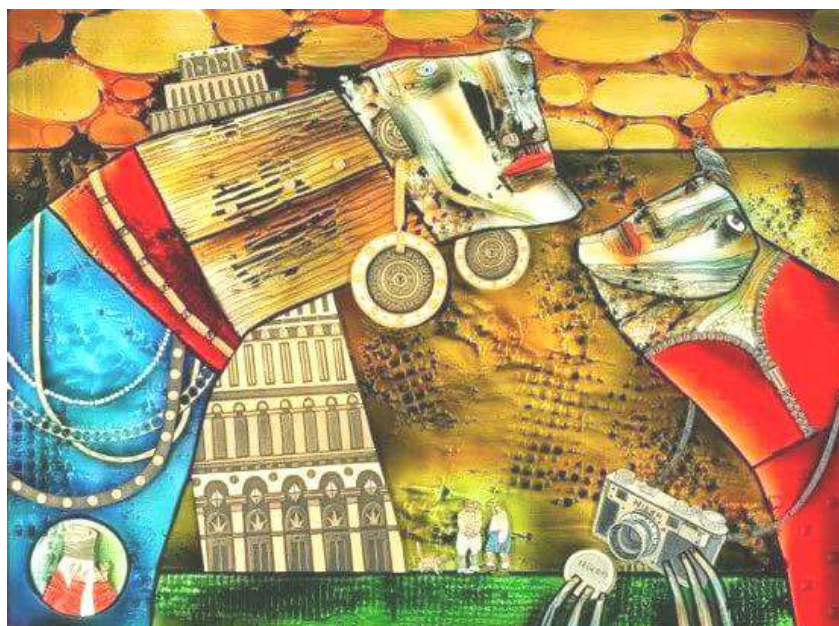
Казимир Малевич

Лирическое же направление разрабатывал Кандинский Василий, Джексон Поллок, ХансХартунг и пр. Геометрический абстракционизм использует упорядоченные фигуры, плоскости и линии, а лирический, напротив, оперирует хаотично разбросанными цветовыми пятнами. В свою очередь, на основе этих двух направлений сформировались другие течения, связанные с абстракционизмом единой эстетической концепцией: систематизм, конструктивизм, супрематизм, орфизм, ташизм, неопластицизм, лучизм.

Кандинский Василий

Лучизм и лирика. Открытия в области физики начала XX века послужили толчком к появлению внутри геометрического направления такого течения, как лучизм. У его истоков стояли русские художники М. Ларионов и Н. Гончарова. Согласно их представлению, любой предмет – это сумма лучей, которые передаются на полотне косыми цветными линиями. Задача художника – в соответствии с собственным эстетическим видением создать из них форму.

Лирическая абстракция

А 50-е годы прошлого века геометрическая абстракция, включая лучизм, на время уступила место лирическому направлению. Для него характерна импровизационность исполнения, а также обращение к эмоциональному состоянию художника. Другими словами, лирический абстракционизм – это своего рода моментальный снимок душевных переживаний человека, выполненный без изображения предметов и форм. [2]

С 1907 по 1915 год живописцы в России, Западной Европе и США начали создавать абстрактные произведения искусства, так полагают исследователи и называют первых Василия Кандинского, Казимира Малевича и Пита Мондриана. И все же годом рождения беспредметного искусства считается 1910-й, когда в Германии, в Мурнау, Кандинский написал свою первую абстрактную композицию. В следующем году в Мюнхене он опубликовал ставшую знаменитой книгу "О

духовном в искусстве", в которой размышлял о возможности воплощения внутренне необходимого, духовного в отличие от внешнего, случайного.

"Abstractio" означает "отвлечение". В применении к живописи этот термин позволяет передать особенности художественного сознания, направленного в поисках гармонии от частного к всеобщему. Не случайно в первые десятилетия абстрактное искусство нуждалось в теории символизма, в обращении к мистическим идеям, однако позже художников все сильнее увлекали проблемы, связанные с биофизическими открытиями, с попытками воплотить понятия времени и пространства, бесконечности природных форм, скрытых за внешними покровами. Один из первых абстракционистов, создатель "лучизма" Михаил Ларионов изображал "излучение отраженного света (цветовую пыль)".

Абстрактное искусство – "самый доступный и благородный способ запечатлеть личное бытие, прочем в форме, может быть, наиболее адекватной - подобно факсимальному оттиску. В то же время это прямая реализация свободы".

В 1920-е годы, во время стремительного развертывания всех авангардных направлений абстрактное искусство включало в свою орбиту кубофутуристов, беспредметников, конструктивистов, супрематистов (А.Экстер и Л.Попову, А.Родченко и В.Степанову, Г.Стенберга и М.Матюшина, Н.Сутина и И.Чашника). Язык нефигуративного искусства лежал в основе культуры новой, современной пластической формы, станковой, декоративно-прикладной или монументальной, и имел все возможности для дальнейшего плодотворного и перспективного развития. Внутренние противоречия авангардного движения, усиленные жестким прессингом идеологического официоза, в начале 1930-х годов заставили его деятелей искать иные творческие пути. "Антинародное идеалистическое" абстрактное искусство отныне не имело права на существование. И казалось, оно исчезло не только из музейных залов, из книг и монографий, но из памяти. С приходом к власти фашистов центры абстракционизма перемещаются в Америку. В 1937 году в Нью-Йорке создается музей беспредметной живописи, основанный семьей миллионера Гугенхейма, в 1939 году – Музей современного искусства, созданный на средства Рокфеллера. В послевоенной Америке набирала силу "школа Нью-Йорка", членами которой были создатели абстрактного экспрессионизма Д.Поллак, М.Ротко, Б.Ньюман, А.Готтлиб. Летом 1959 года их произведения увидели молодые художники в Москве на выставке национального искусства США в парке "Сокольники". За два года до этого события современное мировое искусство было представлено на художественной выставке в рамках Всемирного фестиваля молодежи и студентов. Информационный прорыв стал своеобразным символом духовной и социальной свободы. Абстрактное искусство теперь ассоциировалось с внутренним освобождением от тоталитарного гнета, с иным мировосприятием. Проблемы актуального художественного языка, новой пластической формы оказались неразрывно связаны с общественно-политическими процессами. Эпоха "оттепели" подразумевала особую систему взаимоотношений абстрактного искусства с властью. Начался новый этап в развитии отечественного абстракционизма – 1950-1970-е годы. [3]

Современное европейское и американское абстрактное искусство опиралось на такие фундаментальные пласты, как исследование первобытного мифологического сознания, фрейдизм, начала экзистенциализма, восточные философии..

Законы "саморазвития искусства" выстраивали "жизненно необходимые самому искусству" формы. Происходил "процесс реперсонализации искусства. Появилась возможность создания индивидуальных картин мира" (А.Боровский). Последнее и вызвало мощную отрицательную реакцию на государственном уровне, долгие годы приучавшую рассматривать абстракционизм как "крайне формалистическое направление, чуждое правдивости, идейности и народности", а произведения созданные абстракционистами, как "бессмысленное сочетание отвлеченных геометрических форм, хаотических пятен и линий".

Есть мнение, что в реальной жизни не существует ни субъекта, ни объекта, все это плод человеческого воображения. Но художник-абстракционист изображает не предмет, а сам процесс восприятия предмета. И поскольку в восприятии любая особа, так или иначе, руководствуется пятью внешними чувствами, то и абстрактное искусство воспринимается именно этими внутренними ощущениями.

Следующий этап в развитии абстракции начинается в 1970-е годы. Это время знакомства современных художников с творчеством Малевича, с супрематизмом и конструктивизмом. "Первоэлементы" Малевича вызвали стабильный интерес к геометризированной форме, линейным знакам, пластическим структурам. "Геометрическая" абстракция позволяла приблизиться к проблемам, волновавшим мастеров 1920-х годов, почувствовать преемственность и духовную связь с классическим авангардом. Геометрическая абстракция легла в основу методов работы художников, объединившихся в начале 1960-х в группу "Движение".

Середину 1980-х годов можно рассматривать как завершение очередной стадии развития абстракции, накопившей к этому времени не только громадный опыт творческих усилий, осмысленную философскую проблематику, но и убедившейся в востребованности абстрактного мышления.

Художники получили возможность выражения в формах не только классических – супрематизма или абстрактного экспрессионизма, но лирической и геометрической абстракции, минимализма, скульптуре, объекте, рукотворной авторской книге, в бумажной массе, отлитой самим мастером.

Примечательно, что предмет все-таки присутствует в абстрактном творчестве, но только в качестве напоминания о своем прежнем существовании. Прежнем, потому что он слился в одно целое, в продолжительный процесс восприятия, который происходит, опять-таки, в наших органах чувств. На абстрактной картине ключевую роль играет не предмет в виде яблока, а то на какие процессы оно разложено, то, что вокруг него. Таким образом, создается атмосфера медитативного мыслительного анализа непосредственно самого процесса восприятия, который не имеет ничего общего с произвольным нагромождением цветных линий и форм, но подразумевает собой строгую аналитику, которая основывается на человеческом внутреннем ощущении.

Заключение

Абстракционизм – уникальное явление мировой художественной культуры. Его уникальность обусловлена особенностями переломной эпохи. XX век – это своего рода знак и не случайно он породил своеобразное искусство абстракционизма.

Искусство не терпит прямоговорения, его сила в метафоре. Реализм в искусстве бывает очень разным и это самым убедительным образом доказывает искусство абстракционизма.

Благодаря абстракционизму появилось много различных направлений в современном искусстве, хотя разделение искусства на направления в достаточной степени относительно.

Восприятие искусства в высшей степени субъективно. Отношение к произведениям художников-абстракционистов можно выразить словами нидерландского философа XVII века Б.Спинозы: "Не плакать, не возмущаться, но понимать". Укоренившаяся глубоко привычка воспринимать сугубо реалистическую художественную форму не означает, что направление, "непохожее на жизнь", неинтересно, а тем более абсурдно. Радость искусства в том, что оно разное.

Абстракционизм можно любить и не любить, можно найти немало как сторонников, так и противников этого, как, впрочем, и любого другого вида искусства. Но любое искусство имеет право на существование, и его нельзя ни запрещать, ни очернять, ни скрывать.

Список использованной литературы

1. Горский Д.П. Вопросы абстракции и образование понятий. – М., 1961;
2. Лазарев Ф.В. О природе научных абстракций. – М., 1971
3. (1)<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F>
4. (2)https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/6/%D0%90%D0%91%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%9A%D0%A6%D0%98%D0%AF
5. (3) <http://gefter.ru/archive/7299>

УДК 5527
МРНТИ 13.01

Ж.Н. Шайгозова, М.Э. Султанова

¹ к.п.н., ассоциированный профессор КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

² кандидат искусствоведения, ассоциированный профессор КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

ВЕСЕННИЕ ОБРЯДЫ КАЗАХСКИХ КОНЕВОДОВ: ВЧЕРА И СЕГОДНЯ⁵

Аннотация

Настоящая статья представляет собой аналитическую обработку материалов полевой экспедиции членов и экспертов Национального комитета по охране нематериального культурного наследия Казахстана при Национальной комиссии РК по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО и съемочной группы студии «Мерген». Она связана с осмыслением экспедиционного материала по циклу весенних традиционных обрядов современных казахских коневодов, зафиксированных в селе Терсаккан Жезказганско-Улытауского региона Карагандинской области в мае 2016 года.

Данный комплекс весенних обрядов, сохранившись на сегодня практически в первозданном виде логически продолжает общий цикл древнейшей календарной обрядности персоязычных и некоторых тюркоязычных народов Казахстана, Средней и Малой Азии, Ирана, а также башкир и татар, начинающийся с весеннего праздника - Наурыза. С Наурызом, с пробуждением природы связывалась надежда на плодородие в самом широком смысле этого слова, не только у оседлых, но и кочевых народов. Так, чисто утилитарная и главнейшая задача казаха-кочевника от решения которой зависела жизнь и благополучие его семьи и близких – сохранить и приумножить скот/коня выразилось в целом цикле традиционных весенних обрядов коневодов. Фундаментальная основа, которого зиждется на понимании ритуально-обрядовых механизмов пробуждения плодородных сил природы.

Ключевые слова: весенние обряды, традиционное коневодство, календарные традиции, культ коня

Аңдатпа

¹Ж.Н. Шайгозова, М.Э. Сұлтанова²

¹п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

²өнертану кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

КАЗАҚ ЖЫЛҚЫШЫЛАРЫНЫҢ КӨКТЕМГІ РӘСІМДЕРІ: КЕШЕГІСІ МЕН БҮГІНГІСІ

Бұл бапта Қазақстанның Ұлттық ЮНЕСКО және ИСЕСКО комиссияның материалдық емес мәдени мұраны қорғау комитетінің мүшелері мен сарапшылардың және «Мерген» студиясының далалық экспедиция материалдардың талдамалығы ұсынылады. Бапта Қарағанды облысындағы Ұлытау – Жезқазған өңірінің Терісаққан ауылындағы 2016 жылғы мамыр айында тіркелген қазіргі заманғы қазақ жылқы өсірушілердің көктемгі дәстүрлі әдет-ғұрыптарымен байланысты.

Бұл көктемгі кешен бүгінгі күнге дейін сақталып, оның ішінде Қазақстан, Орта және Кіші Азия, Иран, парсы және түркітәлді татар, башқұрт халықтарының көктемгі Наурыз мерекесінен басталатын әдет-ғұрыптарды жалғастырады. Наурызға орай табиғаттың оянуымен, құнарлылыққа деген үміті тек қана көшпелі емес, сонымен бірге отырықшы халықтармен байланысты болды. Мәселен, көшпенді қазақтың өзінің және оның отбасының ең басты таза утилитарлық және маңызды шешімінің бір түрі малды сақтау және оны молайту көктемгі әдет-ғұрыптардың цикліне айналады. Оның негізі, табиғаттың құнарлы күштерін оятудың рәсімдік-салттық механизмдерін түсінуге негізделген.

Кілтті сөздер: көктемдік рәсімдер, дәстүрлі жылқы өсіру, күнтізбе дәстүрлері, жылқы табынушылық

⁵ Версия данной статьи на английском языке в сокращенном варианте будет опубликована в сборнике Международной конференции по нематериальному культурному наследию, Иран. – 2017.

Abstract

Zh.N. Shaygozova¹, M.E. Sultanova²

² k.p.n. associate professor, KazNPU name of Abai

Almaty, Kazakhstan

¹ the candidate of art criticism, associate professor, KazNPU name of Abai

Almaty, Kazakhstan

SPRING RITES OF KAZAKH HORSE-BREEDERS: YESTERDAY AND TODAY

The present article is the working analytic materials of the field expedition of the members and experts of the National Committee on Safeguarding Intangible Cultural Heritage for National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ISESCO and “Mergen” camera crew. It is connected with the comprehension of the expedition materials on the cycle of spring traditional rites of modern Kazakh horse-breeders fixed and collected in Tersakkan village of Zhezkazgan-Ulytau region in Karaganda district in May, 2016.

The present complex of spring rites saved in their primordial kind logically continues the general cycle of the ancient calendar rites of Persian-language and Turkic-language peoples of Kazakhstan, Central Asia and Asia Minor, Iran and also Bashkirs and Tatars that begins from the spring holiday – Nauryz. Nauryz, the nature awakening meant hope of fertility in the very wide sense of this word not only for settled people but for nomads as well. So, the utilitarian and main task of a Kazakh-nomad the life and well-being of his family depended on- to save and increase the number of his cattle/horses – has reflected on the whole cycle of the traditional spring rites of horse-breeders. The fundamental base is to understand the ritual mechanism of fertile power of nature.

Key words: spring rites, traditional horse-breeding, calendar traditions, cult of horse.

Введение. Культура коневодов – наиболее устойчивая форма жизнедеятельности населения многих регионов Казахстана, передающаяся из поколение в поколение с давних времен до сегодняшнего дня. Среди них, наиболее целостно сохранившим традиционное табунное коневодство выступает Жезказганско-Улытауский регион Карагандинской области. В этом аспекте актуальным представляется обращение к натурфилософскому контексту коневодческих традиций, а именно – к весенним обрядам казахских коневодов: «бие байлау», «айғыр косу» и «қымыз мұрындық». Данные обряды входят в комплекс традиционных календарных обрядов казахских коневодов, начинающийся с Наурыза.

Восприятие Наурыза как начала традиционной календарной обрядности древних народов Турана и Ирана в целом, продиктовала необходимость изучения его философско-культурологических оснований в трудах ряда зарубежных и отечественных ученых, опубликованных для русскоязычного читателя. Среди них: Али Шариати [1], Али Акбар Дехуддо [2], К.А. Иностранцев [3], И.С. Брагинский [4], А. Турсон [5], А. Джафарзаде [6], З.А. Джандосова [7], Ш.Ж. Тохтабаева [8] и многие другие.

В изучении Наурыза как такового нельзя обойти сочинения легендарных восточных мыслителей Абурайхана Бируни [9] и Омар Хайяма [10].

Логика настоящего исследования обусловила необходимость изучения феномена коневодства и культуру кочевников Средней Азии в целом, составной частью которой является и Казахстан. Ему посвятили свои труды: А.М. Мандельштам [11], Е.Е. Кузьмина [12] и многие другие ученые.

Культура коневодов Казахстана в общей системе традиционного жизнеобеспечения исследована в историко-археологических, философско-культурологических, эколого-этнографических и экономических контекстах. Ей посвятили свои труды А.Х. Маргулан, К.А. Акишев, М.К. Кадырбаев, А.М. Оразбаев [13], В.Ф. Зайберт [14], З.С. Самашев [15], А.Т. Топеубаев [16], А.Токтабай [17] и другие.

Общим календарным традициям, обычаям и обрядам казахов посвятили свои труды Н.А. Алимбай, М.С. Муқанов, Х.А. Аргынбаев [18], Н.Шаханова [19], Ж.К. Каракузова, М.Ш. Хасанов [20] и другие.

Исследование весенних обрядов казахских коневодов потребовало обращение к научной литературе сопредельных коневодческих культур. Так, монгольский ареал коневодства раскрыт в трудах этнографов М.М. Содномпиловой, Б.З. Нанзатова [21], кыргызское коневодство представлено в трудах К.Сыдыкбекова [22] и многих других.

Вопрос календарной обрядности казахских коневодов в целом, и весенних обрядов в частности, пока остается малоизученным феноменом в отечественной науке, точнее, рассмотрены лишь его отдельные аспекты и измерения. Целостное же концептуальное осмысление роли весенних обрядов казахских коневодов в системе традиционной календарной культуры, выходящее за рамки их историко-этнографического анализа не проводилось. Поэтому актуальность нашего исследования определяется необходимостью воссоздания целостного культурологического образа цикла весенних обрядов казахских коневодов «бие байлау» и «айғыр қосу». «Қымыз мұрындық» в данной статье лишь упоминается.

Таким образом, цель настоящей статьи заключается в исследовании культурологического образа весенних обрядов казахских коневодов: «бие байлау» и «айғыр қосу» как фактора устойчивого развития Жезказганско-Улытауского региона в прошлом и настоящем. Для ее достижения нам необходимо было решить следующие исследовательские задачи: - установить роль Наурыза в системе весенней обрядности казахских коневодов; - изучить сущность весенних обрядов «бие байлау» и «айғыр қосу», а также установить их состояние в сегодняшней реальности.

В рамках развиваемого здесь культурологического дискурса также будет предпринята попытка найти ответы на следующие принципиальные вопросы: а) почему весенние обряды имеют особое значение в системе общей календарной обрядности казахских коневодов и б) в чем причина исторической живучести традиционного табунного коневодства и вместе с ним общей системы обрядов казахских коневодов в исследуемом регионе.

Материалы по весенним обрядам казахских коневодов «бие байлау», «айғыр қосу» и «қымыз мұрындық», функционирующие в современной реальности были собраны автором статьи во время полевой экспедиции членов и экспертов Национального комитета по охране нематериального культурного наследия Казахстана при Национальной комиссии РК по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО и съемочной группы студии «Мерген» в селе Терсаккан Улытауского района Карагандинской области апреле-мае 2016 года.

Основной целью экспедиции, организованной в рамках проекта Международного информационного сетевого центра НКН в Азиатско-Тихоокеанском регионе под эгидой ЮНЕСКО (ИЧКАП, Сеул) «Видео-документирование НКН в странах Центральной Азии», являлось исследование, документирование, фото- и видеосъемка различных проявлений культа коня: от петроглифов эпохи бронзы (урочище Теректы Аулие) до цикла традиционных обрядов современных казахских коневодов - «бие байлау», «айғыр қосу» и «қымыз мұрындық» в селе Терсаккан Улытауского района.

Результаты данной экспедиции нашли отражение в работе Национального комитета по охране нематериального культурного наследия Республики Казахстан (инвентаризация региональных элементов НКН) и при подготовке номинационной заявки «Весенние обряды казахских коневодов: «бие байлау», «айғыр қосу» и «қымыз мұрындық» для включения во Всемирный список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО от Республики Казахстан в 2018 году.

Отдельные аспекты настоящей экспедиции нашли отражение в публикациях Ж.Н. Шайгозовой и М.Э. Султановой в рамках научно-исследовательского проекта Министерства образования и науки Республики Казахстан 2041/ГФ4 «Традиционные анималистические образы и мотивы в искусстве и культуре кочевников-казахов (древность, средневековье и новое время)» на 2015-2017 гг.

Автор использовал в данной статье сведения о весенних обрядах, региональных пастбищных угодах, правилах выпаса табунов лошадей и другие сведения (по традиции, передающиеся из уст в уста), полученные от информаторов коренных жителей Жезказганско-Улытауского региона и села Терсаккан в том числе. Список информаторов представлен в тексте статьи по контексту.

Наурыз как начало весенних обрядов казахских коневодов

Территория современного Казахстана – вотчина табунного коневодства, сложившегося со времен древних саков, скифов, тюрков и других кочевых племен. Данный факт находит подтверждение в археологии [14; 15 и др.]. Ученые [16; 17] отмечают, что само появление кочевого уклада было бы невозможным без лошади. Устойчивый спрос на лошадь стимулировал развитие

коневодства, поэтому оно занимает особое место в хозяйстве казахов. Это и транспорт, и пища (мясо, молоко-*кумыс*), и шкуры (одежда).

От наличия и количества лошадей определялся социальный статус кочевника-казаха. Причем, как правило измеряли их количество тысячами: «Неше мың жылқы біткен?» – «Сколько тысяч у него лошадей?» [23, с.11]. Такая высокая экономическая целесообразность коневодства не могла не послужить обожествлению и развитию целостного комплекса/цикла ритуальных обрядов, связанных с лошадей.

Анализ научной литературы по казахской этнографии [18;19;20 и другие] позволил нам определить комплекс весенних обрядов казахских коневодов, который включает в себя праздник в честь благополучного окота скота/кобылиц – *көген той*⁶; сам Наурыз и его сопутствующие обрядово-ритуальные компоненты; стрижку лошадей, называемую *жылқы күзеу*⁷; ритуальное обмывание колышка для привязи кобылиц и жеребят – *қазық майлау*, предшествующий привязыванию дойной кобылицы и жеребенка – *бие байлау*; прибавление к табуну самца – *айғыр қосу*; и наконец, кульминационный момент обрядов: праздник первого кумыса – *қымыз мұрындық*; и конечно, же обычай «клеймения» скота.

Начало всего основного обрядового комплекса казахских коневодов связано с праздником Наурыз. Казахи его называют *Ұлыстың Ұлы Күні* (Великий День Народа), который отмечали с 21-22 марта по 21 апреля. Так, день вступления Солнца в зодиакальное созвездие Овна – День весеннего равноденствия знаменует собой наступление Нового года. Следовательно, и начало нового хозяйственного цикла кочевников.

Тюркский Наурыз, переосмысленный тенгрианским миропониманием семантически связан с куклами огня, солнца, земли, духом предков и покровителей скота (коней) и представлениями о дуализме вселенной. Отсюда, вытекает специфика обрядовых компонентов праздника. В Наурыз кочевники-казахи занимались перегоном скота/лошадей с зимних пастбищ – *қыстау* на весенние – *коктеу*, где и справлялся первый весенний обряд очищения огнем – *аластау*. Для этого зажигались два больших костра и все женщины, мужчины и дети проходили, а также весь скот/лошади прогонялись между этими кострами. Древнеказахский обряд очищения святым огнем созвучен зороастрийскому пониманию Навруза как праздника огня, отмеченного в трудах исследователей [3; 4; 5].

Святой обязанностью каждого члена общины кочевников-казахов в этот день является встреча восходящего солнца. В этот момент женщины-матери, «одетые в белое выносят в чашах молоко или молочные продукты и приносят их в жертву восходящему солнцу» [24, с.249] делая поклоны, что связано с древним индоиранским культом солнца. Об этом упоминается в трактате «Науруз - Наме» О. Хайама: «все люди чтят солнце», «они смотрят на него с торжественностью и почтением» [10, с.188]. Следовательно, Наурыз – это день Солнца. Почитание солнца в Наурыз указывает на еще одну связь коневодства с праздником, так как конь/лошадь древнейший символ Солнца в казахстанской ойкумене, что показано в исследованиях [13; 14; 15; 17].

Культ земли-матери в Наурыз у казахов, тесно связанный со скотоводством/коневождением выражен в «очистке колодцев, арыков, истоков родников – были направлены на освобождение

⁶ Ранней весной происходит окот/расплод всех видов домашнего скота. После благополучного окота казахи справляли *көген той*. В традиционной культуре *көгеном* называют жель, за которую привязывались жеребята; также *көгеном* называют путы, поводья, предназначенные для привязи ягнят и козлят. В этот *той* все жители общины собираются возле привязи, растилают богатый дастархан и высказывают пожелания о размножении скота, о его благополучии. При этом, особо почитаемые женщины общины/аула ритуально обмывают белым (айраном – традиционный кисломолочный продукт, молоком и др.), с пожеланиями об изобилии молока и сохранения молодняка. Автор данный ритуал связывает с женским производящим началом, символикой плодородия. Белый цвет в понимании казахов имеет сакральный статус, что подчеркнуто в трудах [19; 20]. Период окончания окота скота совпадал с началом праздника Наурыз.

⁷ *Жылқы күзеу* относится к одному из традиционных видов ухода за лошадьми – стрижку, с которыми связаны различные поверья. Так, в один из погожих весенних дней во второй половине апреля производился *жылқы күзеу*. По традиции стригли только молодняк: жеребят и молодых кобылиц. Гривы и хвосты ездовым лошадям не подстригают. Это своеобразный знак здоровья и невредимости их владельцев. Когда умирает хозяин, его осиротевшему коню выстригают гриву и хвост, что находило подтверждение в исследованиях [16; 17]. Сведения о традиционной стрижке лошадей у казахов приведены в труде А.Сейдембека [24, с.314]. При этом, по сведениям Масанов М.Э. [25, с.336] начало весеннего хозяйственного цикла у кочевников варьировалась в зависимости от региона. Так, южные регионы начинали перемещение с зимних на весенние пастбища уже в конце февраля-начале марта, что несомненно влияло на время проведения обрядов.

проходов для воды – источника земли на земле» [8, с.295]. При этом, лошади пьют только чистую (речную, родниковую) воду. С водой связаны и древнеиранские представления об этом празднике, которые нашли отражение в трудах [26, с.225], где вода – символ света и добра.

Обязательным в Наурыз у казахов были молитвы к духам предкам и покровителям скота. Почитание мертвых в этот праздник отмечается у многих ирано- и тюркоязычных народов в трудах [26; 8]. Дух предков/усопших родственников свято чтится в казахской культуре и в современности. Особое место в миропонимании казахов-скотоводов занимает пантеон святых покровителей скота. Так, по казахским поверьям покровитель овец – *Шопан ата*, коров – *Зеңгі баба*, лошадей – *Қамбар ата*, верблюдов – *Ойсыл қара*, коз – *Сексек ата* [16; 19]. По сведениям П.А. Слепцова у якутов существовал обряд покровителю коней *Уордаах Дьеһегэй* в Наурыз, который назывался «*Сэттэ Куруе Дьеһегей*» или «*кыйдааһын*». Вовремя этого обряда «в жертву приносили семь кобылиц белой масти, которых отгоняли на восток три всадника в белых одеждах» [27, с.159]. В.Н. Басилов [28, с.55] пишет, что покровитель лошадей и коневодства у казахов – *Жылқышы-ата* (Дед – Табунщик) или *Камбар-ата*, у кыргызов и уйгуров – *Камбар-ата*. Он исламский персонаж мифологии народов Средней Азии. Но, в основе его образа древнее доисламское божество [28; 29].

Согласно сведениям В.Л. Огудина в Ферганской долине в пределах Ош-Карасууского оазиса сосредоточены ряд святилищ древних коневодов-кыргызов: Дулдул-ата, Сурат-Таш-ата, Кыз-мазар, Занги-Бува и Тахти-Сулейман [30, с.64], где исправлялись определенные ритуалы. Возможно, что подобные святилища⁸ и аналогия якутского обряда в Наурыз покровителю коней существовал и у казахов. Нам на сегодня известен только тот факт, что казахские коневоды перед большим делом молились и приносили ритуальную жертву святому покровителю лошадей *Қамбар-ата*.⁹

Одним из весенних обычаев кочевников-казахов относится традиция «клеймения» скота родовыми тамгами, который по А. Сейдембеку мог проводиться и в Наурыз [24, с. 248]. По сведениям А.М. Досымбаева [31, с.15] древние тюрки (кыргызы, хакасы) клеймили лошадей тамгами в форме птиц. Казахи ставили тавро на жеребятках-стригунках в возрасте 6 -7 месяцев.

Следующим узловым моментом Наурыза в контексте весенних обрядов казахских коневодов являются представления о семантическом дуализме праздника, равноденствии противоположностей: Добра и Зла, Женского и Мужского начал. С этих позиций Е.Е. Кузьмина [12] отмечает необычайную популярность композиций сцен борьбы и терзания у ираноязычных народов на памятниках искусства, скульптурных и изобразительных образцах как символов Навруза. Ученый объясняет данный факт тем, что в дуалистической концепции индоиранцев равновесие и циклическая смена явлений обусловлена борьбой противоположных сил, достигающих апогея именно в Навруз. Самым ярким примером из тюркских художественных реалий в пользу дуалистической концепции нами отмечается наличие в казахских войлочных коврах типа *текемет* и *сырмак* двухцветного и композиционного деления орнамента (черное/белое; площадь орнамента равна площади фона). При этом, мы представляем весенние обряды казахских коневодов «бие байлау» и «айғыр косу» как анималистическое воплощение тюркского дуализма.

Подводя, итоги раздела мы хотели сказать, что объективное понимание любого обряда делается возможным лишь с учетом общекультурного контекста. Таким общекультурным контекстом традиционного комплекса весенних обрядов казахских коневодов выступает Наурыз, репрезентирующийся как узловый момент космического порядка и смысловой стержень мироздания кочевников. Именно Наурыз дает старт конечной цели коневода: сохранение/приумножение жизненно важного блага – своих табунов в текущем году. В связи с этим, на наш взгляд представляется символичным, что в Наурыз казахи проводили конные скачки – *байгу* и в ночь праздника проводили обряд с куклой на жеребенке-стригунке.¹⁰

Таким образом, казахам, в чей обрядово-ритуальной практике также встречалось почитание огня и солнца, разделение времен года на циклы возрождения и увядания оказалась близка суть великого

⁸ Возможно, что Теректы-Аулие в Жезказганско-Улытауском регионе, где 90% наскальных рисунков посвящены коня и есть древнее святилище казахстанских коневодов исследованного в статье [32].

⁹ Данные сведения предоставил информатор Бахтияр Кожаметов (уроженец с. Терсаккан, ныне житель села Улытау Карагандинской области) – организатор этнофестиваля «Терсакканская весна».

¹⁰ Сейдембек А. [24, с.249] приводит сведения об обряде Жандыкуыршақ, проводимый в ночь Наурыза.

древнеиранского праздника Навруза. Поэтому с весной, с Наурыза начинается основной весенний цикл календарных обрядов казахских коневодов в ткань, которых синкретично вплетены обряды «бие байлау» и «айғыр косу».

Обряды «бие байлау» и «айғыр косу» как анималистическое воплощение тюркского дуализма

Мы уже отмечали, что эмпирическую основу настоящего исследования составили материалы полевой экспедиции членов и экспертов Национального комитета по охране нематериального культурного наследия Казахстана при Национальной комиссии РК по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО в селе Терсаккан Улытауского района Карагандинской области апреле-мае 2016 года. Но, прежде чем приступать к описанию обрядов «бие байлау» и «айғыр косу» нам бы хотелось представить краткий исторический обзор долины реки Терсаккан, обнаруженных в ней свидетельствах культа коня эпохи бронзы, родовой общине, проживавшей здесь XVIII-XIX в. и ее современных жителей.

Село Терсаккан находится в северной части Улытау в 130 км от самого районного центра. Оно получило свое название от одноименной реки. По мнению археолога Э.Р. Усмановой¹¹ название реки Терсаккан сакрально, ведь с гор Улытау берут свое начало двенадцать рек, текущих в одном направлении. И только одна из них – Терсаккан (в переводе с казахского языка «текущая в обратном направлении») держит путь на север, вливаясь в Есиль, Тобол, Обь и впадает в северный ледовитый океан, тем самым маркируя сакральную территорию потомственных табунщиков-коневодов.¹²

Река Терсаккан не только одна из степных рек этого края с чистой горной водой, но и действительно своеобразный территориальный маркер древнего коневодства. Об этом свидетельствуют материалы археологии. По мнению специалистов «западная граница бронзовой культуры Центрального Казахстана идет по меридиану Джезказган, Улытау, Арганаты, верховья р. Терсаккан [13, с.56]. В долине этой реки обнаружены ряд древних курганов¹³ с насыпью из камня и земли, которые служили и служат до сих пор своеобразными ориентирами для местных коневодов на обширных пастбищных угодьях. По поводу огромного кургана Қараоба (высотой до 10 м), расположенного у слияния рек *Улкен – Терсаккан* и *Бала-Терсаккан* археологи приводят следующие факты: когда в 1907 году по долине Терсаккана проезжал агроном Н.Лебедев, он нашел этот курган разрытым. По его наблюдению, «наверху кургана обнаруживается громадная конусообразная яма глубиной до самого основания его. Говорят, что здесь казахи искали золото, но нашли серебряное седло и кувшин» [13, с.57].

Одним из прямых археологических доказательств культа коня в прилежащих районах села Терсаккан являются камни с изображениями лошадиного копыта, которые в народе называют *Тұлпармас* (от мифического крылатого коня *тұлпар*), обнаруженные Центрально-Казахстанской археологической экспедицией в 1946-1947-х годах [13, с. 10] в горах Арганаты долины реки Сары-Су Улытауского района, что находится в 55 км от села Терсаккан. Более поздние доказательства о

¹¹ Эмма Радиковна Усманова – археолог, сотрудник Сарыаркинского археологического института г. Караганды, участник экспедиции.

¹² Бурному развитию коневодства с древнейших времен в данной географической точке способствовала особая экологическая зона, входящая в ареал Центрально-Казахстанского мелкосопочника. В целом, мелкосопочник характеризуется «большим по площади охватом пастбищных угодий и с низкой плотностью населения на территории этого ареала – 1 – 1, 5 человека на квадратный километр» [25, с.44]. Численность же жителей села Терсаккан составляет 278 человек (152 мужчин и 127 женщины).¹² Село характеризуется гомогенным составом населения – 97, 54% составляют этнические казахи, представители одного из крупных казахских родов *арғын* подрод *суйындық* – *тортуыл*. Данные представлены акимом с. Терсаккан.

¹³ В Государственном списке памятников истории и культуры Карагандинской области местного значения от 16 апреля 2010 года № 11/03 [33] под позициями: 985 – у слияния рек *Улкен – Терсаккан* и *Бала-Терсаккан* значится курган Қараоба; 989 – курган с насыпью из камня и земли в 27 км к югу от урочища Телан на правом берегу реки Терсаккан; 990 – курган с насыпью и земли *Үкібас* в 10 км к северу от урочища Телан на правом берегу реки Терсаккан. Факт и результаты раскопов данного и других терсакканских курганов нам неизвестны. Но, если учесть, что жертвенными животными в эпоху бронзы были лошади и овца, и их кости в большом количестве найдены практически во всех курганах этого региона. Археологи отмечают, что «часть туши этих животных (ребра, лопатки и голова) опускали в могилу вместе с умершим как необходимую ему пищу» [13, с.259].

профессионализированном характере табунного коневодства данного региона сохранились в архивных материалах, связанных с деятельностью Мейрама Жанайдарова.¹⁴

При этом, автором зафиксирован случай употребления терсакканцами уже практически забытой казахской терминологии по коневодству. К примеру, словосочетания «*туар қара*» (табуны коней) или «*қара мал*» (просто скот). Первое упоминание о термине «*туар*» встречаются в труде Кадыргали Жалаира «Сборник летописей» («Жами ат - таварих») историческом сочинении, излагающем события, происходившие в Казахстане и Средней Азии в XIII-XV веках. Об этом пишет Ч.Валиханов в своем труде [34, с.63].

Посещение и чтение молитв на всех перечисленных (в том числе и мавзолей *кажы* М.Жанайдарова) знаковых местах для жителей этого региона являются частью этнофестиваля «Терсакканская весна», организуемого ежегодно Национальным историко-культурным и природным музеем-заповедником Улытау. В рамках данного фестиваля местной общиной демонстрируются весенние обряды казахских коневодов.¹⁵

Анализируемые весенние обряды проводятся ежегодно в первых числах мая. Обрядовый комплекс состоит из трех взаимосвязанных элементов: «бие байлау», «айғыр косу» и «қымыз мұрындық», каждый из которых через сугубо утилитарные функции претворяет определенный сакральный момент космологического мифо- и миропредставления древних казахов, связанных с культом Коня/Солнца. В нашем исследовании мы сконцентрировались на первых двух обрядах: «бие байлау» и «айғыр косу», представляемых как анималистическое воплощение тюркского дуализма. Тюркское/казахское представление о космической дуальности как взаимодействию двух полярностей, стоящих за сотворенной вселенной (света и тьмы, добра и зла, женского и мужского и т. п.), отражена во многих культурных символах, в том числе и в вышеназванных двух обрядах. Перед исполнением этих обрядов происходит пригон лошадей из пастбищ, описанных нами в первой части настоящей статьи.

Первый обряд называется «бие байлау». *Бие байлау* (привязывание кобылицы) – это процесс отделения дойных кобылиц и жеребят от табуна для дойки. В землю на определенном расстоянии друг от друга вбиваются деревянные/металлические колышки, которые связываются между собой арканом. Первый колышек, который затем щедро обмазывается маслом и повязывается лоскутом чистой белой материи, забивают в землю до упора (Рис.1). Масло смазывает женщина – хозяйка дома, рода (Рис.2). Масло смазывают терсакканки и хвосты жеребят, приговаривая «*Байлар көп болсын, ақ мол болсын!*» («Пусть будет больше богатых и преумножится молоко»). По их сведениям раньше маслом смазывали и саму дойную кобылицу.

Над колышком произносит *бата* – благословление самый почитаемый в ауле аксакал/старейшина, которого называют *көке*.¹⁶ Здесь налицо сюжет, аналогичный казахскому мифу о Темир-казық, где небесные кони привязываются к Оси Вселенной. Мы также наблюдаем культовую обрядность, основанную на молоке небесной кобылицы – кумысе, ассоциируемом с Осью Жизни в этом краю, а старейшина есть земное воплощение Отца-Тенгри (Рис. 3).

Жеребятм заранее готовятся недоуздки из разноцветной/пёстрой шерсти. Для их плетения собираются исключительно женщины, старшие и младшие: это дочери, внуки, снохи и пожилые бабушки – Әже. Аналогичная пестрая веревка присутствует и в обряде *тусау кесу* (разрезание пут), который проводится обычно у детей годовалого возраста, символизируя первый шаг ребенка. Что на

¹⁴ Мейрам Жанайдаров родился в 1844 году в Атбасарском уезде Терсакканской волости, впоследствии стал волостным. Среди многих заслуг М. Жанайдарова в научной литературе [17] акцентируется его работа по организации конезавода и селекционированию лошадей Терсакканской волости. Путем скрещивания с лучшими породистыми арабскими и российскими скакунами М. Жанайдаров значительно улучшил породу терсакканских лошадей.

¹⁵ На сегодняшний день численность лошадей в Терсаккане составляет согласно данным сельского акимата 774 голов в целом. В селе проживают 25 семей. Каждая семья имеет по 3 и более табунов (семейство - *үйір*), состоящего как правило из 15-25 голов. Хозяин табуна - *айғыр* - защитник семьи, девяти кобыл - маток, девяти новорожденных жеребят - (*құлын, к зиме жабағы*), восьми жеребят - тай, пяти-восми жеребят-трехлеток *құнан*, пяти-шести жеребят-четырёхлеток *дөнен* и нескольких более старших меринов (*ат*). Табуны содержатся на пастбищных угодьях, которые в сегодняшней реальности простораются в радиусе до 100 км от самого села. При этом, содержание лошадей по мнению экспертов [24] табунным способом - круглогодичном выпасе на пастбищах был и остается единственно экономически выгодным.

¹⁶ *Көке* от слова *көк* – синий/голубой, в понимании Отца-Тенгри. Так, казахи Жезказганско-Улытауского региона называют старшего мужчину в роду.

наш взгляд указывает на параллель в понимании пожелания ребенку и жеребенку благостной жизни, и не отделяя жеребенка от ребенка, человека от лошади. Как рассказали нам женщины Терсаккана, плетение цветных недоузков – древняя казахская традиция, которая передается в семье от старшей женщины к младшей. При экспертах экспедиции недоуздки плела жительница села Терсаккан Каримова Злика 1954 года рождения (Рис. 4), которая и рассказала нам о тонкостях плетения недоузков. Для их плетения используется шерсть овцы, выкрашенная заранее. Сейчас женщины используют заводские красители, а в старину использовались натуральные красители, полученные из степных трав, корней растений и стеблей кустарников. Как правило, шерсть выкрашивают в зеленый, красный/малиновый, желтый и синие цвета. Каждый из цветов в казахской культуре имеет свою символику: зеленый цвет – молодости и весны; красный – огня, солнца; синий – символ неба, символ поклонения небу, что подчеркнуто в труде А.Х. Маргулана [35, с.191].

Для привязки молодые сильные мужчины должны поймать непослушных и еще никогда не знавших привязи жеребят, чтобы впервые надеть на них узду (Рис. 5). Этот обряд носит название «*ноқталау*». Он требует не только силы, но ловкости, сноровки и глубокого понимания значения и природы коня. Жеребенок должен сам покориться человеку, который, проявив силу и настойчивость, должен терпеливо подождать. Терпение, добрая воля и чистые намерения – вот главные качества, которые должны продемонстрировать друг другу Человек и Конь. Затем жеребят привязывают к «*желі*» – привязанному к колу длинному аркану. Терсакканцы говорят, что апрельские жеребята самые упрямые.

Заранее терсакканцы готовят и посуду – *күбі* (деревянный сосуд удлиненной формы для сбивания кумыса). Традиционное понимание кумыса как воплощения высшей степени ритуальной чистоты и белизны находит отражение и в материале изготовления посуды. Материалом служит дерево, которое соотносилось с осью мироздания, мировым деревом.¹⁷ *Күбі* относится к числу одной из главных семейных ценностей, передающаяся из поколения в поколение поведала нам жительница села Малдыбаева Аклима Тулешовна (1959 года рождения). Здесь мы видим, как сакральные качества напитка переносились и на предназначенные для него сосуда.

Для окуривания *күбі* в степи собирается молодая таволга (тобылгы). Она нужна для окуривания *күбі*. Перед окуриванием таволгой *күбі* тщательно моется и сушится около 5-10 минут, потом смазывается майским маслом. По истечению пяти минут, когда масло уже успело пропитаться, начинается процесс окуривания. При горении таволга выделяет приятный густой аромат (Рис.6). Процесс окуривания *күбі* во время экспедиции продемонстрировала жительница с. Терсаккан – известная в округе мастерица по изготовлению кумыса Жумабекова Бахит Ибраевна (1954 года рождения), которая поделилась с автором многими сведениями, переданными ей матерью и *ене* (матерью супруга).

Терсакканцы считают, что дым таволги придает кумысу особый вкус. Тобылгы (таволга) – культовое растение, один из самых почитаемых всеми тюрками, в том числе и казахами священных кустарников, нашедший отражение во многих старинных мифопоэтических преданиях. Считалось, что таволга была посредником между мирами, способствующая переходу из одного мира в другой, поэтому ее прут вкладывали в руку покойного. Возможно, и в этом практическом действии заложена мысль о тобылгы как о посреднике между мирами, придающему Дару Небесной Кобылицы космический вкус.

После привязывания кобылицы и жеребенка начинается процесс первой дойки (Рис. 7). Дойку кобылицы совершают старшие женщины в семье/роду и обязательно, имеющие 3-4 детей, таких женщин казахи называют *сары қарын* (в прямом переводе, женщины имеющие *желтое брюхо*) рассказала нам информатор Карилбаева Макен Рамазановна (1981 года рождения). Автором данное явление связывает с пониманием сакральной роли женского божества их тюркского пантеона богиней Умай – хранительницей домашнего очага, Матери всего земного.

¹⁷ В мифологии древних казахов существовало представление не только о дуалистическом начале мира, но и трехчастном его делении. В Верхнем мире живет Бог – Тенгри, в срединном – люди, в нижнем мире – хтонические существа. Осью трех миров является Мировое древо – Байтерек. Данный факт нашел отражение в трудах [16; 19; 20; 24].

Пробу с первого кумыза снимает аксакал – старейшина рода, а потом уже все остальные. Собранное кобылье молоко заливают в *күбі* и сбивают его с помощью специальной палки – *піспек*. При приготовлении первого кумыса хозяйка белой материей обвязывает *күбі*, что еще раз подчеркивает как сакральность самого напитка, так и посуды для него. Первое взбивание кумыса производит хозяйка дома, а потом по очереди снохи и подростки. Итак, до 1000 раз в день. Первый кумыс наиболее целебный считают терсакканцы.

Обряд *бие байлау* сохранился у казахов Монголии, зафиксированный этнографами во время международной экспедиции [33]. При этом, обряд *бие байлар* сохранил свое название у монгольских казахов, но также его называют «*алгаишкы кулыннын тойы*» (первое торжество жеребенка), «*құлын байлар*» (привязывание жеребенка). В этот день привязь смазывают маслом и первый кумыс в сабе (кожаный бурдюк) взбивают всем кочевьем. В ритуале участвуют и аксакалы, и маленькие дети» [33, с.132]. Правда, этот обряд совершается в Монголии в начале июля. Возможно, это связано с более поздним наступлением теплых дней. Аналогию данного обряда можно встретить у кыргызов [22]. Примечательно, что данный обряд терминологически и в организационно-структурном плане совпадает с якутским *Ысыах*, что проанализирован в труде П.А. Слепцова [27]. При этом, *Ысыах* проводился в конце весны или начале лета в период наступления теплых дней, а в переводе с якутского языка это слово происходит от глагола «опрыскивать», «окроплять». Кумысом якуты окропляют в этот праздник священный огонь.

Следующая часть терсакканского обряда – *айғыр қосу*. Айғыр косу (прибавление к табуну айғыра/самца, или сватание жеребца) – один из наиболее сакральных и заворачивающих моментов обряда, когда понимание естества жизни и культа плодородия визуализируется через ретивые движения айғыра-самца-производителя. К этому событию тоже готовятся заранее, самец в табуне меняется каждые два-три года, так как они спариваются со своими дочерьми. Это одно из многих редких качеств, которыми наделены лошади и благодаря которому они обрели в казахской культуре статус – *кие*, святой.

Договор об обмене коня сельчане ведут заранее, как среди родственников, так и знакомых из других соседних аулов, все стремятся получить лучшего маститого самца. После подбора самца его закрывают на два месяца в сарае/кошаре. В момент праздника жеребца присоединяют к табуну. Свое приближение к табуну *айғыр* оповещает громким ржанием.

По мнению специалистов [17], обряд *айғыр қосу*, который по сравнению с остальными является относительно новой традицией и связан с переходом казахов от кочевого образа жизни к оседлости. Но самое главное в этом обряде – это символическое выражение культа плодородия, начало новой Жизни, нового сезонного цикла коневодов (Рис. 8).

Таким образом, описание обрядов «бие байлау» и «айғыр қосу» показало, что существуют четкая последовательность в ритуалах и последовательность актов поведения участников ритуала, от которых зависит магическое взаимодействие кочевника-коневода с другими мирами: с миром Отца-Тенгри (небом) и миром Матери-Умай (землей). Данные обряды в анималистическом образе и сегодня демонстрируя нам взаимодействие великих предначал мира: Мужского и Женского, понимаемого нами как сакральный тюркский дуализм. Так, обряды календарного цикла вошли в традиции казахов-коневодов, стали элементами их образа жизни. Кульминацией двух описанных выше обрядов является обряд «кымыз мұрындық» – сам праздник, сопровождаемый обильным угощением и застольем, и шумными национальными играми.

Заключение

Коневодство для древних насельников и сегодняшних жителей Жезказганско-Улытауского района является не просто обыденной деятельностью, а в ней обязательно присутствует священное. Это священное выразилось в календарных циклах обрядов, начинающихся с Наурыза. При этом, Наурыз выступает как своеобразная граница между старым и новым, между прошлым и будущим, между злом и добром. Проводя эту символическую границу Наурыз олицетворяет Добро, начало благодатной весны и благополучной жизни для коневодов. Примечательно, что именно в Наурыз по сведениям А. Сейдембека [24, с.251] в дар юноше преподносили коня. Ведь, он и друг, и его кормилец в будущем.

На наш взгляд, абсолютная святость/сакральность коневодства, выраженная в весенних обрядах основана на идее космических последствий ритуальных действий, совершающихся в рамках космического календарного цикла. Данное подтверждает тюркская/древнеказахская мифология. Автор в статье привел параллели между сегодняшней весенней обрядовой практикой казахов коневодов и как минимум семи древнеказахскими мифами и легендами. Среди них: миф о Тулпаре и Небесной кобылице, о дуалистической концепции мира (союзе мужского и женского начал, союзе Бога - Тенгри и богини - Умай), о Темир-казык, о таволге как культовом посреднике между мирами, о Мировом Древе – Байтерек и священном огне.

Так, по представлениям казахов коневодов, возникала целостная картина мира годового цикла, их не простая жизнедеятельность подчинена определенному ходу времени, представляет собой целостные формы, каждая из которых обладает своей собственной, автономной онтологической значимостью. Поэтому образ жизни казахов коневодов зависел и в настоящее время зависит от замкнутых временных циклов, которые связаны с множеством обрядов. В этой системе комплекс весенних обрядов занимает особое место. Ведь от него, от его начала зависит весь последующий сезон коневодов [36, с.72].

Здесь нам бы хотелось особо отметить роль местной общины села Терсаккан. Она не побоясь столь широкой огласки некогда «закрытых» или говоря по-другому чисто семейных обрядов дала возможность экспертам настоящей экспедиции и гостям этнофестиваля «Терсакканская весна» погрузиться в ауру весенних обрядов. Так, хранители сакральных знаний, особо почитаемые *Ата* и *Әже*, по цепочке передают их своим детям и внукам (Рис.9), где присутствие последних на первый взгляд не имеет большого значения.

Список использованной литературы:

1. Шариати А. Ода Наврузу // В книге «Магия Навруза». – Алматы, 2007. – С.169-175.
2. Дехуддо А.А. Навруз // В книге «Магия Навруза». – Алматы, 2007. – С. 158-169.
3. Иностранцев К.А. Сасанидский праздник весны // В книге «Магия Навруза». – Алматы, 2007. – С.102-142.
4. Брагинский И.С. Праздник весны – Навруз и отражение в нем древнейших общих культурных традиций народов Советского Востока // В книге «Магия Навруза». – Алматы, 2007. – С. 147-158.
5. Турсон А. В благоухании, в цветах пришла желанная весна (эскиз сравнительно-культурологической модели праздника Навруз) //Иран-наме. - 2010. - №1 (13). – С.5-40.
6. Хасилова Г. Обычаи и традиции Новруза в исследованиях Азизы Джафарзаде//Народна творчість та етнологія. – № 1, 2014. – С.62-67.
7. Джандосова З.А. Истины Наурыза: общее и особенное в календарном весеннем празднике иранцев и тюрков//В книге «Магия Навруза». – Алматы, 2007. – С. 265-285.
8. Тохтабаева Ш.Ж. Празднование Наурыза у казахов // В книге «Магия Навруза». – Алматы, 2007. – С. 291-299.
9. Бируни А. Памятники минувших поколений /Избранные произведения. – Ташкент: Издательство Академии наук УзССР, 1957. – 772 с.
10. Хайям О. Трактаты. Памятники литературы народов Востока. – М.: Издательство восточной литературы, 1961. – 334 с.
11. Мандельштам А.М. К восточным аспектам истории ранних кочевников Средней Азии и Казахстана //Ранние кочевники. КСИА. Вып.154. – М., 1978. – С.19-25.
12. Кузьмина Е.Е. Распространение коневодства и культа коня у ираноязычных племен Средней Азии и других народов Старого Света // Средняя Азия в древности и Средневековье (история и культура). /Под ред. Б.Г. Гафурова, Б.А. Литвинского. – М.: Наука, 1977. – С.28-52.
13. Маргулан А.Х., Акишев К.А., Кадырбаев М.К., Оразбаев А.М. Древняя культура Центрального Казахстана. - Алма-ата: Наука Казахской ССР, 1966. – 445 с.
14. Зайберт В.Ф. Ботайская культура. – Алматы: ҚазАқпарат, 2009. – 576 с.
15. Самашев З.С. Наскальные изображения Верхнего Прииртышья. – Алма-Ата: Гылым, 1992. – 288 с.
16. Толеубаев А.Т. Реликты доисламских верований в семейной обрядности казахов: (XIX – нач. XX в.). – Алма-Ата: Гылым, 1991. – 213 с.
17. Тоқтабай А. Қазақ жылқысының тарихы. – Алматы: Алматыкітап, 2010. – 496 б.

18. Алимбай Н.А., Муқанов М.С., Аргынбаев Х.А. Традиционная культура жизнеобеспечения: очерки теории и истории. – Алматы: Ғылым, 1998. – 234 с.
19. Шаханов Н. Мир традиционной культуры казахов (этнографические очерки). – Алматы: Казахстан, 1998. – 184 с.
20. Каракузова Ж.К., Хасанов М.Ш. Космос казахской культуры. – Алматы: Евразия, 1993. – 79 с.
21. Содномпилова М.М., Нанзатов Б.З. Зөв зүс, или «правильная» масть лошади в коневодческой культуре монгольских народов: символика масти //Вестник Бурятского научного центра отделения Российской академии наук. - № 3(15). – 2014. – С. 100-116.
22. Сыдыкбеков К. Перспективы развития табунного коневодства //Вестник БГУ. - № 49. – 2001. – С.139-142.
23. Нечаев И., Тореханов А. и др. Казахская лошадь: прошлое, настоящее и будущее. – Алматы: ДП «Эдельвейс», 2005. – 208 с.
24. Сейдембек А. Мир казахов. Этнокультурологическое переосмысление. – Астана: Фолиант, 2011. – 560 с.
25. Масанов Н.Э. Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности кочевнического общества. Изд.2-е. – Алматы: Print-S, 2011. – 740 с.
26. Бехном М. Празднование Навруза – начало Нового Года //В книге «Магия Навруза». – Алматы, 2007. – С. 215 – 229.
27. Слепцов П.А. Традиционная семья и обрядность у якутов (XIX – начало XXв.) – Якутск: Кн. изд-во, 1989. – 159 с.
28. Басилов В.Н. Культ святых в исламе. – М.: Мысль, 1970. – 144 с.
29. Кондыбай С. Миф о лошади [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://otuken.kz/второй-раздел-миф-о-лошади>. Дата обращения 17 января 2017 года.
30. Огудин В.Л. Места поклонения Ферганы как объект научного исследования //Этнографическое обозрение, № 1, 2002. – С.63-79.
31. Досымбаева А.М. Традиционное мировоззрение тюрков Жетысу (на материалах культовых памятников): Автореф. дисс. д.и.н. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2010. – 55 с.
32. Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э. На перекрестке времён: культурный код Жезказганско-Улытауского региона //В сборнике «Анималистический код казахской культуры в диаграмме эпох». – Астана: Фолиант, 2016. – С. 52-72.
33. Молодин В.И., Мыльников В.П., Октябрьская И.В. Казахи Северо-Западной Монголии. Будни и праздники летних кочевий // Археология, этнография и антропология Евразии. - № 3(35).- 2008. – С.129-142.
34. Валиханов Ч. Собрание сочинений в 5 томах. Том 1. – Алма-ата: Издательство Академии наук КазССР, 1984-1985. – 432 с.
35. Маргулан А.Х. Казахское народное творчество. – Алма-Ата: Өнер. - Том 1. - 1994. – 191 с.
36. Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э. Культ небесного коня у древних кочевников Центрального Казахстана //Вестник КазНПУ им. Абая: Серия «Художественное образование: искусство - теория - методика». – Алматы: КазНПУ им. Абая, № 4(49). – 2016. – С.71-74.

Рис. 1. Забивание кольца – обряд Бие байлау. Село Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан. Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

Рис. 2. Смазывание кольшика маслом – обряд Бие байлау. Село Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан. Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

Рис. 3. Бата беру, благословение – обряд Бие байлау. Село Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан. Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

Рис. 4. Плетение недоуздки. Подготовка к обряду Бие байлау. Село Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан. Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

Рис. 5. Привязывание жеребенка - обряд Бие байлау. Село Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан. Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

Рис.5. Окуривание кубі – обряд Бие байлау. Село Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан.
Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

Рис. 7. Первая дойка кобылицы - обряд Бие байлау. Село Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан.
Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

Рис. 8. Обряд Айғыр косу (сватание жеребца). Село Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан.
Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

Рис. 9. Дети села Терсаккан. Улытауский район, Центральный Казахстан.
Фото Султановой М.Э., Шайгозовой Ж.Н.

ЭОЖ 7.04
МРНТИ 18.07.47

Г.Б. Құдышхан¹

*Абай атындағы ҚазҰПУ-нің, «Өнер, мәдениет және спорт» институтының
«6М041600–Өнертану» мамандығының I курс магистранты
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Ақбаева Ш.Ә.*

ҚАЗАҚСТАН СУРЕТШІЛЕРІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ АРХЕТИПТІК ОБРАЗДАР

Аңдатпа

Бұл мақаланың басты мақсаты қазақ халқының ата-бабаларының сан ғасыр бұрын, қоршаған әлемге деген көзқарастары, дүниетанымдық және діни түсініктері негізінде қалыптасып, бейсаналық деңгейде бүгінгі ұрпаққа жеткен мәдени архетиптерге семантикалық анықтама, сипаттама беру, соның нәтижесінде заманауи Қазақстан суретшілерінің шығармашылығындағы архетиптік образдардың сипатын, мән-мағынасын анықтай отырып оларды ұлттық рухани құндылықтар ретінде қарастыра жан-жақты зерттеу болып табылады. Аталмыш мақалада автор, сонымен қоса, Тәңір, Ұмай ана, Қорқыт Ата, Баксы сынды архетиптік образдардың өскелең ұрпақ тәрбиесіндегі алатын орны мен маңыздылығы мәселелерін қарастырған.

Кілт сөздер: архетип, шығармашылық, мәдениет, тәрбие, кескіндеме бейне.

Аннотация

Г.Б. Құдышхан¹

*магистрантка I курса специальности «6М041600–Искусствоведение», Института Искусств,
Культуры и Спорта, КазНПУ имени Абая
Научный руководитель: к.п.н., доцент Акбаева Ш.А.*

АРХЕТИПНЫЕ ОБРАЗЫ В ТВОРЧЕСТВЕ КАЗАХСТАНСКИХ ХУДОЖНИКОВ

Основная цель данной статьи – определить сущность, природу архетипных образов, которые передались по наследству от дальних предков и имеют место в подсознании ныне живущих казахов. Зарождение данных архетипных образов связано с мировоззренческими и религиозным взглядами, пониманием и осмыслением окружающего мира древних предков. На основе вышеупомянутых определений рассмотреть и всесторонне изучить значение и смысл архетипных образов, встречающихся в творчестве современных Казахстанских художников, и вследствие чего рассмотреть их в контексте национально-духовного достояния. Так же, в давней статье, автор задает вопросы о роли таких архетипных образов, как: Тэнгри, Умай, Коркыт Ата, Шаман в воспитании будущего поколения.

Ключевые слова: архетип, искусство, культура, живопись, воспитание, образ.

Annotation

Kudyshan G.B.¹

*master of I course of specialty "6M041600–Art History", Institute of Arts, Culture and Sport,
KazNPU named after Abay
Supervisor: Ph.d., docent Akbaeva S.A.*

ARCHETYPIC IMAGES IN THE CREATIVITY OF KAZAKHSTAN ARTISTS

The main goal of this article is to define the essence, the nature of the archetypal images that were transmitted by inheritance from distant ancestors and take place in the subconscious of the now living Kazakhs. The origin of these archetypal images is related to the worldview and religious views, understanding and understanding of the surrounding world of ancient ancestors. On the basis of the above-mentioned determinations, to consider and comprehensively study the meaning and meaning of the archetypal images encountered in the works of contemporary Kazakhstan's artists, and therefore to consider them in the context of the national and spiritual heritage. Also, in a long article, the author touches on the role of such archetypal images as: Tengri, Umai, Korkyt Ata, Shaman in the upbringing of the future generation.

Key words: archetype, art, culture, painting, education, image.

Заманауи Қазақстан бейнелеу өнеріндегі көне қазақ болмысының, тұрмыс-тіршілігінің тарихи-әлеуметтік бейнесінің архетиптік образдар ретінде қайта жаңғыруы көңіл қуантатын жәйт. Бұл өз алдына қоғамдық таным түсінігімізді кеңейтудің маңызды бір қыры деп санаймыз. Архетиптік образдардың бүгінгі бейнелеу өнерінен алатын орнын айқындап, оның маңызын өскелең ұрпаққа жеткізу бүгінгі қоғамның еншісіндегі парыз.

Бейнелеу өнеріндегі архетиптік образдардың сомдалуы – ұлттық өнеріміздің генезисі мен эволюциясына айрықша көңіл бөлу болса, онда олардың табиғаты мен ежелгі дүниетанымдық түсініктердің аумағындағы құндылықтарының көмескіленуіне байланысты, ғылыми-теориялық ізденістер жүргізіп келесі ұрпаққа оларды насихаттаудың қажеттілігі туындап отыр. Тақырыпты ашу үшін Қазақстан бейнелеу өнерінің зерттеушілері, өнертанушылардың еңбектерімен танысып өттік. Атап айтқанда Б.К. Байжігітовтің «Бейнелеу өнерінің философиялық мәселелері», Қ.С. Оразқұлованың «Қазақ суретшілері шығармашылығындағы архетиптік образ бен ұжымдық бейсана» еңбектері көп септігін тигізді.

«Архетип» ұғымын ғылымға енгізген – К.Г. Юнг. Оның пікірі бойынша, мәдени тұлғаның рухани-шығармашыл қазынасын қауымдық тылсым құрастырады. Осы көмескі сананың, тылсымның құрылымдық бөліктерін архетиптер деп атайды. Оларға адамның рухани өмірін тәжірибеге дейін қалыптастыратын және оның іс-әрекетін, мінез-құлық жүйесін жалпылама анықтайтын құндылықтар қисыны жатады. Осының негізінде адамда «мендік» сезім, этноста ортақ уақыттық кеңістіктік өріс пайда болады. Архетип – адамзаттың дүниетанымдық түсінігі мен қиялының синтезі [1].

Этномәдени архетиптер арасында және қазақ мифологиясында ерекше орын алатын құдай – Тәңір. Тәңірді құдай деп ұққан, ал оның мекен-тұрағы жоғары әлем болғандықтан көкке табыну рәсімі қалыптасқан. Жалпы, әлемдегі көптеген халықтар көк аспанды Тәңір-әке, төмендегі кеңістікті Жер-ана деп қадірлейтіні универсал түсінік деуге болады. «Үсте көк Тәңір жаралғанда, астыда қара жер жаралған. Екеуінің арасында кісі ұғылы жаралған» деп басталатын көне түрік жазуында көшпелілердің космогониялық түсінігі таңбаланған. Демек, жоғарғы жаратушы Тәңір, ол басқаларға әмірші, ал адамның асыл нәсілі Тәңір мен Жер-ананың ұрпағы болғандықтан киелі мәнге ие. Сонымен бірге Тәңірдің ғажайып көрінісі – аспан денелері Ай мен Күн де ардақталады [2].

Ұмай ана – ертедегі Ұлы Даланы мекендеген түрік тілдес халықтардың ұрпақ жалғастырушысы, береке – молшылық тәңірі ретінде танылды. Ұмай анаға қазақтардан басқа хакастар, қырғыздар, алтайлықтар және түріктер табынған болатын. Бұл жайындағы деректер Орхон – Енесей жазба ескерткіштерінде сақталған. Олар Ұмай ананы – ананың анасы, от басы мен бала шағаның қорғаушысы, жебеушісі деп қадір тұтқан. Міне, осындай Ұмай ананың тасқа салынған мүсіні бізге ғасырлар қойнауынан жетіп, шын мәнінде ғажайып әсер қалдырды. Тарихтын бізге беймәлім құпия сырлары Ұмай ана туралы мұралар арқылы жеткен. Өйткені қазақ халқының өткен өмірінің тілсіз куәгерлері болып табылады. [3]

Түркілердің жер – суға табынушылықтың пайда болуын адамның табиғат алдындағы мәңгілік парыздылығымен байланыстыруға болады.

Аруақ – дәстүрлі қазақы наным-сенім бойынша, о дүниелік болғандардың тіршіліктегі жақын адамдарды желеп-жебеп жүретін рухы, жаны. Әсіресе, көшпелі ортада ерекше беделді хандар, сұлтандар, билер мен батырлар, рубасылары және ақсақалдардан басқа қарапайым халық арасында ерлігімен де, ақылымен де атақ-даңққа ие болған тұлғалардың да аруағы айырықша киелі болады.

Осындай тұлғалардың бейіттері аруақтар мекендейтін киелі орындар ретінде тәу етудің объектілері болды. Бүкіл ру-қауым үшін маңызды іске байланысты Аруақтарды көмекке шақыру әдеттегі дағды болды. Сондай-ақ, сырқатты емдегенде де бақсылардың қолданатын әртүрлі ем-дом шараларының, соның ішінде зікір салу үрдісінің ең басты элементтерінің бірі Аруақ шақыру болды. Қазақтар дәстүрлі дүниетаным бойынша, зират жанынан өтіп бара жатқан кезде алақанын жайып дұға оқиды және «қияметтің күні жақын» деп үш мәрте дауыстап Аруақты «тыныштандыруға» тырысады. Мұндай рәсім Аруақтың тербелмеуін, тыныштығының бұзылмауын қамтамасыз етеді деп есептейді. Басына қиын-қыстау күн туып, ата жұрттан ауа көшкендер ата-бабалары жатқан бейіт басынан Аруақтың «көзі» – бір уыс топырақты түйіп ала кететін дәстүр болды. Бұл Аруақ қолдап жүрсін деген тілекті бейнелейді. Тұлпар – Еуразияның мифологиялық системасында маңызды орын алатын тағы бір архетип. Тұлпар – таңғажайып қанатты жылқы. Батырдың көмекшісі әрі кеңесшісі.

Шаман – ежелгі түсінік бойынша тылсым әлеммен байланыс жасай алатын, [тәуіптік](#), [балгерлік](#), [сәуегейлік](#), [көріпкелдік](#), [сиқыршылық](#), т.б. ерекше қасиеттері бар адам. Ол кезгі сенім-нанымда: жан иесі тұрпайы денеден және нәзік болмыстан тұрады. Адам өлген соң тұрпайы денесін тастап, нәзік болмысымен жан баласы көріп-біле алмайтын жаңа бір әлемге рух түрінде өтеді; ол әлем – өмірдің жалғасы, сондықтан рух онда түрлі қалыпқа еніп, әрекет жасайды; бұлар табиғат құбылыстарына да әсер етіп отырады деп түсіндірілді. Түркілер олардың жақсылық істерді басқаратындарын [аруак](#), [періште](#), [перизат](#), т.б. десе, жамандық істерді басқаратындарын пері, шайтан, жын, албасты, жезтырнақ, т.б. деп атайды. Осы көне сенім бойынша шаман – әлгі тылсым әлеммен байланысқа еніп, ондағы түрлі рухтарды өз қызметіне пайдалана алады [4].

Қорқыт Ата – ел бірлігін нығайтқан кемеңгер қайраткер, түркі дүниетанымының негізін жасаған ғұлама [ойшыл](#), әлемдік ақыл-ой мәдениетінде өзіндік орны бар [философ-гуманист](#) ретінде көрінеді.

Қорқыт Ата жайындағы аңыздардан оның бойындағы үш түрлі өнер ерекше айқындалады. Біріншіден, ол [оғыз-қыпшақ](#) ұлысынан шыққан айтулы [бақсы](#). Екіншіден – [күйші](#), [қобыз](#) сарынын алғаш туындатушы өнерпаз. Үшіншіден – әйгілі [жырау](#), оның жырлары оғыз-қыпшақ өмірін бейнелеген әдеби-тарихи мұра. Түркі халықтарының фольклорындағы Қорқыт Ата туралы аңыз әңгімелердің бірі оның туылуына байланысты. Қорқыт - түркілердің оғыз ұлысынан шыққан асқан сәуегей, бақсы, күйшілік, жыршылық өнерлерінің атасы болып табылады.

Архетиптік образдар әрдайым адамды қоршап жүреді, олар мофологияның, діннің, өнердің бастауы. Бұл мәдени формаларда архетиптер құрылымы бойынша жалпы, формасы бойынша символдарға айналады.

Мәдени түп негіз ретінде архетиптер ұрпақтарды өзіндік байланыстырушы, қалай дегенде де халықтың өткеннің бейнелейді. Осыған орай архетиптік образды дәстүрлі дүниетаным контекстінде және қазақтардың этникалық санасы, қазақ менталитеті тұрғысынан қараған жөн.

Соңғы жылдарда Қазақстан жерінде мәдениет және өнердегі ұлттық негізді жаңғырту идеясы архетип феноменімен түйісуде. Архетиптер адамның рухани әлемінің қалыптасуына әсер етеді.

«Архетип» ұғымының басты белгілеріне уақыт пен кеңістік жатады. Көне мәдениеттің пласты Қазақстанның заманауи бейнелеу өнерінде көрініс табады. Монументальдық гобелен, патшалық сырмақта, кескіндеме кенептерінде дархан дала картинасы трансформацилануда.

Бахыт Бапишевтың «Ұмай» туындысында біз Ұмай ананың образы жаңаша көзқараспен жеткізгеннің көре аламыз. Көпшілік көзіне молшылық пен табиғат құдайы ақ жаулықты, жасы үлкен ана болып елестейтін болса, Бапишев оның образын жас келіншек кейпінде бейнелеген. Көріп тұрғанымыздай Ұмай ананың аяғы ауыр, сонымен қатар қолына бір шоқ гүлін ұстап, аналар құрсағына гүл бітсін, сәбилі болсын деген ниетпен сыйлайын дегендей тұр. Бұдан Ұмай ананы өмір сыйлаушы, жан бітіруші деп қабылдай аламыз. Ақ кимешек киуі үлгі тұтарлық таза жан екенін айтып тұрғандай. Қазақ халқында қызыл түс ертеден бері тіршілік көзінің түсі ретінде қабылданатын, адам бойында қан болмаса тіршілік етуі де мүмкін емес дегендей, осындай түсті өзең жағасында жапырақ жамылған ағашты көріп тұрмыз, метафора ретінде ағаш тіршілік деген мағынаны білдірсе, бұны Ұмай өзі өмір сыйлаушы, тіршіліктің қайнауында жүргенін айтып тұрғандай. Ұмайдың фигурасын артқы фондағы ағаштың жапырағының түсіндей майда жапырақты кіші шоқтық қоршап тұр. Есейген ұрпақ алыстай орналасып, өскелен бүлдіршін шүбіріп анасының қасында болатынын білдіретіндей.

Абдрашид Сыдыхановтың «Қорқыт» атты жұмысы мәңгілік өмірдің жолын іздеуші, әлемге қобыз бен оның қою күңіренген үнін сыйлаған Қорқыт ата образына арналған. Сыдыханов жұмысы стилизацияланған, кенеп бетінің кей жерінде ашық түстермен түйіршіктей отырып тізбектелген схематикалық көріністі де байқай аламыз. Аңыз бойынша, анасы Қорқытты құрсағында үш жыл бойы көтеріп жүріпті. Жылына бір рет толғақ қысып отырады екен. Қорқыт дүниеге келер алдында әлемді үш күн, үш түн бойы көзге түртсе көргісіз қараңғылық басады. Сұрапыл қара дауыл соғып, ел-жұртты қорқыныш сезімі билеген. Осыған орай баланың атын «Қорқыт» деп қойған дейді. «Қорқыт» сөзінің этимологиясын Ә.Қоңыратбаев «құтты адам, құт әкелетін адам» деп көрсеткен. Туындыда осы аңызға байланысты, Қорқыттың қуылар алдындағы әлемді басқан қараңғылық бейнеленгендей, бұны біз жұмыстың фонынан аңғара аламыз. Тікелей Қорқыт образына келетін

болсақ, мәңгі өмірдің жолын іздеп әлемнің 4 бөлігің аралағанын айтып тұрғандай Қорқыттың бет бейнесі арқылы 4 бағыт көрсетілген секілді.

Желмаясына мініп қобызын шерткен уақытта, аңызға сенетін болсақ өлім болмаған, тек бақытты тіршілік болған екен. Туындыдағы қобыздың бір жағының қызыл түске боялуы – тіршілік, өмірді меңзесе, екінші жағындағы қара түс – өлім түсі іспеттес. Қобыздың дәл ортасында шегі орналасып, оны шерткен уақытта Қорқыт өмір мен өлімнің ортасында жүргенін айтып тұрған сияқты. Яғни, Қорқыт әуенін тоқтатқан уақытта, ажалы келеді деген сөз. Аңыздарда осындай бір күні Қорқыт ата қобызын шертіп отырып шаршап, ұйықтап қалған сәтте оны жылан шағып өлтіреді екен [5].

Жұмановтың «Қобыз үні» картинасында қобыз тартып отырған шаман бейнеленгендей. Қобыз негізі 3 бөліктен тұрады. Осы үш бөлігі 3 әлем іспеттес. Аспан әлемі, жер әлемі және жер асты әлемі. Қобыздың күміренген дауысы жер асты әлемінен шығатындай, дүниенің мұны, тарихи кезеңдер, трагедиялық оқиғаларды меңзейді. Туынды қобыздың қоңыр дауысының ауырлығын түстік қатынастар арқылы жеткізіп түд; жұмыс меланхолиялық колоритте орындалған.

Түрлі-түсті фактуралық жапсыру өнері мен түстілік байлықты қанықтыру шығармаларын А.Ақанаевтан көреміз. Философиялық толғауларға бай бір қырынан рельефтік, екінші қырынан сәндік кескіндеме туындыларының бірі – Сәукеле.

Туындыда киіз үйдің интерьеріндегі жас қыздың образы бейнеленген. Бүгінгі таңда нағыз қазақ қызының образы ұмыт болуға жақындаған уақытта, бірі батыс, бірі араб мәдениетіне еліктеп жүрген шағымызда бұл жұмыс өте көкейтесті болып табылып отыр. Арудың бейнесінде ерекше нәзіктік пен қобалжу білінеді. Бұны жас қыздың мимикалық қозғалысы, тазалық пен пәктіктің рәмізі саналатын ақ түсті көйлек киісінен байқауға болады. Сәукеле – қызды ұзатқанда киетін бас киім. Оны қыз күйеу еліне киіп бару үшін тіктіреді. Сәукеле арнайы басылған ақ киізден немесе арасына қыл салынып сырған матадан жасалып, сырты қымбат матамен (барқыт, атлас, шұға) қапталып, шетін құндыз, кәмшат терісімен айналдыра тігіледі, бұндай сәндік ерешелікі Ақанаев түс қанықтығымен, әрі кенеп бетіне көптеген моншақ түрлерін жабыстыру арқылы жеткізді. Сәукеленің төбесіне, өн бойына алтын, күміс, маржаннан әшекей тағылып, алтын жібек жіппен кестеленеді. Сәукеленің төбесіне жібектен желек тағылып, оған үкі қадайды. Картинадағы үкі де жалтырап тұрғандай сәнделген.

Сәукеле тек сәндік мақсатта емес, қыздың қандай отбасынан шыққаны тегі туралы мәлімет беретін маңызды киімдердің бірі болып саналған. Осындай керемет сәукеле қыздың ауқатты, текті отбасыдан шыққанының белгісі. Амандос Ақанаев қазақ қыздары абыройлы, текті екендігін, өзіміздің ұлттық салтымыз бен киім киісіміз қаншалықты сұлу да көрікті екенін есімізге түссіруді мақсат ете отырып өмірге осы картинаны әкелген секілді.

Келесі туынды Ғ.Мадановтың «Архетип» атты жұмысы. Маданов бұл жұмысында әр кезеңнің түсін, формасын қарастыратын секілді. Қазақтың құрақ көрпесі секілді тарихи кезеңдермен оқиғаларда сыр шертетін ауқымды философиялық ойларды бойына сіңірген жан-жақты туынды деп айтуға болады. Ауқымды деп отырғанымызды тарихи байланыстыратын әрбір ғасыр ерекшеліктері. Қою күңгірт түстер – қиын қыстау, ашық түстер – қуанышты білдіреді деп айтуға болады. Бұл туындыда түс өте маңызды рөл атқарады, түстік қатынастар арқылы өмір қарама қайшылықтарын, жақсылық пен жамандықты көре аламыз.

Қорытындылай келе Сыдыханов, Бапишев, Жұманов, Ақанаев, Маданов секілді суретшілер шығармашылығының негізінде біздің бейнелеу өнеріміз дәстүрлі ұлттық құндылықтардан қол үзбей өскелең ұрпаққа мол тәрбие беретін архетиптік образдарға айналатынына кәміл сенуімізге болады. Себебі архетиптік образдардың ұмыт болуы тарихымыздан көз жазып қалуымызға әкеліп соқтыруы мүмкін. Қазақтың қазақ екенін тілі мен төл мәдениеті, өнері дәлелдейді. Сол себепті бойымыздағы ата-бабадан дарыған рухани және материалдық құндылықтарды дамыта отырып, болашақ ұрпаққа жеткізу біздің басты міндетіміз.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Оразқұлованың Қ.С. «Қазақ суретшілері шығармашылығындағы архетиптік образ бен ұжымдық бейсана»
2. Аюпов Н.Г. Тенгрианства как религиозная система. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. – А., 1996.
3. Безертинов Р.Н. Тэнгрианство – религия тюрков и монгол. – Казань: Слово, 2004.
4. Потапов Л.П. Умай – божество древних тюрков в свете этнографических данных //Тюркологический сборник. – М.: Наука, 1972.
5. Банзаров Д. Черная вера или шаманство у монголов. – Казань, 1846.
6. Маданов Х. Қазақ мәдениетінің қалыптасу кезеңдері. – Алматы: «Қаржы-қаражат», 1995. – 35-38 б.
7. Байжігітов Б. Бейнелеу өнерінің философиялық мәселелері. – Алматы, 1998.
8. Байжігітов Б. Өнер тарихы мен теориясы. / Оқу құралы. – Алматы, 2000.
9. Байжігітов Б. Көркемөнер терминдерінің қысқаша түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2009.

УДК 323.28

МРНТИ 11.25.41

М.Е. Мяснищева¹,

¹студент 2 курса специальности «Графика». КазНПУ им. Абая,

Институт Искусств, Культуры и Спорта.

Научный руководитель: О.Т. Абишева

доктор искусствоведения, асс. проф. Института КазНПУ им. Абая,

г. Алматы, Казахстан

САЛЬВАДОР ДАЛИ И ИСКУССТВО РЕКЛАМЫ

Аннотация

В данной работе приведены примеры того, как Сальвадор Дали видел рекламу и дизайн, а так же концепцию сюрреализма. Со времен великого художника до наших дней реклама имеет большое влияние на общество, а так же на образ жизни и на наши взгляды. Сам Дали произвел большой прорыв в этой сфере искусства, потому и по сей день является знаменитым на весь мир – эксцентричным художником сюрреалистом. Он видел мир по-другому.

Ключевые слова: Сальвадор Дали, реклама, художник, живописец, график, творец, актер, искусство, сюрреализм, дизайн.

Аңдатпа

М.Е. Мяснищева¹

¹ «Графика» мамандығының 2 курс студенті. Абай атындағы ҚазҰПУ,

Өнер, мәдениет және спорт институты.

Ғылыми жетекші: О.Т. Абишева

Абай атындағы ҚазҰПУ, қауым. проф. Өнертану докторы,

Алматы қ., Қазақстан

ЖАРНАМАЛЫҚ ӨНЕР ЖӘНЕ САЛЬВАДОР ДАЛИ

Осы мақалада Сальвадор Далидің қалай жарнамамен дизайнның байланысының мысалдарын келтіреді. Суретші тұрған жылдардан бастап, біздің күндерге дейін жарнаманың адамдарға үлкен әсері мен оның маңызды рөлін анықтаған. Далидің өзі өнерге үлкен серпіліс жасады, қазірге дейін бүкіл әлемге танымал суретші – сюрреалист. Ол осы өнерді өзінше көретін.

Түйінді сөздер: Сальвадор Дали, жарнама, суретші, кескіндемеші, график, жасаушы, актер, өнер, сюрреализм, дизайн.

Abstract

M.E. Myassichsheva¹

¹Student of the Graphic faculty. 2 year. University of Arts, Culture and Sports.

Supervisor: A.T. Abisheva²

*²PhD, ACC. Prof. Institute of Kaznpu by them. Abay,
Almaty, Kazakhstan*

SALVADOR DALI AND THE ART OF ADVERTISING

In this work examples are given to explain how Salvador Dali saw advertising and design, as well as a concept of surrealism. From the time of a great artist till our days, an advertising has a great impact on the society, on our way of life and our views. Dali himself made a great breakthrough in this field of art, that's why to these days he is a famous for the whole world - an accentric surrealist artist. He saw the world differently.

Key words: Salvador Dali, the advertising, an artist, a painter, a graphic artist, a creator, an actor, the art, the surrealism, the design.

Сальвадор Дали – испанский живописец, график, скульптор, режиссер, писатель. Один из самых известных представителей сюрреализма, обладатель скандальной репутации, а также очень талантливая личность. Сальвадор Дали был не только художником, он был творцом нового времени. Не имея рамок в своем сознании, он творил невероятные вещи, которые остаются известными и востребованными и в наши дни.

11 мая 1904 года в семье состоятельного нотариуса-каталонца Сальвадора Дали-и-Куси появляется на свет сын. Супружеская пара к тому времени уже пережила потерю любимого первенца Сальвадора, который умер в двухлетнем возрасте от воспаления мозга, поэтому было принято решение второму ребенку дать такое же имя. В переводе с испанского оно означает «Спаситель».

Мать младенца Фелипе Доменеч сразу начала опекать и баловать сына, тогда как отец оставался строг к своему отпрыску. Мальчик рос капризным и очень своенравным ребенком. Узнав в 5 лет правду о своем старшем брате, он стал тяготиться этим фактом, что еще больше повлияло на его неокрепшую психику.

В 1908 году в семье Дали появилась дочь Ана Мария Дали, которая в дальнейшем стала близкой подругой своего брата. Мальчик с раннего детства увлекся рисованием, и это у него неплохо получалось. В подсобном помещении Сальвадору соорудили мастерскую, где он часами уединялся для творчества.

Творчество Дали.

Несмотря на то, что в школе он вел себя вызывающе и плохо учился, отец отдал его на уроки живописи к местному художнику Рамону Пичоту. В 1918 году в родном Фигерасе состоялась первая выставка работ юноши. На ней были представлены пейзажи, на создание которых Дали вдохновили живописные окрестности города. До последних лет Сальвадор останется большим патриотом Каталонии.

Скандальное поведение, что и стало причиной исключения его из Мадридской Академии художеств, соответственно послужило отсутствием академического художественного образования, но и это не помешало Сальвадору Дали уже спустя несколько лет получить мировую известность. Его работами этого периода стали: «Порт-Альгер», «Молодая женщина, увиденная со спины», «Женская фигура у окна», «Автопортрет», «Портрет отца». А произведение «Корзинка с хлебом» даже попадает на международную выставку в США. Основной моделью, которая постоянно позировала художнику для создания женских образов в это время, становится его родная сестра Ана Мария.

После, Сальвадор Дали делает решительный шаг навстречу будущему успеху: он присоединяется к обществу сюрреалистов. Но и здесь эксцентричный каталонец не вписывается в рамки. Даже среди бунтарей и возмутителей традиционного искусства, таких как Бретон, Арп, де Кирико, Эрнст, Миро, Дали выглядит белой вороной. Он входит в конфликт со всеми участниками движения и в итоге провозглашает свое кредо – «Сюрреализм – это я!».

Так же, Дали был очарован рекламой, и реклама была лишь одной из областей средств массовой информации, которую он использовал. Мастер сюрреализма был проницательным бизнесменом, и он знал, что его образ работает. Художник работал над своим имиджем и использовал его для

получения миллионов долларов. Его жена и бизнес-менеджер Гала – были в равной степени жадны. Дали обручился со своей жной в 1942 году, но на момент знакомства с Сальвадором, она уже была замужем за поэтом Полом Элуардом.

В 1936 году Дали и Гала переехали в США, и этот переезд совпал с художественным переворотом творца в его искусстве; он начал принимать комиссионные от рекламодателей и сотрудничал с универмагами в Нью-Йорке. В 1939 году, работая над оконным дисплеем для Бонвита Теллера, он настолько рассердился от несанкционированных изменений в своей работе, что засунул декоративную ванну через окно из пластинчатого стекла.

В 1968 году Дали снял юмористическую телевизионную рекламу для французского шоколада «Ланвин». В этом ролике он провозглашает на хорошем французском языке «Je suis fou du chocolat Lanvin!» («Я без ума от шоколада Ланвин!»). Кусая кусочек шоколада, усы Сальвадора Дали поднимаются кверху от наслаждения.

Сальвадор Дали в рекламе французского шоколада «Ланвин» (1968 г.)

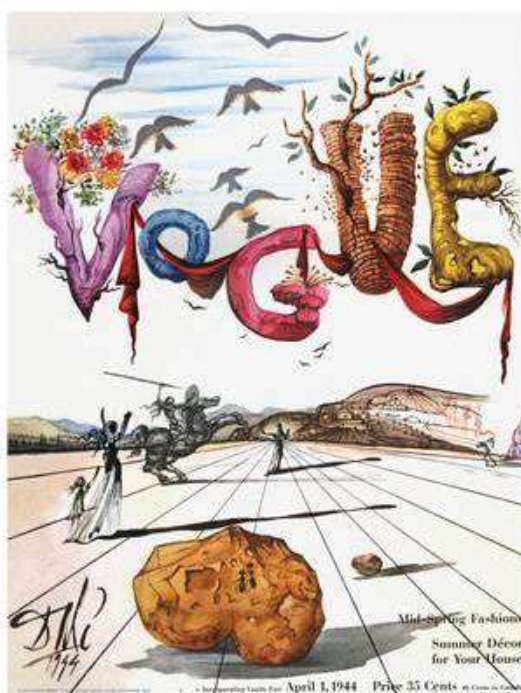
Самый яркий рекламный пример созданный Сальвадором Дали является логотип Chupa Chups, нарисованный в 1969 году. Они распивали кофе с директором компании Lollipops Энриком Бернатом, и Дали начал рисовать наименования; тогда был создан логотип. После чего, Бернат нанял агентство, чтобы переименовать леденец. И кто бы мог подумать, что после случайной встречи с Дали, логотип обретет славу и станет одним из самых узнаваемых кондитерских брендов в мире.

the
book
of
everyone

Реклама «Чупа-Чупс» (1969 г.)

Еще Дали появится в телевизионных рекламных объявлениях для ряда компаний, включая Alka Seltzer и Veterano Brandy. По словам его биографа -Мерил Секреста, минимальный доход Дали на минуту фильма составлял 10 000 долларов. Также, Сальвадор Дали создал дизайн обложки журнала «Vogue» в 40-х годах.

Обложка журнала «Vogue» (1944 г.)

Любовь художника к деньгам легендарна, его друг – Андре Бретон даже дал ему прозвище - «Жадный до Долларов», которое было анаграммой его имени.

Список использованной литературы:

1. Сальвадор Дали жизнь и творчество. Марко Ди Капуа. – Москва: «спика», 1997.
2. <http://excitermag.net/salvador-dali-i-reklama.html>
3. <https://www.fastcodesign.com/1669224/salvador-dali-s-real-masterpiece-the-logo-for-chupa-chups-lollipops>
4. <https://ru.scribd.com/doc/22521310/Salvador-Dali-Marketing-and-Advertising-study>

УДК 745/749
МРНТИ 18.31.51

К.К. Муратаев¹

¹профессор кафедры «Творческих специальностей КазНПУ им Абая
г. Алматы, Казахстан

МОТИВЫ СИМВОЛИКИ КЕРАМИКИ ЭПОХИ БРОНЗЫ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы особого значения ритуальной керамики эпохи бронзы Казахстана – II тыс. до н.э. Прослеживаются особенности отражения в художественной практике древних мастеров мировоззренческих представлений племен того времени. При этом приводятся примеры гимнов Ригведы посвященных солярным божествам племен эпохи бронзы евразийских пространств древнеарийской цивилизации, так называемой андроновской культуры.

Анализируются характеристики наиболее распространенных композиционных систем трактовки декора керамических сосудов, сопровождавших захоронения той эпохи. Предлагается версия реконструкции смыслового содержания трехчастной структуры декора керамики эпохи бронзы: моделирование пути души успешного в достижении ею вечности а в результате слияния с ней обретения бессмертия.

Ключевые слова: Культура, традиции, Казахстан, археология, символика, декор, керамика.

Аңдатпа

К.К. Мұратаев¹

¹«Абай атындағы ҚазҰПУ, шығармашылық мамандықтары» кафедрасының профессоры
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОЛА ДӘУІРІНІҢ ҚЫШ ӨНЕРІНДЕГІ МОТИВІНІҢ СИМВОЛИКАСЫ

Бұл мақалада біздің дәуірімізге дейін II мың. жыл бұрынғы Қазақстан қола дәуіріндегі қыш өнерінің ерекше маңызды мәселелері қаралады. Сол уақыт аралығында ежелгі тайпалардың көріністер көрсету шеберлік өнері көркем тәжірбиеде бақыланады. Қола дәуірінде ежелгі ариатайпаларын андрон деп атап бірнеше мысалдар келтірілген Еуразия кеңістігінің тәңірлерге күн таңба Ригведтер және түрлі мәдениет арналған әнұран.

Сол кезеңдегі неғұрлым кең таралған қыш ыдыстарының композициялық айқыштау сипатталады жүйелі таңдау түсініктемесі қоса жіберілген. Қола дәуіріндегі үш бөлімді қыш айшықтау құрылымын қайта құру мағынасы нұсқасы ұсынылады: үлгілеуді сәтті мәңгілікке қол жеткізу үшін ұмытылмас қорытындысын біріктіру керек.

Түйін сөздер: мәдениет, дәстүр, Қазақстан, археология, символика, сәндік, керамика.

Annotation

K.K. Murataev¹

¹Professor of the department "Creative specialties KazNPU im Abay
Almaty, Kazakhstan.

THE EXPLANATION OF THE SYMBOLISM OF CERAMICS FROM THE BRONZE AGE OF KAZAKHSTAN

In article questions of special value of ritual ceramics of an era of bronze of Kazakhstan – the II millennium BC are considered. Features of reflection in art practice of ancient masters of world outlook representations of tribes of that time are traced. At the same time examples of anthems of Rigveda of the tribes of an era of bronze of the Euroasian spaces of a drevnariysky civilization, so-called andronovsky culture devoted to solar deities are given.

Characteristics of the most widespread composite systems of interpretation of a decor of the ceramic vessels accompanying burials of that era are analyzed. The version of reconstruction of semantic content of three-part structure of a decor of ceramics of an era of bronze is offered: modeling of a way of soul usepshy in achievement of eternity by it and as a result of merge of finding of immortality to it.

Key words: Culture, traditions, Kazakhstan, archeology, symbolism, decor, c'eramic

Глина в традиционных культурах издревле имела сакральное значение. С незапамятных времен, в предрассветье древних цивилизаций этот земной материал способствовал раскрытию преобразующих способностей, духовных поисков и творческих устремлений человека. Особенно в его возможностях создавать не существующие и не видимые в природе формы, объемы, образы. Недаром в ранних мифологических, позже в религиозно-философских системах, в трактовках сотворения первого человека глине отводится роль одухотворенной «искрой божьей» субстанции, начиная с тенгрианских, как наиболее ранней в истории системы единобожия, а позже в библейских и коранических традициях. Упоминая «искру божью» как определенную степень присутствия духа высших сил в преобразованной глине, мы знаем из ранних мифологий и о сакральном значении огня, с помощью которого обжигали керамику. Именно поэтому изделия из керамики, помимо их чисто утилитарного назначения, обретают особую символику в понимании и осмыслении действительности и становятся одними из центральных звеньев в миропредставлениях наших прапредков. Поиски ответов на «младенческие» вопросы – «Откуда и как появилось Всё?», «Кто мы и я в этом Всё?» позволили древним мастерам пытаться моделировать это Всё, т.е. универсум как вечность, вселенная и свою смысловую причастность к этой вечности.

Будет уместно проследить процесс создания древними мастерами подобного рода образцов керамики, в которых отражены отмеченные выше особенности их понимания мироустройства.

В казахстанской археологии XX в. достаточно подробно изучены периоды и характерные особенности памятников исторических культур с древнейших эпох до Нового времени.

В ряду памятников древних культур особый интерес вызывают образцы керамики эпохи бронзы, созданные племенами периода так называемой андроновской культуры – II тыс. до н.э. (По названию деревни Андронов, что на Алтае, где впервые были открыты в 1914 году археологические памятники с присущей этой культуре ранее неизвестными характеристиками.

В бронзовом веке формируется сложный комплекс миропредставлений, особенности которых во многом обуславливаются открытием и использованием такого качества огня, при помощи которого андроновцы, как и все другие племена данного времени, стали широко производить бронзу (при соотношении частей меди и олова как 9:1). Это явление, сыгравшее поистине революционную роль в технологии древнейших производств качественно обновило и весь комплекс мифологических представлений. Образы и культ огня становятся одними из стержневых в понимании и представлениях древних о мироздании. Об этом говорят материалы археологических раскопок и свидетельствуют наиболее древние гимны Ригведы, корнями восходящие к эпохе бронзы. Наше обращение к Ригведе вполне обосновано, так как все больше свидетельств тому, что это памятник древнеарийских кочевых племен, пришедших в Индию в эпоху бронзы из простор Евразийских степей. Так, основному качеству огня – жару в гимне о сотворении мира отводится роль первопринципа бытия:

Не было не сущего, и не было сущего тогда...

Не было ни смерти, ни бессмертия тогда...

Дышало, не колебля воздуха, по своему закону нечто Одно,

То жизнедеятельное, что было заключено в пустоту,

Оно одно было порождено силою жара. (I, X, 129, 1-3).

В другом гимне – о космическом жаре огонь в своем главном качестве выступает и как первоэлемент всего сущего:

Закон и истина родились

Из воспламенившегося жара.

Отсюда родилась ночь.

Отсюда волнующийся океан (I, X, 1).

В системе солярного культа обряды захоронения, как правило, включали ритуалы кремации. Так освящался и моделировался путь приобщения души усопшего к вечному космическому огню через значение и символику погребального костра, покровителем которого был бог Агни.

Путь этого приобщения через земной огонь к его космическому прообразу трактуется далеко не однозначным и «вечное счастье», т.е. бессмертие гарантируется, как понималось, только с достижением «вечного света», пронизывающего все мироздание и лежащего в его основе. Например, в одном из гимнов Соме (одному из солярных божеств) из Ригведы говорится:

*(Там), где не меркнувший свет,
В том мире, где помещено Солнце,
Туда помести меня, о Павамана,
В бессмертный нерушимый мир.
Где замкнутое место неба...*

Где светящиеся миры, -

Там сделай меня бессмертным (I, IX, 113, 7-9).

Бессмертность «не меркнувшего света» в данном случае отождествляется с мировым порядком – «нерушимый мир», как основным качеством вселенной, а огонь, будучи создателем ее, выступает и как «страж» этого порядка. В поздних авестийских традициях, генетически связанных с ведийскими, огню будет отведена роль и периодического обновителя этого порядка, т.е. с зарождением эсхатологических понятий.

У андроновцев, как у многочисленных евразийских (арийских) племен эпохи бронзы от Поволжья и Кавказа, Сибири и Алтая до долин Инда, между двумя основными культовыми представлениями – поклонением огню, его различным божествам и почитанием предков устанавливается прямая, но достаточно сложная связь, выразившаяся в основном виде погребального обряда – кремации. Обряд этот получает столь широкое распространение, с одной стороны, благодаря тому, что в системе космогонических представлений центральное место отводится огню – как творцу мироздания и с другой, - в силу прочно сложившихся к этому времени верований в загробную жизнь, т.е. в бессмертность души как носителя «искры божьей». Таким образом, погребальный костер воспринимался и трактовался как земной образ небесного, космического огня, для приобщения к которому он становится в понимании древних универсальным магическим средством.

Мировоззренческие представления находят свое отражение в художественном творчестве, в частности, в особенностях компонентов декора андроновской керамики и общей системе орнаментации сосудов, сопровождавших захоронения.

Основная особенность декора андроновской керамики всех периодов – это геометричность его характера. При этом структурные элементы, составляющие декор в целом, немногочисленны и образуют три основные группы: разновидности треугольных, линейно-горизонтальных и варианты графически родственных Z и S-образных компонентов. Уже в раннем андроне, при наличии отмеченных составных элементов в декоре сложились традиционные и для последующих периодов основные принципы декорирования и композиционная система. Так, в основном, декор строится на строгой последовательности 2-х ярусов – верхний, как правило, из рядов треугольных вершинами вверх, а нижний на сочетании Z и S-образных элементов. Разделяются ярусы прямыми или волнистыми линиями. Ниже этой основной части декора, часто и на донцах сосудов, располагаются солярные знаки в виде перекрестий двух Z-образных фигур (свастики). Таким образом, принципы декорирования, основанные на последовательном сочетании определенно построенных рядов и элементов, образуют трехчастную структуру композиционного строя декора.

Так, прямые и волнистые линии (элементы 2-ой группы компонентов), разделяющую двухъярусную часть декора, очевидно, трактовались как грань между миром реальным и потусторонним. Над ними располагается ряд на основе треугольников (элементов 1-ой группы компонентов) – как профильные изображения почитаемых и в связи с культом умерших священных объектов – надмогильных курганов (земляных, каменных или каменных возведений). Если учесть, что поселения андроновцев находились недалеко от родовых могильников, насчитывавших десятки, нередко от 200-300 таких погребальных сооружений, то строй ансамбля этих курганов составлял весьма существенную часть степного ландшафта. Также треугольные элементы могут быть изображением языков пламени погребального костра. Более сложная структура нижнего яруса, организованного на основе Z и S-образных элементов соответствуют конструктивным особенностям подкурганых ям со ступенчатыми террасами и погребальными камерами.

Знак в виде перекрестий 2-х Z – образных элементов, приобретает графику безостановочной динамики, как бы передавая характер «немеркнувшего света», «вечного огня», создающего и лежащего в основе мироздания, как трактуется это в гимнах Ригведы. Этим объясняется частое наличие этого знака на донцах сосудов, которые вплотную соприкасаются с пламенем огня.

Таким образом, основой содержания декора андроновской парадной керамики могла быть идея моделирования представляемого процесса приобщения души умершего к вечной жизни вселенной. Неслучайно глиняные сосуды, будучи важной материальной ценностью быта древних, одновременно и как неперенный атрибут захоронений сопровождают прах умершего, являясь как бы его субстанциальным продолжением. Попытки объяснения тайн постоянного обновления природы порождали достаточно сложные в этом отношении представления. Это и упомянутые понятия о природе огня, о его функции как эсхатологической, и более ранние трактовки о формах жизни в окружающем мире, например, засвидетельствованные в гимне погребальному костру:

*Не сжигай его, Агни, дотла, не пожирай!...
С солнцем пусть сольется глаз, с ветром душа!
Слейся с небом и землей, как положено!
Или слейся с водой, если тебе там любо,
Костями укоренись в растениях! (1, X, 16, 1-3).*

Целостное архаическое сознание и мышление не противопоставляет человеку, созданный непосредственно его же руками, качественно новый пространственный объем и не наделяют его антропоморфными чертами. Создавая композиционно продуманный и идейно осознанный декор, древние мастера подсознательно стремятся проникнуть за черту кажущегося замкнутого круга – рождение-смерть. Тем самым при декорировании глиняного сосуда преодолевается его тектонически закономерное, пластически замкнутое состояние и развивается при этом его вытекающая отсюда же вторая особенность – бесконечность объема при динамике восприятия и вместе с этим утверждается идейная тематика не замкнуто-циклического характера – рождение-смерть-бессмертие. Этой трехчастной семантической структуре соответствует и отмечавшаяся трехчастность композиционной системы декора андроновской керамики. И это не как образ и символ целого, а лишь как качество, присущее всеобщему в процессе его развития.

Подобная символика древних ритуальных сосудов, очевидно, стала основой для легенды о волшебной лампе Аладдина. Однако, в последующих пережиточных традициях этой легенды, дух предка-аруаха, как покровителя народа, рода, трактуется в образе сказочного джина, исполняющего желания и прихоти обладателя сосуда.

В заключение необходимо сказать, что мифопоэтические, позже философско-религиозные основы содержания древнего искусства со временем, в силу вполне определенных обстоятельств, утрачивают свои изначальные мотивы и в течение длительной творческой практики в традиционной культуре обретают качества эстетических категорий, способствуя раскрытию законов красоты, гармонии и формированию высокого художественного стиля.

<i>а – разрезы андроновского захоронения, могильник Санзху. Центральный Казахстан. б – графические повторы разрезов. в – мотивы декора андроновской керамики</i>	<i>а – разрезы андроновского захоронения. Южный Казахстан. б – графические повторы разрезов. в – мотивы декора андроновской керамики</i>	<i>Примеры 3-х частной композиционной трактовки декора андроновской керамики</i>

Список использованной литературы:

1. Ригведа. Перевод Т.Я. Елизаренковой. – М.:Наука, 1999.
2. Казахский фольклор в собрании Г.Н.Потанина. – Алма-Ата: Наука, 1972.
3. Муратаев К.К. Очерки истории и теории прикладного искусства Казахстана. – Алматы: «Өнер», 2011.

УДК 39/308
МРНТИ 03.61.91

Абдуфаттох Аминов¹

старший научный сотрудник

*¹Научно-исследовательского института культуры и информации
Республики Таджикистан, г. Душанбе*

«ГУЛБАЗМ» – СТИХОТВОРНОЕ СОСТЯЗАНИЕ ТАДЖИКСКИХ СВАДЕБ

Аннотация

Посредством настоящей статьи мы дали сведения по поводу предпосылок возникновения традиции «Гулбазм». Во время исследования определили, что «гулбазм» не является новой традицией и возник на основе других стихотворных состязаний, который годами прежде таджикский народ использовал в своих национальных празднествах и церемониях. В качестве подтверждения собственных размышлений, использовали исследования других учёных в качестве сравнительного анализа, которые проводились относительно свадебных празднеств в прежние годы.

Ключевые слова: фольклор, традиция, «гулбазм», свадьба, церемония, стихотворение, состязание, песня.

Аңдатпа

Абдуфаттох Аминов¹

*¹Тажикстан Республикасының мәдениет және ақпарат
Ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері
Душанбе қаласы*

«ГУЛБАЗМ» – ТӘДЖІК ХАЛҚЫНЫҢ ТОЙЫНДАҒЫ ТАҚПАҚ ЖАРЫСЫ

Бұл мақалада біз «Гулбазм» дәстүрінің тарихи дамуын қарастырдық. Зерттеу барысында «Гулбазм» дәстүрі тәджік халқының көне дәстүрі болып табылып, арғы заманның ұлттық той думандарда пайдаланатын тақпақ жарыстарының біреуі. Осындай қорытындыға өзіміздің бақылауымыз бойынша, және де басқа ғалымдардың еңбектерін салыстыра отырып «гулбазм» дәстүрі үйлену той думанының бір бөлігі болып табылады.

Кілтті сөздер: фольклор, дәстүр, «гулбазм», үйлену тойы, церемония, тақпақ, жарыс, өлең.

Abstract

Abdufatoh Aminov¹

*¹Senior researcher at Research Institute of Culture and Information
Republic of Tajikistan*

«GULBAZM» AS A TAJIK TRADITIONAL POETICAL COMPETITION

This article is dedicated to the Tajik traditional poetical competition so called “Gulbasm” and its derivation. Gulbasm is organized in the context of wedding’s parties. In the result of research carried out by author it was clear that the gulbasm is not a new tradition. It was formed on the basis of some poetical competitions, like baytkhoni, mukhammaskhoni, musobiqai she’rguyi. Author brought and took in to consideration opinions of other Tajik folklorists and ethnographers regarding Gulbasm tradition.

Keywords: folklore, tradition, gulbasm, wedding, celebration, ritual, competition, poetry.

В традиционной культуре таджикского народа песни и мелодии занимают особое место и всякие празднества, события и народные традиции невозможно представить без их использования. Таджикский народ с древних времён посредством пения песен и чтения стихов выражает свое душевное состояние, забывая немного бытовые тяготы и горести. Песни и мелодии напевали во время выполнения различных работ и таким образом облегчали свой повседневный труд. Кроме того, что дарят радость и веселье, они выполняют также и другую задачу. Так, например, песня является важным средством беседы между влюблёнными. Поэтому одну большую часть устного народного творчества занимают двустушия, четверостишия и содержательные лирические песни и мелодий.

Последние годы наблюдается новая традиция декламации стихов под названием «гулбазм», которая состоит в форме состязании, в свадебных торжествах у таджиков. Конечно, всякая традиция, которую одобряет народ, имеет определённую историческую предпосылку возникновения, так как народ развивает только те традиции, которые свойственны именно её культуре. Проведение «гулбазм» - а, которая в один короткий промежуток времени вошла в традицию народа, по нашему мнению должна иметь исторические предпосылки возникновения. Поэтому, автор решил выразить свои размышления по поводу предпосылок возникновения этой увлекательной и достойного внимания народной традиции.

Несмотря на то, что относительно возникновению празднества «Гулбазм» мы не нашли детального сведения, но по собственным наблюдениям и частным указаниям учёных можно говорить, что «Гулбазм» сформировалась в 90 – их годах прошлого века как традиция внутри свадебного обряда таджиков до настоящего времени сохранилась и получила развитие в наше время. При фольклорных поисках автор статьи получил две копии небольшого комплекса с названием «Гулбазм». Один из них создан в 2003 году со стороны таджикского поэта Сафар Аюбзода Махзуна, внутри которого размещено большинство стихов в честь жениха и невесты и несколько четверостиший и двустуший, непосредственно принадлежащие перу поэта, но автором о возникновении этой традиции нечего не сказано. Свои стихи он предлагал своим поклонникам (смотрите 3,4). Второй сборник «Гулбазм»-а составлен со стороны Т.Салохова и О.Сафарова в 2006 году, в котором представлены собранные и включенные народные песни и стихи из разных городов и районов страны. Составители в предисловии этого сборника о возникновении «Гулбазма» выразили нижеследующие размышления: «Гулбазм или же празднество цветка является одним из древних традиции арийской народности. Празднество является собранием, которое сопровождается песнями и танцами, выражающие радость и веселье в честь празднеств, свадеб и народных праздников» [8,5]. Несмотря на то, что проведение «Гулбазма» составители посчитали даже древней традицией нашего народа, но, тем не менее, никакими конкретными фактами и аргументами не подкрепили свои размышления по этому поводу.

Относительно собрания «Гулбазм» в таджикской фольклористике до сегодняшнего дня не проведено специального исследования. По поводу способов проведения традиции гулбазма и некоторых его культурных особенностей со стороны автора этих строк был озвучен доклад на конференции, посвящённой в честь 10-летия национального Соглашения (2007 году). Позднее материалы настоящей конференции были опубликованы в качестве отдельного сборника. Спустя некоторое время исследователь – фольклорист Джумаев Рустам по поводу «Гулбазма» остановился в очень краткой форме в своей научной диссертации «Этнопоэтика свадебного празднества таджиков Гисарской долины».

Джумаев Р., в своём исследовании приводит пример одного момента из процесса обряда свадебного празднества, который состоялся 27-ого августа 1994-ого года в деревне Хакими Шахринавского района. С личной точки зрения разделил его на шесть научных частей, а затем в подробности выразил к каждой её части свои размышления. По поводу когда и где возник «Гулбазм» он так же не даёт конкретного сведения, относя его к прошлым временам, он пишет следующее: «Возможно это новая форма «состязания в чтении стихов» и таджикского «общения» [9, 68-73].

Но если обратим внимание на процесс проведения «Гулбазма» посредством сравнительного анализа, то можем выявить нижеследующие различия между соревнованием «состязание в чтении стихов» и «Гулбазмом»:

1. «Гулбазм» является собранием, проведение которого происходит в основном внутри свадебного праздника.

2. «Гулбазм» так же проводится в форме состязания, но это соревнование между молодыми парнями и молодыми девушками, а его основные участники являются лица, достигшие 16-25 – летнего возрастов.

3. Если в «состязании стихов» преимущественно используют стихи из творчества поэтов классической литературы, то в «Гулбазме» напротив, в основном используют фольклорные песни.

4. При проведении «Гулбазма» используют один цветок как символ для отбора участника. То есть, тому, кому предлагается цветок, тот вынужден выйти на площадку и прочитать песню в честь цветка или же в честь любви.

5. С последней буквой законченной строки предшествующего лица читать стихотворение не имеет значения в «Гулбазме», здесь важным является содержание удовлетворительного ответа.

Размышления Джумаева Р., по поводу того, что возможно «Гулбазм» имеет древнюю историю, мы также поддерживаем, так как поиски и фольклорные раскопки показывают, что и в прежние времена, на свадебных иногда собраниях проводились состязания в чтении стихов или же состязания в танцах. Фольклорист М.Шарифова даёт полное сведение во второй главе кандидатской диссертации по поводу «Девичьего» собрания, которое проводилось за день до большого собрания в Матчинском районе в доме невесты и в него приглашались несколько женщин и девушек со стороны жениха, и приводит следующее:

«В некоторых деревнях это собрание проводится вечером. Например, в деревнях Оббурдон, Рунч, Дашт, Имбеф девичье собрание начинается вечером и до утра веселятся и радуются. На этом празднестве участвуют так же женщины и девушки со стороны жениха и приносят с собой «мешок жениха». Жених в этом мешке отправляет её подружкам изюм и зернышки, различные сладости, духи и мыло. «Мешок жениха» открывает одна из близких подруг невесты и раздаёт подарки всем женщинам и девушкам. В эту ночь между сторонами жениха, подружками и родственниками невесты состоится соревнование, которое покажет какая сторона победит в танцах и чтении стихов. Пиршество начинает одна из числа «подруг невесты» такими строками:

*Косаи чинй майолуд,
Хешони шаҳ хоболуд.*

(Фарфоровая чашка испачкана вином,
а родственники жениха заспанные лицом).

Девушка или же женщина, которая говорит эти строки, сама танцует или же поёт песню и накаляет пиршество. Со стороны жениха так же женщина или же девушка берёт очередь, обращаясь к родственникам невесты:

*Косаи чинй майолуд,
Хешони арӯс хоболуд.*

(Фарфоровая чашка испачкана вином,
а родственники невесты заспанные лицом).

И сама так же поёт песню или же какое-то двустушие. Таким образом, каждая женщина и девушка, как со стороны невесты, так и со стороны жениха поочерёдно танцуют и поют песни» [10,29-30].

Из настоящей цитаты исходит то, что этот интересное собрание аналогично с «Гулбазмом». Так как, мы также во время фольклорных поисков записывали такие песни, которые по своей форме аналогичны с вышеприведёнными строками и здесь приведение одного из них считаем своевременным и целесообразным:

*Гулут гули майолуд,
Эй бачаи хоболуд.*

*Оширо хӯрдӣ сер кардӣ,
Ба мулоқот дер кардӣ.*

(Твой цветок испачкано вином,
эй, заспанный паренёк
Плов съел, насытился,
но на свидание опоздал).

К сожалению М.Шарифова в своей диссертации по поводу того, что в каких годах происходило это собрание не дала никаких сведений. Она даже не привела какой – то образец из ряда тех песен, которые читали девушки. По причине того, что она указала на основных участников этого вечера, на женщин и девушек, мы предположили, что это может быть образцом периода до независимости.

Ф.Зехниева также в части церемонии вывода невесты делает такие размышления: «Во время церемонии вывода невесты нарастает фразёрство, вопросы, ответы, требования и согласия сторон. В южных местностях республики в этих случаях друзья жениха поют песни. Картина чтения стихов деревенских женщин района Фориш, основную часть обитателей которой составляют в основном таджики, также достойна внимания. На этих стихотворных состязаниях наблюдается активное участие как родственников со стороны невесты, так и со стороны жениха» [4,43].

Следует отметить, Ф. Зехниева основными участниками таких состязаний указала тоже только женщин. Несмотря на это, эти образцы в любом случае свидетельствуют о том, что «Гулбазм» тоже формально похожий с ним и это доказывает, что она берёт начало с тех самых периодов. Так как из всех вещей, которые аргументируют аналогичность «гулбазма» с прежними состязаниями, является другое указание Ф. Зехниевой. Она приводила следующее: «В песнопении женщины и мужчины принимают равное участие, если говорить по их собственному выражению, читают двустушия. Они владеют творческими способностями и повышенной памяти. И к каждому мгновению свадьбы сочиняют соответствующее двустушие или же Рубаи (четверостишия). Иногда сватья посредством вопросов и ответов между сторонами читает двустушия. Такой способ песнопения в южных местностях Таджикистана также занимает особое положение» [4,43].

Из сказанных Ф. Зехниевой необходимо сделать вывод, что эта форма состязаний в прежние года с настоящим «гулбазмом» имеет сходство по трём особенностям; двустороннее состязание, остроумности и сочинение стиха целиком и полностью на месте.

Кроме того, в течение последних лет автор статьи, занимаясь сбором и исследованием традиции «гулбазм», собрал богатый материал из различных городов и районов страны. Во время бесед по поводу свадебных празднеств, старейшина той или иной местности рассказывал, что раньше в девичьих вечерах проводились состязания песнопения и танцев, в которых участвовали только женщины и девушки. «Под шатром женщины и девушки со стороны невесты соревновались со стороной жениха. Одна из них била в бубен, а другие поочередно танцевали и напевали стихи. Помню, что на собственной свадьбе одна женщина со стороны жениха напевала вот эту песню:

*Чалам масалӣ, пуштаки чалам масалӣ,
Янгаҳой арус иштииян ранги касалӣ.*

(Моё кольцо притча и её обратка тоже,
жёны братьев невесты сидят как больные)».
(Набиева М., село Бобои Вали, Файзабадского района, 1950 год).

Из рассказов говорящего исходит то, что способы и методы его острословия очень похожи с сегодняшним «гулбазмом». На этот счёт так же имеем пример, что записывали во время фольклорной экспедиции в деревне Галаба Фархарского района:

*Дар пуштаки тӯйхона кони намакай,
Касе, ки гула намегира, феълуи занакай.*

«Позади свадебного дома есть залежи соли,
кто не берёт цветок, у того характер женщины».

Если в строках первого стиха подвергается критике не выход женской половины со стороны невесты, то следующие строки являются выразителем критики парней со стороны девушек, то есть показывается их безучастие в «гулбазме», а содержание обоих стихов выражает одно и то же действие.

Как показывают наблюдения, именно этот момент проведения свадьбы в прежние годы очень похожи с нынешним обрядом «гулбазма». Однако называли ли его тогда именно «гулбазмом» или как-то по-другому, к большому сожалению, об этом до сих пор никто не давал никаких достоверных сведений.

Несмотря на то, что из прежних исторических источников не выявлены основополагающие сведения, но из приведённых примеров можно прийти к выводу, что «Гулбазм» является одной формой продолжения настоящего состязания, который в силу сложившихся обстоятельств и среды приобрела новую форму. В настоящее время состязание существует не только между женщинами, но и между молодыми парнями и девушками.

Список использованной литературы:

1. Аминов А. «Гулбазм» как социокультурное явление 90-их годов прошлого столетия. // Сборник научных статей. – Душанбе: Деваитич, 2007. [на тадж. яз.]
2. Амонов Р. Лирика таджикского народа. – Душанбе: Дониш, 1968. [на тадж. яз.]
3. Аюбзода С. Гулбазм. – Душанбе. Ирфон, 2003. [на тадж. яз.]
4. Зехниева Ф. Таджикские свадебные песни. Душанбе: Дониш, 1978. [на тадж. яз.]
5. Зехниева Ф. Церемонии таджикских свадеб. – Душанбе, 1991. [на тадж. яз.]
6. Кисляков Н.А. семья и брак у таджиков, по материалам конца XIX- начало XX века. М.: Изд-во АН СССР, 1959.
7. Рахимов Д. Таджикский фольклор. – Душанбе, Эчод, 2009. [на тадж. яз.]
8. Салохов Т., Сафаров О. Гулбазм. – Душанбе: Маориф, 2006. [на тадж. яз.]
9. Джумаев Р. Этнопоэтика свадебных обрядов таджиков Гисарской долины. – Душанбе, 2008. [на тадж. яз.]
10. Шарифова М. Свадебные ритуалы жителей Матчинского района. Душанбе, 2005. [на тадж. яз.]

УДК 7(092)
МРНТИ18.31.09

С.А. Шкляева¹

*¹канд. искусствоведения, профессор КазНАИ им. Т.К. Жургенова,
г. Алматы, Казахстан*

«ВЫСКАЗАННАЯ РЕФЛЕКСИЯ» В ТВОРЧЕСТВЕ С.БАШИРОВА

Аннотация

Ювелирное творчество Сержана Баширова отличается от практик казахских художников особым направлением создания композиций, навеянных произведениями исторических эпох, визуальными сравнениями и собственными впечатлениями.

В статье рассмотрены пространственные формы арт-объектов, выполненные художником в начале XXI века. Проведенный анализ работ Баширова позволяет отметить концептуальные способы трансформации образов реальности благодаря знаковой символике, текстовому дискурсу названий, смысловым акцентам, колористическим и формальным сопоставлениям и применению ювелирных технологий.

Ключевые слова: пространственные арт-объекты, авторская позиция, художественная система, символические знаки, этнические смыслы.

Аңдатпа

С. А. Шкляева¹

¹ өнертану кандидаты, Т.Қ.Жүргенов атындағы ҚазҰӨА профессоры,
Алматы, Қазақстан

С. БАШИРОВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ «АЙТЫЛҒАН РЕФЛЕКСИЯ»

Сержан Башировтың зергерлік шығармашылығы өзге қазақ суретшілері тәжірибесінен композиция құру барысындағы ерекше бағытымен, тарихи дәуірдің жаңаланған туындыларымен, визуалды салыстыруымен және өзіндік әсерімен өзгешеленеді.

Мақалада ХХІ ғасыр басындағы суретшінің орындаған арт-объекттеріндегі кеңістіктік пішіні қарастырылады. Башировтың жұмыстарына жүргізілген талдау таңбалық символиканың арқасында шынайы трансформациялық бейнелердің концептуалды әдістерін, мәтіндік дискурс тақырыптарын, мағыналық екпінін, түстүзілімі мен формальды сабақтастығы және зергерлік әдіс-тәсілді қолдануы ерекше бағалауды қажет етеді.

Кілт сөздер: кеңістіктік арт-объекттер, авторлық ұстаным, көркемсурет жүйесі, символикалық таңбалар, этникалық мағыналар.

Abstract

Shklyayeva S.A.¹

¹ candidate of Art Studies, Professor of department of “History and Theory of Fine Arts”
T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts,
Almaty, Kazakhstan

“THE EXPRESSED REFLECTION” IN THE ARTWORK OF S.BASHIROV

Inspired by works of historical eras, visual comparisons and his own impressions, Serzhan Bashirov's intricate artwork differs from Kazakh artists in special direction of compositions creation.

The article describes the spatial forms of art objects created by the artist at the beginning of the XXI century. The analysis of Bashirov's works allows one to highlight the conceptual ways of reality images transformation by virtue of symbolics, text discourse of names, semantic accents, coloristic and formal comparisons as well as the use of jewelry technologies.

Key words: spatial art-objects, author's position, artistic system, symbolic signs, ethnic meanings.

Сержан Баширов известен как художник-ювелир, автор арт-объектов не только в Казахстане, но и далеко за рубежом: Америке, Англии, Франции, Германии, России и т.д. К его активной повседневной художественной практике можно отнести коллекционирование произведений народного искусства (украшения, текстиль, дерево, металл, кожа и т.д.), преподавание на кафедре прикладного искусства в Казахском национальном университете искусств (Астана).

Творческий путь С. Баширова начался в первой половине 1980-х годов. Тогда он стал одним из тех художников, чье пристальное внимание было обращено на богатейшее наследие казахского народного ювелирного искусства. Художник смело интерпретировал образы традиционных украшений, развивая свой индивидуальный стиль, отличный от творчества других казахстанских ювелиров.

Собирая для своей коллекции изделия народных ремёсел в разных областях Казахстана, аулах, подчас весьма удалённых от шумных городских центров, С.Баширов изучает стилистические региональные отличия украшений, цветовую палитру, семантические значения и специфические особенности крепления и монтажа изделий. Его самостоятельные тщательные исследования оказали огромное влияние на выбор мотивов, композиций, технологий и характер исполнения украшений. Многие символические фигуры: спираль, крест, квадрат, круг, часто встречающиеся в авторских украшениях художника, – дошли до наших дней благодаря сохранившейся металлопластике индоевропейцев эпохи бронзы и железа, искусство которых на территории Казахстана изучается археологами. Художник, имея образование скульптора, по-новому относится к тактильной роли металла в украшениях: он не вызывает ощущения видимости жесткого сопротивления в обработке, либо условности штампа или упрощённости литья в форме. Разнообразные элементы украшений чаще всего имеют характер подобия спирали, извилистых объёмных жгутов, закрученных по концам скобочек и т.д.; размещённые в разных координатах, они создают пластическое богатство необычных форм украшений.

В конце 1990-х годов С.Баширов обращается к практике создания объемных пространственных арт-объектов, выполненных из разных материалов, и в 2000-х годах она становится ведущим направлением в творчестве художника, как в выполнении женских украшений (которые у него, по сути, те же мини арт-объекты), так и изготовлении авторских концептов.

В арт-объектах художника зрительное восприятие образа через дискурс названия и визуальное сравнение открывает неоднозначный смысл композиционного построения, цветовых и формальных сопоставлений.

Сложно построен ассамбляж *Керулен* (2002; Керулен – название реки в Монголии), в многоярусном построении которого каждая горизонталь композиции имеет свой символический смысл. Длинная верхняя металлическая трубка напоминает *уык* – купольную жердь юрты или *курук* (урга – монг. яз.) – приспособление для ловли лошадей. На втором ярусе – металлической капсуле, деформированной вмятинами, – очевидно, ассоциативном образе течения времени, в центре расположена символическая фигура четырёхосной свастики с завитками – древнего солярного знака. С правой стороны от неё находится бирюза неправильной формы в оправе – любимый камень Востока, символ победы; спираль – знак бесконечного развития; с левой – три окружности, числовой символ гармонии мира.

Керулен. Серебро, латунь, сердолик, бирюза, кожа. 12 x 11. 2002. Фото Карла Бетхама

Третий ярус представляет орнаментированную семичастную круглую розетку (7–универсальный символ небесного и земного) со спиралью – солярный знак; четвертый – натянутый фрагмент патинированной кожи, картографическое подобие рельефа местности; пятый – плоские подвески неправильной формы, очевидно, символы плодородия растительного мира. Все элементы композиции являются смысловыми доминантами народной культуры, вобравшей духовное наследие этносов многих исторических эпох. Ярусы закреплены двумя вертикалями, которые можно трактовать как вполне символические элементы устремлённости вверх.

В инсталляции *Ковчег* (2010) привычный образ ветхозаветного строения заменен художником динамичной фигурой водного чудища с огромным глазом и открытым ртом, из которого торчат вертикальные «антенны» с белым «полотнищем-индикатором» и размещённой на нём серебряной плакеткой, отмеченной тремя символическими спиралями. Автор предлагает по-новому представить события сюжета, изложенного в библейской истории. Использование латуни в слитке необычной формы, напоминающей некую допотопную сущность, и дополнение композиции ассоциативными элементами становится творческим методом художника.

Ковчег. Кость, латунь, медь, серебро, бирюза. 20 x 12 x 5. 2010. Фото Карла Бетхама

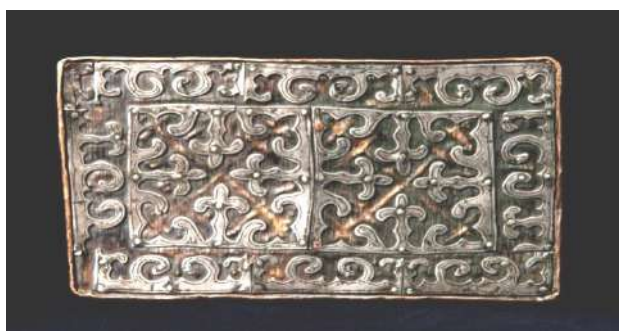
Пластические вариации объёмных пространственных ассамбляжей одной темы сегодня С.Баширов объединяет в делящиеся серии произведений. Ассамбляжи художника *Город в степи*, *Казахский текстиль* и другие внешне напоминают некоторые опыты художников исторического авангарда (Владимир Татлин, Hans Arp и др.) и новейших течений (Bill Woodrow, Tony Cragg и др.), в которых очевидны бунтарский дух творчества первой половины XX века, «культурный номадизм» и проблемы восприятия в искусстве постмодернизма. Однако при более тщательном рассмотрении работ художника ощутимы другие послы, истоки и авторская позиция.

В ассамбляже из серии *Казахский текстиль* (2013) художник создаёт обобщённые образы казахского народного тканого ковра *алаша* с параллельной горизонтальной ритмичностью и орнаментальными упорядоченными мотивами-графемами, явно несущими смысл сравнения способа организации древнейшей знаково-орнаментальной письменности и современного алфавитного письма. Наложение прямоугольных фигур с закруглёнными краями, выполненных в серебре с филигранным обрамлением и цветной коже в сдержанном колорите, на деревянную доску, расцвеченную прямоугольниками, напоминающими абстрактные опыты Пита Мондриана, основателя неопластицизма, создаёт определённое наслоение смыслов, визуальную диалогичность широко распространённого коллективного и уникального личного духовного опыта. О тактильной рукотворности народного искусства напоминает фактура удлинённых резов полукруглой стамеской – повторяющегося приёма художника.

Из серии *Казахский текстиль*. *Дерево, латунь, кожа, резьба, роспись*. 40x40. 2013. Фото Карла Бетхама

К этой же серии принадлежит работа *Сырмак* (2012), выполненная в металле, – авторское подтверждение незыблемости значимости выработанного веками канона, повторяемого из поколения в поколение. Устойчивая композиционная основа войлочных ковров *сырмак*, становится символом приверженности к родной культуре.

Из серии *Казахский текстиль*. *Сырмак*. Медь, мельхиор, вытиловка, чеканка. 30 x 40. 2012.
Фото Карла Бетхама

В ассамбляже *3 знака* (2016), на фоне протяжённого прямоугольника, собранного из трёх тонированных досок, расположены «следы» действенного присутствия человека. Так, в верхней части работы находится частично обтёсанная ветвь. Внизу – широкая доска с белыми окрашенными торцами и полосой в центре (река жизни?), выделенной фактурой продолговатых обожженных резов. Вертикально и наклонно поставлены разные брусочки дерева, олицетворяющие, видимо, разные периоды жизни. Между ними находятся круглые латунные медальоны с гравированным декором –

их также три. Неравнозначные круглые фигуры, сгруппированные по три, повторяются в различных местах ассамбляжа и отсылают к архаичной символике солярного знака и известной семантике числа три, одному из архетипов, объяснённых К. Юнгом, и обозначающему гармонию мира. В народной культуре казахов известны метафорические смыслы цвета: белый (ак) – священный; желтый (сары) – цвет солнца; синий (кок) – цвет неба божественного Тенгри.

З знака. Дерево, латунь. 20 x 45. 2016. Фото Серикжана Искакбека

Пережитые в воспоминаниях художника вербальные мифологические и реальные визуальные образы – дискретные объекты – переданы в композиции символическими знаками.

На несущей массивной горизонтали ассамбляжа из серии *Город в степи* выстроены современные образы-оппозиции архитектуры столицы Казахстана – Хан Шатыр, произведения всемирно известного Норманна Фостера, административных, торгово-развлекательных центров и жилых небоскрёбов с фактурными изысками, выполненными в авторской ювелирной технике – основе постмодернистского творчества художника.

Из серии Город в степи. Серебро, красное дерево, латунь, перламутр. 25 x 40. 2015. Фото Серикжана Искакбека

В другом объёмном ассамбляже на эллипсовидном фрагменте, покрытом листами прочеканенной меди и латуни с неровными зубатыми краями, напоминающими линии гор, художник создает образ, впечатление горного ландшафта южной столицы с ярким солнцем – знаком спирали и лучей, встречающимся в разных женских украшениях Сержана.

Вобрав формальный опыт создания арт-объектов мирового искусства, С.Баширов вносит в свое творчество этнические смыслы, обращая наше внимание на национальную историю, мифологию и современность народа. Художник трансформирует образы окружающего мира своими концептуальными способами – знаковыми и символическими подобиями, применяя в композициях визуальных пространств арт-объектов унаследованное от народа ювелирное мастерство.

ӨОЖ 5527
МРНТИ 18.01.13

С.Б. Бодан¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ,
6М010700–Бейнелеу өнері және сызу мамандығының 1 курс магистранты

ӘУЛИЕЛЕРДІҢ МАЗАРЛАРЫ МЕН КЕСЕНЕЛЕРІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ КИЕЛІ НЫСАНДАРЫ РЕТІНДЕ

Аннотация

Мақалада Қазақстанның атақты және аса құрметті адамдарының белгілі сәулет ескерткіштері – кесенелері қарастырылады. Қазіргі кезде Қазақстан картасы салттық нысандарға толғаны жалпақ жұртқа мәлім болған. Оларды зерттеу және халық арасында, әсіресе қазақстандық жастар арасында түсіндіріп тарату бүгінгі таңда қазіргі әлеуметтік мәдениеттің өзекті міндеттерінің біріне айналуға. Салттық жерлер арасында Алаш хан, Арыстан баб, Қожа Ахмет Яссауи, Бекет ата, Бес Ата кешені, Айша бибі және Бабажы қатын сияқты әйгілі адамдардың кесенелері ерекше орынға ие болып тұр. Бұл жерлер қазіргі күнге дейін халықтың белсенді қажылықтың нысаны болып табылады.

Кілт сөздер: сәулет ескерткіштері, Қазақстан, кесене, салттық жерлер, жастар.

Аннотация

С.Б. Бодан¹

¹магистрант 1 курса специальности 6М010700 – Изобразительное искусство и черчение
КазНПУ им. Абая

МАЗАРЫ И МАВЗОЛЕИ СВЯТЫХ КАК САКРАЛЬНЫЕ ОБЪЕКТЫ КАЗАХСТАНА

В статье рассматриваются знаменитые архитектурные памятники – мавзолеи известных и особо почитаемых людей Казахстана. Сейчас широкая общественность уже знает, что карта Казахстана усыпана сакральными местами. Их изучение и популяризация среди населения и особенно казахстанской молодежи становится сегодня одной из актуальных задач современной социокультуры. Среди сакральных мест особое место занимают мавзолей знаменитых людей таких как: Алаша хан, Арыстан баб, Ходжа Ахмета Яссауи, Бекет Ата, комплекс Бес Ата, Айша биби и Бабаджи хатун, которые являются объектами активного паломничества населения до сегодняшнего дня.

Ключевые слова: архитектурные памятники, Казахстан, мавзолеев, сакральные места, молодежь

Abstract

S.B. Bodan¹

¹graduate student of one course of specialty 6M010700 – The fine arts and drawing of KAZNPU them Abay

MAZARA AND MAUSOLEUMS OF SAINTS AS SACRED OBJECTS OF KAZAKHSTAN

In article are considered the well-known architectural monuments – mausoleums of the famous and especially esteemed people of Kazakhstan. Now the general public already knows that the map of Kazakhstan is covered with sacral places. Their studying and promoting among the population and especially Kazakhstan youth becomes today one of relevant problems of a modern sociocultural. Among sacral places, a specific place is held the mausoleum of the famous people such as: Alasha khan, Arystan bab, Hodzha Ahmet Yassau, Beket Ata, complex Bes Ata, Aisha Bibi and Babadzhi hatun, which are objects of an active pilgrimage of the population till today.

Keywords: architectural monuments, Kazakhstan, mausoleum, sacral places, youth

Мазарлар, әсіресе әйгілі адамдардың далалық ойкуменалары қазақтар үшін қашанда ерекше қастерлеу мен табынудың орны болған, және бұл қастерлеуді халық жадысынан кеңес дәуірінің дәстүрлері де, ХХІ ғасырдың жаһандану үдерісі де өшіре алмады. Қазақстан ғалымдарының, мамандары мен жалпақ жұртының осы салттық география мәселесіне жаппай көңіл аудару тек соңғы бірнеше айда ғана байқалып отыр деп айтуға болады. Бұл факт ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың концептуалдық мақаласымен [1] өзектендіріледі, мұнда қазіргі қазақстандықтардың қоғамдық

санасын жаңғыртудың негізгі тұстары айқындалған. Сондықтан қазіргі таңда елімізде салттық нысандар, олардың кеңістікте орналасу ерекшеліктері туралы материалдарды жинақтау, оларға ұқсас нысандармен салыстыру, талдау бойынша белсенді жұмысты жүргізетін «Салттық Қазақстан» Орталығы ашылды, және мамандардың жинаған деректері негізінде Қазақстанның Салттық географиясының картасы әзірленеді.

Сонымен қатар Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты «Қазақстанның тарихи және мәдени ескерткіштері» ГИС-порталын құру» жобасын жүзеге асыруда. Бұл порталға Қазақстанның археологиялық ескерткіштерінің, оның ішінде халықтың түсінігінде *әулие* мәртебесіне ие болған ескерткіштерінің барлық санаттары бойынша мұрағаттық және библиографиялық ақпарат жинақталған. Қазақстанның салттық жерлерін кеңінен тарату үшін мамандар әзірлеген онлайн-платформалары үлкен әлеуетке ие болмақ. Онлайн-платформаларының мақсаты Қазақстанның салттық жерлері бойынша білімді көпшілікке тарату болып табылады.

Қазіргі кезде Қазақстан картасы салттық нысандарға толғаны жалпақ жұртқа мәлім болған. Оларды зерттеу және халық арасында, әсіресе қазақстандық жастар арасында түсіндіріп тарату бүгінгі таңда қазіргі әлеуметтік мәдениеттің өзекті міндеттерінің біріне айналууда. Салттық жерлер арасында Алаш хан, Арыстан баб, Қожа Ахмет Яссауи, Бекет ата, Бес Ата кешені, Айша бибі және Бабажы қатын сияқты әйгілі адамдардың кесенелері ерекше орынға ие болып тұр. Бұл жерлер қазіргі күнге дейін халықтың белсенді қажылықтың нысаны болып табылады.

Қазақтарда салттық Білімдер қашанда ең маңызды және құнды болып табылған. Осы Білімде халықтың бүкіл күш-қуаты, өмірге қабілеттілігі жинақталған. Үлкендер ата-бабаларының алдындағы өз жауапкершілігін түсіне отырып, отбасы және отбасылық құндылықтар арқылы Білімді кішілерге жеткізіп отырды. Бұл үшін арнайы кітаптар да, жазба тақталары да және бұрама қағаздары да болмаған. Қазақ халқының салттық білімнің ішінде *аруаққа* және *әулиелерге* табыну ерекше орынға ие.

Қазақстанда белсенді қажылық жасайтын орындардың бірі Алаш хан кесенесі болып табылады. Бұл кесене Қара Кеңгір (Қарағанды облысы) өзенінің сол жағалауында орналасқан. Қабір XIII ғасырдың бірінші жартысында қойылған. Кесене күйдірілген төрт бұрышты кірпіштен жасалған, оның порталды-күмбезді құрылымы бар.

Жоспарда Алаш ханның кесенесі 9,73×11,9 м өлшемдегі тік төрт бұрыш пішіні, биіктігі 10 м. Терезе мен есіктерін рәсімдеу үшін ағаш пайдаланылған. Бас қасбетінің ортасында қос қақпалы есік бар, содан кейін тереңдетілген екі түсті жолағымен көмкерілген және әшекейлі кірпіштермен безендірілген терең қос арқалы текше бар. Қасбетінің екі жағынан да алты қырлы бағаналар орнатылған, олардың әрқайсысы үш жартылай шарға сүйеніп тұрады, оның екеуі – тұтас болса, үшіншісі бағананың тіреуіші болып табылады. Мұндай стиль Орталық Азияның сәулетінде сирек кездеседі. Қазір кесененің алдында табынушы жандар үшін қосалқы үй-жайлар орнатылған.

Қазақтардың исламизациясында суфий уағызшыларының рөлі ерекше болған. Арслан баба (Арыстан баб) шейхтың есімімен бүкіл мұсылман әлемінде аса ардақты кесенелердің бірі байланысты. Мысалы, Қазақстанда XV-XVIII ғғ. Сопылықтың таралуы өткеннің рухани мұрасымен түйіскен жерінде орын алған. Ортодоксальдік ислам үшін әулиелерге табыну суфий тәжірибесінде дамып, тәңірлік және сопылықтың рухани тәжірибесінің синтезінің нәтижесі болып табылады. Ертедегі орта ғасырлардан бері кейіннен қазақ халқының құрамына енген тайпалар арасында бабаларға табынушылық, оларға қамқор болатын аруақтарға табынушылық кеңінен таралған [1, 241-243 б.].

Г.П. Снесарев атап көрсеткендей: «Мұсылмандардың әулиелерге табыну – Орта Азиядағы діни өмірдің аса ерекше құбылыстардың бірі – ресми діннің бөлігі болып танылған табынудың мұсылмандыққа дейінгі өмір қалдығын сақтаудың аса күрделі бөлігі» [2, 266 б.].

Аңыздардың бірі бойынша Арыстан баб Мұхаммед пайғамбардың серіктесі болған екен. Қаншама ғасырлар өтсе де, қажылыққа барушылар киелі жерге келе салысымен, Қожа Ахмет Яссауидің мұғалімі, рухани тәлімгері Арыстан бабтың кесенесіне барып қайтады. Ол Шымкент қаласынан 150 километрде, ерекше жерден, көне Отырар қаласына жақын жерде орналасқан.

Кесене 1982 жылдан бастап мемлекеттің қорғауында. Өкінішке орай, бұл сәулет ескерткішін салу тарихы жоғалып кетті: ешқандай шынайы дереккөздері, жазбалар, хронология сақталмаған, сондықтан біз тек қиялымызды қосып, аңыздарға сүйеніп, бұрын бұл жер қандай болған екенді елестету қалды. Арыстан баб он жыл шамасында Қожа Ахмет Яссауиге ислам дінін үйреткен.

Ол қайтыс болғаннан кейін сол кезде білік еткен Әмір Темірдің бұйрығымен 14 ғасырда Арыстан бабтың кесенесін салуға бастады.

Қожа Ахмет Яссауидің құрметіне салынған сәулет ансамблі өзіне қызмет жаңынан әр түрлі жайларды: гурхана (қабір), мешіт және т.б. біріктірді. Осылайша, «Үлкен Ақсарай» сарай залында диуаналардың жиналыстары мен шетел елшіліктерімен келіссөз жүргізілді. Кіші Ақсарай табыт болып табылған: 1431-1917 жылдары мұнда аса құрметті адамдарды жерлеген.

Көне жазбалардың үлкен жинақтамасын қамтитын кітапхана ислам дінінің қағидаларын оқытатын медресе ретінде де пайдаланылған. Кесененің жанында шаруашылық кешен: қажылыққа келгендер үшін салттық тағамдарды дайындайтын асхана, және қасиетті суы бар құдық орналасқан құдықхана.

Осы жайлардың барлығы қазандықтың – ең үлкен салтанатты залдың айналасында топтастырылған. Оның ортасында суға арналған үлкен қазан Тай қазан орнатылған. Аңыз бойынша Тай қазанның салмағы екі тонна, ол жеті металлдың қоспасынан: мырыш, қорғасын, темір, қалайлы, күміс, қызыл мыс пен алтыннан жасалған. Қазан өсімдік оюлармен және арабтың өрме жазуымен безендірілген, ал оның он құлағы лотос гүлі түрінде орындалған. Тостағанда жасалған жазулар қазанның 1399 жылы Темірланның бұйрығымен Ираннан келген Абдулғазиз ибн Шарафутдин шеберімен жасалғандығын баяндайды.

Кең зал көгілдір түсті үлкен күмбезбен жабылған. Ғимараттың түбінде басты жай – Қожа Ахмет Яссауидің қабірі орналасқан. Жоспарда айқара тәріздес залдың ортасында иректүтікті плиталармен көмкерілген құлыптас орнатылған. Бұрыштық гүлдасты және құлыптастың ернеуі призма тәріздес фигуралармен («сталактит») безендірілген. Бұл кесене бірегей сәулет ескерткіші ғана емес, халықтың «күшінің орны», рухани күші жиналған жері. Сондықтан мұнда жыл бойы адамдар қажылыққа келеді. Қажылыққа адамдар әлемнің түпкірінен келеді.

Қазақстандықтардың басқа салттық орны – бұл Бекет атаның сәулет кешені болып табылады. Бекет атаның жер асты мешіті Маңғыстау облысындағы Оғланды деген жерінде орналасқан. Бұл сәулеттің ескерткіші XVIII ғасырда салынған. Бекет ата ескерткіші киелі жер, ол маңыздылығы жағынан Қожа Ахмет Яссауидің кесенесімен бір қатарда тұратын мазар болып табылады. Екі ғасыр бойы мұнда әулиеге табыну үшін жан-жақтан адамдар келеді. Бекет ата Болмыстың кітабы мәлім болған болжамшы және пайғамбар ретінде белгілі еді. Сондай-ақ ол емші, физиканың, математиканың, астрономияның заңдарын білетін адам ретінде әйгілі болған.

Дана және әулие адам қалмықтармен шайқаста ерлік жасаған жауынгер ретінде де халықтың жадысында қалған. Ол өзінің Есет-батыр бабасы сияқты алып күшімен және батылдығымен ерекшеленді. Әулие Бекет ата шамамен 1813 жылы қайтыс болды, ол өзі салған жер асты мешіттің жанында Оғланды шатқалында қойылды. Оғланды шатқалының биігінде «көгілдір күмбезді үй» деп аталатын қажылыққа келушілердің үйі бар.

Бекет атаның қорымы – рухани, тарихи және сәулет ескерткіші, жолы қиындығына қарамастан, ол көпшілік қажылықтың орны болып табылады. Әулие Бекет атаның қабіріне және мешітке кіріп шыққаннан кейін діндарлар емделіп шығады екен. Жартастың ортасында ойылған мешіттің бөлмелері Хеопс пирамидасындағы бөлмелердің орналасуын қайталайды деген мағлұмат бар. Сарапшылардың болжамы бойынша, бұл ұқсастық сопылықтың символикасы ежелгі заманның, оның ішінде мысырлық абыздардың мистикалық символдарын өзіне қабылдағанымен байланысты болды.

Жетісу аймағында атышулы Бес ата кешені бар. Халық арасында оны *әулие* деп атау әдетке айналған. Мазарлар бір-біріне жақын орналасқан. Әйгілі Сүйінбай ақынның кесенесі Қаракестек ауылының жанында орналасқан. Ақынның заманауи мазары қызыл кірпіштен салынған, оның биік күмбезі бар, қабырғасында Сүйінбайдың тотемі деп есептелінетін қасқырдың бейнесі кіріктірілген. Халық арасында Сүйінбай өзінің өлеңдерін жазғанда қасқырды жиі көретін деген аңыз бар. Кесененің шырақшы деп аталатын, ұлы ақынның ұрпақтарының бірі өзінің қорғаушысы бар. Шырақшының үйі кесенеге жақын орналасқан. Шырақшы үйінің есігі бәріне ашық.

Сүйінбайдың мазарының жанында оның оқушысы, ұлы ақын Жамбыл Жабаевтың қабірі бар. Оның жанында ақын өмірінің соңғы жылдарында мемлекеттен алған он екі бөлмелі мұражай-үйі де бар. 1974 жылы ашылған мұражай-үйінде ақынның жеке заттары, музыкалық аспаптар, контрамарка пеші, телефон, ыдыс-аяқ сақталған. Кейінгі жылдары үйге жалғастыра жай салынған еді. Онда

фотосуреттер, құжаттар, кітаптар және басқа да көркем шығармалары сақталады. Жамбылдың мұражай-үйіне және мазарына қажылық жасаушылар және туристтер көп келеді.

Сарыбай бидің кесенесі тура жолдың жанында салынған. Үш бағанадан тұрады, ал үстінде көк түсті күмбез орнатылған. Әйгілі би Қоқан шапқыншыларына қарсы халықтық азаттық жолындағы күрес кезінде танымал болды. Халық арасында Сарыбай би әділ би ретінде танылған. Оның атақты қанатты сөздерінің бірі «Сабыр түбі – сары алтын». Сарыбай бидің досы және серіктесі Қайназар ата болды. Аты аңызға айналған жауынгердің қабірінің де шырақшысы бар, ол келушілерге дұғаларын оқиды.

Ұлы бақсы Түктібай атаның мазары да хикметті болып табылады. Мазардың өзі алып күмбезі түрінде шыныдан жасалған. Түктібай ата XVII ғасырдың соңында өмір сүрген, ол қобызда ойнап, жындарды қуып шығатын. Оның туысқандары шырақшылары әлі күнге дейін оның қобызын сақтап келеді.

Айша бибі және Бабажы қатынның кесенелері де халық арасында, әсіресе әйелдер мен жас жұбайлар арасында өте танымал болып келеді. Халықта бұл кесенеге той болған күні келсе, онда еш жанжалсыз, ажырасусыз ұзақ және бақытты өмір сүреді деген аңыз бар.

Айша бибі кесенесі Қазақстанның және Орта Азияның сәулет-құрылыс мәдениетінде оған ұқсас мазар жоқ, XII ғасыр сәулетінің бірегей және өте тартымды ескерткіші болып табылады. Кесене 60 түрлі оюлармен безендірілген әдемі терракота тасымен қапталған. Кесененің өзі жеңіл және көрікті болып көрінеді.

Кесене Жамбыл облысында Тараз қаласынан 18 км қашықтықта орналасқан. Ол Ақыртастан оңтүстігіне қарай керуен өтетін жолының жанында салынған Қарахандық дәуірдің орта ғасырлық сәулетшіліктің жауһары болып табылады. Аңыз бойынша Қараханның көне билеушісі өзінің сүйіктісі Айша бибінің құрметіне кесене салған екен. Ол отбасына қарсы шығып, өз сүйікті жігітімен болуы үшін бәріне де дайын болған, бірақ ол жыланның шағуынан қаза болады. Айша бибінің жанында халық арасында айрықша қасиеттерімен танымал болған оның бала күтушісі Бабажы қатын жатыр. Оның кесенесі қарапайымдылығымен, сәулет құрылысымен және пішіндерінің әсемділігімен ерекшелінеді. Көлемді композицияның тұрақтылығы мен оны тастан жасалған төсеніші бар іргетасында орнату арқасында кесене осы күнге дейін сақталып қалды. Оның текше ғимараты көп қырлы қабырғада орнатылған шатырлы он алты қырлы конус пішінді күмбезбен көмкерілген; қасбеттің қабырғаларының жазықтығы жерге тимейтін текшелермен және бейнелі қалаумен безендірілген.

Қазақстанның салттық жерлері деп атауға толық құқығы бар атақты мазарлар мен кесенелерге осындай қысқа шолу жасалды. Бұл жерлерді халықтың өзі таңдайды, сондықтан салттық нысандарға табынуды мамандар рухани тәжірибеге, ұлттық дүниетанымының өзегіне жатқызады. Кез келген халықтың және кез келген елдің салттық орындары халықтың ұлттық бірегейлілігі мен руханиятты сақталуының дереккөзі, символдық қорғауы болып табылады. Сондықтан бүгінгі таңда Қазақстанның салттық орындарын жастар арасында дәріптеу өте маңызды болмақ.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. *Қазақстан тарихы (ежелгі кезеңнен бастап қазіргі күнге дейін). 5-томдық. Т.2. /Томның редакция алқасы: К.М. Байпақов, М.К. Қозыбаев, Б.Е. Көмеков, К.А. Пищулина. – Алматы: «Атамұра», 1997.*
2. *Снесарев Г.П. Хорезм өзбектерінің мұсылмандыққа дейінгі нанымдары және салттарының реликтері. – М.: Наука, 1969. – 336 б.*

V БӨЛІМ. БАСТАПҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚ

РАЗДЕЛ V. НАЧАЛЬНАЯ ВОЕННАЯ ПОДГОТОВКА

ӘОЖ – 378.147
МРНТИ 14.35.05

С.Тәукейұлы¹, Қ.А. Құлатаев²

¹П-Ұ және БӘД кафедрасының меңгерушісі, м.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

²аға оқытушы, подполковник запаса, П-Ұ және БӘД кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

ЖАРЫЛМАЙТЫН ИНЖЕНЕРЛІК БӨГЕТТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДАН ӨТУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада бірде – бір әскери мәселе инженерлік қамтамасыз етудің шешілмейді. Олар шабуылда әскерлердің жылжуын қамтамасыз етеді, жолдар мен көпірлер салады, сулы тосқауылдардан өту құралдарын жабдықтайды, қарсыластың бөгеттеріне өткелдер жасайды, жергілікті жерді минадан тазалайды. Қорғаныста қорғаныстық және позицияларды тұрғызады, бөгеттер жасайды. Қазіргі заманғы ұрыста инженерлік бөгеттер бөлімшелердің ұрыс қимылдарын қамтамасыз етуде бұрынғысынан маңызды рөл атқаратын болады.

Инженерлік бөгеттер әскерлердің ұрыс қимылдарының барлық түрлерінде қолданылады, оларды табиғи бөгесіндермен ұштастырып атыс жүйесінде әскердің іс-қимылыменде тығыз ұштастырып командирдің шешімімен сәйкес жасайды.

Ұрыс кезінде инженерлік әскерлер инженерлік барлау жүргізеді, басқару пункттерін жабдықтайды, миналандырылған жерден өтуге жол салады және минасыздандырады, өткелдерді ретке келтіреді, қарсыластың ядролық шабуылының зардаптарын жоюға қатысады және т.б. міндеттерді орындайды. Оқушыларды жарылмайтын инженерлік бөгеттермен таныстыру, танып білу. Оқушылардың әскери білімдерін арттыру және Қазақстандық патриотизмге баулу, оқушылар арасында шынайы әскери достықты нығайту.

Кілтті сөздер: инженерлік әскерлер, бөгеттер, жарылмайтын бөгеттер.

Аннотация

С.Тәукейұлы¹, Қ.А. Құлатаев²

¹к.м.н., заведующий кафедры Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

²старший преподаватель Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан

НЕВЗРЫВНЫЕ ИНЖЕНЕРНЫЕ ЗАГРАЖДЕНИЯ И СПОСОБЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Инженерные заграждения предназначены для задержания продвижения противника, затруднения его маневра, нанесения ему потерь в живой силе и технике, создания наиболее благоприятных условий своим войскам для поражения противника всеми видами оружия. Инженерные заграждения применяют во всех видах боевых действий войск, устраивают их в соответствии с решением командира, в сочетании с естественными препятствиями, в тесной увязке с системой огня и действиями войск. Создают инженерные заграждения по рубежам (перед позициями войск) и по направлениям; они должны быть неожиданными для противника, устойчивыми ко всем видам огневого воздействия и не стеснять маневра своих войск.

Противотанковые и противопехотные невзрывные заграждения применяют самостоятельно, в сочетании одно с другим, их можно усиливать минно-взрывными заграждениями и средствами сигнализации.

Результатом обучения по теме является умение выпускника инициативно и грамотно выполнять свои должностные обязанности в повседневной жизни на уровнях, определенных квалификационной характеристикой.

Ключевые слова: инженерные войска, заграждения, боевые действия, невзрывные заграждения, местность.

Abstract

S.Taukeyuly¹, K.A. Kulataev²

*¹Head of the Department of Teachers-Organizers and CWP, Ph.D., KazNPU named after Abay,
Almaty, Kazakhstan*

*²senior teacher, lieutenant colonel, the department of theories and methodology Initial Military Preparation.
KazNPU of the name of Abay
Almaty, Kazakhstan*

ENVIRONMENTAL ENGINEERING OBLIGATIONS AND METHODS OF THEIR OVERCOMING

Engineering barrages are intended for detention of advancement of opponent, difficulty of his manoeuvre, causing to him losses in manpower and technique, creations of the most favorable terms to the troops for the defeat of opponent all types of weapon. Engineering barrages are applied in all types of battle actions of troops, arrange them in accordance with the decision of commander, in combination with natural obstacles, in the close tying up with the system of fire and actions of troops.

Create engineering barrages on borders (before positions of troops) and on directions; they must be unexpected for an opponent, steady to all types of fire influence and not to put restraint the man oeuvre of the troops.

Anti-tank and antipersonnel non-explosive barrages apply independently, in combination one with other, they can be strengthened by mine-explosive barrages and facilities of signaling.

The result of educating on the topic is ability of graduating student of speciality initiative and literate to execute the position requirements in everyday life on levels certain qualifying description.

Key words: engineer troops, obstacles, unexploded explosions.

Инженерлік әскерлер. Бірде-бір әскери мәселе инженерлік қамтамасыз етуді шешілмейді. Олар шабуылда әскерлердің жылжуын қамтамасыз етеді, жолдар мен көпірлер салады, сулы тосқауылдардан өту құралдарын жабдықтайды, қарсыластың бөгеттеріне өткелдер жасайды, жергілікті жерді минадан тазалайды. Қорғаныста қорғаныстық және позицияларды тұрғызады, бөгеттер жасайды. Қазіргі заманғы ұрыста инженерлік бөгеттер бөлімшелердің ұрыс қимылдарын қамтамасыз етуде бұрынғысынша маңызды рөл атқаратын болады [1].

Алдымен инженерлік бөгеттерге тоқталсақ. Сонымен, инженерлік бөгеттер ұрыс алдында немесе оның барысында қарсылас әскерінің жылжуын тоқтату не тежеу үшін қойылатын немесе жасалатын инженерлік құралдар мен құрылыстар (жасанды кедергілер). Өз міндетіне байланысты инженерлік бөгеттер жаяу әскерге қарсы, танкіге қарсы, көлікке қарсы, десантқа қарсы болып бөлінеді. Әсер ету сипатына байланысты инженерлік бөгеттер миналы – жарылыс және жарылмайтын болып бөлінеді. Миналы жарылғыш бөгеттерге миналанған алаң, фугастар және тағы басқалар жатады, бұлар қарсыластың жылжуын қиындатып қана қоймайды, сонымен бірге оны шығынға ұшыратады. Жарылмайтын бөгеттерге топырақты, топырақты – ағашты, сымды бөгеттер жатады. Инженерлік бөгеттер тұрақты және ауыспалы болып келеді. Инженерлік бөгеттер әскерлердің ұрыс қимылдарының барлық түрлерінде қолданылады, оларды табиғи бөгесіндермен ұштастырып атыс жүйесінде әскердің іс-қимылыменде тығыз ұштастырып командирдің шешімімен сәйкес жасайды.

Инженерлік бөгеттерді шептер бойынша және бағыттар бойынша жасайды; олар қарсылас үшін күтпеген жерде болуы және өз әскерлерінің маневрін шектемеуі керек.

Жарылмайтын инженерлік бөгеттер. Жарылмайтын бөгеттер дегеніміз – қарсыласқа шығын келтіру, оның жүрісін бөгеу, айла қолдануын қиындату, артиллерия, танк және ату қаруы атысынан жойылуы мүмкін бағытқа қозғалуға мәжбүр ету мақсатында жергілікті жерге орнатылған құралдар, ғимараттар мен бөгеттер. Олар топырақ, ағаш, топырақ, метал, тас, бетон, темір бетон, мұз, қардан жасалады. Жарылмайтын бөгеттер қолданылуына қарай: танкіге, жаяу әскерге, көлікке, десантқа қарсы және аралас болып бөлінеді [2].

Жарылмайтын бөгеттердің мынадай түрлері болады:

1. Стационарлы (орлар, эскарптар, контрэскарптар, үйінділер, баррикадалар, қар үйінділері, сым темір қақпалар және т.б.);

2. Тасымалы (сым темір ширатпалар, тікенді сымдар, бөренеден айқастырылып жасалған тосқауылдар, бөгет, керме ағаштар); Жарылмайтын бөгеттердің орналасу орны ұрыс жүргізу тактикасына байланысты атыс жүйесі мен табиғи кедергілердің тығыз бірігуіне қарай таңдалады. Танкіге қарсы бөгеттер жер қазатын техника көмегімен орналастырылады. Жер қазатын техника

трапециялы, тік бұрышты және үш бұрышты профильді орлар қазу кезінде қолданылады. Жаяу әскерге қарсы жарылмайтын бөгеттерге байқалмайтын сым торлар, сым ширатпалар, тез қондырылатын сым бөгеттер, қоршаулар, тікенектер мен керме ағаштар жатады. Байқалмайтын сым торлар зауыттан әскерлерге түскен стандарт элементтерден жасалып орнатылады. Олар диаметрі 0,5-0,9 мм сым темірдің сақина ілмектерінен тұрады. Бір пакетті қондыру кезінде төрт қабатты биіктігі 1,2 м дейін, ұзындығы мен ені 10 м, биіктігі 90 см тор кеңістік пайда болады.

Тікенекті ирек сымдар жергілікті жерге ені бойынша екі үш қатардан, биіктігі бойынша бір екі қабаттан орналастырылады. Орнату кезінде иректер өзара сыммен байланып, қазықшалармен жерге бекітіледі. Орнатылған соң ирек цилиндрдің ұзындығы 10 м биіктігі 90 см болады. Лақтырылатын тікенек сымдар басқа сым бөгеттерді орнатуға жағдай болмаған кезде қолданылады. Оларды көбінесе қалың шөптерге немесе аласа бұтақтарға, ми батпақты аймақтарға, тасты жерлерге қолданған дұрыс. Сым торлар биік және аласа қазықшаларға тартылады.

Биіктігі 1-1,8 м шахматтық ретте жерге қағылған қазықшаларға орнатылған сым тор күйінде, ені 3-5 м, биіктігі 1,2 м кеңістік тор жасай орнатылады, Аласа қазықшаларға орнатылған сым тордың ені 6 м жетеді. Ұзындығы 70 см қазықшалардың бірі бірінен қашықтығы 1,5 м, жер бетінен биіктігі 25 см болады.

Жарылмайтын инженерлік бөгеттер мақсатына қарай танкке қарсы және жаяу әскерге қарсы бөгеттер деп сараланады.

Танкке қарсы бөгеттерге танкке қарсы орлар, эскарптар, контрэ-скарптар, бағандар (ағаш, металл, темірбетон, тас) орманда бөренелерден, су қоймаларында мұздан жасалған тосқауылдар, елді мекендерде металл арандар, баррикадалар, қар үйінділері, тау беткейлерінде мұз жолақтары, өзендер мен су қоймаларында суаттар, су жаймалары, сондай-ақ ағаш үйінділері, тауларда, елді мекендерде жасалған үйінділер жатады. Жаяу әскерге қарсы бөгеттер ауыстырмалы және тұрақты болады. Ауыстырмалы сым бөгеттер негізінен өтпелерді, бөгеттердің бұзылған тұстарын жылдам жабу үшін, сондай-ақ басқадай бөгеттер жасау қиын болған жағдайларда қолданылады. Оларды әдетте күнілгері жасап, дайын күйінде орнатылған жерлерге жеткізіп қояды (онша еленбейтін сым торлар, тікенді және тегіс сымнан жасалған тез орнатылған бөгеттер, шиыршықтар, арандар).

Тұрақты бөгеттерге биік және аласа қазықтармен бекітілген сым торлар, сым қоршаулар, ілмектер мен тұзақтар, ормандағы бөгеулер, түбірлер мен бұталарды тікенді сыммен шалмалау т.б. жатады [3].

Шөл дала және елсіз таулы жерлерде, қыста беткейлерге мұз қатыру қолданылады. Танкке қарсы және жаяу әскерге қарсы жарылмайтын бөгеттер бөлек-бөлек те, бір-бірімен ұштастырып та қолданылады, оларды минажарылғыш бөгеттермен және белгі беретін құралдармен күшейтуге болады.

Жарылмайтын бөгеттер жасаған кезде оларда өз әскерлерін өткізуге арналған өтпелер қалдырады, ал бұл өтпелерді тез бітеу үшін қажетті құралдарды (ауыстырмалы бөгеттер не миналар) дайындап қояды.

Жарылмайтын бөгеттерді бүркемелеу үшін бөгеттердің негіздерін (бағандарды, арандар мен қазықтарды) бүркемелеп сырлау, жасанды перделер қолдану, алдамшы бөгеттер жасау пайдаланылады.

Барлық жарылмайтын бөгеттер, әдетте, атыспен (оқпен) тасаланады және миналанады. Ұрыста жауынгерлік міндеттерді тез және табысты орындау үшін жауынгер инженерлік бөгеттерді тауып, олардан өту бөлігін шебер меңгеруі тиіс.

Миналарды (миналанған алаң) және фугастарды бүркенішті ашу белгілері бойынша немесе қармағыштар мен мина іздеушілер көмегімен табуға болады. Созылмалы әсер ететін миналарда қазықшалар және жер үстінен тартылған бау немесе сымы болады.

Ұрыс алаңында жауынгер сымды бөгеттерге тап болуы мүмкін. Оларға сымды торлар, дуалдар, керме ағаш және тағы басқалар жатады. Сымды бөгеттерден, тікелей бөгеттерден өту құрылғылары арқылы, яғни оған сырт киім, тақтай, төсеніш тастап немесе дінгек, күректермен сымды көтеру арқылы өтуге болады. Әдетте, бөгеттерде жауынгерлер сымды қайшымен, сүңгі пышақпен қия отырып немесе қазықшалар жанын жаяу әскердің кіші күрегімен кесу арқылы өтпелер жасап өтеді.

Үйілме, керме ағаштарды тасып болған соң, өтпелерден өту тарбақ көмегімен немесе арнайы техника қолдану арқылы жүзеге асырылады. Электрлі бөгеттерден өтуді тек саперлер ғана жүзеге

асырады. Жарылмайтын бөгеттерден өту инженерлік бөлімшелер, сондай-ақ инженерлік техниканы, бульдозерлік жабдықтар мен жарылғыш заттарды қолданып әскер түрлері бөлімшелері орнатқан өтпелер мен өткелдер арқылы жүзеге асырылады.

Елді мекендегі үйінділер бульдозерлер мен жол төсегіш техникалар арқылы тазартылады. Өтпеге жақын жерге құлағалы тұрған, жартылай қираған ғимарат қалмауы керек. Мұндай ғимаратты жару арқылы не механикалық тәсілмен құрту керек. Ірі кесектер мен тұтас құйылған элементтерді 2-5 кг-дық қосымша зарядты жару арқылы сындырады. Үйінді биік және терең болғанда, оны тазалайды да, оның үстін тегістеу, кіру және шығу қақпалары бар өтпе жасайды. Таулы жолдардағы үйінділерден де осылай өтеді.

Ормандағы кедергілер мен бөгеулерден өту үшін ағаштарды қопару және тасу жолымен өтпе жасайды. Бөрене сынықтарын, тастар мен топырақты бульдозермен өтпе сыртына тастайды.

Сым бөгеттерде өтпелерді танкілермен жару әдісімен не қайшы және саперлік құралдарды пайдаланып, қол күшімен жасайды.

Сым бөгеттерде жару әдісімен өтпелер жасау үшін ұзартылған зарядтарды қолданады. Зарядтарды қазықтар түбінде сымның астына не сымға салып жарады. Жару нәтижесінде ені 4-5 метр өтпе жасалады.

Сым бөгеттерден, сондай-ақ оның үстіне буылған бұта не сабан, тақтайлар, сатылар, шинельдер тастау арқылы да өтеді.

Онша елеусіз және ауыстырмалы сым бөгеттерден өтпелер жасағанда, арқанмен танкілерге, тартқыштарға сүйреткен тарбақтар мен ілмектерге байлап, бөгеттерді жан-жаққа тасу арқылы жасауға болады.

Электрленген бөгеттерден өтпелер арқылы не тоқсыздандырып барып әдеттегі сым бөгеттерден өту тәсілі қолданылады [4].

Елеусіз сым бөгеттер (ЕСБ) (малозаметные проволочные заграждения) – әуеден және жерден арнайы бүркеніші болмаған жағдайда да білінбейтін, жаяу әскерге қарсы құрылған, тікенексіз сымнан жасалған бөгеттер. Бірінші және екінші дүниежүзілік соғыстарда қолданылған. Оларға: аласа қазықшалы сым торлар, ирек торлар, тұзақтар және басқалар жатады. Ең тиімдісі – білінбес бөгеттердің зауытта дайындалған стандартты пакеттерінен жасалған сым торлар. Қиындатылған үлгісіндегі бұл пакеттің өлшемі 120х60х12 см, салмағы 30 кг. Жергілікті жерге қондырғанда биіктігі 100-120 см төрт қабатты кеңістік торы жасалынады. 1кг бөгетке 100 пакет қажет. Сым торлары әскер позицияларының алдына және маңызды объектілердің қасына басқа бөгеттермен және табиғи кедергілермен сәйкестендіріліп қойылады. Олар тек жаяу әскерлердің ғана емес, сонымен қатар ЖҰМ-лардың, бронетранспортерлердің, автомобильдердің, кейде танктердің қозғалысын тоқтата алады. Елеусіз сым бөгеттер, сонымен қатар теңіз жағалауындағы десантқа қарсы қорғаныста да қолданылады.

Бөгеттер мен кедергілерден өту. Әскерлердің бөгеттер мен табиғи кедергілер арқылы жылжуы. Бөгеттер мен кедергілерден өту тәсілдері жауынгерлік дайындықтың нақты жағдайына, қойылған міндетке, командир шешіміне, қолда бар күш пен құралға, жыл мен тәуліктің мезгіліне байланысты анықталады. Әскерлердің қозғалысы жолындағы кездесетін кедергілер, әдетте, айналып өтіледі, ал ол мүмкін болмағанда тура өтіледі. Тралдарды қолданатын танктер мен ЖҰМ-дар ұрыстық ретті жинамай-ақ миалы аландардан өздігінен өтеді; тралсыз танктер мен ЖҰМ-дар және басқа әскери техника өтпелер бойымен жылжиды; жаяу әскер жаяуланған ретпен өтпелер бойымен немесе танктермен тралданған іздермен жылжиды. Табиғи кедергілер (орлар, шағын енді өзендер, каналдар, бұлақтар және т.б.) жабдықталған өткелдер арқылы өтіледі. Ұрыс қимылдары кезінде көпірлік өткелдерді тез тұрғызу үшін танктік және автомобильдік көпір салғыштар кеңінен қолданылады. Құрғақ жыралар мен орлар арқылы өту үшін бульдозерлік жабдық орнатылған танктер, жолсалғыштар және сүйремелер көмегімен топырақ себіліп, топырақты өткелдер жасалады. Аз сулы бұлақтардан сүзгілі торырақ үйінділері жабдықталады немесе жол құбырлары орнатылады. Шағын енді, бірақ терең және мол сулы кедергілерден өту үшін бір ізді механикаландырылған көпірлер қолданылады немесе алдын ала дайындалған элементтерден (бөліктерден) және жергілікті жер материалдарынан ағаш көпірлер тұрғызылады. Тегіс, қатты, тастақ немесе түбі құмды сулы өңірлерде кешпелі өткелдер жабдықталады. Дөңгелекті және шынбыр табанды машиналарды өткізу үшін кешпелі өткелдер,

әдетте жеке дайындалады. Жарылыс нәтижесінде пайда болған кедергілерден әскерлердің айналып өту мүмкіндігі болмаған жағдайда оларды аршу жұмысы барынша аз болатын бағытта өтіледі.

Инженерлік бөгеттердің дайындық деңгейі. Бөгеттердің дайындық дәрежесі (степень готовности заграждений) – Бірінші және екінші дәрежелі дайындықтағы бөгеттер болып бөлінеді.

Бірінші дәрежелі дайындықта бөгеттер толықтай ұрыс әзірлігіне келтіріледі: мина алқаптарына мина орнатылып, толық жабдықталады, басқарылатын миналар ұрыс жағдайына ауыстырылады; мина алқаптарының қоршаулары алып тасталады. Объектілік және көлікке қарсы миналар орнатылады, бүркемеленеді және олардың жарғыштары ұрыс жағдайына ауыстырылады; аралас бөгеттерде орнатылған миналық-жарылғыш құралдар толығымен жабдықталады. Ал өткелдер мен жолдар миналандырылады.

Екінші дәрежелі дайындықта бөгеттер бірінші дәрежеге шұғыл ауыстырылуға дайындалады: миналар орнатылады және толығымен жабдықталады, бірақ миналы алқаптар қоршаланып, күзетіледі. Басқарылатын миналар қауіпсіз жағдайда болады; объектілер және көлікке қарсы миналар орнатылып, бүркемеленеді, бірақ олардың жарғыштары ұрыс жағдайына ауыстырылмайды; жарылмайтын кедергілер дайындалады, бірақ олардағы жолдар мен өткелдер қиратылмайды және миналандырылмайды немесе екінші дәрежелі дайындықта тұрған объектілік, көлікке қарсы миналармен және фугастармен миналандырылады [5].

Инженерлік әскерлер – әскердің барлық түрлеріндегі соғыс қимылдары кезіндегі міндеттерді (бөгеттер жасау, қорғаныс шебін құру, өтпелер жасау және оларды жөндем қалпында ұстау, жолдар, көпірлер салу, т.б.) орындайтын арнаулы әскер саласы. Инженерлік әскерлер өздерінің міндеттеріне қарай жалпы (саперлер) және арнаулы (понтонды көпір салушылар, инженерлік құрылыс, бүркемелеу және т.б. жұмыстарын жүргізетін бөлімдер мен бөлімшелер) болып бөлінеді. Инженерлік әскерлер өз міндеттерін моторландырылған атқыштар, ракета әскерлері, артиллерия, танк және т.б. әскер түрлерімен өзара қоян-қолтық қимылдай отырып орындайды. Инженерлік әскерлер бекініс, жол, көпір салатын, ағаш дайындайтын күрделі техникамен, машиналарымен, бүркемелеу құралдарымен, далада сумен қамтамасыз ететін ыдыстармен, миналайтын және минасыздандыратын аспаптармен жабдықталады. Армияның ядролық қарумен қарулануына байланысты Инженерлік әскерлердің мәні де артты. Осыған байланысты олардың ұрыс даласында бөлім мен бөлімшелердің маневрлілігін арттыруға және жаппай қырып-жоятын қарудан сенімді қорғауға бағытталған инженерлік жұмыстары күрделілене түсті. Ұрыс кезінде инженерлік әскерлер инженерлік барлау жүргізеді, басқару пункттерін жабдықтайды, миналандырылған жерден өтуге жол салады және минасыздандырады, өткелдерді ретке келтіреді, қарсыластың ядролық шабуылының зардаптарын жоюға қатысады және т.б. міндеттерді орындайды.

Жарылмайтын бөгеттер жасаған кезде оларда өз әскерлерін өткізуге арналған өтпелер қалдырады, ал бұл өтпелерді тез бітеу үшін қажетті құралдарды (ауыстырмалы бөгеттер не машиналар) дайындап қояды.

Жарылмайтын бөгеттер бүркемелеу үшін бөгеттердің негіздерін (бағандарды, арандар мен қазықтарды) бүркемелер сырлау, жасанды перделер қолдану, алдамшы бөгеттер жасау пайдаланылады [6].

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Әскери іс. – Алматы: «Мектеп» ААҚ, 2001 жыл.
- 2 Колибернов. Инженерное обеспечение. – М., 1984.
3. Военная энциклопедия Казахстана. Том № 2 «Сарбаз». – Алматы: «Билим», 2007.
- 4 Андрющенко В.А., Пирожков П.А. Военно-инженерная подготовка. Учебно-методическое пособие. – Тамбов: Издательство ТГТУ, 2004.
- 5 Дошаков С.Х. Бастапқы әскери дайындық. – Алматы, 2003.
- 6 Сартаев Ж.Н., Кулатаев К.А., Берлибаев К.К., Токмолдаев Н.М. Военно-инженерная подготовка. Учебное пособие. – Омск, 2013. – С.160.

ЭОЖ – 378.147
МРНТИ 14.35.05

Қ.А. Құлатаев¹, Жахангер Айгүл²

¹аға оқытушы, подполковник запаса, П-Ұ және БӨД кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

²БӨД мамандығының 2-ші курс студенті, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

ЖАУЫНГЕР – ЖАЗУШЫ Б.МОМЫШҰЛЫ БЕЙНЕСІ АРҚЫЛЫ ЖАСТАРДЫ БАТЫРЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ

Аңдатпа

Бұл мақалада жасөспірімдерді мектеп қабырғасынан бастап әскери қызметке дайындау, өз Отаны - Қазақстан Республикасы мен оның халқы алдындағы жауапкершілігін ұғындыру бастапқы әскери дайындық пәнінің негізі болып табылады. Пәнді оқытудағы негізгі мақсат жастарды қазақстандық патриотизмге, Отанға, Қарулы Күштерге деген сүйіспеншілік, әскери борышты мүлтіксіз орындауға әзірлік рухында тәрбиелеуге бағытталады. Патриоттық сезімнің нысаны Отан десек, оның негізі туған жер, ұлттық тіл, діл, дәстүр, олардың адамға жылылық беріп, ізгі ерлік істер қайнар көзіне айналуы патриотизмге тәрбиелеудің арқауы болып табылады.

Әскери қолбасшылығы өз алдына бөлек әңгіме. Генералдарға сабақ берген ұстаздығы да – бөлек әңгіме. «Б.Момышұлының соғыс тактикасы» деген оқу пәні Израиль еліндегі әскери оқу орындарында оқытылады және студенттер ол пәннен емтихан тапсырады. Кубаның әскери мектептерінде де Бауыржанның соғыстағы әдіс-тәсілдері бойынша дәріс беріледі. Осыны ескерсек, Б.Момышұлын әскери ғылымның нағыз білгірі деуге болады.

Кілтті сөздер: патриотизм, патриоттық, әскери – патриоттық.

Аннотация

Қ.А. Құлатаев¹, Жахангер Айгүл²

¹старший преподаватель Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им.Абая,
г. Алматы, Казахстан

²студент 2-го курса Института искусств, культуры и спорта При КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ К ПОДВИГУ ЧЕРЕЗ ОБРАЗ ВОИНА – ПИСАТЕЛЯ Б.МОМЫШУЛЫ

Основой предмета «Начальная военная подготовка» является подготовка подростков со школьной скамьи к военной службе во благо своей Родине – Республики Казахстан, объяснение, насколько важна и ценна ответственность военнослужащих перед населением. Главными целями в преподавании предмета выступают воспитание у казахстанской молодежи чувства патриотизма, любви к Родине, уважение к Вооруженным Силам Республики Казахстан, готовности к выполнению воинского долга. Патриотические чувства к Родине проявляются в любви и заботе к родной земле, в уважении национального родного языка, менталитета, народных традиций, а также в гуманности и доброте, честности и высоких нравственных устоях.

Армейское воспитание и преподавание само по себе является отдельным цельным разделом в преподавательской деятельности. Так, в Израиле отдельным предметом рассматривается «Военная тактика» Б.Момышулы, по которому студенты сдают экзамен. В армейских школах Кубы ученики изучают тактические приемы Б.Момышулы. Учитывая это, тактика Б.Момышулы имеет научно-военный интерес.

В процессе изучения военных дисциплин у студентов, на примере подвига и жизни Б.Момышулы, формируется такие волевые качества как: стойкость, решительность, храбрость, целеустремленность, воспитанность, готовность к выполнению сложных задач.

Ключевые слова: патриотизм, военно-патриотическое воспитание, патриотический.

Abstract

K.A. Kulataev¹, Aigul Jahanger²

*¹senior teacher, lieutenant colonel, the department of theories and methodology Initial Military Preparation.
KazNPU of the name of Abay.*

Almaty, Kazakhstan

*²second-year student of specialty NVP, KazNPU named after Abay,
Almaty, Kazakhstan*

**EDUCATING YOUTH FOR FEATS THROUGH THE IMAGE OF A WARRIOR – WRITER
B.MOMYSHULY**

Basis of the article of initial military preparation is preparation of teenagers from a school bench to military service in blessing to the Motherland are Republics of Kazakhstan, to explain as far as responsibility is important and valuable before a population. In teaching of object education in the Kazakhstan young people of sense of patriotism, love, come forward primary objectives to Motherland, respect to the Armed Forces of PK, readiness to the military duty performance. The patriotic feelings to Motherland show up in love and caring to native land, in respect of national native language, mentality, in reading of folk traditions, and also in humanity and kindness, honesty and high moral foundations.

Army education and teaching self on itself are a separate whole division in teaching activity. So, in Israel a separate object is examine "Military tactics" of B. Momyshuly, on that students go in for exam.

In army schools of Cuba students study the tactical reception of B. Momyshuly. Taking into account it, scientifically-military interest has a tactician B. Momyshuly.

In the process of study of soldiery disciplines for students, on the example of exploit and life of B. Momyshuly, formed such volitional internal states as: firmness, decision, bravery, purposefulness, breeding, readiness to implementation of intricate problems.

Key words: Patriotism, military - patriotic, patriotic.

Заман талабына лайықты ел болашағына қызмет ететін кадрлардың негізі университет қабырғасынан қаланатыны шындық. Бұл мәселе – тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап-ақ Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың басты назарында [1].

«Қазақстан Республикасын қорғау – оның әрбір азаматының қасиетті парызы мен міндеті» - деп Ата Заңда көрсетілген осы бір мағыналы ұғымды өскелең ұрпақ жастайынан бойына сіңіріп өсуі керек [2].

Жасөспірімдерді мектеп қабырғасынан бастап әскери қызметке дайындау, өз Отаны – Қазақстан Республикасы мен оның халқы алдындағы жауапкершілігін ұғындыру бастапқы әскери дайындық пәнінің негізі болып табылады. Пәнді оқытудағы негізгі мақсат жастарды қазақстандық патриотизмге, Отанға, Қарулы Күштерге деген сүйіспеншілік, әскери борышты мүлтіксіз орындауға әзірлік рухында тәрбиелеуге бағытталады. Патриоттық сезімнің нысаны Отан десек, оның негізі туған жер, ұлттық тіл, діл, дәстүр, олардың адамға жылылық беріп, ізгі ерлік істер қайнар көзіне айналуы патриотизмге тәрбиелеудің арқауы болып табылады.

Ұлтымыздың мақтанышы Мағжан Жұмабаев қазақ топырағында тұнғыш рет «Педагогика» атты ұлттық оқу құралын жазған. Бұл оқу құралында ол әсіресе, жас ұрпаққа ұлттық тәрбие беру және оған мұғалімдерді дайындау мәселесін басты проблемалар деп санаған. «Әр тәрбиешінің қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың бала тәрбие қылу туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тастақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жок, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиіс. Ұлт тәрбиесінің жақсылық жағы көп», - деп ой түйіндейді [3].

Бүгінгі таңда қоғам мен мемлекеттің білім беру жүйесінің алдына қойып отырған міндеттерінің бірі – студенттерді ұлттық тәрбие рухында тәрбиелеу болып табылады. Бұл талаптың көкейкестілігі қазіргі әлемді жаһандандыру жағдайында бұрынғыдан да артып отыр. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық бірегейлікті сақтаудың басты жолдарының бірі – жастарға ұлттық тәрбие беруде халықтың мәдени мұрасын пайдалану.

Жастардың арасында отансүйгіштік қасиетті қалыптастыруға мынадай факторлар әсер етеді: ұлттық сезім, ұлттық мақтаныш, ұлттық сана, ұлттық игі дәстүрлер, ұлттық парыз, бірлік және міндет. Жауынгер-жазушы Б.Момышұлының «Соғыс психологиясы» деген еңбегінде аталған қасиеттерге жан-жақты сипаттама беріледі. Солардың ішінде автор әсіресе ұлттық парыз ұғымына аса мән береді. Оның пайымдауынша, ұлттық парыз – Отанға деген сүйіспеншілік, сыртқы жаулардан елін, жерін аман сақтап, ата-баба дәстүріне өте сезімталдықпен, жауапкершілікпен қарау. Парыз сезімі қиындықтан қаймықпай, қарсы келген дұшпанмен тайсалмай шайқасып, Отан үшін ақтық демі біткенше қызмет етуге даяр болу сезімінен туады, нәтижесінде бұл тікелей ерлік істерге итермелейді, «Ерлік – Б.Момышұлының сөзімен айтқанда, – табиғат сыйы емес, ең алдымен, өзіңнің ар-намысыңды және азаматтық абыройыңды ұятқа қалу, опасыздық пен маскара болу сезімінен қорғай отырып, адамның ең ұлы сезімін, азаматтық парызын орындау үшін осындай адамгершілік теңдікте өзіңмен сайысқа түсе отырып, тұтас коллектив өмірінің игілігін ғана емес, қауып-қатерін де бөлісіп, жауды барынша жою, жанға-жан, қанға-қан аяусыз деп кек алу жолымен жеке басыңды және отандастарыңды қауіпсіз етуге ұмтылу, саналы түрде қауіп-қатерге бас тігу».

Кейінгі тарихи оқиғалар кезеңінде, әсіресе Ұлы Отан соғысында, қазақ халқының өзін патриотизм мен халықтар достығы жолын қуушы ретінде көрсетуі прогресшіл патриотизм идеяларын меңгеруінің жарқын дәлелі болып табылады. Мысалы, ағылшын жазушысы Александр Верт: «Қызыл Армияның ең таңдаулы солдаттарының біразы қазақтар болды; тұтас алғанда бүкіл соғыс бойында қазақтар өздерін тек жақсы жағынан көрсетті, ал сталинградтың өзінде таңдаулы солдаттардың ішінде Орта Азия халықтарының өкілдері – қырғыздар, қазақтар мен башқұрттар», - деп жазса, осы соғыста есімі аңызға айналған кеңес Одағының Батыры Б.Момышұлы: «Соғыс жылдарында Отанымыздың, партиямыздың шақыруымен жүз мыңдаған Қазақстандықтар ел намысын, ер намысын қорғап, олар майдан шебінде тірескеннің тізесін бүктіріп, белдескеннің белін сындырып айқасты. Оларға бел тірек болған ер намысы, ел намысы болды.

Сондықтан да:

«Ежелден ер тілегі – ел тілегі,

Адал ұл ер боп туса – ел тірегі», - дегендей, майдан шебінде біздің жігіттер өлгенше намыс туын көтерді... [4].

Әл-Фараби бабамыз: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне опат әкеледі», – деген екен. Расында да солай. Өйткені ғылымға бет бұрған, соған барынша назар аударып, тәрбиені заңмен реттеуге тырысқан көптеген дамыған мемлекеттер ел болашағы саналатын жастардың тіршілігіне аландаушылық білдіріп, мазасыз күй кеше бастады. Олардың жанында ғасырлар бойы атадан-балаға дарыған тәлім-тәрбиесі ұрпақты тек жақсылыққа тәрбиелейтін қасиеттер қазақты замана аласапыранынан сақтап келеді. Болашақта да тағдырымыздың тәлкекке түсіп, тал бесігіміз шайқалмауы үшін осы салада қыруар шаруаны іске асыру қажет. Осы орайда біз еңбек ететін «Бастапқы әскери дайындық теориясы мен әдістемесі» кафедрасының үлесі зор. Бұл орайда Б.Момышұлының ерен ерліктері мен жасампаз жауынгерлік істерін насихаттау кеңінен өріс алған. Оқу корпусында Кеңес Одағының батыры, даңқты қолбасшы Бауыржан Момышұлы атында музей – кабинет бар. Болашақта әскери патриоттық тәрбие орталығына айналдыру.

Әр азамат туған елінің өткені мен бүгінін біле отырып, болашаққа қадам басады. Болашаққа рухани мәдениетімен қатар ұрпағының ұлттық қасиеттерін сақтауда тарихын үлгі етеді. Ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін тарихи оқиғалардың баса ауқымдысы – Ұлы Отан соғысы. «Ер елсіз болмайды, ел ерсіз болмайды» деп дана халқымыз айтқандай, қан майдандарда қол бастап, елдің намысын жауға таптатпаған батыр бабаларымыз аз емес. Отанын жаудан қорғау үшін көп ұлтты кеңес халқының ішінде қазақ халқы ерекше ерліктерімен, аңыздарымен жауға қарсы тұрды. Панфиловшылардың ішінде шын мәнінде болаттай беріктік пен ер жүректілік көрсеткен, өз заманында-ақ аты аңызға айналған Бауыржан Момышұлының ерлігі ерекше.

Жауға қарсы сұрапыл соғысты батальон командирі, аға лейтенант болып бастаған Б.Момышұлы Жеңіс күні жақындағанда гвардия полковнигі атағын алып, асқан ерліктері мен дүниені дүр сілкіндірген 9-гвардияшылар дивизиясының қолбасшысы атанды.

Б.Момышұлының адамгершілік тұлғасы, ұстаздық ғибраттары мен ерліктері небір дастандар мен шығармалар желісінде айшықтала түсті. Ол – әскери педагогика мен әскери психологияны байытушы, баға жетпес мұра қалдырған дара тұлға.

Бауыржан Момышұлының жастарды ерлік, ұлтжандылық, туған тілді құрметтеу, батырлық, үлкенге ізет көрсету, намысшылдық, тағы басқа жақсы қасиеттерді келешек ұрпақтың бойына сіңіретін, ұлттық-патриоттық рухын көтеретін ой-пікірлері мәңгілік жас ұрпақ санасында сақталады. Бұл тұрғыда «Бастапқы әскери дайындық» пәнінен сабақ беретін ұстаздар еңбегі ерекше.

Жас ұрпақтар батырдың рухына бас иіп, биікке көтеріп, өткенімізді өшірмей, халықтың бостандығы мен азаттық жолында ерен ерлік пен жау жүректік көрсеткен батырды жиі-жиі еске алып, соған лайықты ізет пен құрмет көрсетіліп отырса жараспай ма!

Ер есімін ел есінде мәңгілікке қалдыру мақсатында 1990 жылы ел президенті Н.Ә. Назарбаевтың ұсынысы бойынша Бауыржан Момышұлына Кеңестер Одағының Батыры атағы берілді. Осы атақ берілген кездегі өз сөзінде Н.Ә.Назарбаев «Бауыржан жұлдызды болған күн – қазақтың жұлдызы жанған күн», - деп толғана айтқан еді [5].

Бүгінгі таңда біздің кафедра оқытушыларының болашақ БӘД мұғалімдерін (жас мамандарды) дайындауда ұлттық тәрбие негізгі діндегі ретінде қазақтың батыр жауынгерінің ерліктері мен өмірін үлгі ретінде кеңінен қолдануда. Осы оқу жылында бітіруші бірнеше түлектер қазақтың ұлы батырына арналған тақырыпта дипломдық жұмыс жазу үстінде.

Ұлттық тәрбие нәтижесінің бірден-бір көрсеткіші өткен оқу жылында Е.Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінде өткен Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарының «Бастапқы әскери дайындық» мамандығының студенттері арасындағы Республикалық олимпиадада жалпы командалық құрамда, алаң иелерінен кейінгі 2-ші орынға ие болдық. Жарысқа жалпы республика бойынша 15 құрама топ қатысты. Биылғы оқу жылында Ұлы Отан соғысының 72-жылдығы мен Кеңестер Одағының Батыры, аты аңызға айналған Б.Момышұлының 107-жылдық мерейтойына арнап 7-май Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері күніне қарсы «Ұлан» атты әскери-спорттық ойын институттың топтар арасында өткізуді жоспарлап, өткіздік. Бұл жылдағы дәстүрге айналған.

Біз, ұстаздар, халық алдында үлкен жауапкершілікті арқалап отырмыз. Олай дейтініміз, мұғалім – білім беру мен тәрбие ісімен айналысатын маман.

Осы үрдісті басшылыққа алған «Педагог – ұйымдастырушы және Бастапқы әскери дайындық» кафедрасының профессор-оқытушылар құрамының жас мамандар дайындау саласындағы басты мақсаттарының бірі:

– Қазақтың қаһарман қолбасшысы Бауыржан Момышұлының өнегелі өмірін жас ұрпаққа насихаттау, оларды отансүйгіштікке баулу, Қарулы Күштер қатарына жан-жақты жетілген жастарды тәрбиелеу;

– халқымыздың атадан балаға жалғасқан ерлік дәстүрінің мән-мағынасын түсіндіру;
– Ұлы Отан соғысына қатысқан батырдың ерен ерліктерін ұрпақтан-ұрпаққа жалғастыру;
– оқушылардың патриоттық сезімін ояту;
– отанын сүйе, елінің қорғаны болуға тәрбиелеу;
– батыр ағаның ерліктері мен еңбектері арқылы өткен тарихымызға қызығушылығын арттыру;
– тарихи тұлғаларды құрметтеуге тәрбиелеу, студенттерді отансүйгіштікке, ұлтжандыққа баулу;
тарихи көркем шығармалар арқылы ой-өрістерін кеңейту.

Осылайша, әскери пәндерді оқыту арқылы жас ұрпаққа ұлттық тәрбие беретін мамандар даярлай отырып, егемен еліміздің ұлттық сана-сезімі мен намысы оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениетті, еңбекқор, бойында білімге негізделген ізгілікті қасиеттері қалыптасқан, «Сегіз қырлы, бір сырлы қазақ азаматын» тәрбиелеуге болатынына біздің көзіміз жетіп отыр [6].

«Жоғарғы білім сапасы ең жоғарғы халықаралық талаптарға жауап беруі тиіс. Елдегі ЖОО-лар әлемнің жетекші университетінің рейтингіне енуге ұмтылулары керек», – деп білім және ғылым министрі Ерлан Сағадиев көрсетілгендей біз әлемдік үрдіске ұмтылуымыз керек. Қоғам талабы осыны қажет етеді [7].

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Айқын» газеті. №8(1432) 21.01.2010 ж.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 ж. – Алматы.
3. Бөлеев Қалдыбек. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындаудың теориясы мен практикасы. – Қарағанды, 2002 ж.
4. Джанабаева Р.А. Қазақ халық педагогикасындағы патриоттық – ерлік тәрбиесінің ғылыми негіздері. Автореферат. – Алматы, 2006 ж.
5. Республикалық әскери-патриоттық педагогикалық-әдістемелік журнал Алғашқы әскери дайындық-өмір қауіпсіздігі негіздері. №2 2009 3, 16-19 беттер
6. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халықтарына арналған Жолдауы. «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – қазақстанның жаңа мүмкіндіктері». 30 қантар 2010ж. №33-35(25881) /Егемен Қазақстан газеті.
7. Бұқаралық ақпарат өкілдерімен кездесу кезінде. Шілде айы 2016 ж.

ӘОЖ: 7967012.68

МРНТИ 77.29.11

С.Кунай¹

¹педагогика ғылымдарының магистры, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Өнер, мәдениет және спорт институтының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан

КҮШ ҚАСИЕТІН ЖЕТІЛДІРУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда жақсы денсаулық адамның еңбек және қоғамның іс-әрекетке жемісті қатысуының маңызды кепілі. Адамдар дене мәдениетін жетілдіру мақсатында дене шынықтыру жаттығулары пайдаланылады. Сондай-ақ табиғаттағы табиғи күшті, гигиеналық факторлар мен тамақтану, демалу режимдері бірлікте пайдаланылады. Дене шынықтыру – қоғамдық мәдениеттің бір саласы. Тұлға қоғамдағы дене мәдениетінің мәні мен орнын дұрыс түсіну үшін, ең алдымен жалпы адамзат мәдениеті туралы хабардар болуы тиіс. Күшті жетілдіру әдістемесінде денеге түсетін күш тәсілдерін дамытуға техникалық жабдықтар пайдалану қазірде кеңінен кіргізілуде. Дене қуатын жетілдіру – адамның дене қуаты қасиетін үйлесімді дамыту және жан-жақты дайындығын жоғары деңгейге жеткізу. Дене қуатының рекреациясы – жаттығулар жасау арқылы белсенді демалыс ұйымдастыру. Ол дене тәрбиесі жаттығуларының көмегімен халықтың көңілін көтереді, бір әрекеттен екінші әрекетке көшіреді. Дене қуатының дамуы дегеніміз – адам ағзасының табиғи және мақсатты жолмен өсуін. Осы мақалада күш қасиетін жетілдіру әдістері көрсетілген.

Түйін сөздер: дене тәрбие, спортшы, дене қуаты, морфофункция.

Аннотация

С.Кунай¹

¹магистр пед.наук, ст.преподаватель Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан

МЕТОДЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИЛОВЫХ КАЧЕСТВ

В данной статье рассмотрены вопросы эффективности применения программы развития и совершенствования методов развития силовых качеств спортсменов. Анализ результатов подтвердил теоретическую обоснованность необходимости совершенствование силовых качеств спортсменов для повышения эффективности их профессиональной деятельности.

Автор разработал и обосновал методы развития силовых качеств в процессе подготовки спортсменов-таэквондистов. В работе использовались специальные упражнения, обеспечивающие повышение взрывной силы мышц спортсменов. Данные методы позволяют сделать вывод о том, что специализированная работа, направленная на совершенствование силовых качеств с использованием общей физической подготовки, значительно уменьшает временные затраты на достижение максимально возможных показателей силовой подготовленности.

Ключевые слова: физическое воспитание, спортсмен, физическая энергия, морфофункция.

Abstract

Kunay S.¹

¹ *magister of Education sciences, Senior teacher of the institute of arts, culture and sport at Abai KazNPU
Almaty, Kazakhstan*

METHODS OF PERFECTION OF POWER INTERNALSS

This article discusses the effectiveness of the application of the development program and the improvement of the methods of strength qualities of athletes. The analysis of the results confirmed the theoretical validity of the need to improve the strength of athletes to increase the effectiveness of their professional activities.

The author developed and substantiated the methods of development of power qualities in the process of training athletes. Special exercises were used in the work, which provided an increase in the explosive power of the muscles of athletes. These methods allow to draw a conclusion that specialized work on perfection of power qualities with use of the general physical preparation considerably reduces time expenses for achievement of the maximum possible parameters of power readiness.

Key words: physical educations, athlete, physical energy, morphofunction.

Дене қуатының қасиеті, қозғалыс қасиеті деген терминдер ұғымы арнайы оқу кітаптарында, бір мағынада пайдаланылады. Дене қуаты қасиеті адам қозғалысында, дене қуатын көрсеткісі келгенде пайда болады.

Адамның денесінде, санасында белгілі бір деңгейде сақталып тұрып, ол қозғалғанда әрекет жасағанда пайда болатын қасиеттер дене қуаты дейміз. Осы дене қуаты қасиеттерінің деңгейін көтеру арқылы ғана біз дене тәрбиесі мен спортта жақсы нәтижеге жетеміз.

Күш – материалдық нүктеге немесе денеге басқа денелер немесе өрістер тарапынан болатын механикалық әсердің өлшемі. Күш деп дененің басқа денелер тарапынан болатын әрекеттің нәтижесінде үдеу алатынын сипаттайтын және осы әрекеттің өлшемі болып табылатын [физикалық шаманы](#) айтады. Сыртқы қарсылықты жеңу немесе бұлшық ет көмегі арқылы қарсылық көрсетуін күш дейміз [1].

Күш ұғымы ғылымда да кеңінен қолданылады және ол [физиканың](#) негізгі ұғымдарының біріне жатады. Дене мәдениетінің ілімі мен әдістемесінде бірқатар негізгі дене қасиеттері атап өтіледі: күш, төзімділік, жылдамдық, ептілік пен икемділік дене қасиеттері қатарында күшке бірінші кезек берілуі бекер емес. Әртүрлі көріністерде көп көріне беретін адамның нақ осы күш даярлығы, адамның өзінің дене даярлығын, мұнымен қатар, денсаулығын да ең басты кейіпте көрсетеді. Бірақ, адам үшін күш қасиетін ғана дамытып, ал басқа дене қасиеттері назардан тыс қалуы тиіс деген ұғым болмау керек. Әдетте, дене қасиеттері кешенді түрде, әйтеуір бір түрінің басымдылығымен дамиды. Көбінесе, күш қасиеті жақсы дамиды. Әдетте, күш жетілдіруінің көрінуі екі негізгі факторға тәуелді – туа біткен (генетикалық) және өмір сүру барысында алынған. Аталмыш жағдай дене, күш дайындықтарымен айналысқысы келетін тұлғалар үшін өзінің ағзасының құрылымын, әсіресе, оның негізгі жүйелері мен қызметтерін білу қажеттілігін растайды. Ол үшін, ең болмаса ағзаның жастық ерекшеліктерін, оның дене жүктемелеріне деген типтік реакциясын, сүйек пен бұлшық ет құрылысы туралы жалпы ұғымдардың болуы қажет. Бақыланбаған және түзетілмеген кез келген прогрестің тиімділігі аз болады. Сондықтан да, күш даярлығы деңгейінің өзгеруін бақылау ерекшеліктерін білу, осы үдерістің басты құрауышы (компоненті) болып табылады [2].

Негізгі дене және қозғалыс қасиеттері деп біз барлық спорт ойындарының ажырамас бөлігі ретіндегі жылдамдықты, күшті, жылдамдық-күш көріністерін, осы қасиеттің үшеуі де әртүрлі және өзгеріп отыратын құрамдас бөліктер ретінде көрініс табатын қимылдарды орындау үшін қажетті шарт болып табылатындықтан, қимыл әрекеттеріндегі ептілік пен координацияны, сонымен қатар төзімділікті түсінеміз.

Спортшының күшін жетілдірудің негізгі міндеттері мынаған келіп соғады:

1. Күшті көбейту мүмкіндігі – таңдаған спорттың түріне қарай, алдын ала әзірленген жалпы дайындықты жетілдіруге байланысты. Сондай-ақ осыған дейін қол жеткен табыстарын сақтай отырып, жаттығу кезеңдері ерекшеліктеріне үйлесімді шараларды жүзеге асыруға да байланысты. Спорттық жетілдіру саласындағы жинақталған процестердің сатыларын өтумен де байланысты.

2. Күш қабілетін тәрбиелеу – таңдаған спорттың түріне қарай оған қойылатын арнайы талаптарға жауап берерліктей болуға тиіс. Күштің дамуын қамтамасыз етіп, оны жүзеге асырудың тиімді жолдарын мақсат етіп қойылған нәтижеге жеткізерліктей болуға тиіс.

Күшті жетілдірудің жалпы дайындығында бұлшық еттердің жан-жақты дамуының мәні өте зор. Қимыл қозғалыс аппаратының бәрі де бірдей бір жүйеде қатысады. Дене тұтастығы бір-бірінен бөлуге болмайды. Жалпы дайындық күштің өте тиімді деңгейден көрінуіне мүмкіндік береді. Сондай-ақ спортшының басына тән дербес дамуы да, жаттығу кезеңдерде, тағы басқа жағдайларда ескеріледі.

Күш болу үшін адам ағзасында қажетті бұлшық ет көлемі болуы қажет, ұзаруы және статистикалық, қалпын өзгертпеген жағдайда пайда болады. Күш барлық қимыл-қозғалыс сапаларының, яғни жылдамдық төзімділік, ептілік, иілгіштік сапаларының пайда болуында және оны дамытуда, қажетті қозғалыс қасиетінің көзі болып табылады. Күштің бірнеше түрі бар, олар меншікті күш, абсолютті күш және жылдамдық күші. Қиналмай 1-2 рет көтерген салмаққа жұмсалған күшін меншікті күш дейміз. Ауырлықты қиналып бір рет қана көтере алған салмаққа жұмсалған күшті абсолюттік күш дейміз. Адамдардың нақты күшін анықтағанда салыстырмалы күш көрсеткіші қолданылады. Ол күш жұмсаушының меншікті салмағының абсолютті көтерген салмағына қатынасы бойынша есептеледі. Мысалы, бірінші көтерген меншікті салмағы 50 кг болып, абсолютті көтерген салмағы 100 кг болса, онда салыстырмалы күш коэффициенті екі болады /100.50/. Екінші бір ауыр салмақтағы сарбаздың меншікті салмағы 120 кг болып, 150 салмақ көтерсе, салыстырмалы күш көрсеткіші /коэффициенті/ 1,25-ке тең. Меншікті күштің өзін дене мүшелерінің дамуына байланысты қолдың, аяқтың, дененің күші, қол саусақтарының күші т.б. бөліктерге бөлініп айтылады. Аталған күштерді арнайы жаттығулар арқылы дамытуға болады.

Күш сапасын тәрбиелеуде қолданылатын құралдар негізінен үдемелі қарсыласу мен күшпен орындалатын жаттығулар жатады. Ол жаттығулар әсер ету бағытына қарай екі топқа бөлінеді. Сырттан түсетін күш әсері, оған заттардың салмағы, қарсыласының қарсылық әрекеті серіппелі заттардың көрсеткен күші және сыртқы ортаның кедергісі /қармен жүгіру, суда, құмда жүгіру т.с.с./ жатады.

Күш өскен сайын берілетін салмақта өсуге міндетті және көтерілген салмақ максималды салмақтың 80-90 пайызы шамасында болуы шарт. Жоғарыда айтылып кеткендей максималды күш қуатын тәрбиелеудің жолдары бар. 1. Ортадан жоғары салмақты шамасы келгенше қайталап көтеру. 2. Сыртқы қарсылықты барынша көбейту /динамикалық немесе статикалық жағдайда/. 3. Қарсылықты барынша жылдамдықпен жеңу.

Осыған байланысты күшті тәрбиелеудің әдістемелік үш бағытын анықтауға болады. Күш сапасын тәрбиелеуде шамамен денеге түсетін ауырлықтың шамасын төмендегі көрсетілгендей пайдалану ұсынылады.

Көтеру салмағын бір мезеттегі салмақтың деңгейі мен қайталап көтеру шамасы %:

Өте ауыр салмақ	1 рет	100%
Ауыр салмақ	2-3 рет	80-90%
Үлкен салмақ	4-7 рет	75-80%
Үлкенге жақын салмақ	8-12 рет	65-70%
Орташа салмақ	3-18 рет	55-60%
Кіші салмақ	19-26 рет	40-50%
Өте кіші салмақ	25% жоғары	40% дейін.

Шамасы бір рет көтеруге келген салмақты 100% деп алынады. Күшті дұрыс дамытуында барысында: 1. Адам денесіндегі зат алмасу жұмыстары жақсарады, 2. Алғашқы уақытта шұғылданып жүрген адамның, әдісті дұрыс үйренуіне жәрдемдеседі, 3. Бұлшық ет көлемін ұлғайтады. 4. Көп көтеру шыдамдылыққа, табандылыққа тәрбиелейді. Аталған әдістеменің бағытында тиімді қолданылатын жолдары жаттығуды қайталау, бірқалыпты үзілісті жаттығу т.с.с. әдістер. Дайындық уақытының ұзақтығына байланысты, айтылған әдістер көптеген спортшылардың нақты құрал ретінде пайдаланылады. Ондағы мақсаты әртүрлі ірілі, ұсақ бұлшық еттердің күшін арттыру жолы көзделініледі.

Күшті жетілдірудің жалпы дайындығында бұлшық еттердің жан-жақты дамуының мәні өте зор. Қимыл қозғалыс аппараттарының бәрі де бірдей бір жүйеде қатысады. Дене тұтастығы бір-бірінен бөлуге болмайды. Жалпы дайындық күштің өте тиімді деңгейден көрінуіне мүмкіндік береді. Сондай-ақ спортшының өзі таңдаған спорт түріне орай сапалық қасиеттерін ашады, жетілдіреді.

Күштің жетілуін бұлшық еттерді шынықтырумен бірлікте жүргізу – дайындықтың тиімділігін арттырып, нәтижені өрістетеді. Бұл саладағы салауаттылық спортшының мамандық ерекшелігін күрделендіруге тиімді ықпал жасайды.

Күшті жетілдірудің жалпы дайындығы күш қабілетінің тиімділігін жетілдіруге кеңінен қолданылады. Мұның тәрбиелік мәні – күш қабілетін, күш жылдамдығын және күш төзімділігін дамытады. Жалпы дайындыққа арналған жаттығулар спортшының таңдаған спорт түріндегі дайындығымен үйлесімді жүзеге асыруына, тиісті табыстарға жетуге мүмкіндік береді. Спортшы мамандығының ерекшелігіне үйлесімді ұйымдастырылған бағдар, деңгей, дәреже табысқа жетудің жолын ашады.

Күшті жетілдірудегі арнайы дайындық спортшыны әзірлеудегі негізгі мәселе. Арнайы дайындық спортшының қабілетін дамытып, спорттық мамандығын белгілі бағдарға өрістетеді. Арнайы дайындық спортшының таңдап алған спорт түрінде қолданылады күш қабілетін қалыптастырудың жүйесі болып табылады [3].

Тәсілдік ерекшелік құрамы күш қабілетін тәрбиелеудің негізгі тәсілі – күшті жетілдіру жаттығуына машықтандыру процесі болып табылады. Кейбір ерекшелік жағдайда ғана болмаса, бұлардың басты сипатын айқындайтын жарыстық жаттығуды орындаудан гөрі, бар күшін сала машықтану болып табылады. Қосымша күш жұмсаудағы ширығу көбіне сырттан салмақ салу жаттығулары арқылы дамиды. Сапаны жақсартуда әдетте, түрлі факторлар пайдаланылады. Арнайы спорттық снарядтардан бастап, спорттық қарсылас ойыншыға дейінгі жәйі және табиғи ортаның жағдайы да пайдаланылады.

Күшті жетілдіру әдістемесінде денеге түсетін күш тәсілдерін дамытуға техникалық жабдықтар пайдалану қазірде кеңінен кіргізілуде. Денеге түсетін күш мөлшерін дәлдікпен белгілеу, шамасын айқындау негізінен бұлшық еттерге айқындауға бағытталады.

Күштің пайда болу түрлері: Өз күш мүмкіншілігі, статистикалық кезде және дене қозғалыс кезінде пайда болады.

Күш жылдамдығының мүмкіншілігі тез, жылдам қозғалыс пайда болады. Бұл жағдайда спортшы күш жылдамдық қосу арқылы, жаттығудан тез орындау арқылы жоғары нәтижеге жетеді.

Адам денесі күштің пайда болу үрдісінде үлкен маңыз атқарады. Адамның қозғалыста өз дене салмағын есептемей барлық мүмкіншілігімен көрсеткен күші абсолютті күш деп атайды.

Өртүрлі салмақтағы адамдардың күшін салыстыру үшін салыстырмалы күш деген ұғым пайдаланылады.

Жаттықтырушылар абсолюттік немесе салыстырмалы күштерді спорт түріне байланысты дамытады.

Күшті дамыту үшін жоғарғы қарсылық жаттығулары қолданылады. Олар екі топқа бөлінеді.

Сыртқы қарсылық жаттығулары. Сыртқы қарсылықтарға әр түрлі спорт құралдарының салмағы, сыртқы ортаның қарсылығы жатады.

Дене тәрбиесі тәжірибесінде мынандай күш дамыту міндеттері бар: жоғары күш салу әдісі - бұл әдіс кезінде жаттығулар аса ауыр салмақта орындалады. Жүйке бұлшық ет аппаратының жұмысы шегіне жете қолданылады, арқылы күштің көп өсуіне мүмкіншілік береді.

Қайталап күш салу әдісі – балаларды зақымдандырмайтын жаттығу дұрыс орындауға көмектеседі, зат алмасу үрдісін жақсартады, бұлшық етті өсіреді. Жеке бұлшық ет топтарын дамыту үшін қолдануға болады [4].

Жас ерекшеліктеріне байланысты күшті дамыту, балалар мен жасөспірімдердің күштерінің өсу қарқыны сүйек – бұлшық ет жүйелерінің морфофункционалық өзгеруіне, ағзаның жалпы биологиялық жетілуіне, қозғалыс белсенділігі деңгейін т.б. көптеген себептерге байланысты.

Сүйек бұлшық ет аппараты өзінің ересектің даму шегіне 18-20 жаста жетеді. Сондықтан бастауыш және орта мектеп жасындағы оқушылардың күштерін дамытуды жылдамдатуды болмайды. Статикалық жаттығуларды шектеп, жалпы қозғалыс сипаттағы жаттығуларды қолдау қажет. Сондықтан бастауыш және орта мектеп жасындағы оқушылардың күштерін дамытуды

жылдамдатуға болмайды. Статикалық жаттығуларды шектеп, жалпы қозғалыс сипаттағы жаттығуларды қолдау қажет.

Кіші және орта мектеп жасындағы балалардың күш дайындығының негізгі міндеттері барлық бұлшық ет топтарының үйлесімді дамуы, дененің түзу, дұрыс қалпын қалыптастыру, берік «бұлшық ет құрсауын» құру.

7-8 жастағы балалардың күшін жетілдірудің қарапайым амалдары гимнастикалық қабырғаға, сүйенбелі сатыларға өрмелеу ұсақ доп лақтыру секіру, жеке элементтері бар қозғалмалы ойындар ойнау және т.б.

10-12 жастағылардың күштің дамыту талабы артады: толтырылған доппен жаттығулар, арқанға өрмелеу, қозғалыс сипаттағы күш түсіретін қозғалмалы ойындар ойнау т.б. орындалады.

12-13 күшті арттыру амалдарын көбейтуге болады. Бұл жастағыларға арнайы құрастырылған бұлшық ет топтарында арналған, ұсақ ауырлықтармен қозғалыс сипаттағы күш жаттығуларының кешенін беруге болады.

14-15 жастағы жасөспірімдердің денеге күш түсіретін жаттығулар жасауға шамалары жетеді. Осы жастан бастап күшке бағытталған жаттығулар әбден болады.

Осы міндеттерді орындау үшін дене тәрбиесі сабақтарында толтырылған доптармен жаттығу, айналмалы шеңбері жаттықтыру, арқан тартысу сияқты күш ойындарды қолданады [5].

Жаттығулар динамикалық статикалық орындала береді. Абсолюттік күштің табиғи өсуі бозбалалардың 16-17 жаста, қыздар 10-11 және 16-17 жаста айқын байқалады. Осы кезеңдерде жүргізген оқушылардың күш дайындығы, үрдісі олардың ағзаларының жедел жетілуіне көмектеседі.

Қорыта келе, күшті жетілдіретін дайындық жаттығуларын іріктегенде күш-қуатты дамытуға лайықты гимнастика мен ауыр атлетикалық жаттығулар таңдаулы тиіс. Күшті жетілдіретін жалпы дайындық арнайы дайындыққа апаратын бір жақты сипатта болмауға тиіс. Демек, жалпы дайындық пен арнайы дайындықтың арасындағы байланысты үзіп алмай, олардың іштей бірлігін ескеру қажет. Сондықтан күшті дамыту барысында осы мүмкіншіліктерді ескере отырып әдістемені дұрыс қолданған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Дайрабаев С.Е. Спорт және дене тәрбиесі теориясы. – Алматы: Білім, 2009. – 100-102 б.
- 2 Уанбаев Е.Қ. Дене тәрбиесінің негіздері. – Алматы: «Санат», 2000.
- 3 Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – М: «ФиС», 1991 г. – 336 с.
- 4 Уанбаев Е.К., Уанбаева Ф.Ж. Дене мәдениеті мен спорттық теориясы мен әдістемесі. – Өскемен, ШҚМУ баспасы. 2009 ж. – 273 б.
- 5 Жұнусбеков Ж.И. Внеклассная спортивно-массовая работа в школе, как вариативная часть программы по физической культуре. – Алматы: ТОО «LEM», 2015. – 221 с.

УДК: 796.012.56
МРНТИ 11.25.41

Ж.И. Жунусбеков¹, С. Таукейұлы², Д.Д. Джамалов³

¹ к.п.н., заслуженный тренер Республики Казахстан, профессор КазАСТ
г. Алматы, Казахстан

² к.м.н., заведующий кафедрой Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан

³ заслуженный тренер Республики Казахстан, профессор КазНАУ
г. Алматы, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ ВОСТОЧНЫХ ЕДИНОБОРСТВ

Аннотация

На протяжении последних десятилетий в нашей стране наблюдается феномен спонтанного проникновения восточных единоборств в практику отечественного физического воспитания и спорта. Авторы статьи обращают внимание на необходимость их адаптации к психолого-педагогическим, социальным и культурным условиям подготовки казахстанских спортсменов.

В настоящее время, как показывает практика, подготовка отечественных таэквондистов, осуществляется на основе общих положений теории спорта и спортивных единоборств. Вместе с тем, в этом виде спорта недостаточно изучены особенности соревновательной деятельности. Необходима разработка методики обучения базовой технике, требуют исследования вопросы оптимального построения учебно-тренировочного процесса, развития и контроля физических качеств.

В статье для повышения эффективности многолетней спортивной подготовки спортсменов восточных единоборств предлагается использовать технологию целенаправленного управления сложными динамическими системами.

Ключевые слова: система управления, кибернетика, компьютерная технология, спортивная подготовка, тренировка.

Аңдатпа

Ж.И. Жунусбеков¹, С. Таукейұлы², Д.Д. Джамалов³

¹ педагогика ғылымының кандидаты, профессор, ҚР еңбегі сіңген жаттықтырушы,
Алматы қ., Қазақстан

² м.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, өнер, мәдениет және спорт Институтының кафедра меңгерушісі
Алматы қ., Қазақстан

³ профессор, ҚР еңбегі сіңген жаттықтырушы ҚҰАгроУ
Алматы қ., Қазақстан

ШЫҒЫС ЖЕКПЕ-ЖЕК СПОРТШЫЛАРЫН ДАЙЫНДАУЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Мақалада соңғы онжылдықтарда біздің елімізде дене шынықтыру және спорттың ұлттық дене шынықтыру практикасына жауынгерлік өнердің өздігінен ену феномені болды. Мақала авторлары қазақстандық спортшыларды даярлау үшін психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік және мәдени жағдайларға бейімделу қажеттілігіне назар аударады.

Қазіргі кезде тәжірибе көрсеткендей, отандық таеквондо ойыншыларын дайындау спорт және жауынгерлік өнер теориясының жалпы ережелері негізінде жүзеге асырылады. Сонымен қатар, осы спорт түрінде бәсекелестік қызметтің ерекшеліктері жеткілікті түрде зерттелмеген. Оқу үрдісінің оңтайлы құрылысы, физикалық қасиеттерді дамыту және бақылау бойынша негізгі әдістемелерді, зерттеу сұрақтары бойынша оқыту әдістемесін әзірлеу қажет.

Бұл мақалада шығыс әскери өнері спортшыларын дайындаудың тиімділігін арттыру үшін күрделі динамикалық системаларды басқару педагогикалық технологиясын қолдану керектігін көрсетеді.

Түйін сөздер: басқару системасы, кибернетика, компьютерлік технология, спорттық дайындық, оқыту.

Abstract

Zhunusbekov Zh.I.¹, Taukeyuly S.², Dzhalalov D.D.³

¹candidates degree in pedagogical sciences, full professor, Deserved trainer of Republic of Kazakhstan

*²candidate of Medical Sciences, head of the Department of the Institute of Arts, Culture and Sports
at KazNPU named after Abay.*

Almaty, Kazakhstan

³ professor of Kazakh National Agricultural University

Almaty, Kazakhstan

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF TRAINING ATHLETES MARTIAL ARTS

Over the past decades, the phenomenon of spontaneous penetration of martial arts into the practice of national physical education and sport has been observed in our country. The authors of the article draw attention to the need for their adaptation to the psychological, pedagogical, social and cultural conditions for the training of Kazakhstan athletes.

At present, as practice shows, the preparation of domestic Taekwondo players is carried out on the basis of general provisions of the theory of sport and martial arts. At the same time, in this sport, the features of competitive activity are not sufficiently studied. It is necessary to develop a methodology for teaching basic techniques, research questions on the optimal construction of the training process, development and control of physical qualities.

In this article, for improving the efficiency of long-term sports training of athletes of martial arts are encouraged to use complex dynamic systems management technology.

Key words: control system, cybernetics, computer technology, sport training, training.

Анализ состояния вопроса совершенствования системы управления многолетней спортивной подготовкой позволяет констатировать, что современной спортивной педагогикой, психологией и смежными дисциплинами медико-биологического цикла накоплен значительный научный материал, направленный на повышение эффективности многолетней спортивной подготовки (Н.Г. Озолин, 1970; Ю.В. Верхошанский, 1974, 1976; Г.О. Туманян, 1974; А.А. Гужаловский, 1974; К.Т. Булочко, 1975; В.К. Бальсевич, 1978; Н.А. Фомин, В.П. Филин, 1986; Л.П. Матвеев, 1977, 1991). Большинство исследователей наибольшие надежды в этом плане возлагает на системно-структурный подход, как главное, организующее начало в реализации идей управления спортивной тренировкой (В.М. Зациорский, 1970; В.В. Кузнецов, А.А. Новиков, 1975; В.Н. Игуменов, 1992;). В связи с этим активно используется методологический арсенал и понятийный аппарат кибернетики, как специализированной на управлении отрасли знания (В.С. Келлер, 1975; В.Н. Максимова, 1991; А.А. Новиков, А.О. Акопян, 1997).

Кибернетику определяют как науку об оптимальном, целенаправленном управлении сложными динамическими системами (А.И. Берг, 1964). Под оптимальностью понимается минимальная затрата энергии, вещества и информации. Целенаправленность означает перевод системы в одно из заранее заданных состояний. Управление по своей сущности есть процесс приема, накопления, переработка, преобразования и передачи информации [1]. «Целенаправленный перевод системы внешних и внутренних отношений организма спортсмена в новое качественное состояние путем воздействия на ее подсистемы и элементы представляет собой смысл управления тренировочным процессом» (Ю.В. Верхошанский, 1970).

Современные компьютерные технологии позволяют во много раз повысить скорость и эффективность решения управленческих задач, в том числе: 1) поиски и хранения информации; 2) управление деятельностью спортивных организации и клубов; 3) планирования и проведения тренировок и соревнований, включая анализ и прогноз спортивных результатов; 4) диагностики состояния здоровья и уровня тренированности спортсменов; 5) спортивной селекции (отбор перспективных спортсменов и комплектования команд); 6) подготовку кадров; 7) научно-исследовательской работы.

В системе управления компьютер дает возможность хранить информацию и извлекать ее не только по названию документа, но и по любому другому признаку: редактировать и размножать тексты; превращать числовую информацию в графическую и обратно [2,3]. Разработка системы Интернет позволила получать информацию от любой спортивной федерации мира. Так, например, некоторые Международные спортивные федерации имеет в Интернете списки ведущих команд и результаты национальных сборных команд на крупных международных соревнованиях, анкетные данные всех призеров чемпионатов мира, Европы и Азии. На ведущих спортсменов-единоборцев мира создана видеотека коронных технических приемов, что позволяет получить информацию в мультимедийном исполнении.

Система управления может осуществляться при наличии следующих условий (рис. 1): 1) управляющей и управляемой систем - спортсмен (управляемый) и тренер (управляющий); 2) цели управления и задач по годам, периодам и этапам; 3) знание исходного состояния спортсмена и каких результатов следует добиться; 4) управляющих воздействий, т. е. принципов, средств, методов и форм организации, личного примера тренера и выдающихся спортсменов и т.д.; 5) наличии *прямой связи* - команды, задания, что должен делать спортсмен и *обратной связи* от исполнителя к управляющему, т.е. оценки состояния и того, что выполнил исполнитель в форме срочной и периодической информации; 6) способов контроля и учета функционального состояния, поведенческих сторон, различных качеств и спортивных результатов; 7) создание условий для достижений цели.

Для успешного управления подготовкой важно знать границы допустимых величин нагрузки, методы их определения, количество повторений для достижения оптимальных сдвигов в функциональном и психическом состоянии, вопросы дозировки работы и отдыха.

«Управление процессом спортивной тренировки характеризуется двумя основными контурами регулирования. Один из них *внешний*, со стороны педагога-тренера, другой - *внутренний*, со стороны спортсмена. Внешний контур регулирования включает всю совокупность воздействий педагога-тренера и окружающей среды на спортсмена. Внутренний контур связан с восприятием, активной творческой их реализацией и конкретными действиями не только на тренировке, но и в условиях соревнования и более того в условиях повседневной жизни и деятельности» (А.Ц. Пуни, 1974).

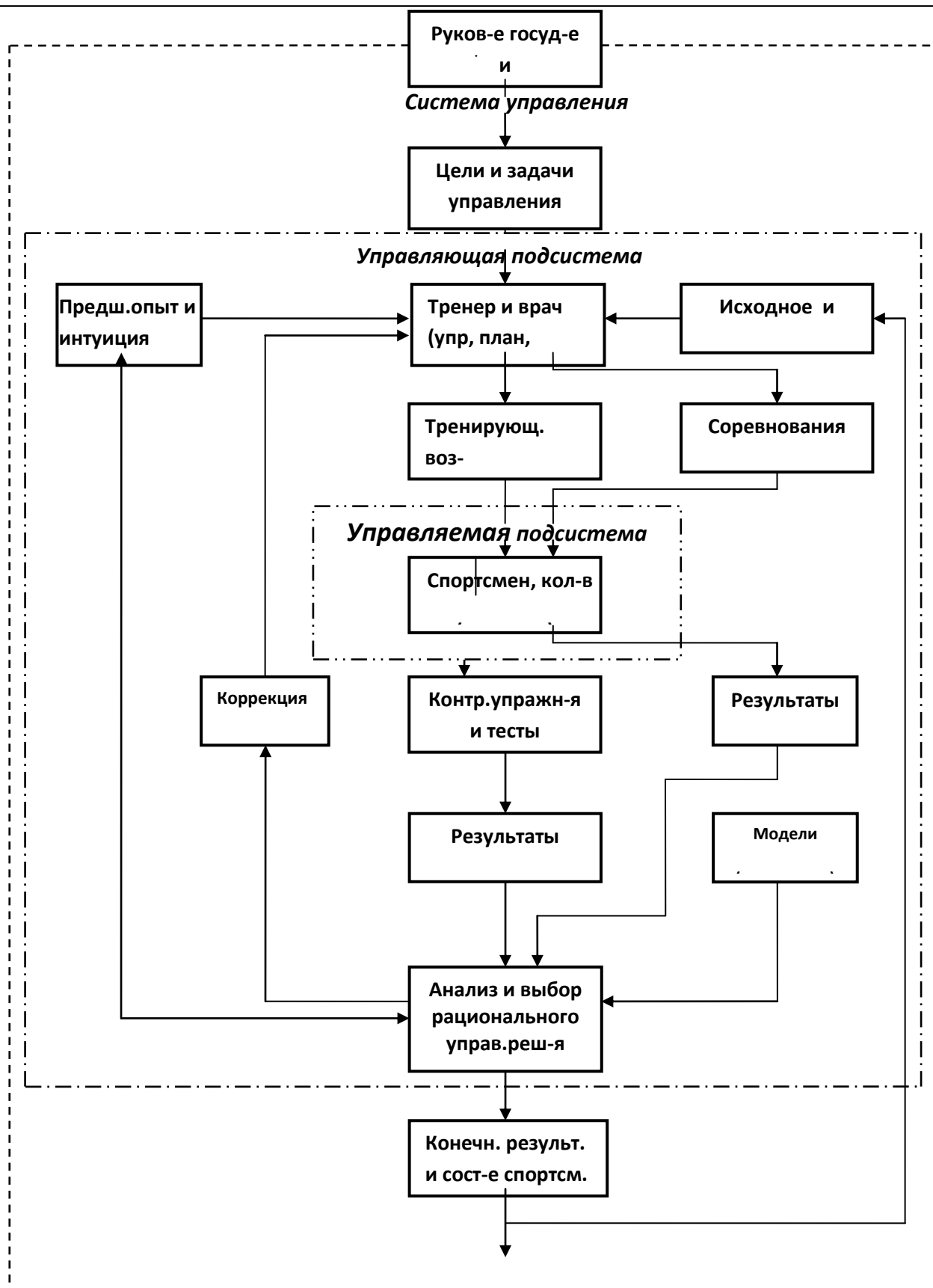

Рисунок 1. Схема системы управления подготовкой спортсменов восточных боевых искусств

В занятиях видами единоборства более тесное общение тренера и спортсмена. В них тренер выступает как учитель и как партнер, действующий за разных противников. Он создает разнообразные условия, проблемные ситуации, многократно повторяет их, влияет на функциональные психические и поведенческие стороны ученика и сам активно участвует в этом процессе.

Управление целенаправленной деятельностью отдельных спортсменов, как процесс воспитания личности и функционального совершенствования систем организма, относится преимущественно к биологической категории управляемых и самоуправляемых систем и также имеет две подсистемы – управляемую – спортсмен и управляющую – тренер и сам спортсмен (рис 2).

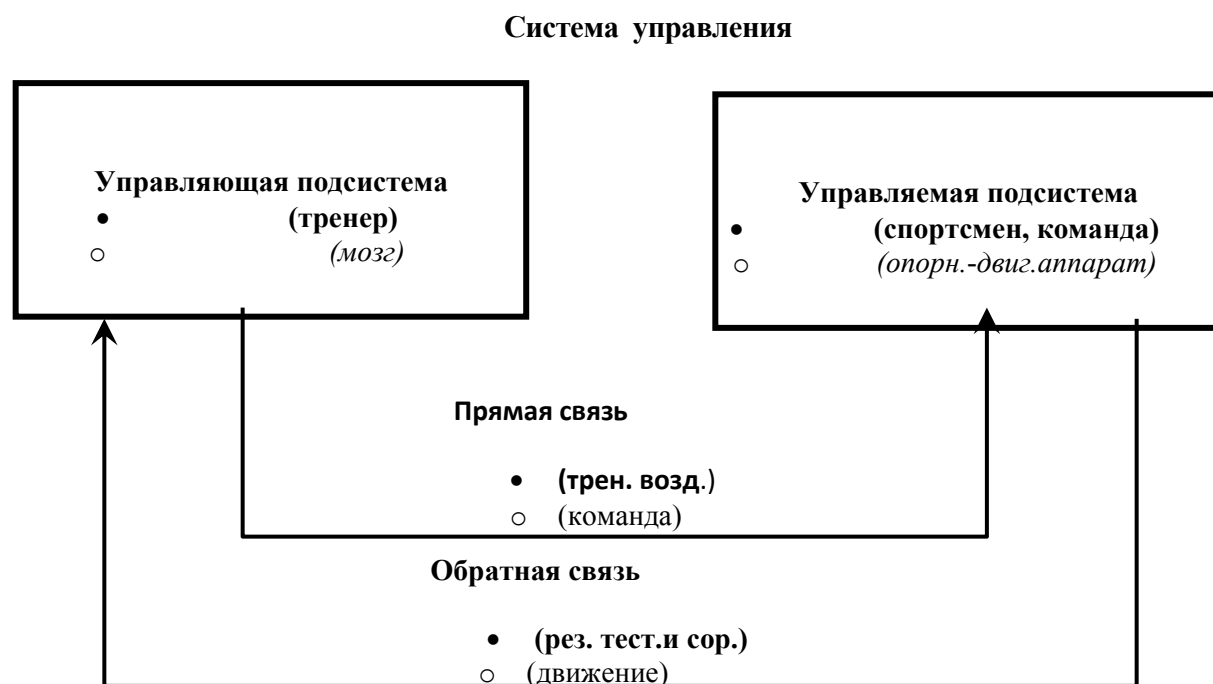

Рисунок 2. Общая структурная схема системы управления «тренер-спортсмен»

В практике работы тренера с коллективом и отдельными спортсменами важно понимать и рассматривать личность как целостную индивидуальность, как носителя отдельных социальных и функциональных, субъективных признаков и свойств. В воспитательной работе тренера необходимо выделять различные взаимосвязанные между собой стороны *личности*. Такими сторонами будут следующие: 1) социальные особенности, определяющие моральный облик человека – его мировоззрение, взгляды, убеждения, побуждения, чувства и отношение к делу и коллективу; 2) биологические и морфологические особенности - нервная система, темперамент, пол, возраст, телосложение, характер, способности и др.; 3) накопленный опыт - знания, навыки, умения, вкус, интересы, потребности, привычки, поведение; 4) индивидуальные особенности протекания психических процессов, двигательных сторон, качеств, волевых проявлений.

Управляя деятельностью коллектива и отдельных спортсменов в процессе их воспитания и функционального совершенствования, необходимо помнить, что сознание стоит во главе функциональной системы управления движениями человека. «Двигательный аппарат человека управляется его центральной нервной системой. Следовательно, двигательный аппарат это управляемая система, центральная нервная система - управляющая система» (В.С. Фарфель, 1975).

Однако в педагогическом процессе коллектив выступает не только как управляемая тренером система, но и как самоуправляемая и управляющая, поскольку во главе коллектива стоит педагог-тренер. Поэтому его роль состоит в том, чтобы, воздействуя на коллектив и отдельных спортсменов, мобилизовывать и направлять их сознание на овладение необходимыми знаниями, двигательными навыками и умениями как совокупности знаний и навыков для достижения высоких результатов. Все

указанные стороны социальных и биологических категорий тренер должен учитывать при планировании и осуществлении процесса спортивной тренировки. Постановка цели исходит от руководящих государственных органов (Министерство культуры и спорта и т.д.) и общественных организаций (Спортивные федерации РК и т.д.). Исходя из общей цели, тренер определяет конкретные цели и задачи перед коллективом и отдельными спортсменами.

Для решения цели создаются условия, подбирается контингент, разрабатываются программа, вопросы планирования и система тренирующих воздействий.

Планирование, контроль и учет спортивной работы являются главными сторонами и условиями построения и проведения всей системы управления процессом тренировки. Они строятся на основе государственных программ, учебных планов, учета возможностей тренеров и коллектива, созданных условий внешней и внутренней среды, состояния и способностей отдельных спортсменов для осуществления поставленной цели [4].

Тренировочные планы могут быть *перспективные* – на четыре года, *цикловые* – годовые, полугодовые; *текущие* или *оперативные* – на этап, месяц, неделю. Перспективные и годовые планы составляются для группы (команды) спортсменов и для отдельных спортсменов. В *перспективном плане* определяется главное направление в деятельности коллектива и спортсмена, их краткая характеристика, цель и основные задачи многолетней подготовки, раскрываются средства, методы и формы занятий по периодам и этапам подготовки, динамики нагрузок; основные соревнования каждого годового цикла и распределение отдыха; даются контрольные нормативы по ОФП, спортивно-технические показатели; основные воспитательные мероприятия, педагогический и врачебный контроль.

В *годовых планах* более детально раскрываются задачи, время и часы по периодам и этапам тренировки; количество дней тренировок и отдыха, сборов; объем средств и динамика нагрузок по видам подготовки; время и количество различных форм и методов тренировки – самостоятельная работа в домашних условиях и на занятиях, «спарринги», индивидуальные уроки; количество тренировочных и соревновательных боев, схваток и различного масштаба соревнований. Текущие планы разрабатываются на основе годовых. В них отражаются различные по характеру микроциклы, в которых чередуются разная нагрузка и отдых. Для управления деятельностью коллектива спортсменов необходимы и другие важные документы. Это годичный план учебно-воспитательной работы и календарь соревнований; индивидуальные планы каждого спортсмена, карта учета врачебно-педагогических данных, в которой отражаются показатели состояния здоровья, динамика контрольных упражнений, тестов и результаты соревнований. Наконец, дневники тренировок спортсменов, которые каждую неделю проверяет и куда вносит свои замечания тренер. Планирование, контроль и фактический учет всех видов работы являются компонентами управления процессом тренировки, которые требуют от тренера не только глубоких знаний, но и многотрудной систематической творческой деятельности. В практике работы ведущих тренеров есть разные формы и методы построения планирования тренировки. *Циклическое планирование* в форме законченного круга работы в течение определенного времени. В нем раскрываются задачи, средства и методы по годам, периодам, этапам и неделям. *Сетевое планирование* позволяет упорядочить последовательность обучения, распределение средств, определить количество действий в единицах и управлять суммарным тренировочным эффектом. *Графическое планирование* дает возможность пользоваться различными схемами, графиками, комбинациями линий и по конкретным коэффициентам определять объем, интенсивность и напряженность нагрузок в днях, часах, процентах или баллах. *Почасовое планирование* наиболее простое, в нем ставятся задачи, излагаются средства и распределяется время и часы на различные формы работы и виды подготовки по периодам и этапам.

Процесс управления тренировкой в спорте носит циклический, относительно замкнутый характер. Он начинается организацией коллектива и постановкой цели и задач, планированием деятельности занимающихся, подбором средств, методов и форм работы и заканчивается решением этих задач, то есть достижением определенных результатов. Затем на основе информации о результатах и состоянии занимающихся, нужной корректировки выдвигается новая цель, задачи и начинается новый цикл. Так из года в год по периодам и этапам осуществляется управление многолетним процессом спортивной тренировки единоборцев. *Управляющие воздействия* – это

совокупность принципов, средств, методов и форм организации тренировочной работы и их взаимосвязь, определяющая программу управления. Для всех видов восточных боевых искусств руководящими принципами, на основе которых строится и осуществляется процесс спортивной тренировки, являются принципы физического воспитания: всестороннее развитие и подготовка граждан к труду и обороне Родины, единство всестороннего развития физических способностей и специализации в избранном виде спорта для достижения высоких результатов. Предсказать будущее поведение системы и ее состояние невозможно и можно лишь с определенной вероятностью ожидать перехода ее из одного состояния в другое в определенное время, то эту систему следует отнести к классу случайных (вероятностных) систем. Каждая из подсистем данной системы открыта, т.е. они имеют связи с окружающей средой, следовательно, и вся система может считаться открытой.

Оценка состояний системы производится путем измерения переменных величин на ее выходе. Основным параметром данной системы является результат, показываемый спортсменом в соревнованиях. Однако, чтобы достаточно полно оценить смену состояний системы во времени (т. е. получить характеристики состояний системы), необходимо привлекать значения всех существенных переменных. В процессе тренировки система переходит из одного состояния в другое, например, повышает показатели работоспособности. Переход от одного состояния к другому называется *трансформацией*. При групповом обучении система управления сходна с индивидуальной, но управляемая подсистема состоит из нескольких учеников, и добавляются каналы связи между ними.

Как управляющая, так и управляемая подсистемы сами по себе являются сложными системами. Рассмотрим **спортсмена-таеквондиста как систему управления**. Здесь управляющей является нервная система, управляемой – опорно-двигательный аппарат и вегетативная система. Система является открытой, так как деятельность единоборца определяется получением информации извне о состоянии противника в каждый данный момент, переработкой этой информации и выдачей ее в виде ответных действий. При этом информация из внешней среды приходит по трем каналам связи – зрительному, слуховому и тактильному. К ней добавляется информация о состоянии собственного опорно-двигательного аппарата в каждый момент, поступающая по внутреннему каналу системы к мозгу. С входов системы (рецепторов соответствующих анализаторов) информация поступает в мозг, а затем в мышцы на переработку. В ходе ее переработки можно выделить следующие основные этапы: *опознавания образов, выбор ответной реакции, подготовка двигательной программы ответной реакции, осуществление ответной реакции*.

В результате система выдает информацию вовне (перемещается, воздействует на противника). После этого она вновь получает информацию о собственных действиях посредством собственной обратной связи и о действиях противника при помощи прямой и обратной связи. Процесс управления на любом уровне, в любой системе представляет собой последовательно осуществляемые действия, направленные на достижение определенной цели. В первом приближении цель единоборца во время боя (схватки) можно определить как нанесение определенных воздействий на противника (ударов, бросков) при одновременном стремлении избежать аналогичных действий с его стороны. Для осуществления цели, единоборцы располагают набором атакующих и защитных действий. Основными параметрами при взаимодействии противников являются *пространство и время*. А так как пространство (дистанция) между ними может быть преодолено за определенное время, то именно время переработки информации единоборцем следует считать существенной (определяющей) переменной и снижение этого времени должно обеспечивать успех в достижении цели. Рассмотрим *этапы процесса переработки информации восточными единоборствами с точки зрения временных затрат*.

Первый этап – *опознавание образа*. Время опознавания зависит от емкости словаря образов в системе опознавания, т.е. от числа ситуаций во время боя, которые спортсмен может различать. В случае появления ситуации, которой нет в словаре образов (зрительной или т. п. памяти), время на опознавание ее резко увеличивается, так как во время опознавания происходит перебор всех схожих образов из словаря и соотнесение опознаваемой ситуации к сходной, имеющейся в словаре.

Второй этап – *выбор ответной реакции*. На каждое изменение боевой ситуации или на действие противника обычно выбирается реакция из определенного множества реакций, возможных в данной ситуации. Например, при попытке нанести удар противником можно выбрать реакцию из

множества: защититься рукой, уклониться, разорвать дистанцию, контратаковать. Времени на выбор реакции уходит тем меньше, чем меньше количество реакций в данной ситуации у спортсмена. Например, оно минимально, если на попытку удара боец всегда реагирует защитой. Но уменьшение множества реакций облегчает для противника последующее опознание, так как, оценивая реакции на свои действия, он с большей вероятностью может ожидать определенного исхода.

Третий этап – *организация программы реакции*. Любое движение человека, прежде чем начаться, программируется в моторных областях коры головного мозга. При этом программируется количество включаемых в работу мышц и мышечных волокон, порядок их включения, развиваемое ими напряжение. Временные затраты на этом этапе переработки информации тем ниже, чем больше имеется программ различных движений и чем они совершеннее.

Четвертый этап – *сама реакция (ответное движение)*. Время ее определяется длиной движения и скоростью его выполнения. Время переработки информации на всех этапах может возрастать или снижаться в зависимости от способности вегетативных систем организма обеспечить деятельности структур, перерабатывающих информацию, на высоком функциональном уровне на каждом этапе соревнований.

Тренер как управляющая подсистема, отличается от ученика тем, что, помимо гораздо более совершенной системы переработки информации, он имеет собственную модель идеального спортсмена, и процесс управления тренировочным процессом сводится к тому, чтобы приблизить существенные переменные своего ученика к уровню, соответствующему этой модели. Учебно-тренировочный процесс характеризуется, прежде всего, интенсивным обменом информацией между тренером и учеником. Вначале тренер демонстрирует технику выполнения того или иного приема. Ученик на основе восприятия показа формирует собственную модель выполнения этого приема в виде зрительного образа. На основании этой модели в мозгу формируется программа работы опорно-двигательного аппарата при выполнении этого приема. Наконец, на основании программы запускаются мышцы и прием выполняется. По каналам обратной связи происходит поступление информации об исполнении приема в мозг, где происходит сравнение с моделью данного приема. При этом обнаруживается рассогласование между моделью выполнения приема и реальным выполнением. Цель дальнейшей тренировки – минимизировать рассогласование между моделью и реальным исполнением приема. Для этого вносятся коррективы в программу движения, оно выполняется, вновь сопоставляется с моделью и так, цикл за циклом, путем последовательных повторений за счет собственных обратных связей достигается максимальное приближение исполнения к модели. Одновременно информация о выполнении приема по зрительному каналу поступает к тренеру и сопоставляется им со своей моделью, здесь также выявляются рассогласования.

Наличие хорошей техники исполнения приемов является необходимым, но недостаточным условием для достижения спортсменом высоких результатов в единоборствах. Не менее важно уметь правильно опознавать возникающие в бою ситуации и быстро принимать оптимальные решения. Совершенствование систем опознания является одной из важнейших сторон тактики действий в тренировочном процессе в единоборствах. Оно происходит при выполнении парных упражнений, индивидуальных уроках, боях. При совершенствовании систем опознания необходимо обратить внимание на умение различать близкие по структуре образы (например, финт от имитируемого этим финтом действия) и на быстроту опознания. Эти задачи могут быть успешно решены в индивидуальном уроке и взаимоуроках, при правильном подборе тренером системы заданий на различение действия. При этом тренеру необходимо выполнять действия, по возможности на тех скоростях, которые встречаются в условиях боя (схватки).

Значимыми являются роли общей и специальной физической работоспособности в единоборствах. Уровень физической работоспособности не является определяющим показателем при достижении средних результатов. Однако при интенсивности и длительности работы, необходимой для успеха в соревнованиях высокого ранга, особенно при примерно равной технической и тактической подготовленности бойцов, он становится определяющим. При низком уровне работоспособности технически и тактически хорошо подготовленный боец в состоянии полноценно выступать лишь в первых ступенях соревнования. Постепенно накапливается утомление, снижается скорость переработки информации им в бою, и он выбывает из соревнований.

А если принять во внимание, что за один соревновательный день таэквондисту иногда приходится участвовать в шести-семи поединках, то становятся понятными и требования, предъявляемые к уровню его физической работоспособности и, прежде всего, к скоростно-силовой подготовке, специальной выносливости, гибкости.

Таким образом, для повышения эффективности многолетней спортивной подготовки (проведения учебно-тренировочного процесса и подготовки на ответственные соревнования) спортсменов восточных боевых искусств целесообразно использовать технологию целенаправленного управления сложными динамическими системами.

Список использованной литературы:

- 1 Глушков В.М. Введение в кибернетику. – Київ: Изд. АН УССР, 1964.
- 2 Иващенко А.Г. Долгосрочное прогнозирование и управление системами. – Киев: Техніка, 1975.
- 3 Управление, информация, интеллект. – М.: Мысль, 1976.
- 4 Платонов В.Н. Теория и методика спортивной тренировки. Учебное пособие для институтов физической культуры. – Київ: Вища школа, 1984.

УДК 001.89

МРНТИ 12.31.31

В.В. Ващенко¹, С.Таукейұлы²

*¹ к.в.н., доцент Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан*

*² к.м.н., заведующий кафедрой Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан*

ПОДГОТОВКА И РАЗРАБОТКА НАУЧНОЙ СТАТЬИ

Аннотация

В данной публикации рассматривается проблема разработки и методика написания научной статьи. Проанализированы характерные особенности подходов к её написанию, определению целей и результатов исследования. Выявлена и обоснована необходимость составления плана разработки статьи и определения её структуры. Основное внимание авторы акцентируют на формулировании и создании идеи научной статьи, предложены варианты её разработки, пошагово показана методика её разработки. В статье выделяются и описываются требования к авторским умениям, к последовательности и стройности изложения материала исследования. Авторы большое внимание уделяют изложению исследуемого материала, дают свои советы и излагают свои взгляды на правильность его подачи.

Такой подход будет интересен не только студентам университета, работающим над диссертационными исследованиями и дипломными проектами, но и для преподавательского состава, активно занимающегося научно-исследовательской работой.

Ключевые слова: автор, научная статья, публикация, работа, исследование, оформление текста.

Аңдатпа

В.В. Ващенко¹, С.Тәукейұлы²

*¹ғ.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, өнер, мәдениет және спорт институтының доценті
Алматы қ., Қазақстан*

*² м.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт Институтының кафедра меңгерушісі
Алматы қ., Қазақстан*

ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАНЫ ДАЙЫНДАУ ЖӘНЕ ӘЗІРЛЕУ

Осы мақалада ғылыми мақаланы дайындау мәселесі және жазу әдістемесі қарастырылады. Оның жазылу тәсілдерінің сипаттамалары, мақсаттары мен зерттеу нәтижелерін анықтау талданады. Мақаланы әзірлеуге және оның құрылымын анықтауға арналған жоспарды құрастыру қажеттілігі анықталды және дәлелденді. Авторлар ғылыми мақаланың идеясын қалыптастыруға және құруға, оның әзірлеу нұсқалары ұсынылған, оның

дамуының әдіс-тәсіліне баса назар аударады. Мақалада авторлық дағдыларға, зерттеу материалдарының сәйкестікке және үйлесімге қойылатын талаптар белгіленеді және сипатталады. Авторлар зерттелетін материалдардың баяндалуына көп көңіл бөледі, өзінің кеңестерін береді және ұсыныстарды дұрыстығына қатысты өз көзқарастарын айқындайды.

Мұндай көзқарас диссертациялық зерттеулер мен дипломдық жобалар бойынша жұмыс істейтін студенттерге ғана емес, сонымен қатар ғылыми-зерттеу жұмыстарымен белсенді айналысатын оқытушыларға қызығушылық тудырады.

Түйін сөздер: автор, ғылыми мақала, басылым, жұмыс, зерттеу, мәтінді дайындау.

Abstract

Vachshenko V.V.¹, S.Taukeyuly²

¹c.m.s., associate professor of the Institute of Arts, Culture and Sport at KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

²candidate of Medical Sciences, head of the Department of the Institute of Arts, Culture and Sports at KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

PREPARATION AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC ARTICLE

In this article the problem of development and the methodology for writing a scientific article is considered. Characteristic features of approaches to its writing, definition of goals and research results are analyzed. The necessity of compiling a plan for the development of an article and determining its structure was identified and justified. The authors focus on the formulation and creation of the idea of a scientific article, options for its development are proposed, step by step the method of its development is shown. The article highlights and describes the requirements for the author's skills, the consistency and harmony of the presentation of the research material. The authors pay much attention to the presentation of the research material, give their advice and state their views on the correctness of its submission.

Such an approach will be of interest not only to university students working on dissertation research and diploma projects but also for the teaching staff who are actively engaged in research work.

Key words: author, scientific article, publication, work, research, text design.

Сталкиваясь по роду своей деятельности с научной работой, являющейся составной частью деятельности преподавателя, студента-выпускника, замечаешь, что, к сожалению, не все перечисленные категории владеют навыками разработки и написания научной статьи.

Для чего пишут статьи? Действительно, зачем те или иные авторы пишут статьи? Ответ не так прост. Кроме обычного графоманства, тяги к сочинительству, существует еще масса причин: участие в сообществе или в общем деле, удовлетворение своего самолюбия, хвастовство, исследование вопросов и задач, обращение к массе людей, реклама... Это лишь небольшой список причин того, почему автор садится и начинает писать статью.

Считают, что все статьи пишутся только для того, чтобы повлиять на умы других людей. С этим можно согласиться, если рассматривать вопрос очень обобщенно. В данной работе мы подходим с позиции исследователя, для которого написание и публикация статьей является одним из важнейших инструментов научной работы.

Статья – научное или публицистическое сочинение небольшого размера в сборнике, журнале или газете [1]. Статья обычно посвящается отдельному частному вопросу. Целью всякой статьи является изложение нового теоретического или экспериментального материала в данной области науки, техники, экономики и т.п. Под термином «новое» здесь следует понимать впервые созданное или сделанное, появившееся или возникшее недавно, ранее неизвестное и, соответственно, не публиковавшееся.

По содержанию статьи можно разделить на:

- обзорные, в которых приводится информация об уже опубликованном материале на обсуждаемую тему, приводится анализ состояния вопроса в данной отрасли знаний, отмечаются тенденции развития и т.д.;
- статьи, посвященные решению конкретного вопроса;
- теоретические, в которых приводятся новые идеи, модели реальных объектов, новый взгляд на эти объекты и т.д.;

- практические, в которых приводится описание конкретных методов, устройств, технологий и т.д.

Когда писать статью? Естественный ответ на этот вопрос: когда автором получены новые результаты, представляющие интерес для научной общественности. Это могут быть результаты собственных исследований или аналитический обзор информации в рассматриваемой области. Публикуя статью, автор преследует следующие цели:

1) Завершить этап выполняемых им исследований (или части его) и «застолбить» свой приоритет.

2) Продемонстрировать свою компетентность и квалификацию в рассматриваемой области, получить признание научной общественности [2].

Одной из целей написания статьи является выполнение требований, предъявляемых к диссертационным исследованиям (дипломным работам и проектам), которые гласят: «Основное содержание диссертации должно быть опубликовано в научных, научно-аналитических и научно-практических изданиях» [3].

Основные результаты диссертации или дипломной работы, выносимые на защиту, должны быть опубликованы в печати. Минимальное количество опубликованных работ – одна научная статья. К публикациям приравниваются тезисы региональных, республиканских международных конференций, симпозиумов, совещаний, обзорные информации, аналитические обзоры, информационные листки объемом не менее 0,3 печатных листа и предпатенты (патенты) [4].

Прежде чем приступить к написанию статьи, автор должен ответить на вопросы:

- отвечает содержание планируемой статьи поставленной цели?

- не публиковались ли ранее статьи по рассматриваемому вопросу, не будет ли в статье повторений уже опубликованных идей?

Очень хорошо, когда статья доказывает какое-либо положение, выносимое на защиту. Исследователю, работающему над диссертацией (дипломной работой), надо учитывать, что основные идеи положений, выносимых на защиту, должны быть опубликованы в его статьях.

В научном мире есть хороший канон оформления мысли, предполагающий ответ на следующие вопросы:

- какую проблему я пытаюсь решить?

- как ее решали до меня?

- в чем новизна моих методов решения по сравнению с предшественниками?

Написание статьи, как и любая серьезная работа, требует плановости. Хороший план – это если и не половина успеха, то значительная его часть. Уже на этапе написания плана становится понятно, что где-то вы что-то не учли, где-то что-то пропустили или недоглядели. Возможно и такое, что пока вы будете писать план, смысл статьи и первоначальная актуальность идеи пропадут совсем, и вы откажетесь от статьи совсем.

План хорош в следующих случаях: присутствует вступление и заключение; текст разбит на части; основная идея автора присутствует во всех частях структуры и не возникает где-то посередине или в конце статьи; данные разбавлены эмоциями, а не наоборот; когда вы соглашаетесь, опровергаете, дополняете ваших предшественников, но не пространно их цитируете!

План плох, если: во вступлении раскрыта суть статьи и идеи; заключение содержит значительную часть материала; статья обо всем и ни о чем конкретно.

Основная причина написания плана – это формулирование, создание формы вашей идеи. Бесформенную идею трудно понять, да и желания понимать не возникает. Наоборот, идея с безупречной формой привлекает, поэтому план так важен.

Надо учитывать, что с «чистого листа», без идеи статью не пишут, ибо такая статья будет безликой и некому не нужной. И не надо надеется, что идея посетит вас в ходе работы над статьей. Подобный подход сроднен с тем, что вы начинаете движение, не зная, в каком направлении двигаться и к какому пункту хотите прибыть.

Ниже приводится один из вариантов работы над статьей.

1. Целесообразно начинать со списка идей и понятий, о которых вы хотите написать. Как правило, эти идеи расписываются по пунктам. Причем делать это лучше по старинке – ручкой на листке бумаги.

2. Несколько дней статья «вынашивается». Потом в черновом варианте начинают расписывать некоторые ключевые идеи, а через некоторое время эту работу оставляют «на потом». Но идею, вольно или не вольно вы обдумываете, постоянно на ум приходит что-то новое, что можно добавить в первоначальный список.

3. Зачастую приходится значительно сократить первоначальный список идей. Иногда они не соответствуют теме статьи, иногда не вяжутся с другими идеями. В общем, нужно пожертвовать не одним пунктом, чтобы написать хорошую статью.

4. Никогда не сохраняйте хорошие идеи. Как бы не был велик соблазн сохранить что-нибудь на будущее, их надо реализовать сейчас. Новые идеи обязательно придут вам в голову, и они, несомненно, будут лучше предыдущих.

5. Учитесь быстро настраиваться на написание статей. Один из способов как это делать – «разминка боем». Садитесь и пишите о чем-нибудь в течение 5 минут. Это помогает настроиться на последующую работу. Другой способ, это настроиться во время прогулки, пробежки или бесцельного созерцания окружающего мира. Также можно придумать себе игру, типа поспорить с самим собой, что эта статья будет написана к такому-то времени. Может, все это банально, но для самомотивации лучше не придумаешь.

6. Вернитесь к этому позднее. Как правило, хорошие статьи пишутся по частям.

7. Иногда практикуется работа над 2-3 статьями одновременно. Некоторое время работаете над одной, потом над другой, и так далее. В этом случае удастся лучше настроиться и влиться в поток, это хорошо работает.

Может возникнуть вопрос, если можно писать так быстро, то почему бы не писать по несколько статей в день? Опустив тот факт, что вы работаете полный рабочий день, надо заметить, что написание само по себе – самая легкая часть, вот найти идеи – это гораздо сложнее.

Многие авторы придерживаются следующего способа написания научной статьи. Сначала нужно записать все, что приходит в голову в данный момент. Пусть это будет написано плохо, здесь важнее свежесть впечатления. После этого черновик кладут на стол и на некоторое время забывают о нем. И только затем начинается авторское редактирование: переделывание, вычеркивание, вставление нового материала. И так несколько раз. Эта работа заканчивается не тогда, когда в статью нечего добавить, а когда из нее уже нельзя ничего выбросить.

Начинающему автору необходимо свыкнуться с мыслью, что подлинная работа над статьей начинается сразу после написания первого варианта. Надо безжалостно вычеркивать все лишнее, подбирать правильные выражения мыслей, убрать все непонятное и имеющее двойной смысл. Но и трех-четырёх переделок текста может оказаться мало. «Сходу» не пишет ни один серьезный исследователь. Все испытывают трудности в изложении.

Первым шагом при написании статьи является выбор вопроса (метод, устройство, технология), который будет описан (изучен) в статье, который даст основу названия статьи. Этот шаг является отнюдь не простым делом, так как один и тот же объект может быть рассмотрен с различных точек зрения, а, следовательно, может быть написано несколько статей, освещающих каждую грань одной проблемы.

Название должно максимально отражать «дух» публикации, перекликаться с её замыслом и (или) содержанием. Название статьи должно быть кратким, но понятно говорить, о чем статья, заголовок должен дать возможность понять читателю какая тема текста, о чем в нем говорится.

Вопрос, который автор раскрывает в статье, должен быть ему известен в достаточной степени, не лишним будет также прочесть доступную информацию по теме текста. Это поможет составить более полную картину рассматриваемой темы. Однако надо избегать пространственных вставок из прочтенных материалов. Цитаты вставляются только там, где это действительно необходимо, при этом указывается источник. Перепечатка текстов с других источников, так называемый «копипаст» (статьи, не отражающие знания автора, а попросту скопированные с другого источника) не

допускается, ваш текст должен отражать ваши знания, ваше мнение, по тому вопросу, о котором вы пишете. При выборе темы воспользуйтесь поиском на сайте и посмотрите, не раскрыта ли она уже в другой статье.

Затем проанализируйте слова, как они расположены в заглавии, какие ключевые слова используются, как они представляют статью в целом.

Название не должно быть длинным, оно должно запоминаться, быть узнаваемым. Если читатель через неделю без труда вспомнит название вашей статьи – считайте дело сделано хорошо. Избегайте восклицательных знаков в названии.

Наиболее характерными ошибками авторов при формулировании названия своей статьи являются: название статьи очень емкое, как название целой книги (учебника, учебного пособия); название не отражает содержания самой статьи, его суть; название статьи несет оттенок инструкции, устава или иных руководящих документов.

Теперь непосредственно о структуре статьи.

Любая статья чаще всего состоит из аннотации, введения (вводной части), основной части (методики исследования, полученных результатов), выводов (заключения) и списка литературы.

Аннотация. Она выполняет функцию расширенного названия статьи и повествует о содержании работы. Аннотация показывает, что, по мнению автора, наиболее ценно и применимо в выполняемой им работе.

Введение. Очень важен первый абзац. Это, как правило, вводное слово, и на нем лежит не менее важная функция, чем на заголовке. Введение должно окончательно убедить читателя в том, что выбранная по заголовку статья – это именно то, что ему нужно.

Во введении приводится обзор найденных автором литературных источников. Чтобы полезного не сделал автор, у его исследований есть предшественники. Поэтому необходимо найти «следы» этих предшественников и критически проанализировать их работы.

Основная часть. Основная часть (содержание статьи) это описание автором исследуемого вопроса и полученных результатов.

От самостоятельного исследователя требуется умение:

- 1) выбрать задачу для исследования;
- 2) пользоваться средствами для проведения исследования или создать свои средства;
- 3) разобраться в полученных результатах и понять, что нового и полезного дало исследование.

Изложение материала статьи. Необходимо представлять своего читателя и заранее знать, кому адресована статья. Автор должен написать о том, что не известно другим, чтобы неизвестное стало ясным в такой же степени, как и ему самому. С другой стороны сам автор должен знать излагаемый им в статье материал в такой мере, чтобы дискутировать со своими предшественниками или оппонентами, как минимум, на равных.

Автору оригинальной работы следует разъяснять читателю ее наиболее трудные места. Если же она является развитием уже известных работ (и не только самого автора), то нет смысла затруднять читателя их пересказом, а лучше адресовать его к первоисточникам. Важно показать авторское отношение к публикуемому материалу, особенно сейчас, в связи широким использованием Интернета.

Красной линией статьи должен стать общий ход мыслей автора. Важны стройность изложения и отсутствие логических разрывов. При необходимости, текст можно разбить на отдельные рубрики. Однако рубрики не должны быть слишком мелкими.

Еще Кант заявил, что во всяком знании столько истины, сколько математики. Однако применение математики для объяснения полученных результатов должно быть минимально необходимым. Нередко авторы вводят в статьи значительные объемы математических формул и думают, что этим придают своей работе научную солидность. Часто громоздкие математические формулы только затуманивают понимание физической сущности. Нелишне вспомнить, что многие основные физические закономерности предельно просты: $F=ma$, $E=mc^2$ [5].

Выводы. Основной текст статьи заканчивается обобщенными выводами, формулирующими результаты, полученные в ходе её разработки. Их нельзя отождествлять с аннотацией, у них разные функции. Выводы должны показывать, что получено, а аннотация – что сделано. Выводы не могут быть слишком многочисленными. Достаточно трех-пяти ценных для науки выводов, полученных в итоге работы над темой. При необходимости, этот раздел дополняется формулировкой направлений дальнейших исследований.

Старайтесь сделать текст логически завершенным, в завершающей части можно написать свои выводы или подытожить написанное, при этом не забывайте, что вся статья должна быть логически целой, поэтому в завершающей части не нужно повторять уже написанное выше.

Научный стиль статьи обязан быть логичным, т.е. непротиворечивым, последовательным и достаточным. Наукообразие же обычно скрывает недостатки изложения, подменяя внятные вступления и объяснения запутанными и громоздкими формулировками.

Научная этика. Работая над статьей, исследователь обязан делать ссылки на автора и источник, откуда он заимствует материалы или отдельные результаты. Использование автором заимствованного материала без ссылки на автора и источник заимствования является плагиатом (умышленным присвоением полностью или частично авторства на чужое произведение литературы, науки, искусства, изобретение или рационализаторское предложение). Отношение к работам предшественников должно быть уважительным: ведь автор может позволить себе их критику, а они не имеют возможность возразить в ответ.

Язык изложения. Научная статья должна быть написана живым, образным языком, что всегда отличает научные работы от не относящихся к таковым. Большое значение имеет интуиция автора. Так, если при повторном чтении написанной статьи, у него возникает какое-то неудобство от фразы, то можно использовать следующий прием. Представьте, что такой фразы нет. Изменилось ли при этом что-нибудь в статье: потерялась ли логика изложения, пропал смысл? Если нет, смело вычеркивайте эту фразу, какой бы красивой она не была.

Терминология. Изучайте стилистику. Избегайте тавтологии (сочетания или повторения одних и тех же или близких по смыслу слов типа «истинная правда», «целиком и полностью», «яснее ясного») и прочей речевой серости. Избегайте употребления слов, смысл которых для вас самих не до конца понят. Действительно хорошая научная статья пишется простым и доступным языком.

Автор должен стремиться быть однозначно понятым. Для этого необходимо следовать определенным правилам: употреблять только самые ясные и недвусмысленные термины; не употреблять слово, имеющее два значения (двойное), не определив, в каком из них оно будет применено; не применять одного слова в двух значениях и различных слов в одном значении; не применять узко специализированные аббревиатуры и сокращения без их раскрытия.

Грамотность. Текст обязан быть грамотным. Иногда даже Word не вымостит ошибку, поэтому надеяться желательно на свою грамотность, а не на помощь программы. Надо ли говорить о том, что лучше всего читаются статьи, написанные простым грамотным языком. Старайтесь, чтобы Вас понимали. Фамилии, название организаций, название изделий и другие имена собственности в статье приводятся на языке оригинала.

Уделите самое пристальное внимание орфографии и пунктуации.

Плеоназм – употребление слов, излишних для смысловой полноты высказывания, а иногда и для стилистической выразительности.

Порой замечательные статьи просто наполнены нелепыми или грубыми ошибками. Это не обязательно ошибки безграмотных авторов, зачастую грамотность тут не причем, а виной всему спешка и лень, которая помешала проверить статью через любимый редактор или хотя бы собственный ценз.

Краткость. Она – сестра таланта. Старайтесь составлять предложения простыми и короткими, но держите в голове мысль, что красивый, гармоничный текст только из коротких предложений не построить. Короткие предложения разбавляйте предложениями средней длины. Старайтесь не делать

слишком тяжелых конструкций, в которых можно запутаться. Чрезвычайно сложное и длинное предложение разделите на 2-3 простых. Не злоупотреблять союзами «но», «и», «а» в начале предложения.

Оформление. Статья – это зеркало вашего отношения к читателю. Как вы ее оформите, так вы и относитесь к читателю. К примеру, можно изложить большой текст одним куском, мол «кому надо – разберется». А можно аккуратно разбить его на части, создать заголовки, отформатировать исходный код, подписать рисунки, сделать сноски, ссылки, привести источники информации.

Статья может быть написана любым печатным способом с использованием компьютера и принтера на одной стороне листа белой бумаги формата А4. Вместе с тем, надо помнить, что многие издательства принимают работы в электронном варианте. Текст статьи следует печатать, соблюдая, как правило, следующие размеры полей: правое - 10 мм, верхнее - 20 мм, левое - 30 мм и нижнее - 20 мм.

Абзацы. Не забывайте разбивать свою статью на абзацы. Это не просто смотрится красиво, но и способствует лучшему восприятию материала. Не делайте абзацы слишком большими без необходимости, старайтесь уложиться в 6-7 предложений.

Изображение. Если у вас есть изображение (рисунки, таблицы, схемы, графики и т.д.) соответствующее выбранной вами теме, то вы можете добавить ваше изображение в статью. Изображение делает статью более легкой для чтения и уже само по себе задает тон, говорит читателю, о чем статья. В статьях по военной тематике это очень важно. Умение автора мыслить абстрактно, отображать те или иные мысли в форме изображения является показателем его компетентности и квалификации.

Курсив. Курсивом, как правило, выделяют цитаты, фразы.

Подчеркивание. Подчеркиванием можно выделить очень значимую с вашей точки зрения фразу или слово. Вместе с тем, злоупотреблять подчеркиванием не надо.

Ссылки на использованные источники следует приводить в квадратных скобках. При неоднократной ссылке на один и тот же источник, в квадратных скобках кроме порядкового номера источника проставляется соответствующая страница.

Список использованных источников. Сведения об источниках следует располагать в порядке появления ссылок на источники в тексте диссертации и нумеровать арабскими цифрами без точки и печатать с абзацного отступа [6].

Итак, вы написали статью. После этого внимательно прочтите её еще раз. Достаточно часто в статью попадают слова и фразы, повторяющие смысл друг друга, слова без которых можно обойтись или повтор одного и того же слова несколько раз в одном предложении. Содержащие такие повторы предложения лучше переписать.

И последнее. Читайте статьи других авторов. Постарайтесь понять их построение, стилистические обороты (не стесняйтесь их выписывать для своей картотеки), оформление и другие моменты.

Подведем итоги. Научная статья является одной из форм оформления результатов определенного этапа исследовательской работы. Работа по написанию статьи сложна, требует компетентности, усидчивости и определенных навыков. Причем эти навыки с каждой статьей будут лучше и лучше.

Напоминаем общий порядок и последовательность работы по написанию статьи.

- Определитесь, готовы ли вы приступить к написанию статьи и можно ли ее публиковать в открытой печати;
- Составьте подробный план построения статьи;
- Подберите все необходимую информацию (литературу) и проанализируйте ее;
- Напишите введение, в котором сформулируйте необходимость проведения работы и основные ее направления;
- Поработайте над названием статьи;
- В основной части статьи опишите полученные результаты;

- Сформулируйте выводы;

- Напишите аннотацию;

- Проведите авторское редактирование, сократите все, что не несет полезной информации, вычеркните лишние слова, непонятные термины, неясности;

- При необходимости, отправьте (представьте) статью рецензентам;

- Изучите выводы и заключения рецензентов, если надо – внесите коррективы.

И последним пунктом вашей работы является отправка (сдача) статьи в редакцию.

Представленные в статье рекомендации не догма, а только совет и информация к размышлению.

Если они помогут Вам в вашей научно-исследовательской работе, облегчат Ваш труд при разработке и написании статьи мы будем очень рады.

Список использованной литературы:

1 Ожегов СИ. Словарь русского языка. – М.: Рус. яз., 1978. – 846 с.

2 Джуринский К. Советы начинающему автору // Компоненты и технологии. – 2007. – №5. – С.24-26.

3 Правила присуждения ученых степеней. Утверждены приказом Министерства образования и науки Республики Казахстан от 10 января 2003 года.

4 Методические рекомендации по разработке и защите магистерской диссертации. – Алматы: ВИ КНБ РК, 2008. – 27 с.

5 Подготовка научной публикации. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://weburok.com/44737>.

6 Инструкция по оформлению диссертации и автореферата. Утверждена приказом Председателя ВАК МОН Республики Казахстан от 28 сентября 2004 г. № 377-З ж.